

TARTALOM

TÖRTÉNELEM

<i>Bujdosó János: A vallás és az egyház helyzete Kárpátalján Sztálin és Hruscsov idején a Vörös Zászló körzeti lap tükrében</i>	<i>4</i>
<i>Cservenka Ferdinánd: Előjáték a „Tavaszi ébredés” hadművelethez – Adalékok az I. SS-páncélos hadtest magyarországi harcainak történetéhez.....</i>	<i>22</i>
<i>Galambos István: Perek, ítéletek, sorsok – A bíróságok, mint a kádári megtorlás eszközei, Várpalota 1956-1960</i>	<i>37</i>
<i>Hires Éva: A Visegrádi négyek országainak gazdasági fejlődése és hatása az együttműködés kilátásaira 1989-2004.....</i>	<i>56</i>
<i>Hires Éva: A Visegrádi négyek gazdasági fejlődése az Európai Unió csatlakozást követően</i>	<i>70</i>
<i>Kovács Eleonóra: A szegedi esküszegés, avagy a következetes történelem</i>	<i>79</i>
<i>Mihók Richárd: Ugocsa vármegye kialakulása</i>	<i>91</i>
<i>Miklós Tamás: Az 1945 tavaszán elhurcolt esztergomi leventék kálváriája.....</i>	<i>107</i>
<i>Paládi Viktória: Az Orosz Föderáció sorsformáló belpolitikai fordulatai a 90-es években (1991-1996)</i>	<i>123</i>
<i>Pallagi László: A Csonkapapi Református Gyülekezet rövid története.....</i>	<i>135</i>
<i>Seremet Sándor: A mai Kárpátalja elcsatolásának előzményei: Ruszka krajna autonóm terület kialakítása</i>	<i>142</i>
<i>Szabó Ágnes: Nyomdászat a reformáció korában.....</i>	<i>159</i>
<i>Törzsök András, Galambos István, Sipőcz Márk: A keszthelyi turizmus száz éve és ma.....</i>	<i>166</i>
<i>Turi László: Az UMDSZ megalakulása és tevékenysége.....</i>	<i>184</i>
<i>Veres Szabolcs: Magyar politikai pártok a Podkarpatszka Ruszban.....</i>	<i>198</i>

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

<i>Görög Nikolett: Családnevek vizsgálata a beregszászi római katolikus anyakönyvi index alapján (1719–1749).....</i>	210
<i>Pallagi Marianna: Egy falat kenyér. A Hatodik Síp tíz esztendeje.....</i>	215
<i>Papp Adrien: Múltunk írói szemmel Tamás Mihály Két part közt fut a víz című regényében.....</i>	220

ANGOL NYELV ÉS IRODALOM

<i>Tóth Gabriella: A nem kategóriája által okozott fordítási nehézségekről.....</i>	229
<i>Tóth Gabriella: Translation, ideology and feminism.....</i>	238

BIOLÓGIA

<i>Balázs Beatrix: A Heracleum L. nemzetség egyes fajai, mint inváziós növények Európában.....</i>	246
--	-----

FIZIKA

<i>Mitsa Vladimir, Holomb Roman, RihoIshtvan: Photoluminescence in GeS₂-based chalcogenide glasses</i>	252
---	-----

TÖRTÉNELEM

A vallás és az egyház helyzete Kárpátalján Sztálin és Hruscsov idején a Vörös Zászló¹ körzeti lap tükrében

Az 1940-es évek közepén Közép-Európa s egyben Kárpátalja is gyors ütemű politikai változások színtere lett. A változásban közrejátszottak a környező országok területi követelései a második világháborút elvesztő Magyarországgal szemben.

Az 1938-1939-ben anyaországhoz visszakerült Kárpátaljai magyar lakosságának öröme nem volt hosszú életű, mivel hányattatása a történelem viharáiban 1944. szeptember 24-én újrakezdődött, egy újabb korszak felé sodorva vidékünket. Ezen a napon a Tatár-hágón betört a szovjet hadsereg. Október 28-án elfoglalták Ungvárt, amivel gyakorlatilag megtörtént Kárpátalja katonai megszállása Csap kivételével, amelyet november 29-ig tartott a magyar honvédség. A háborús események hatására mintegy 25 ezer magyar a trianoni Magyarország területére menekült. „...A ruszin (ukrán) lakosság nagyobb része némi felszabadulásként élte meg a Vörös hadsereg bevonulását, a magyarok számára ez üldöztetést, a fasiszmushoz hasonló módszereket hozott Kárpátalján”.²

A kárpátaljai magyarság két út előtt állt: Csehszlovákia vagy Szovjetunió. Abba hamarosan beletörődtek, hogy újra kisebbségi élet vár rájuk mindkét esetben. A reménykedők egy része Prága felé tekintett, másik része a szovjet hatalomban, azaz Moszkvában bízott, a többség viszont közömbösen vette tudomásul az eseményeket.

¹Az Ukrajnai Kommunista (Bolshevik) Párt Beregszászi Körzeti Bizottságának, valamint a városi és körzeti végrehajtó bizottságának közlönye. 1962-től az Ukrajnai KB Kárpátontúli területi bizottsága és a dolgozók képviselői területi tanácsának lapja, a berehovói territoriális kolhozi-szovhozi termelési igazgatóság mellett.

²BOTLIK JÓZSEF: *EgestasSubcarpathica*. Budapest, Hatodik Síp alapítvány, 2000. 284.

1944. november 26-án, Munkácson a városi moziban az NKVD felfegyverzett osztagainak a jelenlétében összeültek a 663 tagú kárpátaljai népi bizottságok küldöttjei, akik határozatban kimondták „Kárpáton túli Ukrajna újraegyesülését” Szovjet Ukrajnával. A magyar és német lakta településekről nem hívtak küldötteket, ahonnan azért sem jöhettek küldöttek, mert GULAG³-ba hurcolták a férfilakosságot, illetve a fronton vagy hadifogságban voltak. A szovjet hatóságok adatai szerint 1945. január 1-ig több mint 250 ezer Kárpátaljai lakos írta alá „önkéntesen” az „újraegyesülést” kérő munkácsi manifesztumot. A határozat szövege szerint „a pártkonferencia az egész nép akaratát és nemzeti törekvését kifejezve követeli a történelmi igazságtalanság megszüntetését és Kárpáton túli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való egyesülését”. Maguk a kommunisták is jól tudták, hogy Kárpátalját legfeljebb annektálni, bekebelezni, hozzácsatolni lehet a Szovjetunióhoz, mivel sohasem volt része sem a szovjet birodalomnak, sem Ukrajnának, de még a szláv őshazának tekintett Kijevi Rusznak sem. Ugyanakkor a lakosság akaratára való hivatkozást túlságosan is gyenge érvnek tartották, ezért kellett tehát „történelmi” érvet gyártani mellé. A konferencia legfeljebb a kommunisták nevében nyilatkozott. Még az ukrán történészek nagy része is elismeri, hogy nem a nép, hanem a hatalom képviselői ültek a Munkácsi Filmszínházban azon a nevezetes novemberi napon. Összefoglalva tehát megállapíthatjuk, hogy a népbizottságok kongresszusa nemhogy Kárpátalja lakosságának egészét, de a nagyobbik felét sem képviselte.⁴

A napjainkban is hivatalosan használt „vozjednanja” „újraegyesülés” kezdettől fogva politikai, ideológia töltetű, híjával

³ oroszul: ГУЛАГ: Главноеуправлениеисправительно-трудовыхлаgereй [Glavnoeupravlenyjeispravityelno-trudovihlagerej], azaz „Javító munka-táborok Főigazgatósága”. A kifejezés alatt a sztálini Szovjetunió egészét behálózó munkatáborrendszerét értjük. A táborokban a sztálini politika bel- és külföldi ellenzőit, hadifoglyokat, illetve más okokból elhurcoltakat kemény fizikai munkára fogták, napi 10-12 órát dolgoztatták őket, miközben élelem- és egészségügyiellátásukról alig gondoskodtak.

⁴ MÓRICZ KÁLMÁN: *Kárpátalja sorsfordulói*. Budapest, Hatodik Síp alapítvány, 2001. 128-132.

van minden logikának, hiszen a mai Kárpátalja területe sohasem tartozott Ukrajnához, még határos sem volt azzal. Egyes ukrán kutatók mégis amellettkardoskodnak, hogy a Kijevi Rusz befolyási területe volt a mai Kárpátalja. Szerintük a magyar honfoglalók leigázták az itt élő szlávokat, akikkel és a mai ukránokkal genealógiai azonosságot és folyamatosságot tételeznek fel. Erre alapozzák az ősi szláv földek „újraegyesülésének” ideológiáját. Bár az elmélet tudományos alaptalanságát már többször igazolták a régészeti és antropológiai, nyelvészeti, néprajzi adatokat feldolgozó írások, monográfiák, de a hatalom és a hivatalos ukrán történelemtudomány körömszakadtáig ragaszkodik az „újraegyesülés” téveszméjéhez.⁵

1945 januárjában Klement Gottwald Sztálinnal folytatott megbeszélést Kárpátalja sorsáról. Ezzel a problémával kapcsolatosan került sor Sztálin és Benes levélváltására. Végül abban egyeztek meg, hogy a háború befejezése után véglegesen döntenek Kárpátalja hovatarozásáról. Mint ismeretes 1945. június 29-én hosszas tárgyalás után Moszkvában a Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya megkötötte azt a szerződést, amely rögzítette Kárpátalja kiválasztását a Csehszlovák államból. A Magyarországgal kötött 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény 2. cikke értelmében Magyarország kötelezte magát, hogy az 1937. december 31-én fennállott határok mögé vonja vissza csapatait, tehát Kárpát-Ukrajna birtokbavétele jogilag is semmissé vált.⁶

Hét hónapig húzódó tárgyalások után Moszkvában a Szovjetunió és Csehszlovákia 1945. június 29-én aláírták azt a szerződést, amely alapján, Kárpát-Ukrajnát Szovjet-Ukrajnához csatolták. Az aláírási aktust Vjacseszláv Molotov szovjet külügyminiszter a következő szavakkal ünnepelte: „Kárpátontúli Ukrajnát már a IX. században elszakították igazi hazájától, amikor a magyar arisztokrácia és kapitalisták uralma alá került. Minden ukrán állandó álma volt, hogy testvéreiket Ukrajnához csatolják. Ez csak akkor történhetett meg,

⁵BOTLIK JÓZSEF, 2000. i. m. 285.

⁶BOTLIK JÓZSEF-DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon...* Budapest-Szeged, Mandátum-Univerzum, 1991. 53.

amikor a Vörös Hadsereg felszabadította ezt a területet, és annak népe 1944. november 26-án dönthetett sorsáról.” Furcsa, hogy Molotov már a IX. században arisztokráciáról és kapitalistákról beszél, ami enyhén szólva is több évszázados anakronisztikus túlzás.⁷

Az egyezményt követően Kárpátalja nyugati határait kiigazították a Csap-Ungvár közötti vasútvonaltól északra végig az Ung folyásán Uzsokig és az 1939 áprilisától 1944 őszéig létező magyar-szlovák határ közötti 1056 négyzetkilométernyi volt magyar területet, főként a szovjet fél stratégiai érdekeinek megfelelően, a két ország lényegében megfelezte. Ekkor a vasútvonaltól nyugatra eső 15, az Ung és a Latorca között fekvő magyar falut — Bátfa, Botfalva, Gálocs, Ketergény, Kincsehomok, Kisszelmenc, Kistéglás, Konczháza, Minaj, Palágykomoróc, Palló, Sislóc, Szürte, Tiszasalamon, Ungtarnóc-, valamint a többségében ruszin és szlovák lakta Órdarmát a Szovjetunióhoz csatolták. A szerződéssel a korábban külön létező Nagyszelmenc és Kisszelmenc falut az új csehszlovák szovjet határ a települést nagyjából a keleti harmadában a fő utcát keresztezve nagyjából kettévágta. Több mint fél évszázada, két méternél magasabb szögesdrótos kerítés választja el egymástól, a hajdan egységes magyarlakta falu ma Szlovákiában, illetve Ukrajnában fekvő két részét.⁸

A szovjet-csehszlovák paktum 1946. január 30-án lépett hatályba, de már előtte január 22-én, a közigazgatás megváltoztatásával a vidéket, Ukrajna Kárpátontúli területévé (Zakarpatszkaoblaszty) szervezték át.

Kárpátalját ezáltal betagolták a Szovjetunióba, amely köztudott volt vallás és klérus ellenes nézeteiről. A szovjet hatóságok nem tiltottákugyan az egyházak működését, de szigorúan ellenőrzésük alatt tartották azokat, megfigyelőket küldtek a misékre, akiknek

⁷BOTLIK JÓZSEF, 2000. i. m. 284. old.

⁸U.o. 285. old.

kötelességük volt részletesen beszámolni az igehirdetések tartalmáról.⁹

A magyarság a Kárpát-medencében a második világháborút követően sehol sem került olyan világnézeti elnyomás alá, mint Kárpátalján. Bár az egyházakat kénytelenek voltak megtérni bizonyos keretek között, a hivatalos szervek nem nézték jó szemmel az egyházak működését. Az alaphangulatról a pártpropaganda vallásellenes agitációja volt hivatott gondoskodni.¹⁰

1945-1946-ban Ukrajnában teljesen államosították az egyházi és felekezeti vagyont. Ez azt jelentette, hogy az egyházközségnek azután az államtól kellett bérletbe venniük saját korábbi templomaikat. A hatóságok igyekeztek korlátozni a hittan órák számát. Az 1944-1945-ös tanévben lecsökkentették a hittan órák számát, majd az 1945-1946-os tanévben megtiltották a hittan iskolai oktatását, és a papoknak tilos volt a tanintézményekbe belépni. Az iskolán kívül még egy ideig megtarthatták a hittan oktatást, de már 1948-tól bármely formáját keményen büntették.¹¹

Az ateista nevelésből a „Vatikán ügynökei” elleni küzdelemből természetesen a könyvkiadásnak is ki kellett venni a részét. Ebben a magyar nyelvű könyvkiadásra létrehozott ungvári Kárpáti Kiadó jeleskedett, amely a szovjet uralom több mint négy évtizedes korszakában számos könyvet, brosúrát jelentetett meg e tárgyban. Számos vallásellenes, úgynevezett „felvilágosító” mű látott napvilágot, melynek „babérkoszorús” szerzője évtizedekig Szikszai Aladár, a hajdani kispap, majd az Ungvári Állami Egyetem ateizmus tanszékének tanára, aki ezen kívül több pártfunkciót is betöltött. Harcos szellemű „műveinek” a címét még napjainkban is borzadva emlegetik Kárpátalján, (Igazság a református egyházról (1962)., A reverenda mögött (1976.)).¹²

⁹CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában* Ungvár, PoliPrint Kiadó, 2004. 216.

¹⁰BOTLIK JÓZSEF-DUPKA GYÖRGY, 1991. i. m. 117.

¹¹BOTLIK JÓZSEF: *Hármaskereszt alatt*. Hatodik Síp Alapítvány Könyvkiadó, Budapest, 1997. 279.

¹²BOTLIK JÓZSEF, 1997.i.m280.

A ruszinság legfontosabb lelki-szellemi támaszának a görög katolikus egyháznak az üldöztetése és korlátozása is rövid időn belül megkezdődött. Már 1944 végétől mintegy félszáz lelkész külföldre menekült a megtorlások elől. A kétnyelvű, főként Ugocsai ruszinokat, de az itt élő mintegy 30-40 ezer görög katolikus magyart a vallásuk után ukránnak minősítették. 1949 februárjára befejeződött a görög katolikus egyház 1946-tól tartó felszámolása és bekényszerítése a pravoszláv egyházba. A püspökség 350 papjából 49-et a „szovjet nép ellenségének nyilvánítottak”, (ami nagyon népszerű intézkedés volt abban az időben) és koholt vádak alapján 25 évi kényszerszolgálatra ítélték, közülük 30-an gulágokban vesztették életüket. Közben a szovjet belügyi hatóságok által szervezett sikertelen merénylet után, a munkácsi kórházban sebesülten fekvő Romzsa Tódor (1911-1947) görög katolikus püspököt 1947. november 1-én az NKVD egyik ügynöke ciánnal meggyilkolta. Kárpátalján a szovjet megszálló hatóságok állandósították a „proletárdiktatúrát”, a terrort és a gulágoktól megmenekült embereket sem kímélték.¹³

Chira Sándort, egykori ungvári szemináriumi rektort, titokban görög katolikus püspökké szentelték Romzsa Tódor utódként. 1949-ben letartóztatták és 25 évi kényszerszolgálatra ítélték. Az 1956-os amnesztia után haza térhetett, de egy év múlva titokban végzett lelkipásztori munkája miatt újabb 5 év kényszerszolgálatra ítélték és örökre kitiltották Kárpátaljáról. 1983-ban Kazahsztánban hunyt el, 86 éves korában, távol szülőföldjétől. Bár a szovjet rendszer bevezetése után a kárpátaljai görög katolikus egyházat fokozatosan felszámolták, a vallásukhoz hű papok a magyar és ruszin falvak többségében továbbra is a görög katolikus liturgia szerint folytatták a szertartást.¹⁴

Az ortodoxia és a szláv nyelvű liturgia iránti ellenszenv miatt a magyar görög katolikus falvakban az 1950-es évektől a görög katolikusság egyet jelentett magyarságuk megtartásával. Annak

¹³BOTLIK JÓZSEF, 2000. i. m 286.

¹⁴BOTLIK JÓZSEF, 2000. i. m 291.

ellenére volt ez így, hogy köztudottan a ruszinok is görög katolikusok, azonban náluk a nemzeti liturgia nyelve nem volt veszélyeztetve, mint a magyaroknál. A salánki görög katolikus híveknek az ortodox papok iránti ellenszenve több konkrét esetben is megnyilvánult. Amikor az 1960-as években a salánki papot az ortodox egyház egy évre eltiltotta a szolgálattól, helyére „szakálás pravoszláv papot” helyeztek ki, aki azonban az első liturgiát sem tudta megtartani, mert mielőtt megszólalt volna, két asszony karon fogta és kivezette a templomból. Ezután egy teljes évig, míg a salánki papot vissza nem helyezték korábbi jogaiba, pap nélkül, a kántor vezetésével tartották a liturgiát.¹⁵

A református és római katolikus egyház sem menekült meg a megtorlások elől. A református egyház lelkészeinek egy része még 1945 előtt elhagyta Kárpátalját. A megfélemlítések itt sem maradtak el. Három lelkípásztort, Narancs Imrét, Balogh Sándort és Szutor Jenőt elsőként tartóztatták le a múltban végzett politikai tevékenység vádjával. Ismeretlen helyen és körülmények között, fogolytáborban haltak meg. A megmaradt lelkípászoroknak fele az „ébredési mozgalom” híve lett, és vállalva a kockázatot tovább tevékenykedett. Közben az államhatalom részéről folyt a pontos felmérés, minden lelkészről adatot gyűjtöttek, az aktívabbakat megfigyelték. 1947-ben a református egyház Baráti Kör szervezete levelet írt Sztálinnak, melyben a református egyház jogait próbálták védeni. A levél szerzőit hamarosan letartóztatták és megindult a református papok ellen a hajsza. A vád ellenük szovjetellenes tevékenység a néphatalom megdöntésére irányuló kísérlet, az emberek félrevezetése és szovjetellenes propaganda végzése a fiatalság körében.¹⁶

A második világháború után a kárpátaljai római katolikus egyház is elszakadt egyházmegyéjétől, és a megpróbáltatásokkal teli szovjet időszak köszöntött rá. A vallásosság, a hívő emberek meggyőződése

¹⁵ PILIPKÓERZSÉBET: *Identitás és hit*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007. 102.

¹⁶ Mélységből a magasba. Biznyságtétel az elmúlt időkről. Gulácsy Lajos önéletírása. Szerkesztette: Szántó János. Kiadó: Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya, „Patent” Nyomda, Ungvár. é.n. 56-63.

elleni harc 1945-től a hivatalos politika szintjére emelkedett, és a hívőközösségek élete egyre nehezedett. A vallásos egyesületek megszűntek, a gyermekek hitoktatása kiszorult az iskolából, majd teljesen tilos lett. Az egyház elveszítette épületeinek tulajdonjogát. A plébániákat (egyházi irodákat, papi lakásokat) ki kellett üríteni (ma még felmérhetetlen, mennyi régi okirat, történelmi feljegyzés ment veszendőbe), az egyházi anyakönyveket át kellett adni az állami hatóságoknak. Az államosított templomokat a hívőközösségek bérbe vehették, és a használatért komoly adókat kellett fizetni. Egyre több helyen zárták be a templomokat, mert megvonták az egyházközösségek államjogi bejegyzését ("regisztrációját") és az istentiszteletre készült szenthelyeket átalakították raktárrá, műhellyé, tornateremmé, sőt ateista múzeummá (a bezárások többsége 1956–1962 között történt).¹⁷ 1945–1952 között a 48 latin szertartású pap közül 19-et letartóztattak, szovjetellenes tevékenységgel vádolták őket. 10-25 évre ítélték el őket. Haklik Sándor esperes és Pásztor Ferenc beregszászi fő esperes Szibériában halt meg ismeretlen körülmények között. 1956-tól a római katolikus papokat is haza engedték a lágerекből, valamennyien amnesztiát kaptak és rehabilitálták őket. A meghurcolt, egészségileg megrokkant papok szigorú állami megfigyelés mellett végezheték csak munkájukat.¹⁸

Bár a hruscsovi korszak kezdete a kárpátaljai papok számára is meghozta a várva várt szabadulást a lágerекből és a munkatáborokból, 1956–1957 között fokozatosan visszatérhettek a gyülekezetükhöz. Az utolsó nagyobb megtorlásra az 1956-os pesti felkelés leverése után került sor, amelynek hatása Kárpátalját is elérte. 1958 decemberében tartóztatták le a GálocsbólHusztra kerülő Gecse Endre református lelkészt, azzal vádolták, hogy szovjetellenes tevékenységet fejtett ki a gálocsi ifjak körében, illetve fegyveres felkelésre ösztönözte őket. A koncepció perre azért nem került sor,

¹⁷ MAJNEK ANTAL: *A kárpátaljai római katolikus egyháztörténete*. In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

¹⁸ DUPKA GYÖRGY: *Kárpátalja magyarsága*. Budapest, Markó és Kiss Nyomda Kft. 2000. 79-80.

mert 1959. január 7-én vallatás közben agyonverték a KGB ungvári pincéjében.¹⁹

Gecse Anna, Gecse Endre tiszteletes húga így emlékezik az akkor történekről: „1958. december 2-án öcsémet elvitték. Az ügyészségen egyetlen terhelő bizonyíték Hitler Harcom-jának kötete volt, amelybe beleírták Bandi nevét. Pedig ő ki nem állhatta, ha valaki beleírta a nevét könyveibe. Miután így „igazolták” az ellenforradalmi izgatás vádját, „amerikai kapcsolatait” is felrótták. Az „amerikai kapcsolat” úgy jött létre, hogy Bandi huszti gyülekezetétől kapott egy palástot, amelyet Amerikából küldött anyagból varrtak”.²⁰

1945-től a Szovjetunióban a hivatalos szervek nem nézték jó szemmel az egyház működését, és rövid időn belül megindult a vallásellenes kampányuk az újonnan megszerzett kárpátaljai területen is. Bár a sajtó nem vállalta fel nyíltan az egyház üldözését, nem számolt be egyházi személyek elleni koncepciók perekről, azonban az alaphangulatról a pártpropaganda vallásellenes agitációja volt hivatott gondoskodni, ami hűen tükrözte a párt valláshoz való viszonyát. A párt minden téren megpróbálta az egyház ellen fordítani a lakosságot, mint politikai, mint gazdasági, és mint kulturális téren. Talán a kulákság és a egyház elleni harcra szólít fel legtöbbit a „Vörös Zászló”²¹ is, amelyre számos példa szolgál bizonyítéku.

„A kommunista nevelés egyik legfontosabb feladata: harcot vívni a kapitalizmus csökevényei, a vallási babonák ellen. Erről soha nem feledkezünk meg. Munkatervünket oly módon állítjuk össze, hogy abban helyet kapjon a materialista világnézet ismertetése, a

¹⁹DUPKA GYÖRGY, 2000. i.m. 76-77.

²⁰Sz.n.: *Jó pásztor volt*, Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó. é.n. 54.

²¹ A körzeti lap célja, hogy magyar nyelven tájékoztasson mégis a falvak és városok neveit sosem használta magyarul csak az orosz változatát. (pl. Beregszász-Berehovo, Csetfalva-Csetovo stb.) A „Vörös Zászló” nem használta a hosszú „f” „ú” és „ü” betűket. Valamint a magyar neveket is az orosz helyesírás szabályai szerint használta: családnév, keresztnév és az apa neve, (pl. Brekovszki Judit, apja István) ezzel is figyelmen kívül hagyva a magyar helyesírás szabályait, összemossa azt az oroszsal.

természeti és társadalmi jelenségek megmagyarázása.”²² „A pártszervezetnek harcos ateistákat kell nevelni, alapos ismeretekkel kell őket felvértezni, meg kell ismertetni őket azokkal a törvényekkel, melyek nálunk az egyházra vonatkoznak.” Csupán csak az a feladat, hogy az embereket meg kell ismertetni a haladó szovjet tudománnyal, a materialista világnézettel, és ez által valódi ateistákat nevelhetnek az ország javára.²³ „A vallás arra tanítja a hívőket, hogy a „mennyeik országába” az út a földi nyomoron és szenvedéseken át vezet. De a szovjet nép, a kommunista párt vezetésével kitartóan harcol a szebb földi életért és nem tartja szükségesnek a vallás vigasztaló hazugságait és a „másvilágról” szóló meséit.”²⁴ - olvashatjuk néhány sajtópublikációban, amely már elővetíti mit is várhatunk a szovjet sajtótól a vallással kapcsolatban.

A kerületi pártlapban gyakoriak még azon publikációk is, amelyek a „reakciós egyház és az imperialista háborús uszító” országok kapcsolatát mutatja be, valamint azt, hogy közösen, hogyan ármánykodnak a népi demokrácia országai és „haladó” rendszere ellen. Ezekkel a sajtópublikációkkal is megpróbálták az egyház és a vallás ellen hangolni az embereket, olykor olyan párhuzamokat vonva a kapitalizmus és az egyház között, amely teljes mértékben szolgálta a szovjet pártérdekeket a vallás elleni harcában.

„Az egyház és az imperialisták szövetsége” c. cikkben többször is kihangsúlyozták, hogy az egyház a kapitalista rendszer szolgája és aljas eszközökkel mindent megtesz, hogy „urát” a kapitalizmust szolgálja és eltiporja a népi demokráciákat.

Majd hozzá teszik: „valamennyi kapitalista országban széleskörűen kihasználják ma az uralkodó osztályok az egyházat a reakciós céljaik érdekében; alárendelik maguknak a vallási szervezeteket és bekapcsolják azokat a maguk hatás- és

²²DANCS ÉVA: *A tanulók ateista szellemben való nevelése* // Vörös Zászló, 1955. december 29. 11. évfolyam, 104. (1161) szám.

²³SZ.N.: *Ateistákat nevelünk* // Vörös Zászló, 1962. szeptember 29. 1. évfolyam, 70. szám.

²⁴BELJÁJEV K.: *A vallás és a család* // Vörös Zászló, 1959. július 8. 15. évfolyam, 82. (1688) szám.

befolyáskörébe. Különösen aktívan támogatja gazdáit a római katolikus egyház, amely ma, mint a múltban is mindenkor, a kizsákmányoló osztályok szófogadó eszköze. A Vatikán, a katolikus egyház székhelye, mozgósítja minden erejét a világreakció megsegítése érdekében s támogatja annak a világuralomért folytatott harcát a demokrácia ellen. A Vatikán szövetsége az amerikai milliárdosokkal még jóval a második világháború előtt alakult ki, de különösen megerősödött ezután. ...A protestáns egyházak ugynevezett „ekumenista” mozgalmát a burzsoázia ugyancsak kihasználja a maga érdekében. Ez a mozgalom szintén az amerikai reakció vezetése alatt áll. ...Az amerikai reakció azon tervei azonban, amely harácsoló céljai számára meg akarja szerezni a világ valamennyi hívőjét, bukásra van ítélve. A világreakció minden arra irányuló kísérlete, hogy az egyszerű hívőket bekapcsolja agresszív terveibe, mindinkább a néptömegek ellenállásába ütközik. A néptömegek a béke és a demokrácia megerősítését kívánják. Azok az erők, amelyek a békéért és a demokráciáért harcolnak, felfedik és elsöprik utjukból az imperialista burzsoázia és a reakciós egyház szövetségét.”²⁵

A következő cikk „XII. Pius a „totális diplomácia” szolgálatában” is a Vatikán és az imperialisták együttműködéséről szól, ezáltal megpróbálja fellebbenteni a fátylat az egyház acsarkodásáról a szovjet tömb országaival szemben. Az Amerikai Egyesült Államok felszólította az egyházat, hogy „mozgósítsanak minden eszközt a hidegháború megnyerése” érdekében. „XII. Pius pápa március 17-én a kardinálisokhoz és a nunciusokhoz és a Vatikán európai megbízottjaihoz üzenetet intézet, amelyben azt az utasítást adja, hogy nagyarányú propaganda hadjáratot indítsanak az USA kormánya politikájának feltétlen támogatására. Többek között az üzenet azt javasolja, hogy még nagyobb mértékben használják fel a katolikus sajtót az amerikai kormány politikájának propagálására. A Vatikán és a Wall-Street szövetsége nem véletlen jelenség. E

²⁵MICHAJLENKO I.: *Az egyház és az imperialisták szövetsége* // Vörös Zászló, 1948. október 17. 4. évfolyam 85. (305) szám.

barátság alapját a reakció és a népbútítás e két legfontosabb központjának érdekközössége képezi. ...A pápa jól tudja, ha elsüljed a Wall-Street hajója, nem áll meg többé az „anyaszentegyház” sem.” A publikáció azt is felrója, hogy az egyház egykor Hitlert is támogatta, és amikor a fenevad kikerült irányítása alól, akkor azt csak a szovjet állam tudta megállítani, de amint elmúlt a veszély a kapitalisták az egyházzal karöltve újabb összeesküvéseket szerveztek. „A „szentegyház” még jobban felbátorodott, miután a tengerentuli emberbarátok Hiroszima és Nagaszaki japán városok gyermekeire és asszonyaira ledobták az atombombákat. Az „isten földi helytartója” kijelentette, hogy a természet törvényei, melyek ezt a halált hozó fegyvert a legkeresztényibb Truman kezére juttatták, a „végtelen istenség kegyelmének jelei.” XII. Pius pápa mozgósította minden erejét az új „keresztes hadjáratra.” „Mindszenty bíboros magyarországi államellenes összeküvése, a demokrácia aktiv harcosainak a legyilkolása, a népi demokrácia országaiban való kémkedés és szabotálás, az 1949. július 13-i pápai dekrétum, mely szerint Pius pápa kitagadással fenyeget meg sokszázmillió embert, akik a kommunizmust támogatják, - mindez és még sok más csak arra szolgál, hogy segédkezet nyújtson az amerikai imperializmusnak véres tervei megvalósításában...”²⁶

„A vallási erkölcs reakciós lényege” című cikkben érdekes megközelítést és magyarázatot nyer a vallási erkölcs lényege. A szovjet interpretációban ezen erkölcsi téziseknek van szovjetellenes és emberiségellenes töltete. „A vallás a kizsákmányoló osztályok erkölcsét hirdeti és terjeszti. A vallási erkölcs hivatása az, hogy a hívők lelkébe passzivitást, megalázkodást és megbékélést tápláljon. Ennek az erkölcsnek a reakciós lényét azonnal észre vesszük, mihelyt közelebbről megvizsgáljuk a vallási tiz parancsolatot. A vallási erkölcs egyik alapelve az, hogy: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat”. Ilyesmit hirdetni a kapitalista társadalomban ahol gazdagok és szegények, kizsákmányolók és kizsákmányoltak

²⁶KORIJANOV V.:*XII. Pius a „totális diplomácia” szolgálatában* // Vörös Zászló, 1950. március 30. 6. évfolyam 26. (456) szám.

vannak, azt a célt szolgálja, hogy megbékéltesse a dolgozókat az elnyomókkal, elsötítetse osztályöntudatokat, elvonja őket a felszabadulásért folyó aktív forradalmi harctól. A vallási erkölcs azt követeli a néptömegektől, hogy nyugodjanak bele a legszörnyűbb szenvedésekbe a földön és ezért ellenszolgáltatásul örök boldogságot ígérnek a „tulvilágon”. Ily módon megpróbálja, hogy a dolgozókat a burzsoázia alázatos rabjaivá tegye. Ez teljesen megfelel a kizsákmányolók érdekeinek.” A továbbiakban még a cikk leírja, hogy a vallás a nőket nem tekinti egyenrangúaknak a férfiakkal, ami szintén csak a kapitalista világ országaiban lehetséges, azonban a „kommunista erkölcs” elutasítja ezeket a nézeteket. Majd ezt követően az egyház nemzetiségekkel kapcsolatos nézeteit is górcső alá veszi és a szovjet értékrendnek megfelelően mutatja be. „A vallási erkölcs ellentétben áll azokkal az elvekkel, amelyeken a szocialista társadalom és a szovjet soknemzetiségű állam alapszik. A vallás azt állítja, hogy a különböző nemzetiségű és hitvallású emberek idegenek egymásnak és ellenségek. A vallás a különböző nemzetiségű embereket elkülöníti egymástól, nemzetiségi viszályt szít és ellenségeskedést kelt a népek között. Az egyház által hirdetett nemzetiségi és vallási gyűlölet nem egyeztethető össze a népek barátsága és egyenjogúsága szovjet eszméjével, a Kommunista Párt nemzetiségi politikájának alapelveivel.”²⁷

A párt a tudományt is megpróbálta felhasználni a vallás ellen, ezzel is gyengíteni tekintélyét a néptömegek között. Ennek példáit mutatja a „Vörös Zászló”-ban megjelent „Tudomány és vallás” c. cikkek, amelyek évente újra és újra feltűntek a körzeti lap hasábjain. Íme, az egyik a sok közül:

„A tudomány a környező világ logikus, tapasztalati és kritikus megismerésén, elemzésén alapszik. A tudomány célja a természeti erők megismerése és azoknak az emberiség szolgálatba való állítása. A vallás a világról, a természeti jelenségekről és az emberi társadalomról alkot ferde, téves, hazug képet. A vallás alapját a

²⁷ SZELEZNEV M.: *A vallási erkölcs reakciós lényege* // Vörös Zászló, 1954. szeptember 12. 10. évfolyam, 73. (1026) szám.

vakhit képezi, amely elveti a józanész megfontolását és az emberi gondolkodást teljesen a hit szolgálatába állítja. Sztalin elvtárs az első amerikai munkásdelegáció kérdéseire válaszolva, világosan és kifejezően nyilatkozott: „minden vallás olyan valami, ami a tudománnyal ellenkezik.” A vallás mindenfajta babona forrása. Mind kettő őseink agyában fogant, mikor ezek a legelemibb tudás hijával voltak. A babona és a vallás egyaránt azért alakult ki, mert az emberek nem ismerték a legelemibb természeti törvényeket. A haladó tudomány, amelyet a marxista filozófia vezérel, a világ teljes egységét hirdeti. Ezzel szemben a vallás alapját a világi lét részre való bontottságának elmélete képezi. A vallás abból indul ki, hogy a világ két egymástól, lényegében különböző, ellentétes részből áll. Az egyik az anyagi világ, a másik a szellemi, lelki világ.”²⁸ Ezt követően a cikk hosszasan leírja, hogy nincsen olyan dolog, amit meg ne lehetne magyarázni tudományos úton, csak az egyház próbálja a tudományokat korlátok közé szorítani, ezzel is gátat szabva a haladó eszméknek, azonban a kommunista embert nem lehet ezekkel a tévhitekkel becsapni. „Országunk a kommunizmus hona. A kommunizmus a korszerű tudományokon épül. A vallásra nincs szüksége. Marx pontosan meghatározta a vallás lényegét: „a vallás – ópium a népnek.”²⁹

„A vallás az egészség ellensége” c. cikk ugyancsak a tudományt próbálja felhasználni az egyház ellen. Leírja, hogy a papok mindig is üldözték a tudomány hírnökeit, és azt tanítja, hogy a „betegségeket az isten vagy az ördög küldi azért, mert az emberek vétkeztek.” Az emberek tudatlanságát pedig kihasználva a papok és sarlatánok megpróbálják megszilárdítani tekintélyüket a balga nép körében. „A judaizmusnak, a mohamedánságnak és a kereszténységnek, mint minden vallásnak számtalan, az egészségre káros szokása, hagyománya, parancsa van.” Ezek közül megemlíti a zsidóknál a körülmetélést, mint „utálatos operációt”, a mohamedánoknál azt a törvényt, hogy az asszonyok arcát sűrű lószőrből font hálóval kell

²⁸SISAKOV V.: *A tudomány és a vallás* // Vörös Zászló, 1949. augusztus 4. 5. évfolyam 62. (388) szám.

²⁹U.o. 1949. augusztus 4. 5. évfolyam 62. (388) szám.

eltakarni, ami szintén egészségtelen. Azonban a legtöbb egészségre káros szokása a keresztény egyháznak van: „husvétkor az emberek mindenkivel ajkon csókolják egymást. A csók által a legveszedelmesebb kórságok – szifilisz, tüdőbaj, difteritisz terjedhetnek. Ugyancsak az egészségre káros hatású az a szokás, hogy a szentképeket csókolják, közös kehelyből áldoznak, csókolják a keresztet. Minden szovjet embernek kötelessége, hogy aktívan küzdjön a káros szokások ellen, melyeket a vallások terjesztenek... .”³⁰

Azonban a párt nem csak politikai téren, a tudomány felhasználásával akarta befeketíteni az egyházakat, hanem gazdasági téren is a kizsákmányoló kapitalista rendszer szolgáiként próbálta bemutatni a papokat. Több olyan cikk is megjelent, amelyben bemutatják, hogy a vallási vezetők, papok több földet kapnak, vagy akár más privilégiumokat a kolhozistákkal szemben. Sőt azokat a helyi vezetőket is kigúnyolják, akik akár csak jó barátságot ápolnak az egyházzal.

Egyik példa erre az „Idegen munkaerővel dolgoztat földjén” című cikk. „A badalói református lelkész 5 hektár földet birtokol, amit nem maga művel meg. Amikor 1946 tavaszán a földet a szegényparasztnak osztották szét addig járta a hivatalokat, míg a föld egy részét visszakapta. Most pedig felesbe, harmadába dolgoztatja meg a földet, sőt még a harangozójának is juttat belőle. Pedig a lelkész bőségesen meg tudna élni azokból az adókból, amelyeket a hivektől kap tekintve azt, hogy pénz nélkül nem kereszteli meg a szegény gyereket, nem megy el a temetésre. Ideje volna, hogy a falusi tanács véget vessen annak, hogy a református lelkész idegen munkaerőt zsákmányoljon ki. A törvény ugyanis a papnak, mint hivatalnoknak csak 0,15 ha földet engedélyez, és ehhez kell tartania magát a badalói falusi tanácsnak is.”³¹

³⁰KANDIDOV B.: *A vallás az egészség ellensége* // Vörös Zászló, 1950. február 2. 6. évfolyam 10. (440) szám.

³¹KÉMEDI KÁROLY: *Idegen munkaerővel dolgoztat a földjén* // Vörös Zászló, 1948. február 19. 4. évfolyam 16. (236) szám.

Azonban a vallásellenesség nem állt meg az egyházakat becsmérelő cikkeknél. Vallásellenes esteket szerveztek a falvakban, és városokban. A kerületi pártlap állandóan közölt úgynevezett témákat egyházellenes eszmecserékre, amit a kollektívákban meg kellett vitatni, amelyek szerintük szintén nagy segítséget nyújtanak a kommunista nevelésben és az emberek szemének felnyitásában. Íme, egy részlet egy ilyen olvasókonferenciáról. Kerekes elvtársnő, popovói könyvtáros vallásellenes estet rendezett. „Az esten részleteket olvastak fel Karmanszkij „A Vatikán – a sötétség és világreakció ihletője” c. könyvéből. Az esten részt vett a falusi értelmiségi dolgozók és a kolhozisták nagy száma. A popovói könyvtárban rendszeresen tartanak tematikus estéket és olvasókonferenciákat. Ez nagyban hozzájárul a dolgozók kommunista neveléséhez, a szovjet könyvek terjesztéséhez.”³²

A falvakban és városokban különböző „felvilágosító” csoportokat hoztak létre, melynek elsődleges szerepe volt a lakosság „kultúrszinvonalának” az emelése, és átnevelése. A következő cikk a „Falusi lektorium” is egy hasonló kultúrmunkáról számol be. Gáton falusi lektorium alakult 1948. április 1-én, amelynek munkájában nagy szerepet játszottak az ismeretterjesztő előadások. „Ezen előadások célja teljesen kiirtani az elmaradozott babonákhoz, és régi egyházi mesékhez hasonló nézeteket a föld keletkezését, az ember életét illetően. A kulák itt is igyekszik befolyását megtartani az ellenpropagandával, ártani munkánknak. Mi azonban már azt is megmagyaráztuk a lakosságnak előadások keretében, hogy a kulák a nép legádázabb ellensége.”³³

A kor szellemét idézve ezen sajtópublikációk által, betekintést nyerhetünk a Kárpátalján uralkodó vallási helyzetről. Habár a szovjet sajtó nem számol be koncepciók perekről, elhurcolásokról és szankciókról, amely az egyházakat és azok képviselőit sújtották volna, ebből a néhány példából is láthatjuk, hogy milyen nehéz volt a

³² KISS KÁROLY: *Vallásellenes est a falusi könyvtárban* // Vörös Zászló, 1954. november 11. 10. évfolyam, 91. (1044) szám.

³³ SINKOVSZKI GÉZA: *Falusi lektorium* // Vörös Zászló, 1948. augusztus 8. 4. évfolyam 65. (285) szám.

helyzete akkoriban a kárpátaljai egyházaknak. A szovjet vezetés szinte minden területen támadást indított a „hit és képviselői” ellen, minden megtett annak érdekében, hogy ellehetetlenítse az egyházak helyzetét, bemocskolja azok hírnevét, és a lakosságot is megpróbálta a klérus ellen fordítani. A pártpropagandát és a sajtót felhasználva, megpróbálták ateista szellemben „átnevelni” a lakosságot, és létrehozni a kommunista pártban vakon megbízó szovjet polgárt.

BIBLIOGRÁFIA:

1. BOTLIK JÓZSEF: *EgestasSubcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez.* Ungvár-Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2000.
2. BOTLIK JÓZSEF: *Hármas kereszt alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997.).* Hatodik Síp Alapítvány-Mandátum könyvkiadó, Budapest 1997.
3. BOTLIK JÓZSEF-DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon...* Budapest-Szeged, Mandátum-Univerzum, 1991.
4. CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában,* PoliPrint Kiadó, Ungvár, 2004
5. DUPKA GYÖRGY: *Kárpátalja magyarsága.* Markó és Kiss nyomda Kft., Budapest, 2000.
6. GULÁCSY LAJOS *önéletírása: Mélységből a magasba, Bizonyágtétel az elmúlt időről.* Kiadja a Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya Kiadó, Ungvár. é.n.
7. MAJNEK ANTAL: *A kárpátaljai római katolikus egyház története.* In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.
8. MÓRICZ KÁLMÁN: *Kárpátalja sorsforduló.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.
9. PILIPKÓ ERZSÉBET: *Identitás és hit.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.
10. Sz.n.: *Jó pásztor volt,* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó. é.n.
11. BELJÁJEV K.: *A vallás és a család // Vörös Zászló, 1959. július 8. 15. évfolyam, 82. (1688) szám.*

12. DANCs ÉVA:A tanulók ateista szellemben való nevelése // Vörös Zászló, 1955. december 29. 11. évfolyam, 104. (1161) szám.
13. KANDIDOV B.:A vallás az egészség ellensége // Vörös Zászló, 1950. február 2. 6. évfolyam 10. (440) szám.
14. KÉMEDI KÁROLY:Idegen munkaerővel dolgoztat a földjén // Vörös Zászló, 1948. február 19. 4. évfolyam 16. (236) szám.
15. KISS KÁROLY:Vallásellenes est a falusi könyvtárban // Vörös Zászló, 1954. november 11. 10 évfolyam, 91. (1044) szám.
16. KORJANOV V.:XII. Pius a „totális diplomácia” szolgálatában // Vörös Zászló, 1950. március 30. 6. évfolyam 26. (456) szám.
17. MICHAJLENKO I.:Az égyház és az imperialisták szövetsége // Vörös Zászló, 1948. október 17. 4. évfolyam 85. (305) szám.
18. SINKOVSZKI GÉZA:Falusi lektorium // Vörös Zászló, 1948. augusztus 8. 4. évfolyam 65. (285) szám.
19. SISAKOV V.: A tudomány és a vallás// Vörös Zászló, 1949. augusztus 4. 5. évfolyam 62. (388) szám.
20. SZ.N.:Ateistákat nevelünk // Vörös Zászló, 1962. szeptember 29. 1. évfolyam, 70. szám.
21. SZELEZNEV M.:A vallási erkölcs reakciós lényege // Vörös Zászló, 1954. szeptember 12. 10 évfolyam, 73. (1026) szám.

**Előjáték a „Tavaszi ébredés” hadművelethez
– Adalékok az I. SS-páncéloshadtest magyarországi
harcainak történetéhez**

1. Bevezetés

A II. világháború során a fegyveres SS jelentős szerepet játszott a német fegyveres erők majdnem minden hadjáratában. A fegyveres SS-t 1940 tavaszától hivatalosan Waffen-SS-nek nevezték, amely tulajdonképpen a Wehrmacht (német fegyveres erők) egyik alkotórésze volt. Az SS-egységek kezdetben ezredeként vettek részt a harcokban, majd hadosztályokká szervezték őket. 1943-ban felállították az SS-páncéloshadosztályokat is. A létrehozott I. SS-páncéloshadtest a Harkovért vívott csatákban tűnt ki, ugyanakkor részt vett a normandiai harcokban és az ardenneki offenzívában is. A hadtest 1944. december 28-án a 6. (SS-) páncéloshadcsereg alárendeltségéből a német 5. páncéloshadcsereg kötelékébe került, ahol 1945. január 12-ig maradt. Ezután a hadtestet Köln környékére helyezték át, ahol megkezdték feltöltését.³⁴

Az I. SS-páncéloshadtest szervezeti felépítése a magyarországi harcok idején

Parancsnokok:

I. SS-páncéloshadtest

Hermann Priess

SS-Gruppenführer³⁵

³⁴ Kovács Zoltán András-Számvéber Norbert : A Waffen-SS Magyarországon. (Továbbiakban : Kovács-Számvéber), Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 2001, 86. o.

³⁵ Hermann Priess SS-Gruppenführer /= a Waffen-SS altábornagya/ 1934-ben lépett be az SS-be. A lengyel hadjáratban az egyik SS-tüzérezred osztályparancsnoka lesz. 1939. októberében egységével együtt a „Totenkopf” hadosztályhoz kerül, ahol a 3. SS-tüzérezred parancsnokává nevezik ki. Theodor Eicke, 1943. február 26-án bekövetkezett halála után a 3. SS-páncélgránátos-hadosztály parancsnoka lesz. 1944. szeptemberétől pedig a XIII. SS-hadtest parancsnoka. 1944. október 24-i hatállyal megkapta az I. SS-páncéloshadtest

1. SS-páncélosadosztály	Otto Kumm SS-Brigadeführer ³⁶
1. SS-páncélosezred	Joachim Peiper SS-obersturmbannführer ³⁷
1. SS-páncélgránátos-ezred	Max Hansen SS-Standartenführer ³⁸
2. SS-páncélgránátos-ezred	Bernhard Sieben SS-Obersturmbannf.
1. SS-páncélos-tüzérezred	Hans Sonnenstuhl SS-Sturmabführer ³⁹
1. SS-sorozatvető-tüzérosztály	Klaus Besch SS-Sturmabführer
1. SS-páncélos-felderítőosztály	Emil Wawrzinek SS-Hauptsturmführer ⁴⁰
1. SS-páncélvadászosztály	Karl Rettlinger SS-Hauptsturmführer
1. SS-páncélos-utászszázalaj	Richard Scheler SS-Sturmabführer
1. SS-páncélos-híradóosztály	Karl Stieglitz SS-Sturmabführer
1. SS-pc ⁴¹ -légvédelmi tüzérosztály	Hugo Ullrich SS-Sturmabführer

parancsnokságát. Priesst kitüntették a Vaskereszt Tölgyfalommal és kardokkal ékesített Lovagkeresztjével. (Kovács-Számvéber, 86. o.)

³⁶ Otto Kumm SS-Brigadeführer / =a Waffen-SS vezérőrnagya/ 1941. július 12 – 1943. május 1. között a „Das Reich“ SS-hadosztály „Der Führer“ ezredének parancsnoka volt, majd 1944. januárjától a 7. „Prinz Eugen“ önkéntes SS-hegyihadosztály parancsnoka lesz. 1945. február 15-én megkapta az 1. SS-páncélosadosztály parancsnokságát Wilhelm Mohnke SS-Brigadeführer után. Otto Kumm megkapta a Vaskereszt Lovagkeresztjét és a Tölgyfalom ékítményt. (Kovács-Számvéber, 97. o.)

³⁷ SS-Obersturmbannführer=SS-alezredes

³⁸ SS-Standartenführer=SS-ezredes

³⁹ SS-Sturmabführer=SS-őrnagy

⁴⁰ SS-Hauptsturmführer=SS-százados

⁴¹ pc=páncélos

12. SS-páncélosadosztály	Hugo Kraas SS-Brigadeführer ⁴²
12. SS-páncélosezred	Herbert Kuhlmann SS-Sturmabführer
25. SS-páncélgránátos-ezred	Siegfried Müller SS-Obersturmbannführer
26. SS-páncélgránátos-ezred	Bernhard Krause SS-Obersturmbannf.
12. SS-páncélos-tüzérezred	Oskar Drexler SS-Obersturmbannführer
12. SS-sorozatvető-tüzérosztály	Karl-Wilhelm Ziesenitz SS-Hauptsturmf.
12. SS-páncélos-felderítőosztály	Gerhard Bremer SS-Sturmabführer
12. SS-páncélvadászosztály	Karl-Heinz Brockschmidt SS-Hauptsturm.
12. SS-páncélos-utászzászlóalj	Johannes Taubert SS-Hauptsturmführer
12. SS-páncélos-híradóosztály	Walter-Fritz Krüger SS-Sturmabführer
12. SS-pc-légvédelmi tüzérosztály	Dr. Wolfgang Loenicker SS-Sturmabannf.

A német főparancsnokság a Visztula–Odera közti német hadászati védelem összeomlása után új tervek kidolgozására kényszerült. A németek terveket dolgoztak ki arra, hogy legalább száz hadosztállyal visszavonulnak a dél-németországi és az ausztriai hegyek közé, majd ott hadászati védelmet folytatnak, míg a keleti és a nyugati

⁴² Hugo Kraas SS-Brigadeführer 1935-ben került a „Germania“ SS-ezred 1. századába. A lengyel hadjáratban a „Leibstandarte“ egyik szakaszparancsnoka, 1940. augusztusától a „Leibstandarte“ felderítőosztály 2. századának parancsnoka. 1942- től a 2/I. SS-páncélgránátos-zászlóalj, majd 1943-tól a 2. SS-páncélgránátos-ezred parancsnoka lesz. 1944. szeptember 6-án a 12. SS-páncélosadosztály élére kerül. Kraas megkapta a Lovagkeresztet a Tölgyfalomb ékítményt is. (Kovács-Számvéber, 275. o.)

szövetségesek közti ellentétek kiéleződnek. Hitler azt az utasítást adta, hogy az OKW (a német hadsereg főparancsnoksága) és az OKH (a német szárazföldi hadsereg főparancsnoksága) fogadja el Otto Wöhler gyalogsági tábornok a német „Dél” hadseregcsoport parancsnoka által január 21-én, majd 28-án javasolt hadműveleti terveket, azokat konkretizálja és dolgozza ki. Február 11-én a legfelső német vezetés azt a döntést hozta, hogy meg kell kezdeni egy új, nagyszabású támadó hadművelet terveinek kidolgozását. A terv célja az volt, hogy stabilizálja a Garam menti és a dunántúli arcvonalszakaszt, valamint a 2. ukrán front erőit a Garam, a 3. ukrán frontot pedig a Duna mögé szorítsa vissza.⁴³ A Garam mentén és az Észak-Dunántúlon harcoló német 8. és 6. hadsereg képtelen volt a terv végrehajtására, ezért új erőket kellett az arcvonalszakaszra átcsoportosítani. A német hadvezetés az ardenneki offenzíva után tartalékba vont 6. (SS-) páncéloshadsereg négy páncélosadosztályát szándékozta harcba állítani. A tervek szerint ezt a hadsereget a Dunántúlon kellett bevetni. A hadműveleti terv a „Tavaszi ébredés” („Frühlingserwachen”) nevet kapta. A támadási terv hármas célt szolgált:

1. Hitler meg akarta tartani a Balatontól délre lévő lispei olajforrásokat.

2. A Duna középső vonalának tartásával Béctől távol kellett tartani a szovjeteket, ugyanis e körzetek hadiipara még nem volt a nyugati légierők sorozatos támadásainak kitéve.

3. A dunántúli offenzíva sikerére Hitlernek lélektani okból is szüksége volt.⁴⁴

A hadműveleti terv elfogadása után megkezdődött a 6. (SS-) páncéloshadsereg egységeinek Magyarországra szállítása. A titoktartás érdekében az alakulatok nevét feltüntető karcsíkokat el kellett távolítani. A járművekre festett harcászati jeleket is le kellett mázolni. A 6. (SS-) páncéloshadsereg alakulatai zászlóaljjakig bezárólag fedőneveket kaptak. Az I. SS-páncéloshadtest a „Déli Sáv

⁴³ Veress D. Csaba : A Dunántúl hadi krónikája 1944-1945. (Továbbiakban : Veress 1984), Zrínyi katonai kiadó, Bp., 1984, 204. o.

⁴⁴ Gosztonyi Péter : Vihar Kelet-Európa felett, Népszava, Bp., 1990, 65. o.

Törzs”, az 1. „Leibstandarte SS Adolf Hitler” SS-páncélosadosztály az „SS-Totenkopf pótalakulat”, a 12. „Hitlerjugend” SS-páncélosadosztály pedig a „Wiking-pótalakulat” fedőnevet kapta.

2. Az I. SS-páncéloshadtest harcai a „Déli szél” hadművelet keretében

A „Tavaszi ébredés” hadműveletet egy kisegítő csapás előzte meg a Dunától Északra, melynek a „Déli szél” („Südwind”) nevet adták. A német 8. hadsereg feladata az volt, hogy semmisítse meg a 2. ukrán front garami hídfőjét, mivel az ott lévő, Sumilov vezérezredes vezette 7. gárdahadsereg és a Kravcsenko vezérezredes vezette 6. gárda-harckocsihadsereg állandó veszélyt jelentett a Dunától délre harcoló német Balck-seregcsoport erőire. A hadműveletben részt vett a 6. (SS-) páncélosadosztály I. SS-páncéloshadteste, vagyis az 1. SS- és a 12. SS-páncélosadosztály is. 1945. február 12-én megkezdtek a hadtest már Magyarországra beérkezett egységeinek továbbszállítását az Érsekújvártól keletre elterülő gyülekezési körzetbe. Az SS-csapatok felzárkóztak a német 46. gyalogadosztály mögé. Az 1. „Leibstandarte SS Adolf Hitler” SS-páncélosadosztály csapatait két harccsoportra osztották. Az egyik gyalogsági csoportosítás, a másik pedig a páncéloscsoport volt. A Max Hansen vezette gyalogsági csoportosítás Kuraltól északkeletre helyezkedett el. A harccsoportot az 1. és 2. SS-páncélgránátos-ezred, az 1. SS-páncélos-felderítőosztály részei, az 1. SS-páncélvadászosztály 1. százada és két 3,7 cm-es légvédelmi gépágyús üteg alkotta. A Joachim Peiper SS-Obersturmbannführer vezette páncéloscsoport Farnadtól délkeletre helyezkedett el. A harccsoportot az 1./I. (vegyes) SS-páncélososztály 21 Panzer IV és 25 Panther harckocsija, az 501. SS-nehézpáncélos-osztály 19 Tiger B nehézharckocsija, a 2./III. SS-páncélgránátos-zászlóalj és az 1./3. SS-páncélos-utászszázad lövészpáncélosai, valamint az 1./I. SS-páncélos-tüzérosztály részei alkották.⁴⁵

⁴⁵ Kovács-Számvéber, 100. o.

Február 17-én, szombaton 04 órakor megkezdődött a „Déli szél” hadművelet, amelyet kétórás tűzérési előkészítés vezetett be. A német csoportosításoknak nagy gondot okozott az olvadás miatt felázott talaj és a megáradt Párizs-csatorna is. A reggeli órákban a 46. gyaloghadosztály gránátosai áttörték a szovjet védelem harcászati mélységét, de Németiszögyéntől délkeletre előrenyomulásuk elakadt. A Peiper-páncéloscsoport Sárkányfalvánál elérte a Párizs-csatornát, míg a Hansen-harccsoport a 46. gyaloghadosztály egységeinek támogatásával az éjszakai órákban Sárkányfalvánál hídfőt létesített mindkét oldalon. Peiper egyik páncélosának töltőkezelője a következőképp emlékezett vissza: „Peiper öt Királytigrisnek parancsot adott, hogy keljenek át a dombtetőn. Micsoda látvány! Kiváló célpontot nyújtottak, és az orosz páncéltörő tűzérési egyből tűz alá is vette őket. Láttuk, ahogy a lövedékek lepattannak a Tigerek homlokpáncéljairól. Ez jelentős csapás lehetett az oroszoknak, főleg, mivel a Königtigerek egyik páncéltörőjüket a másik után lőtték ki... Peiper azonnal kiadta a parancsot: „Páncélosok, előre!” Valóságos tűzvihar tört ki, ahogy a harccsoport páncélosai alakzatban átkeltek a dombtetőn... A harckocsik és lövészpáncélosok teljes sebességgel haladtak, és minden fegyverükből tüzet nyitottak. Az oroszoknak csak egy lehetőségük maradt – visszavonulni. A Peiper-harccsoport nem szenvedett veszteséget.”⁴⁶

A 12. „Hitlerjugend” SS-páncélosadosztály a nap folyamán a délutáni órákban indította meg támadását. Ez a hadosztály az 1. SS-páncélosadosztálytól nyugatra és a 46. gyaloghadosztály mögött helyezkedett el. A 25. SS-páncélgránátos-ezred a jobbszárnyon, míg a 26. SS-páncélgránátos-ezred a balszárnyon helyezkedett el. A 26/I. SS-páncélgránátos-zászlóalj az esti órákban egy kisebb hídfőt foglalt el a csatorna déli partján. Később megérkezett a 26/II. SS-páncélgránátos-zászlóalj is. A németek elérték a Párizspusztától 800 m-re délkeletre lévő útkereszteződést is. Az elért terepszakaszon a

⁴⁶ Reynolds, Michael : Acélemberek. Az I. SS-páncélosadtest harcai az Ardenneken és a keleti fronton 1944-1945-ben. (Továbbiakban : Reynolds), Hajja és Fiai, Debrecen, é. n., 224. o.

26. SS-páncélgránátos-ezred zászlóaljai átmenetileg védelemre helyezkedtek be.

Február 18-án reggel a német csapatok az általuk létesített hídfőt tovább szélesítették. A Peiper-páncéloscsoport páncélosai 12 óra 50 perctől a pontonhídon megkezdtek a partváltást és déli irányba nyomultak előre. A szovjet csatarepülőgépek támadásai csupán zavart keltettek, de nem akadályozták meg előretörésüket. Az esti órákban a németek elérték a Kőbölkút – Párkány útvonalat, majd a Muzsla környékén lévő magaslatokat.

A 12. SS-páncéloshadosztály páncélgránátos-ezredeit a hajnali órákban zászlóalj erejű szovjet ellenlökés érte. Ebben az ellenlökésben két T-34-es harcocsit és néhány páncéltörő ágyút is bevetettek. A támadást a németek visszaverték. A 25. SS-páncélgránátos-ezred – támogatva a 44. birodalmi gránátoshadosztály részeit – a délutáni órákban betört Kőbölkút keleti részébe és az északra lévő magaslatra. A településtől északra a 26/III. (páncélozott) SS-páncélgránátos-zászlóalj lövészpáncélosai támadtak, amelyek elfoglalták a terepszakaszt. Közben a 26/I. SS-páncélgránátos-zászlóalj elfoglalta Kőbölkút keleti részét, a 26/II. SS-zászlóalj pedig a 186-os magassági pontot. Az SS-zászlóalj majd déli irányban tovább folytatta támadását és elfoglalt egy biztosító állást.

Február 19-én hétfőn sütött a nap és a hőmérséklet +6 fok felett volt.

A Peiper-páncéloscsoport páncélosai a kora reggeli órákban Párkány felé vették útjukat, hogy elérjék a Garam torkolatát. A párkányi vasútállomásnál a szovjet harcocsik két Panthert kilőttek, de három T-34-est veszítettek. A Peiper-páncéloscsoport előrehaladását Rolf Reiser SS-Untersturmführer⁴⁷ a következőképp mondta el : „A kora reggeli órákban gyülekezésünket jelentősen késleltette az orosz csatarepülők támadása. Több páncélost és sebesültet veszítettünk...Az 1. század két páncélosával nyomultunk előre az út két oldalán. Én...szakaszom három Pantherével az út és a

⁴⁷ SS-Untersturmführer=SS-hadnagy

vasút között törtem előre. Az Iván a vasúti töltés mögött fedezékben lévő harckocsijaival indított támadást nyitott jobbszárnyunk ellen. Egyik Pantherünk találatot kapott és megállt...Strelow SS-Sturmscharführer⁴⁸, a III. szakasz parancsnoka tőlem jobbra haladt. Aztán egy robbanást hallottam a közelben és páncélosa kigyulladt. Visszatolattam egy épület mögé, és lassan kijöttem a másik oldalánál, és megláttam a T-34-est nem több mint 50 m-re előttem!...Az első lövésre lángokba borult, a másodiknál pedig leszakadt a tornya. A 2. század Tigere és Pantherei is felzárkóztak, és csatlakoztak az ütközethez. Két további ellenséges harckocsit megsemmisítettünk.”⁴⁹ Délután az I/I. SS-páncélososztály a 12. SS-páncéloshadosztály páncéloscsoportjának tűztámogatásával betört Párkány északkeleti részébe. Esztergomtól északra pedig a német 711. gyaloghadosztály csapatai behatoltak a város belső területére. Ezalatt a Hansen-harccsoport egy része Béla települést foglalta el. A 2/III. SS-páncélgránátos-zászlóalj elfoglalta Nánát. A Peiper-páncéloscsoport, valamint a 46. gyaloghadosztály részei az éjszakai órákban Köhídyarmat irányába támadtak.

A 12. SS-páncéloshadosztály páncéloscsoportja (12/II. SS-páncélososztály és a 26/III. SS-páncélgránátos-zászlóalj) a nap folyamán Köbölkúttól délnyugatra helyezkedett el. A szovjetek Köbölkút – Muzsla útvonalától délre ellenlökést hajtottak végre a páncéloscsoport ellen, de ezt a németek visszaverték. A páncéloscsoport 05 óra 30 perckor kezdte meg támadását a páncélgránátos-zászlóaljak harcrendjén keresztül. A lövészpáncélosok haladtak elől, amelyekre Muzsla irányából a szovjetek tüzet zúdítottak, majd az élre húzódó páncélosok felszámolták a szovjetek ellenállását. A 26/II. SS-páncélgránátos-zászlóalj feladata az volt, hogy támadását Ebeden keresztül Párkány irányába folytassa és vegye fel a kapcsolatot a 96. gyaloghadosztály Hupe-harccsoportjával. A 25. SS-páncélgránátos-ezred csapatai pedig a Köbölkút – Muzsla útvonalától északára támadtak és

⁴⁸ SS-Sturmscharführer=SS-főtörzsőrmester

⁴⁹ Reynolds, 226. o.

felzárkóztak a hadosztály zöméhez. Déli 12 óra körül a páncéloscsoport megkezdte támadását, amelynek páncélosai több szovjet T-34-es harckocsit is kilőttek. A németek a harcokban két lövészpáncélost veszítettek. A nap folyamán a 26. SS-páncélgránátos ezred parancsnoka, Bernhard Krause SS-Obersturmbannführer halálosan megsebesült. Az ezred új parancsnoka Kostenbader SS-Sturmabführer lett.⁵⁰

A német légi felderítés időközben jelentette, hogy Budapesttől északra 3000 ellenséges jármű halad, ezáltal a németek megindították a támadást. A 46. gyaloghadosztály másik része a Párizs-csatornától északra, Kéménd irányába támadott.⁵¹

Február 20-án a Kőhídigyarmat irányába támadó Peiper-páncéloscsoport és a 46. gyaloghadosztály részei reggel a szovjet védelem tüzeiben elakadtak. A Hansen-harccsoport Kőhídigyarmat előtt csatlakozott a páncélosokhoz és a terepen védelemre helyezkedett be. Közben a Peiper-páncéloscsoport páncélosait Párkány területén üzemanyaggal, löszrel töltötték fel, valamint karbantartó munkákat végeztek.

A 12. SS-páncélosadosztály kötelékeit a 44. birodalmi gránátoshadosztály csapatai váltották fel, míg az SS-alakulatok Barttól északnyugatra gyülekeztek.⁵² A csapatok mozgását a szovjet csatarepülőgépek támadásai lassították.

Február 21-én, szerdán a hajnali órákban a Peiper-páncéloscsoport az SS-páncélgránátosokkal, valamint a 46. gyaloghadosztály harccsoportjaival betört Kőhídigyarmatra. Az itt elhelyezkedő szovjet egységek harckocsikkal és páncéltörő ágyúkkal támogatva megállították a németeket, akik védelembe mentek át. Sötétedéskor az 1. SS-páncélosadosztály és a 46. gyaloghadosztály csapatai ismét támadást indítottak és 21 órára elfoglalták a települést. Rolf Reiser így emlékezett vissza: „Peiper éjszakai támadás mellett döntött, mivel nappal a Garam keleti partjára települt ellenséges tüzérsg tömeges csapásai alatt voltunk...Gyorsan áthaladtunk az

⁵⁰ Kovács-Számvéber, 279. o.

⁵¹ Reynolds, 227. o.

⁵² Kovács-Számvéber, 279. o.

enyhén hullámos terepen a vasútvonaltól és az úttól nyugatra emelkedő dombok lábánál...Keletre fordultunk...hogyan frontális támadást hajthassunk végre. Kezdetét vette az orosz tüzéség nagy erejű csapása. Acél- és tűzfüggöny ereszkedett le előttünk. A repeszek és nyomjelzők megvilágították az éjszakát, és megmutatták az ellenséges állások helyét... áthaladtunk a vasútvonalon, majd egy recsenés, és minden fénnybe borult. Eltaláltak minket! ...Azonnal kigyulladt a páncélosunk... Tüzérem nyomomban utolsóként mászott ki a toronyból. Egy árokba estünk Ivánék mellé, akik legalább annyira meglepődtek, mint mi. Pisztolyokkal és pusztával védtük magunkat... Az égő páncélos és a robbanó lövedékek fedezékében végeztünk az oroszokkal.”⁵³

A 12. SS-páncélososztály feladata az volt, hogy egy éjszakai támadás keretében a 211. népi-gránátososztállyal és a 46. gyalogosztály részeivel közösen a nap folyamán számolják fel a Bart – Kéménd – Bény vonalon lévő szovjet állásokat. Erre az akcióra nem került sor, mert Kraas csapatai még nem fejezték be az átcsoportosítást.

Február 22-én a szovjetek szívesen védték megmaradt hídfőjüket. Az 1. SS-páncélososztály és a 46. gyalogosztály részei a Garam nyugati partján is felszámolták a szovjet állásokat. Az 1/I. SS-páncélososztály és a 2/III. SS-páncélgránátos-zászlóalj részei észak felé nyomulva elfoglalták a Kéménd és Kőhidgyarmat közötti útelágazást.

A 12. SS-páncélososztály alakulatai 04 óra 45 perckor kezdték meg támadásukat Bart ellen. A jobbszárnyon a 25., a balszárnyon pedig a 26. SS-páncélgránátos-ezred támadott, míg a páncéloscsoport az utóbbi páncélgránátos-ezred mögött állt készenlétben. Később a páncélosok is megindultak, amelyeket a tüzerütegek, aknavetők és sorozatvetők tüze támogatott, de hamarosan aknamezőbe ütköztek. Több harcokcs megromlott. A német páncélosok fedezékből löni kezdték a szovjet páncéltörő ágyúkat. A lövészpáncélosok egy része az aknamezőkön kívül

⁵³ Reynolds, 228. o.

támadott, és bár nehezen, de átgázoltak a szovjetek páncéltörő állásaikon. A lövészpáncélosok másik része Bart irányába támadott, s csupán három lövészpáncélos jutott be a községbe. A faluban lévő T-34-es harckocsik egy lövészpáncélost ki is lőttek. A lövészpáncélosokat a 12. SS-páncélosezred harckocsijai távolabbról támogatták. Nem sokkal később a szovjet lövészek és harckocsik elhagyták a települést. A 25. SS-páncélgránátos-ezred pedig elfoglalta Bart nyugati részét. Ross SS-Untersturmführer az egyik lövészpáncélosban foglalt helyet és a következőket mondta el : „Nehézfegyvereink tüze jelentős károkat okozott az épületek többségében. A tetők leszakadtak, a falak beomlottak. Harc közben a lakók előjöttek a romok közül...nem törődve azzal, mi történik körülöttük...láthatóan örültek annak, hogy megszabadították őket „felszabadítóiktól”.⁵⁴ A reggeli órákban a szovjetek a települést védő csapatok megsegítésére ellenlökést hajtottak végre, amit a németek visszavertek. A német 211. népi-gránátoshadosztály déli irányból támadta meg a falut. A települést a 25. SS-páncélgránátos-ezred szállta meg. A németek két T-34-es harckocsit, hat nehéztarackot és több páncéltörő ágyút, aknavetőt és gépjárművet zsákmányoltak, valamint 80 fő esett német hadifogságba.⁵⁵

Február 23-án pénteken a szovjet csapatok továbbra is szívósan védekeztek. Az I. SS-páncéloshadtest két hadosztálya már csak 43 harcképes páncélossal rendelkezett.⁵⁶ A 12. SS-páncéloshadosztályt a nap folyamán átcsoportosították.

Február 24-én 02 órakor tüzérségi előkészítés után megkezdődött a szovjet hídfő felszámolása. A Peiper-páncéloscsoport délről támadta Kéméndet, míg a Hansen-harccsoport alakulatai mögötte haladtak. A szovjetek páncéltörő ágyúk segítségével védekeztek. A páncéloscsoport a 44. birodalmi gránátoshadosztály egy harccsoportjával együtt áttörte a szovjet páncélelhárító körletet és betört Kéménd területére, az 1. és a 2. SS-páncélgránátos-ezred elfoglalta a 150-es magassági pontot. A tüzérségi támogatás után a

⁵⁴ Uo., 230. o.

⁵⁵ Kovács-Számvéber, 281. o.

⁵⁶ Uo., 102. o.

németek délről és nyugatról támadták Kéméndet. Késő délutánra pedig elfoglalták a települést.

A 26. SS-páncélgránátos-ezred két zászlóalja és a 12. SS-páncéloshadosztály páncéloscsoportja készen állt a támadásra. A 25. SS-páncélgránátos-ezred Bart körül biztosított. A támadás kezdete előtt a 12. SS-páncélos-utászzászlóalj csapatai aknamentesítést akartak végrehajtani, de a szovjetek tűz alá vették őket. A támadás a 157-es magassági ponton (Öreghegy) keresztül indult meg tüzérségi előkészítés nélkül. A szovjetek zárótűzzel fogadták a németeket, akik jelentős veszteségeket szenvedtek. Néhány német harckocsi az Érsekétyet Bényel összekötő út mentén a reggeli órákban löni kezdte a szovjet páncéltörő ágyúkat, majd később néhány T-34-es harckocsit is kilőttek. A 26. SS-páncélgránátos-ezred csapatai több helyen betörték a szovjet állásokba. A páncélgránátosokat a lövészpáncélosok is támogatták. A németek 08 óra 30 perc körül elfoglalták Bényet, majd visszavonultak a Garam keleti partjára. Amikor az SS-páncélgránátosok a Bénynél levő híd felé közelíttek, a szovjetek felrobbantották azt. A Bénytől délnyugatra lévő 120-as magassági pont körül elhelyezkedő szovjet csapatokat a német harckocsik megsemmisítették.

A német „Dél” hadseregcsoport február 24-én 17 óra 20 perckor kapta meg a jelentést a német 8. hadseregtől, hogy a garami szovjet hídfőt felszámolták. A szovjetek vesztesége 700 hadifogoly, 4000 halott, 90 páncélos, 334 löveg és több haditechnikai eszköz volt. Az 1. SS-páncéloshadosztály vesztesége 1200 fő volt és legalább 50 páncélosa harcképtelenné vált.⁵⁷ A 12. SS-páncéloshadosztály 1600 főt veszített, de 1123 főt kapott pótlásként.⁵⁸ A garami szovjet hídfő felszámolása után az 1. SS-páncéloshadosztályt Érsekújvár déli körzetéből Veszprém – Zirc térségébe, a 12. SS-páncéloshadosztályt pedig Városlőd és Pápa környékére csoportosították át.

⁵⁷ Uo., 103. o.

⁵⁸ Uo., 283. o.

3. Felkészülés a „Tavaszi ébredés” hadműveletre

Március 3-án a kedvezőtlen időjárási viszonyok közepette a hajnali óráktól megkezdődött a német 6. (SS-) páncéloshadtest felvonulása Győr – Pápa körzetében. Hajnali 02–03 órakor az I. SS-páncéloshadtest vezetési törzse Pápára érkezett. A felvonulás több esetben is akadozott. Március 1-én az I. SS-páncéloshadtest jelentette, hogy az 1. SS- és a 12. SS-páncéloshadosztály több menetoszlopa elakadt a Dunántúl északnyugati térségeinek útjain, s ezáltal a nélkülözhetetlen üzemanyag-szállításokat tereľutakra kellett irányítani. Egyébként a 6. (SS-) páncéloshadtest elnevezéséről tudni kell, hogy a Wehrmacht főparancsnokságának hadinaplójában található bejegyzés szerint a hadsereg elnevezése 1945 januárjától „6. SS-páncéloshadtest” lett. A Waffen-SS köreiben már korábban is ezt a változatot használták. Georg Maier, a páncéloshadtest 1. (hadműveleti) vezérkari tisztje szerint mindkét elnevezés „hivatalos” maradt a háború végéig. Ő azonban a magyarországi harcokról írott munkájában a „6. páncéloshadtest” elnevezést használja. Én Kovács Zoltán András és Számvéber Norbert könyvére hivatkozva, amelyet Kurt Mehner a „Die Waffen-SS und Polizei 1939 – 1945” című könyvében is alátámaszt, a „6.(SS-) páncéloshadtest” elnevezést fogom használni.⁵⁹ A 6. (SS-) páncéloshadtest parancsnoka, Josef „Sepp” Dietrich, SS-Oberstgruppenführer⁶⁰ csak a támadás előtti napokban érkezett meg Berlinből Eszterházára, a német „Dél” hadseregcsoport

⁵⁹ Uo., 77. o.

⁶⁰ Josef Dietrich SS-Oberstgruppenführer /= a Waffen-SS vezérezredese/ már az I. világháborúban is szolgált, ahol később egy harckocsi parancsnoka lett. Dietrich részt vett az 1923. november 9-i müncheni puccskísérletben is. 1928. májusában belépett az SS-be. A lengyel hadjáratban a gépkocsizó „Leibstandarte” SS-ezred parancsnokaként vett részt, majd később a „Leibstandarte SS Adolf Hitler” páncélgránátos-hadosztály parancsnoka. 1943. júliusában az I. SS-páncéloshadtest parancsnoka lesz egészen 1944. augusztus 9-ig. Dietrich már az 5. páncéloshadtestet is vezette, majd 1944. szeptember 24-i hatállyal a 6. (SS-) páncéloshadtest parancsnokává nevezik ki. Dietrichet kitüntették a Vaskereszt Tölgyfalommbal, Kardokkal és Gyémántokkal ékesített Lovagkeresztjével. (Kovács-Számvéber, 77. o.)

parancsnokságára. Martin Bormann azt írja Dietrich feleségének: „...nyugati kincsünket, Sepp Dietrichet és hadseregét is visszavonták, és a keleti frontra küldték.” Ismét Bormann mondja: „A jó öreg Sepp nagyon aggódik a családja miatt, ugyanis a jelenlegi front közelében laknak. Át akarja hozni őket a fél-dunai Gauba. ...ezt megteheti, de képzeld el, hogy aggódhat a kisember, egy egyszerű katona vagy munkás”.⁶¹

A 6.(SS-) páncéloshadereg középső arcvonalszakaszán, Tác és Mezőszentgyörgy között helyezkedett el az I. SS-páncéloshadtest. Március 5-re az 1. SS-páncéloshadosztály csapatai Polgárditól délre foglalták el állásaikat. A 12. SS-páncéloshadosztály egységei Kisláng környékén helyezkedtek el. A páncéloshadtest második lépcsőjében a német 23. páncéloshadosztály összpontosult.

Az 1. SS-páncéloshadosztály 18871 fővel, 4 bevethető Tiger B nehézharckocsival, 26 Panther, 14 Panzer IV harckocsival, 15 vadászpáncélossal és rohamlöveggel, 21 db 7,5 cm-es nehéz páncéltörő ágyúval, míg a 12. SS-páncéloshadosztály 17423 fővel, 9 Panther és 12 Panzer IV harckocsival, valamint 13 Jagdpanzer IV vadászpáncélossal rendelkezett.⁶² A 12. SS-páncéloshadosztály alárendeltségében volt az 560. nehéz-páncélvadászosztály, amely nem volt SS-egység. Az 560. nehéz-páncélvadászosztály állománya 6 Jagdpanther és 8 Jagdpanzer IV vadászpáncélos volt.⁶³

Megtörténtek tehát az előkészületek a második világháború utolsó nagy német offenzívájának megindításához, ám a német hadvezetés olyan csapatokkal fogott hozzá a hadművelet megindításához, melyek az utóbbi évek harcai erősen próbára tettek. Még a hadművelet folyamán is érkezett erősítés a harcoló csapatokhoz. Egy március 24-én készült jelentés szerint az SS-csapatok 4600 újoncot kaptak, akik főleg a haditengerészettől, a légierőtől és a birodalmi munkaszolgálattól (RAD) érkeztek. Újabb 1400 főnyi ilyen létszámkiegészítés és 2190 rendőr még útban volt. Előző nap a 6. (SS-) páncélos hadsereg 700 engedély nélkül visszavonuló katonát

⁶¹ Messenger, Charles : Hitler gladiátora, Hajja és Fiai, Debrecen, é. n., 196. o.

⁶² Veress 1984, 215. o.

⁶³ Kovács-Számvéber, 283. o.

vezényelt vissza az arcvonalba.⁶⁴ Összességében azonban a későbbi történések bizonyították, hogy a támadáshoz összevont erők elégtelenek voltak a kitűzött hadműveleti célok (a Dunántúl és erőforrásainak visszavétele, a Duna elérése, az előrenyomuló 2. és 3. ukrán front feltartóztatása, támadóerőinek szétzúzása) eléréséhez.

BIBLIOGRÁFIA:

1. GOSZTONYI PÉTER: Vihar Kelet-Európa felett, Népszava, Bp., 1990
2. KOVÁCS ZOLTÁN András-Számvéber Norbert: A Waffen-SS Magyarországon, Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 2001
3. MAIER, GEORG: Drama zwischen Budapest und Wien. Der Endkampf der 6. Panzerarmee 1945, Munin. Verl., Osnabrück, 1985
4. MESSENGER, CHARLES: Hitler gladiátora, Hajja és Fiai, Debrecen, é. n.
5. REYNOLDS, MICHAEL: Acélemberek. Az I. SS-páncéloshadtest harcai az Ardenneken és a keleti fronton 1944-1945-ben, Hajja és Fiai, Debrecen, é. n.
6. TIEKE, WILHELM: Vom Plattensee bis Österreich, Heeresgruppe Süd 1945, (Gummersbach, é. n.)
7. VERESS D. CSABA: A balatoni csata. 1944. december 1.-1945. március 30., Militaria, Bp., 2000
8. VERESS D. CSABA: A Dunántúl hadi krónikája 1944-1945, Zrínyi katonai kiadó, Budapest, 1984
9. WILLIAMSON, GORDON: Véráztatta föld. A Waffen-SS ütközetei, Hajja és Fiai, Debrecen, é. n.

⁶⁴ BA-MA RH-19 V/63 Heeresgruppe Süd Ia Nr. 4039/45 geh. Idézi: Kovács Zoltán András - Számvéber Norbert: A Waffen-SS Magyarországon, Paktum, Budapest, 2001

**Perek, ítéletek, sorsok –
A bíróságok, mint a kádári megtorlás eszközei,
Várpalota 1956-1960**

1. Szocialista törvényesség – törvénytelen szocializmus

A nyomozószervek, az ügyészségek és a bíróságok szerepével a kádári megtorlás gépezetében számos kiváló munka⁶⁵ foglalkozott, e munkák által felvázolt képet érdemben már valószínűleg nem befolyásolhatják újabb, esetleg kivételnek számító dokumentumok sem, így a várpalotai iratanyag vizsgálata során annak a tisztázására tettem kísérletet, hogy a lefolytatott eljárások mennyire felelnek meg ennek az országos képnek.

A munkás-paraszt kormány november 4-én még azt hirdette, hogy „nem tűri, hogy a dolgozókat bármi ürügy alapján üldözzék azért, mert a legutóbbi idők cselekményeiben részt vettek.”⁶⁶ Kádár János ezt az ígéretet november 11-én és 26-án megismételte ugyan, ám azoknak azonban, akik bíztak a szovjetek által az ország főlé helyezett kormány ígéreteiben vagy úgy érezték nincs félnivalójuk, hiszen „nem ártottak senkinek”, hamarosan keserűen csalatkozniuk kellett.

⁶⁵ Büntetőjogi tanulmányok II., Szerkesztette: Kahler Frigyes, Veszprém, 2000; Büntetőjogi tanulmányok III., Szerkesztette: Kahler Frigyes, Kairosh, Budapest, 2002; Kahler Frigyes: A Brusznai - per. Emberi sorsok a politikai megtorlás idején. Kairosh Kiadó, Budapest, 2001; Kahler Frigyes: Jogállam és diktatúra. Budapest, Kairosh Kiadó, 2005; Kahler Frigyes: Jogállam és diktatúra II. Kairosh Kiadó, Budapest, 2008; Zinner Tibor: Az igazságszolgáltatás irányítása és az 1956-1963 közötti büntető igazságszolgáltatás. In. Sortüzek, megtorlás, menekülés 1956-1957. III. jelentés. Szerkesztette: Kahler Frigyes Antológia Kiadó, Lakitelek, 1996; Sortüzek, megtorlás, menekülés 1956-1957. II. jelentés. Szerkesztette: Kahler Frigyes Antológia Kiadó, Lakitelek, 1994; Kahler – M. Kiss 1997., Kahler Frigyes: Joghalál Magyarországon 1945-1989. Zrínyi, Budapest, 1993; Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Intézet, Budapest, 2001

⁶⁶ Idézi: Kahler 1993. 11.p.

A Várpalotára vonatkozó iratanyag vizsgálata közben is feltűnő volt az a naivság, amely a tanúkihallgatási jegyzőkönyvekben, az ügyészési és a bírósági iratokban helyenként tetten érhető az eljárás alá vontak részéről. Sokan csak későn értették meg, hogy a bíróságok célja nem az igazság, a tények feltárása, hanem a büntetés. Várpalotán a Forradalmi Tanács tagjai bizonyíthatóan védték a kommunista vezetőket, kádereket a feldühödött nép bántalmazásától, a pártház ostromakor megsérült kommunistákat kórházba szállították, amikor pedig híre ment, hogy többen az életükre törnek, veszprémi börtönbe kísértették őket, amivel talán az életüket mentették meg. Ennek ellenére ezek a tetteik a vádpontok között szerepeltek. A munkástanácsok sem törekedtek a kommunista káderek ellehetetlenítésére, ezért tovább dolgozhattak az üzemeknél, igaz, más beosztásban, mégis rendszeren a munkástanács elnökökkel és tagokkal szembeni vádak között kiemelt helyet kapott, hogy „kommunistákat >>törvénytelenül<< más beosztásba helyezett”. A tények hasonló elferdítései igencsak jellemzőek voltak.

Érdekes megfigyelni azt is, milyen szempontokat emelt ki a nyomozóhatóság, illetve a bíróság az eljárás során. Csaknem valamennyi iratban, így a vádiratban is megtaláljuk az eljárás alá vont személyek származását – „kisiparos családból származik”, „munkáscsaládból származik, az apja kubikus volt” – valamint foglalkozását, illetve a jegyzőkönyvek rendszeren arra is kitérnek, ha valamelyikük korábban katona volt. Az ellenforradalminak mondott események összefoglalásában államhatalom fontosnak tartotta, hogy a résztvevőket kategóriákba sorolja: honvédtiszt, csendőr, „SS” tag, besúgó, huligán, tőkés, arisztokrata, földbirtokos, kulák FKgP tag, SZDP tag, nyilas, munkás, paraszt, értelmiségi, egyéb kategória.⁶⁷ A kádári hatóságok tehát visszatértek az osztálybíraskodáshoz, elutasítva a jogegyenlőséget és törvényességet.⁶⁸ Az ítéletek, a tárgyalási és kihallgatási jegyzőkönyvek egyaránt pejoratívan

⁶⁷ ÁBTL 3.1.9. V-150379 Veszprém megyei monográfia III/1. 20, 274.p.

⁶⁸ Kahler 1993. 29. p.

tartalmazták a vádlottak „osztályhelyzetét” vagy vallásos beállítottságát.⁶⁹

2. A tanulmány céljai és forrásai

Jelen írásnak nem lehetett sem célja, sem tárgya az 1956-ot követő a kádári megtorlás jellegének és módszereinek vagy akár a peranyagok részletes bemutatása, ezért a szocialista törvényesség csupán *néhány, Várpalotára vonatkozó és jellemző alapvonását* igyekeztem megragadni.

A nyomozóhatóságok a veszprémi járásban 60 főt bíróságnak adtak át, 71-et internáltak, 58-at vagy 38-at⁷⁰ rendőri felügyelet alá helyeztek és 47-et beszerveztek. Az egykori honvédtisztek közül mindössze hármat adtak át a bíróságoknak, ugyanakkor 15-öt internáltak, míg a csendőroknél többen (heten) kerültek bíróság elé, mint amennyit (hatot) internáltak. Azt, hogy a hatalom a megtorlás melyik eszközével – bírósági eljárás vagy internálás – sújtott le, tehát némileg befolyásolta az eljárás alá vont személy kategóriák szerinti besorolása.⁷¹

Az internálások száma a veszprémi járásban tehát meghaladta a rendes bírósági eljárásokét, ha Veszprém megye egészét tekintjük, megállapíthatjuk, hogy az „ellenforradalmárként” nyilvántartott 5687 személyből 367-et adtak át a bíróságoknak és 217-et internáltak. A fenti adatokból nyilvánvalóvá válik, hogy a bírósági eljárások a kádári megtorlás csak egyik eszközét jelentették, az internálás – közbiztonsági őrizet – gyakorlata pedig éppily jelentőséggel bírt. Különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a vádlottak számára nem jelentett igazi különbséget, hogy bírósági eljárás keretében elítéltként vagy annak mellőzésével szenvedték el a fogságot és velejáróit.

⁶⁹ Kahler 1993. 28.p.

⁷⁰ Az összesítésben 58 szerepel, noha, amennyiben kategóriánként összeadjuk 38-at kapunk. G.I. ÁBTL 3.1.9. V-150379 Veszprém megyei monográfia III/1. 20, 274.p.

⁷¹ Uo. 274.

A megtorló perek vizsgálata során szembeötlő a szocialista törvényesség – magyarul a jogtiprás – azon gyakorlata, hogy mellőzte az olyan, egyébként papíron a szocialista hazánkban is létező szabályokat, mint a büntethetőséget kizáró okok, különösen a társadalomra veszélyességben való tévedést, ami esetén az emelt vád alól a terheltet fel kellett volna menteni.⁷² A kádári bíróságok még azt sem tartották fontosnak, hogy az általuk használt minősítések, illetve bűncselekmények legalább szerepeljenek valamilyen jogszabályban.

Igen érdekes a várpalotai forradalmi események kapcsán született peranyagokban annak vizsgálata, hogy milyen magatartásformákat tekintettek a nyomozóhatóságok és bíróságok büntetendőnek. A forradalom szerveiben, a Forradalmi Tanácsban, a Nemzetőrségben, a munkástanácsokban való részvétel már önmagában is komoly vádnak számított.⁷³ Emellett a fegyveres akciókban való részvétel, az izgatás, a kommunista vezetők leváltása, más beosztásba helyezése, a forradalmi eseményekben (a szovjet emlékmű ledöntése, a pártház ostroma, a rendőrség előtti tüntetés, a szovjetekkel történt tűzharc) való részvétel vagy csak azok szemlélése, a kommunisták üldözésének sohasem definiált – és természetesen jogszabályban sem rögzített – vádja mind-mind olyan cselekedeteknek számítottak, amit a hatóságok később büntethetőnek, sőt büntetendőnek tekintettek. A nagy bányászper vádlottjait a BHÖ 1. pont 2. bekezdésben felvett szervezkedésben való részvétel büntette, a népi demokratikus államrend megdöntésére történő szervezkedés miatt ítélték el. A szocializmus olyan „alapintézményeinek” megsértését büntette a hatalom, mint a begyűjtést (amely 1956. évi 21. trv. október 25-ével már eltörölt), a kommunista jelképeket (címerek, zászlók, Rákosi és Sztálin képek), a szovjet emlékműveket és sírokat, ám a szovjet elvtársak, a Kádár-kormány vagy az államrend *szóbeli* megsértése is

⁷² Kahler 1993. 23.p.

⁷³ A teljesség igénye nélkül: ÁBTL 3.1.5. O-12803 a Bozsó Károllyal kapcsolatos vádak, ÁBTL 3.1.5. O-11737/1-4 Bozsó Józseffel kapcsolatos vádak, VeML XXV.151. Bül 356/1957 Viczina (Völgyi) József esetében is ugyanez az egyik legfőbb vád.

büntetendő volt, mint államrend elleni gyűlöletkeltésre alkalmas kijelentések.

A BHÖ törvényként való alkalmazása már önmagában is aggályos, hiszen a BHÖ-t, azaz a hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítását az Igazságügyi Minisztérium állította össze 1952-ben, kiiktatva belőle azon törvényeket – természetesen törvénymódosítást, mint dekadens demokráciákban bevett gyakorlatot mellőzve –, melyeket az államhatalom feleslegesnek ítélt. Olyan lényegtelennek nem mondható változtatásokat tettek, mint a „demokratikus államrend” védelmét felcserélték „népi demokráciára”, így ettől kezdve a BHÖ más államrendet védett, mint az eredeti törvény. A minisztérium összeállítása ráadásul felülírta a törvényt, ami ellentmondott a jogforrási hierarchiának is, de ez nem zavarta sem a minisztériumot, sem a bírót. A bírói függetlenség a kádári megtorlógépezet működését csak zavarta volna, ezért „burzsoá szemlélet”-nek tekintették még a felvetését is.⁷⁴

A bírósági eljárás koncepciójás jellege a peranyagokból világosan kiütközik, ahogy az osztálybíráskodás elemei is tetten érhetőek. A forradalmi helyszínnek – tehát nem feltétlen a cselekedetek – és a későbbi büntetési tételek között nagyon is szoros az összefüggés mutatható ki. A hatóságok egyértelműen az Akna-csárdánál történeteket tekintették a legsúlyosabb cselekménynek, a laktanya elleni támadás, a pártház ostroma, a rendőrség elleni tüntetés csak ezek után következett. Különösen súlyosan ítélték meg a bíróságok a szovjet emlékmű ledöntését, a forradalom szerveiben, elsősorban a Forradalmi Tanácsban, a Nemzetőrségben való részvételt, valamint a munkástanácsok munkájába való bekapcsolódást.

3. „Szívlakpáttal tették ránk az éveket” – A nagy bányászper

A „népi demokratikus államrend elleni szervezkedés és más bűncselekmények miatt Rezi József és 25 társa ellen” indított per nyilvános tárgyalása 1957. június 24-én kezdődött. A vádlottak

⁷⁴ Kahler 1993. 33-37. p.

padjára kerüléshez elég volt a helyi pártfunkcionáriusok ellenszenve: „A forradalom leverése után, mikor megkezdődött a bűnbak-keresés, engem is kiszemelt Buzai meg a Ligmann. Azt híresztelték: >>Szakács is fegyvert fogott ellenünk, le kell vele számolni<< [...] Végezetül egy Veszprémből jött nyomozó faggatott, és vett föl jegyzőkönyvet. Minden áron azt akarták, hogy valljam be: a Szabó Sándor bandájához, a Palota Szállóbeli nemzetőrséghez tartoztam... [...] dehát én nem tartoztam közéjük.”⁷⁵ A per koncepciójás jegyei egyértelműen felismerhetőek. Jellemző a tanúvallomások hitelességére Bálint Károly⁷⁶ esete, aki valakit bizonyosan fejbe vágott a bányászlámpájával, de a különböző tanúvallomásokban talán csak ez a közös vonás. A kihallgatási, bírósági jegyzőkönyvekben ezt hol az Akna-csárdánál, hol a Pártház előtt, hol a Tanácsháza előtt tette meg. Nem egyeznek meg a források abban sem, kit vágott fejbe, Szekeres alezredestől kezdve, Ligmann pártfunkcionáriusig több név is felmerült. A peranyagot olvasgatva a kutatónak azon érzése támadhat, hogy végigjárta a várost és bányászlámpájával itt is, ott is fejbe ütött egy-egy kommunistát. A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy Szekeres alezredest vágta fejbe, ahogy ezt ő maga a bíróság előtt vallotta: „valaki azt mondotta a tömeg közül, hogy ez lőtt a békés tüntetőkre. Magam sem tudom, hogy milyen indulat fogott el, de odaléptem a csoporthoz, mely az egyenruhás férfit kísérte, s a bányászlámpámmal fejbevágtam, miközben azt mondtam, hogy én sitről⁷⁷ jövök haza nyugodtan, te pedig rámlövedsz.”⁷⁸ Bálint Károly egyike volt azon keveseknek, akik elismerték bűnösségüket. Ligmann pártfunkcionárius ugyanakkor határozottan állította, hogy őt vágta fejbe Bálint. Felismerhető egyfajta rosszakarát azok részéről, akik az eseményt az Akna-csárdához helyezték át, helyesen számítva arra, hogy az ott

⁷⁵ Szakács Károly visszaemlékezése. In. *Némák* 54. p.

⁷⁶ A szerző dédapja, Bálint Károly a kádári megtorlás részeként kreált „nagy bányászper” XX. rendű vádlottja volt. G.I.

⁷⁷ Bányász-szleng, jelentése: a bányából, munkából. G.I.

⁷⁸ Bálint Károly bíróság előtt tett vallomása. 1957. június 28-ai tárgyalási jegyzőkönyv. VeML XXV.151. B.428/1957/46.

zajló eseményeket, tekintettel a Veszprém felől érkezve békésen lövöldöző tucatnyi „szovjet harcos” tűzharcban elszenvedett halálára, a bíróság súlyosabbnak ítéli meg. Számos ellentmondás található még a bíróság előtt tett vallomásokban is. Loncsárovics József, aki Szekeres alezredest látta kivezetni az épületből és a kórházba próbálta segíteni, nem látta, hogy Bálint Károly fejbe ütötte volna a tisztet.⁷⁹ Ez a kiragadott példa jól mutatja az egész bírósági eljárás koncepciós jellegét.

A legelső beszólított tanú Balogh Sándor, a városi tanács végrehajtó bizottságának elnöke volt, de tanúként idéztek meg minden fontosabb pártfunkcionáriust, mint Buzai Mihályt vagy Ligmann Károlyt, a rendőrtiszteteket, köztük elsőként a parancsnokot, Böhm Józsefet (akit később perbe fogtak az „ellenforradalom” alatt tanúsított magatartása miatt) és természetesen a vádlottakra vallott a tömegbe lövő Szekeres Mihály alezredes is. A peranyagok vizsgálata során arra is fény derült, hogy az ÁVH emberei elvegyültek a tüntető tömegben, sőt fényképsorozatokat készítettek az eseményekről és a résztvevőkről (a fényképeket ez ideig nem sikerült megtalálnom). Ezeket a fényképeket a bizonyítás során használták is.⁸⁰ A tanúk egy részénél megfigyelhető, hogy néhányan igyekeztek nem emlékezni,⁸¹ mások viszont éppen ellenkezőleg olyan vádlottakat is a terhelőnek számító helyszíneken (Akna-csárda, szovjet emlékmű) is látni véltek, ahol azok nem lehetettek jelen.⁸²

Az első rendű vádlott Rezi József egykori alhadnagy volt, aki a palotai nemzetőrség parancsnokának választottak 26-án este a Palota Szállóban, erről a tisztjéről állítása szerint még aznap éjszaka lemondott.⁸³ A hatóságok bizonyítani akarták, hogy tűzparancsot adott ki a szovjetek ellen, így ő az Akna-csárda melletti tűzharc fő felelőse, végül 12 év börtönt és tíz év eltiltást kapott. A másod rendű vádlott, Wéber Mihály a rendőrség előtti tüntető tömegben, illetve az

⁷⁹ Jantek Antal vallomásai VeML XXV.151 B.10096/1958

⁸⁰ pl. Szekeres Mihály tanúvallomása. VeML XXV.151 Bü1 428/1957

⁸¹ Reichardt Mihály tanúvallomása. VeML XXV.151 Bü1 428/1957.

⁸² Zotov Alföd tanúvallomása. VeML XXV.151 Bü1 428/1957.

⁸³ ÁBTL 3.1.9. V-144261

épületbe beküldött tárgyalóküldöttségben volt és „szokatlan hangnemben” beszélt telefonon a megyei rendőrkapitánnyal, majd részt vett a fegyverek kiosztásában, ugyancsak 12 év börtönt és tíz év eltiltást kapott. A III. rendű vádlott, Szántó Lajos a Petőfi Szállónál segített Harastának a Sztálin és Rákosi képek kiszórásában, később nemzetőr lett, 8 év börtönt és tíz év eltiltást kapott. A IV. rendű vádlott a Nemzetőrség helyettes parancsnoka, Molnár Ferenc volt, aki több fegyveres akcióban vitt vezető szerepet, így október 29-én segített a csőszpusztai ávosok lefegyverzésében. Életfogytiglani börtönt és tíz év eltiltást kapott. Meldrik István⁸⁴, a per V. rendű vádlottja szintén a rendőrség előtti tüntetésen vett részt, mint munkástanács tag, a Beszálló-akna párttitkárának, Buzainak felmondott, november 4-éig nemzetőr volt, 6 év börtönt és nyolc év eltiltást kapott. A VI. rendű vádlott Novák Ferenc a tüntetők között volt a Pártháznál, nemzetőr lett, ávosok még 26-án elfogták és megverték, 27-én engedték haza, 10 év börtönt és tíz év eltiltást kapott. A VII. rendű vádlott, Dobos János ugyancsak nemzetőr volt, 30-án beöltözött rendőrnek és december 7-én rendőrként szolgált a forradalmat, 3 év börtönt és öt év eltiltást kapott. A VIII. rendű vádlott, Simodán Mihály 26-án a tűzharc után ittasan szidta a szovjeteket, majd a hozzá került fegyverrel lakásukra kísérte Böhm József, Kövecses Lőrinc és Vancsák László rendőröket, 4 év börtönt és öt év eltiltást kapott. (IX. rendű vádlott nem volt). A X. rendű vádlott, Kursics Jenő nemzetőr lett, a kilőtt szovjet tehergépkocsi őrzését kapta feladatul két rendőrrel együtt Szabó Sándortól, aki – mivel nem volt katona – még aznap leszerelte. 27-én elutazott Palotáról és csak januárban tért vissza. 3 év börtönt és öt év eltiltást kapott. A per XI. rendű vádlottja, Kálai László a Pártház ostromában vett részt. Miután meghallotta, hogy lönek a Pártháznál, közeli munkahelyéről odaszaladt és az elsők között nyomult be az épületben. A tömegbe lövő Szekeres alezredestől segített elvenni a fegyvert (egy pofont is lekevert neki), ám megvédte az életét és

⁸⁴ Tevékenységének leírását megtaláljuk a peranyagon kívül: ÁBTL 3.1.9. V-94451

kimenekítette a tömegből. 9 év börtönt és tíz év eltiltást kapott. XII. rendű vádlott nem volt. A XIII. rendű vádlott Árvai Sándor nemzetőr volt, november 4-e után követte Szabó Sándor fegyvereseit az erdőbe, 7 év börtönt és tíz év eltiltást kapott. A XIV. rendű vádlottat, Bali Istvánt, aki még a szerzett fegyverét is leadta, felmentették. Baka Kálmánt, a per XV. rendű vádlottját, aki volt ott volt a Pártház előtti tüntetésen és segített kórházba vinni Szekeres alezredest és a két összevert pártfunkcionáriust, végül felmentették. A XVI. rendű vádlott, Szakács Károly nemzetőr volt, aki többször vett részt járőrözésben (a rendőrökkel közösen), Szabó Sándor nemzetőr parancsnok, miután 31-én nem vállalta az éjszakai őrseget, leszerelte. 4 év börtönt és öt év eltiltást kapott. Dóra Lajos, a XVII. rendű vádlottnál a bíróság lényegesnek érezte, hogy „uradalmi cseléd családban” született. Részt vett a Pártház ostromában, a rendőrség előtti tüntetésen, a szovjetek elleni tűzharc kezdetén megijedt és hazaszaladt a fegyverével együtt, amit Molnár Ferenc nemzetőrparancsnok helyettes vett el tőle 29-én. A laktanyából három pár csizmát, egy lepedőt és egy pokrócot vitt haza, emiatt őt lopás vétkében is bűnösnek találta a bíróság, 6 év börtönt és nyolc év eltiltást kapott. A XVIII. rendű vádlott, Kun József október 29-étől nemzetőr volt, 3 év börtönt és öt év eltiltást kapott. A XIX. rendű vádlott, Boncz Ernő nem volt forradalmár, sőt mint megbízható párttag futárszolgálatot látott el az üzemi és városi pártbizottság között, vádlottá nyilvánításához azonban elég volt – ahogy ezt az ítélet rögzítette – Buzai Mihály megtévesztő vallomása. Felmentették. Bálint Károly a per XX. rendű vádlottja – legalábbis az ítélet szerint – a tömegbe lövő Szekeres alezredest bányászlámpájával fejbe ütötte, 4 év börtönt és 5 év eltiltást kapott. Loncsárovics József, XXI. rendű vádlottat rablással vádolta meg az ügyészség. A vád (és az ítélet) szerint részt vett a Pártház előtti tüntetésen, ott az összevert Nemoda János pártfunkcionáriust kórházba segítette, ám közben ellopta annak óráját, „védelmére tehetetlen állapotba helyezett személy” sérelmére elkövetett rablás büntetéseért 2 év hat hónap börtönt és öt év eltiltást kapott. A XXII. rendű vádlott, Földi Béla szavakkal (!) támadta a rendőrséget –

„minden rendőrt ki kel nyírni, mert megbízhatatlanok” –, az Akna-csárdánál lezajlott tűzharc kezdetén elszaladt, fegyverét eldobta. 1957. május 31-én részegen szemén vágta Pattantyus Ferenc rendőrőrmestert, így őt „hatóság elleni erőszak” bűntettéért is elítélték, 5 év börtönt és nyolc év eltiltást kapott. A XXIII. rendű vádlott Harasta Gyulát, a XXIV. rendű vádlott Bagyula Rudolfot, a XXV. rendű vádlott Szabó Sándort és a XXVI. rendű vádlott Szarvas Józsefet, a palotai forradalom vezéralakjait elítélték ugyan a perben, de külföldön tartózkodtak, így az ítéletet nem hajthatták végre, egyébként Bagyula kivételével mindegyikükre halált mondtak ki, Bagyula Rudolfra pedig életfogytiglani börtönt és tíz év eltiltást.⁸⁵

A nagy bányászper vádlottjainak büntetést kellett vállalnia a forradalmi eseményekért, így elsősorban a helyenként 14-nek, máshol 15-nek hazudott 13 szovjet katona haláláért, akik közül viszont – a peranyagban foglaltakkal szemben meg kell jegyeznünk – csak 11 esett el az Akna-csárdánál lezajlott tűzharcban. A 12. és 13. szovjet halála később, más körülmények között következett be. Székesfehérvár felől Fjodorov őrnagy autója fennakadt a barikádon, a sofőr felemelt kézzel kiugrott a kocsiból, megadást jelezve, mire Fjodorov lelőtte, az eseményen felháborodott forradalmárok pedig vele végeztek.⁸⁶ Az eredeti vádakban ott szerepelt a szovjet holttestek kifosztása és megcsonkítása is, amit azonban nem lehetett bizonyítani⁸⁷, a boncjegyzőkönyv ez utóbbi vádat teljesen eloszlatta. A bíróság ugyan megállapította, hogy valamennyi vádlott munkás, de ezt javukra nem értékelheti, mivel saját osztályuk alapvető érdekei ellen támadtak.⁸⁸

⁸⁵ VeML XXV. 151. A Veszprém Megyei Bíróság B.428/1957/46/47. számú ítélete.

⁸⁶ *Némák* 34.; Mészáros 1993.

⁸⁷ VeML XXV. 151. B. 201/1957.

⁸⁸ VeML XXV.151. A Veszprém Megyei Bíróság B. 428/1957/47.számú ítélete.

4. Egyéb megtorló perek, a forradalom második szakaszára⁸⁹ vonatkozó perek

A forradalmat követő megtorló perek külön tanulmányt érdemelnének, ezért az alábbiakban a teljesség igénye nélkül, csupán néhány jellemző pert mutatok be. A hatalom célja kétségkívül a minél szélesebb körű megtorlás volt. Jantek Antalt például, aki jelen volt a szovjet emlékmű ledöntésénél és Pártház ostrománál és a nyomozóhatóság 1956 nyarán megszüntette vele szemben a nyomozást, 1958. május 30-án mégis előzetesbe helyezték.⁹⁰ Purgel Józsefet, az alumíniumkohó dolgozóját azzal vádolták meg, hogy „akumlátort lopott”, ám mikor kiderült, hogy azok közül nem hiányzik egy sem, ráadásul pusztán ezek súlya (250 kg) sem tette volna lehetővé ennek végrehajtását, eltekintve attól, hogy magánhasználatra amúgy is alkalmatlanok, Márkus István rendőrnagy tőrszörnyest 1956. április 16-án Várpalotán azt javasolta, hogy az ügyiratot a fennálló izgatás vádjával kell visszaküldeni.⁹¹

A perek közül kétségkívül kiemelkedett a nagy bányászper, ugyanakkor külön csoportot alkotnak a november 4-e utáni tevékenységet büntető perek és a forradalom intézményeiben, mindenekelőtt a Forradalmi Tanácsban és a Nemzetőrségben részt vevőkkel, valamint a munkástanácsok elnökeivel és tagjaival szemben indított eljárások.

Bozsó Józsefet, a Forradalmi Tanács tagját 1957. március 6-án internálták (Tökölön, később Kistarcsán őrizték), majd június 15-én előzetesbe helyezték,⁹² a szabályszerű nyomozást azonban csak 1957. június 26-án kezdték meg a hatóságok. A Forradalmi Tanácsban betöltött tagságán kívül legfőbb bűnéül azt hozták fel, hogy gépkocsit vezetett a Forradalmi Tanács megbízásából, és 1956. október 30-án Győrbe utazott, ahol részt vett a „győri ellenkormány”

⁸⁹ 1956. november 4-én a forradalom új, második szakasza vette kezdetét. G.I.

⁹⁰ ÁBTL 3.1.9. V-345326/58.; VeML XXV.151. B.10.096/1958.

⁹¹ VeML Bírósági iratok 1956 B.732./1956

⁹² ÁBTL 3.1.5. O-11737/1-4

alakuló forradalmi értekezleten. Több államvédelmis kihallgatásán is jelen volt és fegyveresen kísérte be a veszélyben lévő kommunistákat a veszprémi börtönbe.⁹³ Pontosan a Forradalmi Tanácsba történő beválasztásának egy éves évfordulóján, 1957. október 27-én a bíróság bűnösnek találta a nép demokratikus államrend elleni szervezkedésben 3 év börtönt, 3 év jogoktól való eltiltást és 1000 forint értékű vagyonelkobzás büntetést kapott.⁹⁴ Kovács Lajost szintén 1957 márciusában, 4-én internálták, ahol történt valami, ott volt a nyomozóhatóságok szerint, noha a szovjet emlékmű ledöntése és a Pártház ostroma közben az Ak na-csárdában ivott. Az ellene induló eljárásnak a legfőbb oka valószínűleg az volt, hogy nemzetőrként teljesített szolgálatot. Szekerest a vádirat szerint ő is ütlegette. 1957. október 9-én elítélte ugyan a bíróság 3 év börtönre, 5 év eltiltásra és 1000 forint vagyonelkobzásra, ám a Legfelsőbb Bíróság Bf. II. 3541/1957. számú ítéletében a megyei bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte és elrendelte szabadon bocsátást, ám azzal, hogy „köteles 10240 forint költséget” az államnak megtéríteni.⁹⁵ Szabonya Károly, Pétfürdő nemzetőr parancsnokot ugyancsak internálták.⁹⁶ A péti Nemzetőrség egyik megszervezőjét, Varga Bélát, aki munkástanács tag is volt, végül izgatás miatt ítélték el 9 hó 6 nap börtönre és 300 forint vagyonelkobzásra. Sass Lajos esetében, aki az inotai szovjet emlékmű ledöntésében vett részt a vád szerint, az ügyész ejtette a vádat.⁹⁷

Nem volt ilyen szerencsés Sóhár Pál várpalotai bányász, akit végül 3 év börtönre, 4 év eltiltásra és 300 forint vagyonelkobzásra ítélték és a Legfelsőbb Bíróság is elutasította fellebbezését. A vádak szerint „részt vett a várpalotai helyőrségi laktanya kifosztásában, ott magának fegyvert és kézigránát szerzett, amellyel a Várpalotán keresztül haladó szovjet katonai egységeket megtámadt. Részt vett a

⁹³ VeML XXV.151. B325/1957. 40.d. 1-3. p.

⁹⁴ Uo. 9-13. p.

⁹⁵ VeML XXV.151.B.338/1957. 41.d.

⁹⁶ VeML XXV.151 B 432/1957

⁹⁷ VeML XXV.151 B.340/1957. 41.d.

Rendőrkapitányság és a honvédség megtámadásában és lefegyverzésében. Sztrájkra uszított és az ellenforradalom leverése után több fegyvert elrejtett, majd a Bakonyban tartózkodó ellenforradalmár egység tagja lett”⁹⁸. Sőt a Veszprém megyei ügyészségen tett vallomása szerint Várpalotán a legényszállóban Szloboda Gyulától kapott egy puskát, négy darab kézigrántatot, ugyanakkor tagadta, hogy a fegyverrel katonákra lőtt volna. A puskát október 27-én leadta a laktanyában az egyik főhadnagynak. A laktanyában 40 főnyi csoporttal együtt jelent meg. Vallomása: „A laktanyából hazafelé mentem, találkoztam egy idegen emberrel, akit azelőtt soha nem láttam, és az megkért engem arra, hogy vegyek át tőle 3 darab kézigrántatot. Ezeket a nádasban rejtettem el, azért, hogy a gyerekek nehogya ráakadjanak.”⁹⁹

Tapasztalható, hogy a bíróságok a november 4-e utáni cselekményeket gyakran súlyosabban ítélték meg. Tax Zoltán az inotai alumíniumkohó pártbizottságának tagjait fegyverrel kényszerítette, hogy a fegyvereket a Nemzetőrség részére adják át és a vádak között szerepelt: „Mátrác Árpádné MDP tagot üldözte.” 1957. november 28-án 3 év börtönt és 5 év eltiltást, 500 forint vagyonekobjást kapott. Volt, akinek a szavaiért kellett felelnie. Reichel Kálmán, aki november 4-e után „a rendőröket csibésznek, trógereknek nevezte”, amiért 1 év 6 hó börtönt, 3 év jogtól való eltiltást és 600 forint vagyonekobjást kapott, „izgatás” címén.¹⁰⁰ Szigeti (Taufér) Miklósnak 1960-ban annak a kimondása miatt kellett 3 év börtönt, 5 év jogvesztést és 500 forint vagyonekobjást elszenvednie, hogy: „Magyarországon terrorrendszer van [...] itt nálunk el vannak nyomva a munkások.”¹⁰¹ Szavaival követett el bűncselekményt Darázs Kálmán, az alumíniumkohó dolgozója is, aki kijelentette, hogy „nem érdemes dolgozni és ne dolgozzanak”.¹⁰² November 4-e után a forradalmárokat gyakran fegyverrejtegetésért

⁹⁸ VeML XXV.151 B.342/1957. 41.d.

⁹⁹ VeML XXV.151. B 342/1957. 9, p.

¹⁰⁰ VeML XXV.151. B.497/1957

¹⁰¹ VeML XXV.151. B10099/1959

¹⁰² VeML Bírósági iratok B. 347/1956.

főgták perbe, ahogy Kertész Pált¹⁰³, Kun István és fiataikorú öccsét¹⁰⁴ vagy Szili Jánost, akinél egy távcsöves puskát, forgópisztolyt és töltényeket találtak.¹⁰⁵

Mike Évát és Urbán Margitot néhány röplap lemásolásáért és „terjesztéséért” ítélték el „izgatás” címkével. Urbán Margit emellett olyan „ellenforradalmi tevékenységet” folytatott, miszerint: „Sőtér István cikkét (Móricz Zsigmond népábrázoló művészete) kívágta a Szabad Népből”, illetve találtak nála egy levelet, amiben ismerőse „reméli, hogy a legközelebbi levélig kevesebb bonyodalommal ússzuk meg a kül- és bél- és nagyon belpolitikai helyzetet.” Mindkét tanárnő 1 év 2 hónap büntetést kapott, amit 1957. április 17-e és 1958. március 20-a között töltöttek le. Mike Éva szomorúan írta 1962-ben „valószínűnek tartom, hogy nem fogok már soha az életben katedrát kapni”, ugyanakkor beadványában szívhez szólnan kérte a hatóságot „mit lehet itt tenni, mit lehet csinálni, hogy újra taníthassak?”¹⁰⁶ A két tanárnő elfogása és elítélése Várpalotán nem csekély visszhangot váltott ki, Gara György a városi pártbizottság nevében nyílt levélben fenyegette meg az elégedetlenkedő pedagógusokat: „Önök igazságtalannak tartják a veszprémi bíróság ítéletét, amely szerint Urbán Margit és Mike Éva pedagógusok ellenforradalmi röpirat terjesztéséért 14 havi börtönt kaptak fejenként. Elmondották, hogy ez az ítélet igazságtalanul súlyos, és ezért megrendült az igazságszolgáltatásba vetett hitük, hiszen mindössze egy-két röplapról volt szó, és hozzátették akkor, hogy éppen az ítélet miatt nem mernek vitatkozni, nehogy Urbán Margiték sorsára jussanak.”¹⁰⁷

Külön kiemelkednek a peranyagokból a munkástanácsok elleni eljárások. Bozsó Károly, a Beszálló Akna Munkástanácsának elnöke

¹⁰³ VeML XXV.157 B.292/1957, 10 hó börtönt kapott 3 év próbaidőre felfüggesztve

¹⁰⁴ VeML 1957. B.1068/1957

¹⁰⁵ VeML XXV.157. 550/1957.

¹⁰⁶ XXV.151. B.102/1957.

¹⁰⁷ *Némák*. 210. p.

ellen a nyomozóhatóságok hosszas nyomozást folytattak¹⁰⁸, a „párt, a szakszervezet, a személyügyi osztályok” feldúlásával vádolták, illetve azzal, hogy sokszorosította annak a Nagybudapesti Munkástanácsnak felhívásait, amit a kádári sajtó is, mint legitim szervezetet mutatott be, amellyel a kormány tárgyal.¹⁰⁹ A káderlapok után kutatást különösen sérelmezte a hatóság, ahogy azt is, hogy ő volt a decemberi 48 órás sztrájk fő szervezője. Annak ellenére, hogy fegyveres akciókban nem vett részt, ugyanolyan komoly büntetést kapott, mint Sóhár Pál, 3 év börtönt és 3 év egyes jogoktól való eltiltást, valamint 600 forint vagyonelkobzást kellett elszenvednie.¹¹⁰ Dreska Ferencet, aki az Ernő Bánya Munkástanácsának volt az elnöke, már 1957. február 26-án internálták, a legfőbb vád vele szemben elnöki pozíciója és a sztrájkra buzdítás, továbbá az, hogy „kommunistákat bocsátott el, helyezett más beosztásba”. 1957. december 19-én 8 hó börtönre és 400 forint vagyonelkobzásra ítélték. Thomázi Vilmostal szemben, aki a pétfürdői Forradalmi Tanács elnöke, a legfőbb vád az volt, hogy részt vett a Nagybudapesti Központi Munkástanács ülésén a veszprémi Bányatröszt Munkástanácsának küldötteként,¹¹¹ amiért 6 hó börtönre ítélték.¹¹² Még évekkel később is igyekezett a nyomozóhatóság valami indokot találni a munkástanács tagok elleni fellépésre, 1958-ban még azzal gyanúsították Bursch Jánost, a fáltelep munkástanácsának elnökét, hogy egy csoportot hozott létre „a kommunista rendszer megdöntésére”.¹¹³

A perek, internálások formáját öltő jogfosztások mellett forradalmárok vagy a forradalmi tevékenységben aktívabban részt sem vállaló tüntetőket még hosszú évekig ellenőrizte a rendőrség,

¹⁰⁸ ÁBTL 3.1.5. O-12803

¹⁰⁹ Új Várpalota 1957. január 5-ei, illetve 12-ei szám.

¹¹⁰ VeML XXV.151. B.347/1957

¹¹¹ VeML XXV.151. B.370/1957

¹¹² VeML XXV.151. B.370/1957

¹¹³ VeML XXV.151. B.10100/1959., bővebben. Galambos István: „Tehát láthatod, hogy tudok szervezkedni” – Keresztény Szakszervezet gondolata 1956-ban. In: Miles Christi Évkönyv (2012)

azoknak pedig, akiket hivatásuktól tiltottak el örökre, mint Urbán Margitot vagy Mike Évát semmilyen rehabilitáció nem hozhatja már vissza az elrabolt éveket.

BIBLIOGRÁFIA:

1. Némák szóra kelnek. Szerkesztette:Fakász Tibor), Várpalota, 1993.
2. Fehér könyv az ellenforradalom Veszprém megyei ténykedéséről. MSZMP Veszprém megyei Bizottság Agitációs és Propaganda Osztálya, Veszprém, 1957.
3. Vádirat : az ellenforradalom Veszprém megyében. Szerkesztette: Győri Imréné – Falus Róbert Budapest, 1957.
4. HORVÁTH ZOLTÁN: A mi nagy októberünk, kézirat, 1991. Ined. (másolata Galambos István tulajdonában)
5. Büntetőjogi tanulmányok II., Szerkesztette: Kahler Frigyes,Veszprém, 2000.
6. Büntetőjogi tanulmányok III.. Szerkesztette: Kahler Frigyes, Kairosz, Budapest, 2002.
7. KAHLER FRIGYES: A Bruszniai - per. Emberi sorsok a politikai megtorlás idején. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001.
8. KAHLER FRIGYES: Jogállam és diktatúra II. Kairosz Kiadó, Budapest, 2008.
9. KAHLER FRIGYES: Jogállam és diktatúra. Budapest, Kairosz Kiadó, 2005.
10. KAHLER FRIGYES: Joghalál Magyarországon 1945-1989. Zrínyi, Budapest, 1993.
11. KOLMAN FERENC: Ellenforradalom Várpalotán. Veszprém, Kézirat, 1984.
12. MÉSZÁROS GYULA: Forradalom és szabadságharc Veszprémben 1956. Művészetek Háza, Veszprém, 2001.
13. MÉSZÁROS GYULA: Várpalota 1956 októberében. In. Közép-Dunántúli Napló 1993(86.évf). április 13-április 29.

14. Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése. Szerkesztette: Révai Valéria, Zrínyi-Új Magyarország, Budapest, 1991.
15. ZINNER TIBOR: A kádári megtorlás rendszere. Hamvas Intézet, Budapest, 2001.
16. ZINNER TIBOR: Az igazságszolgáltatás irányítása és az 1956-1963 közötti büntető igazságszolgáltatás. In. Sortüzek, megtorlás, menekülés 1956-1957. III. jelentés. Szerkesztette: Kahler Frigyes Antológia Kiadó, Lakitelek, 1996
17. ZONGOR GÁBOR: Forradalom és tanácsok : adalékok Veszprém megye közigazgatás történetéhez 1956, 1982-1990. Faa Produkt, Veszprém

FONTOSABB LEVÉLTÁRI JELZETEK:

ÁBTL 3.1.5. O-11737/1-4

ÁBTL 3.1.5. O-12803

ÁBTL 3.1.9. V-150379 Veszprém megyei monográfia III/1. 20-23. kötet

ÁBTL 3.1.9. V-142168/a

ÁBTL 3.1.9. V-142168

ÁBTL 3.1.9. V-144206

ÁBTL 3.1.9. V-144203/1-3.

ÁBTL 3.1.9. V-144261.

ÁBTL 3.1.9. V-145453

ÁBTL 3.1.9. V-145950

ÁBTL 3.1.9. V-155827

ÁBTL 3.1.9. V-136754

ÁBTL 3.1.9. V-103580

ÁBTL 3.1.9. V-94451

VeML XXIII. 626. Tanácsülési jegyzőkönyvek

VeML XXIII. 627/a VB-ülési jegyzőkönyvek

VeML XXV. 151 B.351/1957.

VeML XXV.151 B.102/1957.

VeML XXV.151 B.428/1957.

VeML XXV.151 B.709/1957
VeML XXV.151 B.732/1956.
VeML XXV.151 B.817/1957.
VeML XXV.151 B.884/1957.
VeML XXV.151 B.930/1957.
VeML XXV.151 B.931/1957.
VeML XXV.151 B.950/1957.
VeML XXV.151. B.137/1957.
VeML XXV.151. B.201/1956 37. doboz
VeML XXV.151. B.28/1957.
VeML XXV.151. B.342/1957.
VeML XXV.151. B.354/1957.
VeML XXV.151. B.356/1957.
VeML XXV.151. B.370/1957.
VeML XXV.151. B.134/1957.
VeML XXV.151. B.308/1957.
VeML XXV.151. B.339/1957.
VeML XXV.151. B.347/1957.
VeML XXV.151. B.236/1957.
VeML XXV.151. B.265/1957. 135/1957 másodfok XXV. 10. b.
22.d.
VeML XXV.151. B.460/1957.
VeML XXV.151. B.719/1957.
VeML XXV.151. B.709/1957.
VeML XXV.151. B.153/1957. 198/1957 XXV.10.b. 22.d.
VeML XXV.151. B.545/1957.
VeML XXV.151. B.842/1957.
VeML XXV.151. B.969/1957.
VeML XXV.151. B.884/1957.
VeML XXV.151. B.930/1957.
VeML XXV.151. B.931/1957.
VeML XXV.151. B.817/1957.
VeML XXV.151. B.925/1957.
VeML XXV.151. B.325/1957.
VeML XXV.151. B.338/1957.

VeML XXV.151. B.339/1957.
VeML XXV.151. B.340/1957.
VeML XXV.151 B.349/1957
VeML XXV.151 B.415/1957
VeML XXV.151 B.432/1957
VeML XXV.151 B.497/1957
VeML XXV.151 B.10096/1958
VeML XXV.151. B.10099/1959 46.d.
VeML XXV.151. B.10100/1959
VeML XXV.157. B.3289/1956. 13.d.
VeML XXV.157. B.150/1957.
VeML XXV.157. B.292/1957
VeML XXV.157. B.550/1957 .
VeML XXV.157 B.567/1957 13.d.
VeML XXV.157 B.651/1957
VeML XXV.157. B.663/1957 14.d
VeML XXV.157 B.1068/1957
VeML XXV.157 B.1309/1957
VeML XXV.157. 1329/1957.
VeML XXV.157. B.1352/1957 14.d
VeML XXV.157. B.1393/1957
VeML XXV.157 B.347/1957
VeML XXV.157 B.246/1957 42.d
VeML XXV.157 B. 1430
VeML XXV.157 B.432

**A Visegrádi négyek országainak gazdasági
fejlődése és hatása az együttműködés
kilátásaira 1989-2004**

A XX. század 80-es éveinek végén egy hatalmas birodalom az összeomlás szélére került és vele együtt azon országok gazdaságai is, amelyek fennhatósága alá tartoztak. Mart Laar egyik nagyszerű művében a következőképpen jellemzi a korszakot, és amit maga után hagyott a Szovjetunió: „Azt mondják, hogy a kommunizmusnál csak egy dolog volt szörnyűbb: a kommunizmus vége, mivel a kommunista diktatúra évtizedei alatt lappangó összes probléma egyszerre tört a felszínre, és soha nem tapasztalt nyomorúság ütötte fel a fejét. Ez az állítás természetesen túlzás, ugyanakkor valóban igaz, hogy minél tovább tartott a kommunizmus, annál terhesebb lett az öröksége”¹¹⁴. A kommunizmus végével ezen országok gazdasági helyzetének javítása érdekében elengedhetetlenek voltak a különböző gazdasági reformok és programok végrehajtása, amely kisebb-nagyobb javulást idéztek elő a térség országainak gazdaságában.

A kettős rendszerváltás minden közép-kelet-európai ország számára feladott lecke volt, hiszen egyszerre kellett a szocializmus zsákutcájából a piaci versenyre, a magángazdaság uralkodó formáira és a liberális, parlamenti demokrácia intézményeire áttérni a globális versenyvilágba történő beilleszkedéssel. Ez a kettős feladat akkor lehetett eredményes, ha nemcsak a szocializmus falait döntik le, hanem a pártállam nemzeti határok közé zárt, önellátó jellegét is felcserélik a nyitott, globális gazdaságba történő illeszkedést elősegítő intézményekre¹¹⁵.

¹¹⁴ Mart Laar. Vissza a jövőbe. Húsz év szabadság Közép-Európában. – Bp.: XX. század Intézet, 2010. – 129 old.

¹¹⁵ Csillag István. A magyar gazdaságról – reálisan. //Az Elemző: Közép- és kelet-európai politikai és gazdasági szemle. 2. évfolyam, 3. szám. 2006. szeptember. – 97-116 old.

1991-ben Közép-Európa ismét szabad volt, megtiport és lerombolt országok álltak a szabad jövő kapujában. Az emberek szegények voltak, a boltok üresen álltak, a pénz pedig elértéktelenedett. A szabadságért folytatott küzdelemben nem maradt elég idő arra, hogy hatékony gazdasági reformokat vezessenek be, és a reform kommunista kormányok „lépcsőzetes reform” elgondolásai sem javítottak a helyzeten. Még az 1930-as nagy gazdasági világválság idején sem hanyatlott annyira az ipari teljesítmény és a reálbérek, mint az 1990-es évek elején¹¹⁶.

Az 1990-es évek elején a térség valamennyi országában gyorsan és nagy erővel törtek felszínre az évtizedek alatt felhalmozódott hatékonysági és strukturális problémák. A gazdasági kapcsolatok országon belüli és nemzetközi rendszere nagyrészt szétzilálódott. Keresleti és kínálati tényezők nagyrészt hozzájárultak a válság elmélyüléséhez, amelynek nem csak gazdasági, hanem pénzügyi vetülete is volt. Keresleti oldalról a KGST megszűnése miatt az export piacok tetemes részének összeomlása, a csökkenő reálkeresetek és a munkanélküliség nyomán visszaeső lakossági fogyasztás, a csökkenő állami és vállalati beruházások mind negatívan hatottak.

A létezett szocializmus bukása után a közép-európai országok között minimálisra csökkent a gazdasági és a politikai bizalom szintje, a gazdasági és politikai együttműködést a régió országai nem szorgalmazták. Ráadásul a kommunista eliték közötti kapcsolatok megszakadása automatikusan elvágta az együttműködés főbb szálait. A regionális kapcsolatépítés ellen szólt a térség országainak attól való féltelme is, hogy a Nyugat az egymás közötti regionális kohézió erősödését esetleg az Európai Unióhoz történő integráció alternatívájaként kezeli.

Nagyon hamar világossá vált azonban, hogy a fejlett világ a közép-európai régiót egységként kezeli, egyenként nem szívesen foglalkozik az országokkal. Az együttműködés hiánya, különösen a

¹¹⁶ Mart Laar. Vissza a jövőbe. Húsz év szabadság Közép-Európában. – Bp.: XX. század Intézet. 2010. – 127 old.

rendszerátalakítást követő 2-3 évben, azt a képet alakította ki a Nyugat előtt, hogy ezek az országok piaci és demokratizálódó viszonyok között nemigen képesek egymással kommunikálni. Akkoriban úgy tűnt, hogy a közép-európai országok egymás közötti együttműködését a fejlett országok a nyugati integrációra való érettség előfeltételeként kezelik. Részben ez a gondolat motiválta a gazdasági és politikai együttműködés megindulását, ami a Visegrádi csoport, majd később a CEFTA létrejöttéhez vezetett¹¹⁷.

Az eredeti CEFTA egyezményt a visegrádi négyek néven ismert országok (Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia, később Csehország és Szlovákia) írták alá 1992. december 21-én Krakkóban. A hivatalosan megfogalmazott célok szerint a CEFTA-n keresztül a tagországok célja volt 1.) a nyugat-európai intézményekkel való integráció felgyorsítása, 2.) az európai politikai, gazdasági, védelempolitikai és jogi rendszerbe való bekapcsolódás, 3.) a tagállamok demokratikus politikai- és szabadpiaci gazdasági rendszerének megszilárdítása¹¹⁸.

Visszatekintve, a gazdasági visszaesés mértéke és időbeli lefolyása országonként eltérő volt. Néhol már az 1980-as években megkezdődött, de a legnagyobb mértékű gazdasági hanyatlást 1990-92-ben mérték a régió országaiban. A későbbi visegrádi ország csoportban 1991-ben 10% körüli mértékben csökkent a bruttó hazai termék. A visszaesés 1993-ban több országban folytatódott, de 1994-ben az országok többségében növekedés bontakozott ki¹¹⁹.

Az 1989-90 közötti Közép- és Kelet-Európáról született nyugati leírások élénken ecsetelik azt a nyomort, amibe a kommunizmus taszította a térségben élő népeket. Alfred Reisch 1989-ben a

¹¹⁷ Visegrád és a CEFTA. A regionális együttműködés távlatai. //Cégvezetés. 14. szám. 1999. május. – 13-15. old.

¹¹⁸ Visegrádi Négyek: A NATO pajzsa Oroszország ellen. Jövők Társadalmi és Politikai Stratégiai Elemző Intézet. 2011. november// <http://www.jovonk.info/2011/11/25/visegradi-negyek-nato-pajzsa-oroszország-ellen>

¹¹⁹ Mérlegen Kelet-Közép-Európa 15 éve. –Bp.: Központi Statisztikai Hivatal, 2006. – 9-10 old.

magyarországi helyzetről a következőképpen számol be: „Az infláció, a munkanélküliség és a külföldi adósság gyorsan és folyamatosan nő, az 1989-es költségvetési hiány el fogja érni a 49 milliárd forintot, a tervezett 21 milliárd helyett. Magyarország most a közel 15 éve elodázott döntések árát fizeti meg, például az elöregedő és nem hatékony iparágak radikális átalakításáról meg nem hozott döntéseket, valamint a nemzeti költségvetést megterhelő veszteséges vállalkozások támogatását és a korlátozó gazdaságpolitikát, mely inkább ártott, mint használt”¹²⁰.

Ebben a vészterhes időszakban a közgazdászokra vetődött minden tekintet, tőlük várták ennek a súlyos gazdasági helyzetnek a megoldását vagy éppen megreformálását különböző gazdasági programok révén. Mind három országban a legkiválóbb közgazdászoktól – Leszek Balcerowicz, Bod Péter Ákos és Václav Klaus – várták a gyógyírt.

Az említett három reformer kormányhivatalba jutva fő céljának azt tekintette, hogy a tervgazdaságot visszavonhatatlanul felváltsa a szabad piacgazdaság, és hogy kifejlődjenek a piaci intézmények. Az általános cél mindnyájuk számára azonos volt. Minden egyes program konkrét célja az adott időszak gazdasági körülményeinek megfelelően, és a gazdasági problémák figyelembe vételével alakult.

Bod Péter Ákos két prioritást említ Magyarországgal kapcsolatban, a tulajdonviszonyok átalakítását és a gazdaság működőképességének fenntartását, ami abban az időben az ország deficit-problémáinak megoldását, illetve nemzetközi fizetőképességének megtartását jelentette. Ennek értelmében a Magyarországon elfogadott intézkedések a költségvetésre, az adózásra és a privatizációs lépésekre koncentráltak¹²¹.

Magyarországon 1989 és 1992 között a GDP és annak belső felhasználása közel 20%-kal esett vissza, az ipari és mezőgazdasági

¹²⁰ Mart Laar. Vissza a jövőbe. Húsz év szabadság Közép-Európában. – Bp.: XX. század Intézet, 2010. – 131 old.

¹²¹ Mario I. Blejer - Fabrizio Coricelli. 3 ország, 3 történet, 3 szereplő. Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában. Ahogy Leszek Balcerowicz, Bod Péter Ákos és Václav Klaus látta. – Bp.: Széphalom Könyvműhely, 1997. – 44 old.

termelés pedig 30%-kal csökkent. A szolgáltatások aggregált (felhalmozott) teljesítményvesztése sokkal kisebb volt, nem érte el az 5%-ot. A csökkenés mértéke a GDP tekintetében 1992-1993-ra enyhülni kezdett. Az ipari termelés 1993-ban már valamelyest növekedésnek indul. A mezőgazdaságnál azonban éppen hogy 1992-re következett be a visszaesés.

Az ipar területén a válság leginkább a gépipari ágazatot és kohászatot (60-60%-os visszaesés), továbbá az építőanyag ipart és a könnyűipart (40-50%-os visszaesés) érintette. A legkisebb veszteség egyelőre az élelmiszeripart érte, itt a visszaesés „csupán” 20%-os volt. Meg kell jegyezni, hogy az ipar egyes ágazataira vonatkozó adatok a valóságosnál súlyosabb helyzetet jeleznek. A kisservezetekre vonatkozóan csupán azzal a becsléssel rendelkezünk, hogy termelésük 1992-ben az előző évihez képest kétszeres volt. E kisservezetek dinamizmusa azonban – csekély súlyarányuk miatt – nem ellensúlyozhatta, csupán enyhíthette az ipari ágazatokban még domináló nagy termelési szerverzetek visszaesését¹²².

Lengyelországban az 1990 januárjában bevezetett gazdasági reform a sokkterápiára, az úgynevezett Balcerowicz-tervre épült. Balcerowicz abban határozta meg a legfontosabb célt, hogy megoldást találjon „a makrogazdaság katasztrofális helyzetére és megoldja a gyenge és tovább romló hatékonyság strukturális problémáját”. Lengyelországban rendkívül nagy volt az infláció és az áruhiány, aminek leküzdése érdekében Balcerowicz szerint radikális stabilizációs intézkedéseket és hosszú távú strukturális reformokat kellett életbe léptetni¹²³.

Leszek Balcerowicz (1947-) teóriája azon a feltételezésen alapult, hogy a külső uralomtól való felszabadulás és a belpolitikai liberalizálódás a tömegpszichológia és a hozzá kapcsolódó

¹²² Ehrlich Éva-Révész Gábor-Tamási Péter. Kelet-Közép-Európa: honnan-hová? – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1994. – 48-49 old.

¹²³ Mario I. Blejer - Fabrizio Coricelli: 3 ország, 3 történet, 3 szereplő. Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában. Ahogy Leszek Balcerowicz, Bod Péter Ákos és Václav Klaus látta. – Bp.: Széphalom Könyvműhely, 1997. –43-44 old.

lehetőségek egy speciális állapotát teremtik meg. A vezetők és az átlagemberek is a szokásosnál jobban hajlanak arra, hogy a jövő és a közjó kategóriájában gondolkodjanak és cselekedjenek. Így a kormány olyan döntéseket is meghozhat, amelyeket „normális” politikai és gazdasági körülmények között nem tudna elfogadtatni¹²⁴.

1992-ben Lengyelország lett az európai poszt szocialista országok gazdasági átalakításának éllovasa. A recessziót sikerült megállítani, a GDP 2%-os növekedést mutatott. Az 1993-as eredmények optimizmusra adnak okot, mert a becslések szerint ebben az évben a GDP 3-3,5%-kal, az ipari termelés 9-10%-kal nő. Az infláció még mindig magas volt, de sikerült a kezelhető évi 30%-os szintre leszorítani. Az állami költségvetés hiánya a GDP-hez viszonyított 5%-os határon belül maradt. Lengyelországról a nemzetközi szervezetek azt állítják, hogy – a Cseh Köztársasághoz és Magyarországhoz hasonlóan – már ma inkább eleget tesz egyes „maastrichti kritériumoknak”, mint Olaszország vagy Görögország. A lengyel átalakítás következetes, még a politikai instabilitás sem állította meg a reformot, legfeljebb egyes elemeinek megvalósulását lassította¹²⁵.

Mindezekből jól látszik, hogy a romokban heverő gazdaság ellenére a legnagyobb gazdasági növekedést mégis Lengyelország produkálta, a Balcerowicz-féle „sokkterápia” mégsem volt haszontalan, mivel a lengyel gazdaságot sikerült élen járó gazdasággá fejleszteni a többi országokhoz képest.

Az átalakítás programját a volt Csehszlovákiában 1990-ben dolgozták ki és 1991-től kezdték megvalósítani. Václav Klaus a csehszlovák reformról beszélve elmondta, hogy a központi tervgazdálkodás intézményeinek felszámolása és a piacgazdaság helyreállítása volt az elsődleges feladat. A program két fő irányt követelt:

¹²⁴ Mart Laar. Vissza a jövőbe. Húsz év szabadság Közép-Európában. –Bp.: XX. század Intézet, 2010. – 135 old.

¹²⁵ Ehrlich Éva-Révész Gábor-Tamási Péter. Kelet-Közép-Európa: honnan-hová? – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1994. – 202 old.

- makroökonómiai stabilizáció a gazdaság külső és belső stabilitásának megteremtése érdekében,
- mikroökonómiai szerkezetváltás, amely magába foglalja a privatizációt, az árak és a piacok felszabadítását, a piaci intézményrendszer megteremtését, különös tekintettel a kereskedelmi bankokra és a tőkepiacra¹²⁶.

A csehszlovák (majd a cseh) kormány az átalakítás stratégiáját kezdetben a liberális felfogásra alapozta, de a körülmények hatására számos olyan megoldást is elfogadott, amelyek nem egyeztethetők össze a liberális elméleti alapokkal.

A költségvetési politikának döntő szerepe volt a kormány antiinflációs politikájában, a kereslet megfékezésében. Egyensúlyban lévő állami költségvetést terveztek, és az állam gazdasági szerepének mérséklése érdekében csökkentették a GDP-nek az állami költségvetésben összpontosított hányadát. 1990-ben Csehszlovákia állami költségvetése enyhe többlettel zárt, 1991-ben a deficit nem haladta meg a GDP 1,1%-át, 1992-ben a 0,8%-át. Az 1990-1992-es időszakban a költségvetési bevételeknek a GDP-hez viszonyított hányada 57-58%-ról 53-54%-ra csökkent, a Cseh Köztársaság 1993. évi költségvetése a GDP 51%-át központosítja.

A gazdaság külső stabilitása a csehszlovák korona stabil árfolyamában tükröződik, amely az 1990. év végi masszív, majdnem 100%-os leértékelést követően 1993 elejéig változatlan maradt.

A belső és külső makroökonómiai stabilitásért és a KGST-kereskedelem összeomlásáért azonban súlyos árat kellett fizetni: a GDP és különösen az ipari termelés hatalmasat zuhant. A GDP csökkenése az 1990-92-es időszakban elérte a 22%-ot. 1992 második felében a megélénkülés gyenge és átmeneti jeleit lehetett érzékelni, mindenekelőtt az építőiparban, a magánfogyasztásban és a technógiainportban.

¹²⁶ Mario I. Blejer - Fabrizio Coricelli. 3 ország, 3 történet, 3 szereplő. Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában. Ahogy Leszek Balcerowicz, Bod Péter Ákos és Václav Klaus látta. – Bp.: Széphalom Könyvműhely, 1997. – 44 old.

A mikroökonómia szintjén végbement változások mindeddig nem voltak elég jelentősek ahhoz, hogy biztosíthatták volna a tartós makroökonómiai stabilitást, hiszen a cseh gazdaság makroökonómiai teljesítménye nagymértékben függ a mikroökonómiai átalakulás sikerétől¹²⁷.

A posztkommunista transzformáció, amely 1989 után azonnal elkezdődött, Joseph Stiglitz szavai szerint „félremenedzsel” volt, és lényegében az egész régióra a neoliberális ‘one-size-fits-all’ kényszerzubbonyt erőltette. A Nyugat üdvözölte a „sokkterápiát”, a gazdasági nyitást, a piac- és árliberalizációt, azonban a gyors privatizáció a GDP 20-25%-os tragikus visszaeséséhez vezetett, a mezőgazdasági kibocsátás mintegy 50%-kal, az ipari pedig 20-30%-kal zuhant. A térség ugyanakkor azonnali segítséget is kapott a Nyugattól¹²⁸.

Az 1990-93-as periódusban mindhárom országban megfigyelhetőek a gazdaság fellendítése érdekében tett próbálkozások, amelyek kisebb-nagyobb sikerrel pozitív hatással jártak. Mindenhol próbálták eltakarítani a kommunizmus romjait és ezeken a romokon egy újgazdaság felépítését megvalósítani. A statisztikai adatok is jól tükrözik, hogy ebben a periódusban mindenképp visszaesések tapasztalhatóak, de az 1993-as év után megkezdődik az enyhülés, a gazdaság fokozott javulása, amelyet a következőkben fogunk bemutatni.

Václav Klaus, a Cseh Köztársaság miniszterelnökének állítása szerint a cseh reformok bevezetésének sikere mögött a következő ok rejtőzik: „Országunkban az 1970-es és 1980-as években a hozzám hasonló emberek a barikád másik oldalán álltak, és esélyük sem volt, hogy a kormánnyal valamilyen szinten is együtt működjenek. A többi poszt kommunista országban nem ez volt a helyzet... Nekünk esélyünk sem volt arra, hogy bevonjanak fontos dolgokba. Senki sem kérte a tanácsainkat, és ezért gondolkodásunk világos és egyenes

¹²⁷ Ehrlich Éva-Révész Gábor-Tamási Péter. Kelet-Közép-Európa: honnan-hová? Akadémiai Kiadó. Budapest. 1994, 203 old.

¹²⁸ Berend T. Iván. Közép- és Kelet-Európa a világgazdaságban: Múlt és jövő. // Fejlesztés és Finanszírozás. 2011/1. szám. – 3-9 old.

maradt. Mi sosem gondoltunk a kommunista társadalom és társadalom megreformálására. Számunkra egyértelmű volt, hogy azt a rendszert meg kell szüntetni”¹²⁹.

A térség gazdaságai az évtized közepére maguk mögött hagyták a válság legnehezebb éveit, és többé-kevésbé a piacgazdasági elveknek megfelelően működtek. Ezek az évek a törekény növekedés megszilárdítása, a stabilitás megszerzése jegyében teltek, és néhány kivételtől eltekintve azóta folyamatos növekedést mutat a régió. Lengyelországban és Szlovákiában viszonylag gyors és egyenletes növekedés bontakozott ki. Kisebb visszaesés következett be viszont Csehországban 1997-98-ban. Magyarországon, az évtized közepén gazdaságpolitikai intézkedésekre volt szükség az egyensúly helyreállítása érdekében, ami a növekedés lassulásával járt¹³⁰.

1997-ben a GDP indexe Lengyelországban 111,8%, a Cseh Köztársaságban 95,8%, Szlovákiában 95,6%, Magyarországon pedig 90,4% volt. 1990 és 1997 között Lengyelországban a GDP növekedésének éves átlaga 1,6% volt. Az elmúlt néhány évben a GDP növekedése átlagban 5 és 6%-os volt, 1998-ban például 4,8%. A befektetések is jelentősen nőttek. 1990 és 1999 között a közvetlen befektetések Lengyelországban összességében 28 190 milliárd dollárt, Magyarországon 17 513 milliárd dollárt, míg Csehországban 11 352 milliárd dollárt tettek ki. A külkereskedelmet a keleti pályáról nyugatira állították át¹³¹.

Az európai uniós csatlakozás első körében esélyes három ország, Magyarország, Csehország és Lengyelország gazdasági helyzete 10–12 évvel a politikai rendszerváltást követően már alapvetően stabilnak mondható. 2000-ben és 2001-ben mindhárom gazdaságot a növekedés, a reálkeresetek növekedése és alacsony vagy csökkenő infláció jellemezte. Ebben a két évben a gazdasági növekedés

¹²⁹ Mart Laar. Vissza a jövőbe. Húsz év szabadság Közép-Európában. –Bp.: XX. század Intézet, 2010. – 138 old

¹³⁰ Mérlegen Kelet-Közép-Európa 15 éve. –Bp.: Központi Statisztikai Hivatal, 2006. – 9-10 old.

¹³¹ Piotr S. Wandycz. A szabadság ára. Kelet-Közép-Európa története a középkortól máig. – Bp.: Osiris Kiadó, 2004. – 254-255 old.

mértéke Magyarországon 4–5%, Csehországban 3–3,5% volt és 2000-ben a lengyel GDP is 4%-kal nőtt, igaz tavaly a növekedés üteme jelentősen csökkent¹³².

Az Európai Unió tagjelöltség időszakában pénzügyi segítség érkezett a régióba az Európai Unióból, s ez jelentős közvetlen külföldi tőkebeáramlással és hitelbevonással párosult. A termelékenység és a gazdasági növekedés új impulzust kapott, amely radikális szerkezeti átalakulással járt.

A makrogazdasági folyamatok egyéni szinten is éreztették hatásukat. A reálkeresetek indexe 2000-ben Magyarországon 1,5%, Csehországban és Lengyelországban egyaránt 2,6% volt, 2001-ben pedig mindhárom országban tovább nőttek. Magyarországon 2001-ben átlagosan 6,4%-kal, Csehországban 3,6%-kal, Lengyelországban pedig 3,3%-kal volt magasabb a keresetek reálértéke, mint egy évvel korábban. A hasonlóságok mellett azonban jelentős különbségeket is találunk a három ország gazdasági helyzetében. A lengyel gazdaság növekedési üteme, mint említettük 2000-ről 2001-re jelentősen csökkent, vagyis 2001-ben a növekedés üteme már csak 1,1% volt. A fogyasztói árak emelkedésének mértéke pedig felére csökkent ebben az időszakban, ám ezzel párhuzamosan nőtt az amúgy is nagyon magas munkanélküliségi ráta: 16,1%-ról 18,2%-ra. Különbözik egymástól a három ország lakosainak átlagos életszínvonala is. Míg Csehországban az egy főre jutó GNP 2000-ben vásárlóerő-paritáson közel 12 300 dollár volt, addig Magyarországon 10 500, Lengyelországban pedig csupán 7900 dollár¹³³.

A 2001-2003-as éveket már dekonjunktúra, egyes fejlett gazdaságokban a GDP stagnálása vagy minimális csökkenése jellemezte. 2004-2005-ben a világ gazdaság növekedési üteme ismét magasabb szintet ért el, bár az Európai Uniót a kedvező fejlemények csak mérsékelten dinamizálták.

¹³² CESTAT Statistical Bulletin. – Bp.: Központi Statisztikai Hivatal, 2001/4. – 15 old.

¹³³ Bernát Anikó–Gábor András. Gazdasági helyzetértékelés és az európai uniós csatlakozás megítélése Csehországban, Lengyelországban és Magyarországon. Társadalmi Riport. – Bp., 2002. – 386 old.

A 2004-2005-ös nemzetközi élénkülés újabb lendületet adott a gazdaságok fejlődésének. Csehországban az 1997-98-as válság utáni években a világgazdasági környezet nem segítette a növekedést, így az csak 2004-2005-ben gyorsult 4-6%-ra. Szlovákiában 1993 óta csak 1999-2001-ben nem érte el a GDP növekedése a 4%-ot, 2004-2005-ben pedig 5% fölé gyorsult¹³⁴.

Az egyes országok fejlődésének beindítása teljes eltökéltséget és határozottságot követelt. Ugyanis, még ha a közép- és kelet-európai országok jelentős haladást is értek el az átmenet első tíz éve alatt, a többségük még mindig az átlagos európai életszínvonal alatt maradt. Egy 2000-ben készített előrejelzés szerint Magyarországnak, Szlovákiának, Lengyelországnak 30-35 évre volt akkor szüksége, hogy felzárkózzon az Európai Unió átlagához. Közép-és Kelet-Európa azonban nem akart ilyen sokat várni, így jelentősen felgyorsította a gazdasági növekedés sebességét. A régiót ebben két tényező segítette: egy szélesebb körű európai integráció és a térségben beindított gazdasági reformok következő hulláma. Az európai integráció számtalan módon adott lendületet a reformoknak, de leginkább talán a közös munka tekintetében, ami az „acquis communautaire”, azaz a tagjelölt államok nemzeti államapparátusának és törvényhozásának európai normák szerinti átalakításához kellett¹³⁵.

A gazdasági fejlettség nemzetközi összehasonlításokban legáltalánosabban használt mérőszáma, az egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson a rendszerváltozás utáni években valamennyi térségbeli országban csökkent az Európai Unió között már korábban is meglévő tetemes különbség. Az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozott nyolc kelet-közép-európai országban az egy főre jutó GDP 1992-ben az EU-15-re jellemző szint körülbelül 37%-ával volt egyenlő, a három másik országé pedig mintegy 30%-ával. Több országban az évtized közepén és második felében megkezdődött a

¹³⁴ Mérlegen Kelet-Közép-Európa 15 éve. –Bp.: Központi Statisztikai Hivatal, 2006. – 10 old.

¹³⁵ Mart Laar. Vissza a jövőbe. Húsz év szabadság Közép-Európában. – Bp.: XX. század Intézet, 2010. – 147-148 old.

közeledés a nyugat-európai szint felé, azonban ez a lelassuló-visszaeső növekedés és az EU-15 gyorsuló fejlődése miatt megtorpant, sőt egy-egy évben növekedett a lemaradás.

A visegrádi országok közül Lengyelország 1995 óta az EU-átlag 37%-áról 46%-ra emelte az egy főre jutó GDP-t, ezzel 2005-ben a frissen csatlakozott tagállamok között az utolsó előtti helyet foglalta el. Magyarország az Európai Unió átlagának 45%-a körül ingadozott az évezred végén megindult gyorsabb növekedési periódusig, amelynek következtében 2002-ben már elérte az 53%-ot, az azt követő lassabb felzárkózás eredményeképp pedig 2005-ben az átlag 56%-át. Csehország már 1995-ben e tekintetben az Európai Unió átlag 62%-án állt, 2005-ben pedig az EU-15 átlagának 67%-át sikerült elérnie. Szlovákia 2001-ig szerény, azóta gyors konvergenciát mutat tíz év alatt az Európai Unió átlag 40%-áról 51%-ra emelkedett a vásárlóerő paritáson számított egy főre jutó GDP-je¹³⁶.

Közép- és Kelet-Európa gazdasági fejlődése az Európai Unióval történt egyesítése után nagyon pozitívnak mondható. A folytatódó gazdasági reformok, az új beruházások és az Unió bővítése után kapott európai strukturális alapok következtében, a gazdasági növekedés új magaslathoz emelkedett Közép- és Kelet-Európában. Szlovákia növekedési aránya meghaladta a 10%-ot, de a többi közép- és kelet-európai ország gazdasági növekedése is 6% felett volt. Ez alól Magyarország kivételt jelentett, mert az országot irányító volt kommunista kormányok gazdaságpolitikája a leglassúbb növekedési ütemet eredményezte. Az európai uniós és a NATO-tagság növelte a befektetők bizalmát, nagy mennyiségű külföldi befektetés érkezett Közép- és Kelet-Európába. Ez a külkereskedelem fellendülését jelentette, melynek értéke a bruttó hazai össztermék arányában, a visegrádi országokban a háromszorosára nőtt.

A külföldi befektetőkkel új technológia és szakértelem érkezett, ami a munkaerő hatékonyságát növelte. A termelékenység a jobban

¹³⁶ Mérlegen Kelet-Közép-Európa 15 éve. –Bp.: Központi Statisztikai Hivatal, 2006. –14-15 old.

teljesítő közép-és kelet-európai országokban két-háromszor gyorsabban nőtt, mint Nyugat-Európában, egyértelműen jelezve a felzárkózás folyamatának sebességét. Ez a reálbérek gyors növekedéséhez és az életszínvonal jelentős javulásához vezetett¹³⁷.

Mindezen tényeket és adatokat összegezve elmondhatjuk, hogy az 1989-es rendszerváltozás megviselte a közép-kelet-európai országok gazdaságát, amelynek hatását jól tükrözik a statisztikai adatok. A visegrádi országok létrejöttével kialakult új helyzet összefogásra ösztönözte a poszt-szocialista országokat a politika, a kultúra és nem utolsósorban a gazdaság területén is. Ennek érdekében jött létre 1992-ben a CEFTA, amely próbálta összekapcsolni ezen országokat a gazdaság területén. A CEFTA megalakulásával enyhe stabilizáció volt észrevehető a térségben, ami nem tartott sokáig, hiszen a gazdaság javítása érdekében tett kormányprogramok csak rontottak a helyzeten. A térség országainak gazdaságában javuló tendencia csak 1994 után figyelhető meg. Viszont ez a tendencia sem tartott sokáig, hiszen az 1997-98-as helyzet is fő szerepet játszott ennek romlásában. Mindezeket leszámítva mégis óriási jelentőségű ezen országok próbálkozása, hiszen 50 év szovjeturalmat nem lehet csak úgy egyik napról a másikra átlépni. Az európai uniós tárgyalások megkezdésével gyorsabb tempóra kapcsoltak közép-kelet-európai országai a gazdaság helyreállításában, mivel eltökélt szándékuk volt az uniós tagság elérése. A csatlakozást évében, 2004-ben az országokban egyfajta gazdasági felemelkedés figyelhető meg. Közép- és Kelet-Európa országai óriási eredményeket érhetnek el a jövőben, ha továbbra is fegyelembbe veszik az emberek szabad akaratát, betartják a demokrácia úgymond szabályait és sikeres gazdasági reformokat irányoznak elő. A siker kulcsa tehát nem más, mint a demokrácia megőrzése.

¹³⁷ Mart Laar. Vissza a jövőbe. Húsz év szabadság Közép-Európában. –Bp.: XX. század Intézet, 2010. – 158-159 old.

BIBLIOGRÁFIA:

1. MART LAAR. Vissza a jövőbe. Hús év szabadság Közép-Európában. – Bp.: XX. század Intézet, 2010. – 129 old.
2. CSILLAG ISTVÁN. A magyar gazdaságról – reálistan. //Az Elemző: Közép- és kelet-európai politikai és gazdasági szemle. 2. évfolyam, 3. szám. 2006. szeptember. – 97-116 old.
3. Visegrád és a CEFTA. A regionális együttműködés távlatai. //Cégvezetés. 14. szám. 1999. május. – 13-15 old.
4. Visegrádi Négyek: A NATO pajzsa Oroszország ellen. Jövönk Társadalmi és Politikai Stratégiai Elemző Intézet. 2011. november// <http://www.jovonk.info/2011/11/25/visegradinegyek-nato-pajzsa-oroszorszag-ellen>
5. Mérlegen Kelet-Közép-Európa 15 éve. –Bp.: Központi Statisztikai Hivatal, 2006. – 9-10 old.
6. EHRLICH ÉVA-RÉVÉSZ GÁBOR-TAMÁSI PÉTER. Kelet-Közép-Európa: honnan-hová? – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1994. – 48-49 old.
7. MARIO I. BLEJER - FABRIZIO CORICELLI: 3 ország, 3 történet, 3 szereplő. Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában. Ahogy LESZEK BALCEROWICZ, Bod Péter Ákos és Václav Klaus látta. – Bp.: Széphalom Könyvműhely, 1997. –43-44 old.
8. BEREND T. IVÁN. Közép- és Kelet-Európa a világ gazdaságban: Múlt és jövő. // Fejlesztés és Finanszírozás. 2011/1. szám. – 3-9 old.
9. PIOTR S. WANDYCZ. A szabadság ára. Kelet-Közép-Európa története a középkortól máig. – Bp.: Osiris Kiadó, 2004. – 254-255 old.
10. CESTAT Statistical Bulletin. –Bp.: Központi Statisztikai Hivatal, 2001/4. – 15 old.
11. BERNÁT ANIKÓ–GÁBOS ANDRÁS. Gazdasági helyzetértékelés és az európai uniós csatlakozás megítélése Csehországban, Lengyelországban és Magyarországon. Társadalmi Riport. – Bp., 2002. – 386 old.

A Visegrádi négyek gazdasági fejlődése az Európai Unió csatlakozást követően

A Visegrádi országok (Lengyelország, Csehország, Magyarország és Szlovákia) 2004-ben csatlakoztak az Európai Unióhoz, melyet hosszas tárgyalások sorozata előzött meg. Minden ország gyors gazdasági növekedést remélt azzal, hogy tagja lett egy sikeresen működő, fejlett országokat tömörítő uniónak. Azonban mindegyik országnak meg kellett tapasztalnia azt, hogy az Európai Unió tagság sem biztosítja a remélt gazdasági növekedést.

Az Európai Unió csatlakozást követő három évben a magyar gazdasági (GDP) növekedés nem csak, hogy nem gyorsult, hanem lassulása trendszerűvé vált, miközben a környező országok egyre nagyobb sebességre kapcsoltak, kihasználva az uniós tagságból származó lehetőségeket.

A viszonylag magas magyar csökkenés hátterében a már 2001-től folyamatosan, 2006-ra páratlan mértékűre duzzadt államháztartási költségvetési hiány és az állami eladósodás drasztikus megugrása áll. A 2006 közepére elkerülhetetlenné vált a költségvetési hiány-csökkentés két év alatt hat százalékalapos fiskális visszafogást irányzott elő. Hatására 2007 második negyedében a GDP növekedési üteme a tranzíciós (átmeneti) sokkot követő időszakot tekintve történelmi mélypontra süllyedt. A negyedéves adatok viszont azt mutatják, hogy a növekedési ütem mérséklődése már 2006 elején elkezdődött¹³⁸.

Közép-Kelet-Európa országaiban, Magyarországot kivéve, a 2007-es év folyamán vibráló gazdasági növekedés volt a jellemző, és az elemzők, gazdasági szakemberek nem igazán számoltak a gazdasági tevékenység drasztikus visszaesésével.

¹³⁸ Neményi Judit. A magyar gazdaság kilátásai a felzárkózó Európában. //Az Elemző: Közép- és kelet-európai politikai és gazdasági szemle.3. évfolyam, 3. szám. 2007. szeptember. – 85-112 old.

Az első komoly pofon 2008 márciusában következett be, amikor a bankközi piacokról finanszírozott bankok számára egyre nehezebbé és drágábbá vált a hosszúlejáratú források felvétele. Erre a bankok az esetek jelentős részében a szokásos módon reagáltak, azaz a hosszú lejáratú forrásokat rövid lejáratúakkal helyettesítették. A helyzet azonban a G3 (USA, Japán, EU) országainak agresszív likviditásbővítő intézkedései ellenére sem akart javulni. A lassan szigorodó banki hitelezés és a romló exportpiaci lehetőségek hatására Kelet-Közép-Európa növekedési üteme fokozatosan visszaesett, és a folyamatot felerősítette a 2008. őszi tőkepiaci pánik. A hitelek megújítása egyre nehezebbé, majd néhány ország esetében szinte lehetetlenné vált. A részvénypiacok szinte mindenhol zuhantak a világon, de ez a régió mindaddig nem teljesített rosszul a többi fellendülő gazdasághoz képest, sőt még a devizák is viszonylag jól tartották magukat. A probléma igazából a likviditás kiszáradásából fakadt, ami úgy tűnik, teljesen váratlanul érte a döntéshozókat. A térség számára az egyetlen pozitívum a nyersanyagárak 2008 második félévében bekövetkezett drasztikus esése¹³⁹.

Az Európai Unió 27 tagországának átlagában a válság mintegy 3 év gazdasági növekedését vitte el. 2000-hez viszonyítva a kumulált (felhalmozott) növekedés 2006-ban kb. 12% volt, ugyanannyi, mint 2004-ban. A közte levő 2 év növekedési többlete elveszett. Történelmi távlatból nézve ez nem számít óriási veszteségnek, a válság időszakában azonban a visszaesés nagyon is fájdalmas következményekkel járhat.

Az ígéretes egy-másfél évtizedes fokozatos felzárkózás a Nyugathoz 2007-2009 során megállt. A pénzügyi válság a világot, Nyugat-Európát s benne az átalakuló gazdaságokat egyaránt

¹³⁹ Heim Péter. Hitelválság, gazdasági válság Kelt-Közép-Európában. //Az Elemző: Közép- és kelet-európai politikai és gazdasági szemle. 4. évfolyam, 3-4. szám. 2008. őst-tél. – 21-33 old.

súlyosan érintette. A gazdasági növekedés mostanság tér vissza a világon¹⁴⁰.

A lengyel államháztartás 2002-2007 között jellemzően a GDP 4-5%-at kitevő hiányt termelt, egyedül 2007-ben sikerült a deficitet 1,9%-ra leszorítani. 2009-ben Lengyelország volt az egyetlen Európai Unió ország, amelynek gazdasága nem zsugorodott. A költségvetés hiánya ennek ellenére a GDP 7,1%-át tette ki. Ennek oka elsősorban a személyi jövedelemadó és a társadalombiztosítási járulék már korábban megkezdett csökkentése volt, amelyet 2009-ben sem függesztettek fel. Ennek keretében, 2009. január 1-jétől a személyi jövedelemadó kulcsait 18 és 32%-ban állapították meg, a korábbi 19 és 40%-kal szemben. S mivel a törvény meghozatalakor még nem lehetett előre látni a válság hatását, a bevételcsökkentő lépéssel nem állítottak szembe kiadásmérséklő intézkedéseket, mivel a döntéshozók akkor még a foglalkoztatás bővülésére számítottak.

A kiadások 2007 és 2009 között a GDP arányában 2,2 százalékponttal emelkedtek (44,5%-ra), a bevételek 2,9 ponttal csökkentek (37,4%-ra)¹⁴¹.

Csehország államháztartási hiánya a válság előtti években alatta maradt a referencia-rátának, s 2007-ben már mindössze a GDP 0,7%-át tette ki. 2009-ben azonban a költségvetési deficit a GDP 5,9%-ára emelkedett. Az 5,6 százalékpontos romlásból 1,6 százalékpont származott a bevételek csökkenéséből (a GDP 40,3%-ára) és 3,5 százalékpont a kiadások emelkedéséből (a GDP 46,1%-ára).

2009-ben a cseh fiskális politika a válságra nem a költségvetési hiány csökkentésével reagált, hanem mérsékelni szándékoztak a gazdasági növekedés visszaesést. A válságellenes intézkedések 2009-ben a GDP kb. 2%-át tették ki. A gazdaságösztönzési lépések

¹⁴⁰ Berend T. Iván. Közép- és Kelet-Európa a világ gazdaságban: Múlt és jövő. //Fejlesztés és Finanszírozás. 2011/1. szám. – 3-9 old.

¹⁴¹ Palócz Éva. Fiskális politikák a válság tükrében: a nemzetközi pénzügyi válságra adott fiskális politikai reakciók Közép-Kelet-Európában és Magyarországon. – Bp.: Magyar takarékszövetkezeti Bank Zrt. és Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, 2010. – 48 old.

elsősorban a kínálati oldal támogatását célozták: csökkentették a nem-bér jellegű munkaerőköltségeket, növelték az állami beruházásokat és garancia-nyújtással támogatták az exportot, amikor a bankszektor diszfunkciói ezt nem tették lehetővé (OECD,2010)¹⁴².

Mindez, a vártnál nagyobb gazdasági visszaesés miatt is, a tervezettnél nagyobb költségvetési hiányhoz vezetett. Ezért a kormány 2010-ben már bizonyos, szerény fiskális konszolidációs lépéseket is beépített a költségvetésbe (Csehországban ekkor átmeneti kormány kormányzott). A bevételek növelése érdekében a személyi jövedelemadóban szűkítették a kedvezmények körét és az adóleírasi lehetőségeket. Csehországban létezik vagyonadó, amelynek mértékét 2010 januárjától a duplájára emeltek¹⁴³.

2010. január 1-jén az ÁFA- kulcsát 1 százalékponttal, 19-ről 20%-ra emeltek, egyidejűleg a kedvezményes ÁFA- kulcsot 9-ről 10%-ra növelték. A cseh kormány a kiadási oldalon kisebb jelentőségű megtakarítási intézkedéseket hozott a szociális támogatások (a betegszabadság finanszírozása, illetve az anyasági segély) terén, ezen kívül 1 évre befagyasztották a nyugdíjakat (nem alkalmazták az esedékes nyugdíjvalorizációt). Mindezek a lépések 2010-ben a GDP 0,3%-át teszik ki, tehát korántsem nevezhetők jelentős megtakarításnak.

A cseh konszolidációs lépéseket sem az EU, sem az OECD nem értékelte elégségesnek a költségvetés helyzetnek fenntartható javítására, mivel a „költségvetési stratégiából hiányzik a megfelelő ambíció és a költségvetési célok mind a bevételi, mind a kiadási oldalon jelentős kockázatot hordoznak magukban”. A 2010 áprilisában megválasztott új kormánynak tehát feltehetőleg további konszolidációs lépéseket kell tennie.

¹⁴² Eurostat. Real GDP growth rate – volume. 2003-2013. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

¹⁴³ Palócz Éva. Fiskális politikák a válság tükrében: a nemzetközi pénzügyi válságra adott fiskális politikai reakciók Közép-Kelet-Európában és Magyarországon. –Bp.: Magyar takarékszövetkezeti Bank Zrt. és Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, 2010. – 48 old.

Szlovákia államháztartási hiánya 2009-ben a GDP 6,8%-ára emelkedett, miután 2007-ben még mindössze 1,9% volt a költségvetési deficit (ezzel került be Szlovákia 2009 januárjában az euró övezetbe). A majdnem 5 százalékpontos romlás a kiadások 6,4 százalékpontos emelkedése miatt következett be, miközben bevételei is emelkedtek (1,5 százalékponttal)¹⁴⁴.

Lengyelországhoz hasonlóan, 2009-ben Szlovákia is inkább a válság reálgazdasági hatásainak az elhárítására törekedett, és nem tett fiskális konszolidációs intézkedéseket. A szlovák pénzügyminisztérium elemzése e kérdésben az EU Bizottság 2009. novemberi ajánlására hivatkozik, amelyet az „Európai Gazdasági Helyreállítási Tervben (European Economic Recovery Plan) foglalmazott meg. „Azokat az országokat, amelyeknek a fiskális helyzete ezt lehetővé teszi, arra biztatjuk, hogy 2009-ben hagyják szabadon érvényesülni az automatikus stabilizátort, és gazdaságukat fiskális eszközökkel is ösztönözzék, amelyek célzottak és átmenetiek legyenek”.

Szlovákia, 2009-től immár az euro zóna tagja, szintén ezt tette. Mivel azonban a deficit 2009-ben a vártnál nagyobb mértéket öltött, 2010-től konszolidációs lépésekre kényszerült. Ezek egy része a 2009-ben bevezetett fiskális ösztönző lépések megszüntetésére irányul, amitől már önmagában a GDP 1%-át kitevő egyenlegjavulást várnak. A konszolidáció középpontjában az államháztartási kiadások folyamatos csökkentése áll, elsősorban az állami fogyasztás, valamint kisebb mértékben a beruházások csökkentésével. Ennek keretében minisztériumok összevonását és a létszám csökkentését irányozták elő. Szintén tervbe vették a minisztériumok összeköltöztetését, ami költségmegtakarítással járhat.

2008-ban és 2009-ben a GDP 0,2%-át kitevő plusz bevételt ért el a szlovák gazdaság azáltal, hogy 2008. november 15. és 2009 júniusa között lehetővé tette, hogy a nyugdíjrendszer második pillérében

¹⁴⁴ Eurostat. Real GDP growth rate – volume. 2003-2013. // <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

résztevők visszalépjenek az állami nyugdíjrendszerbe, és ezáltal korábbi befizetések átszálltak az állami rendszerre¹⁴⁵.

A szlovák pénzügyi kormány azonban láthatólag arra a feltételezésre építi a stratégiáját, hogy a szlovák gazdasági növekedés hamarosan visszatér a 4% feletti éves rátára, és elsősorban ez teszi majd lehetővé az államháztartás konszolidációját. Ezt az adatok igazolni látszanak: 2010 első két negyedében a szlovák GDP 4,5, illetve 5%-kal nőtt az előző negyedekhez viszonyítva (szezonálisan kiigazítva), és 0,8, illetve 1,2%-kal haladta meg az előző év azonos időszakának a szintjét (miután már 2009 utolsó negyedéveiben is hasonló mértékű növekedést ért el)¹⁴⁶.

A válság kirobbanásának éve, és az azt követő időszak óta az átlagos éves növekedés a térség egyes országaiban nagyon eltérően alakult. Míg Lengyelország és Szlovákia viszonylag magas átlagos növekedést produkált (a körülményekhez képest), Csehország gazdasága mérsékelten bővült, Magyarország jelentősen visszaesést könyvelt el, s az ország 2010-11-es kilábalása is a legkevésbé látványos esetek között említhető¹⁴⁷.

Mindezek ellenére, Közép-és Kelet-Európa gazdasági fejlődésének átfogó képe az új évezred első évtizedében is sikeresnek mondható, és ez nagyrészt az 1990-es évek bátor reformjainak köszönhető, amelyek kikövezték a magas gazdasági növekedéshez vezető utat, és olyan életszínvonalat eredményeztek Közép-és Kelet-Európában, ami minden eddiginél jobban

¹⁴⁵ Slovak Republic. Stability Programme of the Slovak Republic for 2009-2012. 2010. január. //

http://www.finance.gov.sk/en/Documents/1_Adresar_redaktorov/Savov/PS2009_EN_final.pdf

¹⁴⁶ Palócz Éva. Fiskális politikák a válság tükrében: a nemzetközi pénzügyi válságra adott fiskális politikai reakciók Közép-Kelet-Európában és Magyarországon. – Bp.: Magyar takarékszövetkezeti Bank Zrt. és Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, 2010. – 48 old.

¹⁴⁷ Novák Tamás. Felzárkózás és lemaradás: az EU-átlagtól a Visegrádi országok átlágáig. Világgazdasági Intézet. 2012//http://vilaggazdasagi.blog.hu/2012/01/22/lemaradas_es_felzarkozas_az_eu_atlagtolt_a_visegradi_oroszagok_atlagaig

megközelítette az európai átlagot. A közép-és kelet-európai eredmények egész Európát versenyképesebbé, nyitottabbá és edzettebbé tették a globalizálódó világ kihívásaival szemben¹⁴⁸.

Közép-és Kelet-Európa érett és jól működő demokratikus kormányzati rendszereket hozott létre. Az átmeneti országok a meghatározott gazdasági reformok által előidézett gyors gazdasági fejlődésen mentek keresztül. A közép-és kelet-európai országok 2005-ben valódi áttörést értek el a Heritage Foundation és a Wall Street Journal „gazdasági szabadság indexén”. A Gazdasági Szabadság 2007 jelentése szerint Magyarországon a gazdaság szabadsága olyan kiterjedt, hogy az egész világon a 22. helyet érte el ebben a kategóriában. Szlovákia pedig a 32. helyet szerezte meg. Ezek a mutatók a gazdasági reformok eredményeit jelzik, és azt illusztrálják, hogy fenti országok mennyivel jobb gazdasági klímát voltak képesek az eltelt időszakban kialakítani. Az üzleti klíma ilyen nagyszabású változása jelentős hatással van a gazdasági fejlődésére is. Az új évezred első évtizedében, Közép-és Kelet-Európa gazdaságai ebből a szempontból nagyon pozitívan fejlődtek. Az infláció az új évezred kezdete óta az összes közép- és kelet-európai országban jelentősen visszaesett, először a régió minden országában elérte a 10 százalék alatti szintet, majd tovább csökkent.

Számos tanulmány készült, különböző listákat állítottak össze, hogy megtalálják a legsikeresebb átmeneti országokat. A jelenleg elérhető legmegbízhatóbb adatokat az Eurostatban lehet megtalálni, ahol az európai országok gazdasági mutatóit hasonlítják össze az európai átlaggal, az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritását alapul véve. Mint láthatjuk, az általános növekedés látványos, különösen az utóbbi 10 évben, a Cseh Köztársaság az európai átlag 80,4%-át érte el, mögötte pedig Szlovákia. Lassú indulása után Szlovákia megdöbbentően gyors ütemre kapcsol az utóbbi 5 évben, és ezzel Közép- és Kelet-Európa új „reformbajnokává” vált.

¹⁴⁸ Mart Laar. Vissza a jövőbe. Húsz év szabadság Közép-Európában. – Bp.: XX. század Intézet, 2010. – 161-162 old.

Az előbb említett eredmények mellett nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy ha az európai átlagot nézzük, a közép- és kelet-európai országok a végbement dicséretes fejlesztések ellenére még mindig gyengélkednek. Az ötven év kommunizmus okozta sebeit nem lehet az átmenet húsz évével begyógyítani.

Az Eurostat adatai szerint, a közép- és kelet-európai egy főre jutó GDP PPP-ben 2008-ban az európai átlag 63,26%-ára nőtt. Még a legoptimistább kommunista statisztikák szerint is 1989-ben csak 40%-on állt¹⁴⁹.

Mivel ezt a soha ne látott növekedést mindössze 20 év alatt sikerült elérni, jó okunk van hinni, hogy ez a trend tovább folytatódik a jövőben is. Ha ez valóban bekövetkezik, akkor a legsikeresebb rendszerváltó országok a következő tíz éven belül elérik az átlagos európai életszínvonalat. Ez egyfajta bizonyíték, hogy az emberek szabad akarata, a demokrácia és a piaci reformok segítségével óriási eredményeket érhetnek el Közép-és Kelet-Európa országai a közeljövő tekintetében¹⁵⁰.

Mindezen tényeket és adatokat összegezve elmondhatjuk, hogy a csatlakozást követő évben, 2004-ben az országokban egyfajta gazdasági felemelkedés figyelhető meg, Magyarország kivételével, ami a rendszerváltás következtében kialakult kormányprogramnak volt betudható. Összességében véve, leszámítva egy-egy rossz lépést, az Európai Unió csatlakozás, ha nem is olyan mértékben, de segített ezen országok gazdasági előrehaladásában. Közép- és Kelet-Európa országai óriási eredményeket érhetnek el a jövőben, ha továbbra is fegyelembe veszik az emberek szabad akaratát, betartják a demokrácia úgymond szabályait és sikeres gazdasági reformokat irányoznak elő. A siker kulcsa tehát nem más, mint a demokrácia megőrzése.

¹⁴⁹ Eurostat. GDP per capita in PPS.// <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

¹⁵⁰ Mart Laar. Vissza a jövőbe. Húsz év szabadság Közép-Európában. –Bp.: XX. század Intézet, 2010. – 180 old.

BIBLIOGRÁFIA:

1. NEMÉNYI JUDIT. A magyar gazdaság kilátásai a felzárkózó Európában. //Az Elemző: Közép- és kelet-európai politikai és gazdasági szemle.3. évfolyam, 3. szám. 2007. szeptember. – 85-112 old.
2. HEIM PÉTER. Hitelválság, gazdasági válság Kelt-Közép-Európában. //Az Elemző: Közép- és kelet-európai politikai és gazdasági szemle. 4. évfolyam, 3-4. szám. 2008. őst-tél. – 21-33 old.
3. BEREND T. IVÁN. Közép- és Kelet-Európa a világgazdaságban: Múlt és jövő. //Fejlesztés és Finanszírozás. 2011/1. szám. – 3-9 old.
4. PALÓCZ ÉVA. Fiskális politikák a válság tükrében: a nemzetközi pénzügyi válságra adott fiskális politikai reakciók Közép-Kelet-Európában és Magyarországon. – Bp.: Magyar takarékszövetkezeti Bank Zrt. és Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, 2010. – 48 old.
5. Eurostat. Real GDP growth rate – volume. 2003-1013. //http://epp.eurostat.ec.europa.eu
6. Slovak Republic. Stability Programme of the Slovak Republic for 2009-2012. 2010. januar. //
7. http://www.finance.gov.sk/en/Documents/1_Adresar_redaktorov/Savov/PS2009_EN_final.pdf
8. NOVÁK TAMÁS. Felzárkózás és lemaradás: az EU-átlagtól a Visegrádi országok átlagáig. Világgazdasági Intézet. 2012//http://vilaggazdasagi.blog.hu/2012/01/22/lemaradas_es_felzarkozas_az_eu_atlago_l_a_visegradi_oroszagok_atlagaig
9. Eurostat. GDP per capita in PPS.// http://epp.eurostat.ec.europa.eu
10. MART LAAR. Vissza a jövőbe. Húsz év szabadság Közép-Európában. –Bp.: XX. század Intézet, 2010. – 223 old.

A szegedi esküszegés, avagy a következetes történelem

A XV. századi magyar történelem eseményekben és kérdésekben gazdag időszakának kutatása és feltárása mindenképpen érdemes feladat. Ebbe a kategóriába tartozik az 1440-1444 közötti időszak is.

Luxemburgi Zsigmond (1368-1437) halálát követően Habsburg Albert (ur.1437-39) került a magyar trónra. Halálát követően zavaros helyzet és hatalmi harc következett. Az özvegy Luxemburgi Erzsébet (1409-1442), az egyik udvarhölgyét, Kottanner Ilonát (1400-1470) azzal bízta meg, hogy csenje el a Szent Koronát a visegrádi vár kincseskamrájából, és szállítsa azt a komáromi várba. A Szent Koronát 1440 februárjában a visegrádi várban őrizték, egy kincseskamrából nyíló lepecsételt helyiségben. 1440. február 21-re virradó éjjel Erzsébet királynő udvarhölgye, Kottaner Ilona innen csente el, s minderről részletesen beszámolt emlékirataiban. Kottaner Jánosné színleg a Visegrádon hátrahagyott udvarhölgyekért érkezett a városba. Éjszaka, név nélkül megemlített segítőtársával együtt, gyertyafényben felnyitották az ajtó lakatját, és elvitték a koronát. Másnap reggel az udvarhölgyekkel szánra ültek, a koronát vörös bársonyvánkosba rejtették, majd Komáromba utaztak. A korona érkezésének másnapján itt született meg Habsburg Albert és Luxemburgi Erzsébet fia, V. László, 1440.február 22-én.¹⁵¹ Mivel négy hónappal apja halála után látta meg a napvilágot, Postumus, vagy inkább Utószülött László (1440-1457) néven ismert. 1440. május 15-én, Székesfehérvárott koronázták királlyá, de hivatalosan csak az ország nemességének egy része ismerte el uralkodóként. A nemesség többi része a magyar trónra hívta a lengyel I. Jagelló Ulászló királyt (ur. 1440-1444). Luxemburgi Erzsébet és a kis királyfi Bécsbe utazott, III. Frigyes (1415-1493) oltalmában bízva.

A hatalmi alakulat, melyre Zsigmond király a Garai-Cillei ligához való csatlakozását követően az ország kormányzását rábízta az 1408-

¹⁵¹ Glatz Ferenc. A magyarok krónikája. Bp.: Magyar Könyvklub, Officina Nova, 2000. – 839 old – itt: 170-179 old.

ban megalapított Sárkányos-társaság révén, bomlófélben volt. Garai Miklós (1366-1433) nádor és Cillei Hermann (1360-1435) bán halála, valamint a Cilleiek cselszövéseinek kiderülésével Zsigmond király elfordult a Cillei-rokonságtól. Tanácsadóit leginkább a Sárkányos-rend tagjai közül választotta. Albert király is követte apósa példáját. Erzsébet királynő (1409-1442), aki Zsigmond lánya, Habsburg Albert (magyar királyként 1437-1439 között uralkodott) özvegye saját magát tartotta a korona törvényes örökösének. Ebben a látásmódjában támogatta két unokatestvéré, Cillei Ulrik (1406-1456) és Garai László (1410-1459), valamint az ő rokonaik: Szécsi Dénes (1410-1456) és testvérei, Ujlaki Miklós (1410-1477) és Maróti László macsói bán (1441-1443), Korógyi János Fülöp, Kanizsai László (?-1477) és rokonsága, Frangepán Bertalan, a Cillei rokonsághoz tartozó Medvei Henrik pécsi püspök, Tamási Henrik, és a Rozgonyi-család egyik ága: István temesi főispán és Szentgyörgyi Cicelle családja. A Garai-Cillei ligához tartozó fölbirtokosok jórészt a dél-dunántúli és drávai birokosok voltak. Az északnyugati részekről hozzájuk csatlakozott Szentmiklósi Pongrác és Giskra János.

A velük szemben álló párt vezérei Hédervári Lőrinc nádorispán, Rozgonyi Simon egri püspök, Rozgonyi György pozsonyi főispán, Thallóczi Máté horvát-szlavón bán, Marczali Imre asztalnokmester, Perényi János tárnokmester, valamint Hunyadi János szörényi bán állt. Hozzájuk csatlakozott a Perényi-, Pálóczi-, Csáki-, Bebek-, Marczali-, Hédervári-, Czudar-rokonság. Mivel legutóbb a törökök elleni háborúban kudarcot vallott az osztrák-magyar szövetség, ezért ezen csoport képviselői a Nagy Lajos korában felvillantott politikai koncepcióhoz tértek vissza, melynek lényege: a katonai és belpolitikai kérdések megoldásának lehetséges módja a lengyel-magyar államszövetség megvalósításának révén¹⁵². Ezért támogatták ezen egyesülés képviselői azt, hogy Albert király halála után a magyar trónra a lengyel Jagelló Ulászlót hívják meg. Ugyanakkor az is érthető, hogy a Cillei család miért volt a látható mértékben

¹⁵² Hóman Bálint. Magyar történet (II.). – Bp. : 412- 414.o.

királyhű: a koronához és a saját rokonságához ragaszkodott olyannyira Cillei Hermann, a későbbiekben pedig Cillei Ulrik. Feltételezhető, hogy az okok közé sorolható az is, hogy a saját vagyonuk gyarapodásában, újabb birtokadományokban reménykedtek.

A királykérdésben a fõnt említett katona-fõurak maguk mögött tudhatták a befolyási övezetükbe tartozó keleti országrészt, a Duna-Tisza közét, az északkeleti részeket, valamint a Tiszántúlt és Erdély teljes köznemességét.

Budára összehívták az országgyűlést 1440 januárjának első napjaira. A tanácskozás egyhangúlag megállapodott abban, hogy Jagelló Ulászlót (1424-1444) választják királlyá. A részletek megtárgyalása miatt követeket küldtek Krakkóba. Rozgonyi Simon, Marczali Imre, Thallóczi Simon, Thallóczi Máté vezetésével küldöttség kereste fel a királyt Krakkóban. A rendek, az elhatározás megvalósításához elnyerték Erzsébet királynő beleegyezését, amit ő később visszavont. Erzsébet fia 1440. február 1-én született meg, és a lopott koronát a feje fölé tartották: V. László néven magyar királlyá kiáltották. A követek 1440. március 8-án tárgyaltak Krakkóban Ulászlóval, aki elfogadta a meghívást a trónra. A királyné fogságba vetette a követségből visszatért Thallózi Mátét és Marczali Imrét, fia gyámjául Ausztria hercegét, Frigyeszt nevezte ki. Ulászló áprilisban indult Magyarországra, de ekkor már meg volt koronázva V. László. Ez senkit sem zavart. Ulászló 1440. május 21-én vonult be Budára, Erzsébet pedig Győrbe, majd Pozsonyba, végül Bécsbe. Ulászló, választott királyként hívta össze a rendeket Budára. Kényszer hatására, legalábbis ezzel védekezve hűséget esküdött Ulászlónak Szécsi Dénes prímás és Garai László, akik összehívták a rákosi országgyűlést, melynek határozata értelmében Ulászlót a Szent Korona távollétében, ahogyan Károly Róbert, 1308. évi második koronázása alkalmával is, a régi korona hatályával felruházott más koronával avatják királlyá. Ulászló ezek után megerősítette az Aranybullát (az ellenállási záradék nélkül), továbbá

Nagy Lajos 1351. évi törvényét, valamint II. András 1298. évi dekrétumát.¹⁵³

A hosszú hadjárat az I. Ulászló által az oszmánok ellen indított hadjárat volt. Célja: Drinápoly (ma Edirne) elfoglalása volt. 1443. július 22-én Budáról indult a lengyel-magyar sereg. Létszáma után 35 ezer fő. A hadvezér Hunyadi János erdélyi vajda volt. A Morava völgyében előrenyomulva 1443 októberben csatát nyertek Krusevácnál, elfoglalták Nist és Szófiát. A tél beállta nehezítette az előrehaladást, a táborban lópestis tört ki. A Szlatica-szorosnál nem tudták a török védelmet áttörni. Ezután visszavonultak, az üldözésükre induló oszmán seregeket két csatában megverték. A sereg 1445. január 25-én érkezett vissza Nándorfehérvárra.¹⁵⁴

Annak ellenére, hogy nemzetközinek is tekinthető összefogás, s a pápa támogatása is közrejátszott a hosszú hadjárat előkészítésében és lebonyolításában, számottevő siker nem koronázta: a sereget olyan erő állította meg, mely ellen nem tudtak karddal harcolni. Ez a Balkán-hegység és a hideg, téli időjárás volt. Újdonság és pozitívum volt az 1443 őszén-telén folytatott hadjáratban az, hogy támadó jelleggel léptek fel a törökök ellen, sereggel benyomultak az ellenséges területre, és sikereket értek el két helység elfoglalása révén. Azonban be kellett látniuk, hogy lehetetlen az áttörés a Balkán-hegység vonulatain, s az uralkodó elrendelte a sereg visszavonulását. Mindezek ellenére Európa uralkodó és a pápa is örömmel fogadta a hadjárat eredményeit, és gratulált Jagelló László királynak. A sikeres hadjáratban Hunyadi Jánosnak is volt része, mivel az uralkodó mellett ő is hatalommal rendelkezett a hadak fölött.

A hosszú hadjáratot követően sem mondták le a harc folytatásáról. Színleg békét kötöttek a törökökkel, de a pápa biztatására sereget toboroztak, és hadjáratot indítottak, mely sajnos nem volt annyira dicső, mint az előző hadjárat. Mindez a következőképpen zajlott: II. Murád szultán (1404-1451) Brankovics

¹⁵³ Hóman Bálint. Magyar történet (II.). – Bp. : 414 - 419o.

¹⁵⁴ <http://mek.niif.hu/01900/01918/html/index31.html>

György (1377-1456) szerb despota közvetítésével fegyverszünetet kért. A szerb területeket a törökök elfoglalták, ezek után Brankovics Magyarország szövetségét kereste, azonban rövid időre megrendült a belé vetett bizalom: pontosabban Ulászló trónra lépésekor, amikor a törökökkel való együttműködés gyanújába keveredett. Azonban 1443. évi hadjáratban már ismét a törökök ellen harcolt; jelentős területeket szerzett vissza. 1444-ben azért munkálkodott a békén, mert a közbenjárásért visszakapta volna a török fogságban lévő fiait. A szultán ajánlott titkos feltételek i közé tartozott az is, hogy a törökök visszaadják a korábban elfoglalt területeket, amelyek korábban Brankovics fennhatósága alá tartoztak.

Jagelló Ulászló király és Hunyadi előnyösnek ítélte a fegyverszünet feltételeit. 1444 július közepe táján a király, Cesarini Julián szerzetes és a lengyel nemesekből álló kíséret Szegeden gyülekezett. Itt „előadták, hogy uralkodójuk a „magyar királynak kedveskedni és országával akár ideiglenesen, akár örök békességet kötni kívánván,” Szerbországot, a területén elfoglalt várakkal és Albániának azt a részét, a mit Brankovics birt volt, visszaadja; a magyar foglyokat és Brankovics fiait szabadon bocsátja, százezer aranyat készpénzben lefizet, és a magyar királynak, valahányszor kívánja, huszonötezer fegyverest rendelkezésére bocsát.”¹⁵⁵ --- mint ahogyan Szilágyi László, A magyar nemzet története c. munkájában olvashatjuk. A király esküvel kötelezte a szultánt, hogy nyolc nap alatt kiüríteti a várakat. Később ezen pont megszegésére hivatkozva sodródott a király Várna felé.

Az 1443–44 során vezetett hosszú hadjárat során a kiegészült magyar erők kiegészültek a szerb és a bolgár seregekkel, ennek köszönhetően számos sikert arattak a török bégek tartományi csapataival szemben. Ez is közrejátszott abban, hogy II. Murád 1444 nyarán békét ajánlott I. Ulászlónak. A Szegeden és Váradon folytatott tárgyalások során az oszmánok Szerbia kiürítése mellett 100 000 arany hadisarcot, illetve – háború esetén – 30 000 fős katonai támogatást ígértek az uralkodónak. Cserében tíz évre szóló

¹⁵⁵ <http://mek.niif.hu/00800/00893/html/doc/c400274.htm>

békét kértek Magyarországtól. Az alkudozások alatt azonban a pápa legátusa, Giuliano Cesarini bíboros folyamatosan egy újabb hadjárat megindítása érdekében járt közben Ulászlónál. Ehhez a hadjárathoz a pápai segítségen túl megígérte Jó Fülöp burgundiai herceg (ur. 1419-1467), Genova, valamint Velence támogatását is.

Erről tanúskodik a diplomáciai levelezés, melynek darabjait a velencei levéltárban őrzik. Az 1444. április 13-án kelt levélben a velencei signoria, Sant Angelo bíbornok felszólítása folytán, a törökök ellen megindítandó hadjáratban való részvételét felajánlja, s erről követei által a Sienában tartózkodó pápát értesíti ¹⁵⁶.

Az 1443. május 3-án keltezett levélben a velencei signoria választ ad a konstantinápolyi császár követének azzal kapcsolatban, hogy Velence hadihajókat engedélyezzen neki azért, hogy a törököket kiűzzék Görögországból. A levél szerint, melyet a velencei levéltárban őriznek, a pápa kérésére tíz hadihajót ígért kiállítani, és tanácsolja a követnek, hogy az ügy gyorsabb elintézése végett forduljon a szent székhez ¹⁵⁷.

A velencei signoria Rómában levő követének 1443 május 10-én írt a törökök ellen felajánlott hajóhad ügyében. Azt ajánlotta, hogy a szent szék mindenekelőtt Olaszország belbékéjének helyreállítását tartsa szem előtt ¹⁵⁸.

1443. május 2-én a velencei signoria a törökök elleni hadikészületekre engedélyezte a tizedszedést engedélyezett ¹⁵⁹.

¹⁵⁶ A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Óváry Lpót, Dr. Iványi Béla. – Bp.: A M.Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága, 1890. – 121. old

¹⁵⁷ A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Óváry Lpót, Dr. Iványi Béla. – Bp.: A M.Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága, 1890. – 121. old

¹⁵⁸ A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Óváry Lpót, Dr. Iványi Béla. – Bp.: A M.Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága, 1890. – 121. old

¹⁵⁹ A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Óváry Lpót, Dr. Iványi Béla. – Bp.: A M.Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága, 1890. – 122. old

A velencei signoria 1443. augusztus 8-án kelt levelében válaszolt Sant Angelo bíbornok július 11-i levelére. Sajnálja a dolgok alakulását, miután Velence már készen állott s csak a szükséges pénzt várta a pápától, hogy a hajókat kiállíthassa. A pénz azonban nem érkezett meg; miért is a jelen évi hadjárat elveszettnek tekinthető, s az ebből eredő károk miatt nem Velencét éri a felelősség¹⁶⁰.

A velencei signoria levélben fejezte ki köszönetét a burgundi hercegnek a törökök ellen megindítandó hajóraj felől közlött hírekért, s a maga részéről négy hadigályát ígér felszerelni erre a célra. Tudatja, hogy I. Ulászlóhoz követet küldött, hogy őt a hajóhad szükségességéről meggyőzze, s további hadikészületekre buzdítsa. Mindez a velencei levéltárban őrzött, 1444. március 23-án kelt levélből derül ki¹⁶¹.

1444. július 4-én írt a velencei signoria levelet De Riguardatis nevű titkáranak, aki abban az időben Magyarországon volt követ. A nápolyi király követe Ulászló előtt Velencét okolta azzal, hogy ura a törökök ellen hajókat nem küldhetett, utasítja De Riguardatist, azt határozottan cáfolja meg. Azzal az állítással szemben, hogy a törökök ellen indult hajórajt a pápa s a burgundi herceg állították ki, utasítja kijelenteni, hogy Velence a pápának 8 gályát, a burgundi hercegnek pedig négyet állított ki erre a célra rendelkezésükre, mi 30 ezer arany költségébe került a signoriának¹⁶².

A velecei signoria, azaz a Velencei Köztársaság egyik legnagyobb hatalommal bíró intézménye, kezdetben a velencei dózséval együtt, később önállóan látta el a kormányzati ügyeket, képviselte az államot más országok felé. A fenti levelezés is ezt támasztja alá. A

¹⁶⁰ A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Óváry Lpót, Dr. Iványi Béla. – Bp.: A M.Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága, 1890. – 122. old

¹⁶¹ A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Óváry Lpót, Dr. Iványi Béla. – Bp.: A M.Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága, 1890. – 122. old

¹⁶² A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Óváry Lpót, Dr. Iványi Béla. – Bp.: A M.Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága, 1890. – 125.old

diplomáciai levelezésből kitűnik, milyen formában kívántak részt venni, a pápa kérésére, a törökök ellen indítandó újabb hadjáratban.

I. Ulászló király a legátus hatására Szegeden esküt tett arra, hogy a törökkel kötött egyezséget semmisnek fogja tekinteni. Ezek után Váradon színteg megállapodott Murád követivel. A terv egyszerű volt: a keresztések a meglepetés erejét kihasználva akarták megszállni a Balkánt, eközben pedig az itáliai köztársaságok hajói – blokádjukkal – megakadályozták volna II. Murád seregeinek átkelését Európába. Hunyadi erői Orsovánál török területre léptek. A nemzetközi kereszties sereg mérete messze elmaradt a várakozásoktól. Brankovics György szerb despota sem csatlakozott a vállalkozáshoz. Genova városa egyenesen elárulta a szövetségeseket: katonánként egy aranyért átszállította Murád seregeit a tengerszoroson.¹⁶³

Az 1444. november 9-én megtartott haditanácson Juliánus bíboros amellet állt ki, hogy a tábornok körbe erősítménnyel. A váradi püspökök, Rozgonyi és Dominis támogatták. Hunyadi ellenezte, mondván kevés az ágyú, s lehetetlen a védelem. 1444. november 10-én felsorakozott a sereg. A balszárny a devinai lág fedezékében volt. A jobbszárnyat Tallóczy és Rozgonyi vezette. A tartaléksereg Dominis váradi püspök vezérletére volt bízva. Úgy határoztak, hogy Hunyadi ott jelenik meg a csata ideje alatt, ahol a legnagyobb szükség lesz rá. A török támadás hatására a jobbszárny összeomlott. Hunyadi a bajba került jobbszárny segítségére sietett. Eközben a fiatal király gyors támadásra vezette a derékhadat a török janicsárok ellen. Kezdeményezését nem koronázta siker, a király életét és fejét vesztette. Emiatt a sereg megzavarodott és Hunyadi elrendelte a visszavonulást¹⁶⁴.

Hunyadi János a várnai csatát követően levelet írt a pápának. Pontosabban diktálta, Vitéz János írta. Hunyadi felrója, hogy a szomszédos fejedelmek a csatára bíztatták, de végül a segítségből

¹⁶³ A várnai csata

http://www.rubicon.hu/magyar/oldal/1444_november_10_a_varnai_csata/

¹⁶⁴ Szalai László. Magyarország története. Lipcse: Giebel Károly Könyvnyomdája, 1853. – 61-71.old

semmi sem lett. Ilyen volt a bolgár, az albán, és a konstantinápolyi fejedelem is. Tábort bontottak, elérték az ellenség határvidékét, csatáztak is, néhány vár behódolt nekik, néhányat ostrommal vettek be, a megígért segítség azonban nem érkezett meg. Amikor eljött a csata napja, fogadalmuk teljesítéséért fohászkodtak, és harcoltak, mert az eskü teljesítése, akár győzelemmel vagy legyőzetéssel jár, mindenképpen dicsőséget jelent. *„Egyenlőtlen, de nehéz csatát vívtunk”* — írta Hunyadi. Sötétedésig hadakoztak, próbáltak annyi sebet ejteni az ellenségen, amennyit az ejtett rajtuk, és a törökök is árat fizettek a győzelmükért. A levél végén megemlékezett a csatában elhunyt előjárókról, valamint a pápa követéről, Cesarini Juliánról¹⁶⁵.

A várnai vereséggel II. Murád birodalma megtartotta balkáni pozícióit, melyet az oszmánok később meg is szilárdítottak a kontinensen. A vereséget súlyosabbá tette a vakmerő uralkodó halála, és a lehetséges örökös – a négy esztendő V. László (ur. 1453-1457) fiatal kora. A csatavesztés Hunyadi János kudarcát is jelentette: ez semmissé tette a hosszú hadjáratban, 1443-44-ben elért átmeneti sikereit. 1444-ben összeomlott az álom, hogy a törököket ki lehet szorítani a Balkánról. A várnai csata pusztítása megpecsételte Bulgária sorsát. A balkáni országot már fél évszázaddal azelőtt a törökök vetették alá, és 1444-ben elúszott az utolsó remény is, az ország felszabadítására¹⁶⁶.

Habsburg Albert halálát követően az időben elcsent Szent Korona Utószülött László fejére került. A magyar nemesek azonban a török veszély miatt is (egyenlőre erőskezü uralkodó jelenlétére volt szükségük, nem az interregnum és a befolyásolás időszakára, az ország határainak és a saját vagyonuk védelme érdekében) inkább a felnőtt Jagelló Ulászló lengyel királyhoz fordultak, akit meghívtak a magyar trónra.

¹⁶⁵ Szent Istvántól Mohácsig. Források a magyar középkori Magyarországról. Szerk.: Blazovich László. – Szeged, Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 1994. – 213-214.old

¹⁶⁶ A várnai csata. http://www.ng.hu/Civilizacio/2003/11/A_varnai_csata/

Luxemburgi Zsigmond halála után kezdődött a hatalmi harcokkal telített belháborúk, olykor sikerekkel, kisebb győzelmekkel, és esetenként vereségekkel záruló, törökök ellen vívott harcok időszaka. Zsigmond király halála után rövid időre Habsburg Albert került a magyar trónra. Halála után özvegye, Luxemburgi Erzsébet ellopatta a Szent Koronát, azért, hogy 1415 májusában koronát tartsanak az alig három hónapos, Utószülött László feje fölé. A magyar nemesek azonban érettebb uralkodóra vágytak a török fenyegetés miatt is, ezért inkább a lengyel Jagelló Ulászlót hívták meg a trónra. Erzsébet Bécsbe utazott fiával és a koronával, ahol III. Frigyes biztosított számára és a kis királyi számára menedéket. Két királya volt Magyarországnak: utószülött László és Jagelló Ulászló. Azonban utóbbi életét vesztette a várnai csatában, 1444. novemberében.

A kérdés az, hogy miért szegte meg a szegedi békét Ulászló király? Minden bizonnyal, amennyiben tisztában lett volna az eseménysorozat, akkor még beláthatatlan következményeivel, másképp cselekszik. Hithű és buzgó keresztényként fontosabbnak tartotta a pogányok? Elleni harcot, mint az eskü megszegését. Persze, arra is találhatunk történelmi példát, hogy a pápa engedélyezte egy eskü megszegését, mert az kényszer következménye volt. Konkrétan arra gondolok, amikor Hunyadi Jánost az ugyancsak vereséggel zárult rigómezei ütközet után Brankovics György szerb despota fogságába vezette a jutalom reményében a buzgó földműves. 1448-ban a fogságból való szabadulásért Hunyadi kemény engedményeket tett. Később a pápa felmentette az eskü alól a törökverőt. Jagelló Ulászló buzgó katolikus volt, a feleségét szentté avatták. A korszakról ír Henrik Sienkiewicz, a Keresztes lovagok c. regényében. Tudjuk, hogy Ulászló is komolyan vette a vallást, és nagyfokú hivatástudattal rendelkezett. Hóman a következőképpen ír minderről: „Nagy tettekre való felbuzdulással indult trónja elfoglalására. Erőt és hivatottságot érzett magában mindkét hatalmas ország kormányzására, a „barbár” népek – török és tatár – elleni céltudatos küzdelemre. Hangsúlyozta, hogy nem az uralomvágy vezeti, a középkorban annyira gyűlöletes

ambíció ..., hanem a két ország java és a törökök elleni küzdelem fenséges gondolata.¹⁶⁷ Lehetséges, hogy ugyanezen erő és elhivatottság ösztönözte rohamra a többszörös janicsár túlerővel szemben. Királyhoz méltatlanul halt (melyik halál méltó). Felelőtlen volt, mert nemcsak a testőrei és a saját életét kockáztatta, de a sereg és az ország jövőjét is bizonytalan helyzetbe hozta. Mivel a feje kopjára került, a sereg megfutamodott, noha egy török történetíró feljegyzése szerint Hunyadinak sikerült visszaordítani őket, a csata elveszett. A nemesség nagy része holtan hevert a mezőn. A sebesültek szekérvárat építettek, de csak egy ékszakányi időt nyertek: másnap reggel a törökök megtámadták őket, és a túlvilágra küldték az életben maradt embereket.

Hunyadi hazaindult, azonban II. Vlad (1393-1447) havasalöldi vajda fogságába került. Innen is kikerült a számára előnytelen egyezségek révén. Otthon még sokáig hazavárták a királyt. Legenda is született azzal kapcsolatban, hogy esetleg életben maradt. Azonban ezek nem kellőképpen alátámasztott mozzanatok, mindössze „ múltbéli tények”, a „történelmi tény” kategóriájába semmiképpen sem sorolhatóak. Viszont történelmi ténynek nevezhető az, hogy 1444. november 11-én a várnai csatát a magyarok elvesztették, a király eltűnt, Hunyadi fogságba esett, és az ország ismét felnőtt, dönteni képes király nélkül maradt. Más kérdés, hogy mekkora mértékben volt döntéshozásra alkalmas Jagelló Ulászló, mivel hibásan értékelte a helyzetet, és kevés emberrel sok janicsár ellen rohant. Viszont egyfajta célt elért: a vértanúhalált. Az is lehet, hogy ez (a halál) egyszerűen csak az esküszegés egyenes következményeként, erkölcsi büntetésként értelmezhető. Persze, mindezt nem róhatjuk egyedül Ulászló felelőtlenségének javára, mert a hatalmi érdekeket szolgálta a béke megszegése. A pápa buzdított a harcra. Azt sem a pápa, sem Ulászló nem volt abban hibás, hogy a nagy, nemzetközi összefogás nem jött létre. Erről Hunyadi is ír a pápához címzett levelében. Hunyadi esetébe azonban az esküszegés nem járt büntetéssel. Talán, mert az szentesített

¹⁶⁷ Hóman Bálint. Magyar történet (II.). – Bp. : 414-145.o.

fogadalomszegés volt? Cillei Ulrik esetében viszont a hatalomhoz való túlzott ragaszkodás vezetett a hirtelen halálhoz. Ennek volt a következménye Hunyadi László halála, melynek elkerülése esetén nem kerülhetett volna trónra Hunyadi Mátyás, és akkor a „Bibliotheca Corvina” is más néven létezett volna. Tehát, ha az emberek nem is (mert megszegik a korábban adott szavukat), legalább a történelem következetes marad.

BIBLIOGRÁFIA:

1. A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Óváry Lipót, Dr. Iványi Béla. – Bp.: A M.Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága, 1890. – 352 old
2. Szent Istvántól Mohácsig. Források a magyar középkori Magyarországról. Szerk.: Blazovich László. – Szeged, Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 1994. – 225 old
3. HÓMAN BÁLINT, SZEKFÜ GYULA. Magyar történet (II.). – Bp.: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1936. – 541 old.
4. GLATZ FERENC. A magyarok krónikája. Bp.: Magyar Könyvklub, Officina Nova, 2000. – 839 old
5. SZALAI LÁSZLÓ. Magyarország története. Lipcse: Giebel Károly Könyvnyomdája, 1853
6. http://www.ng.hu/Civilizacio/2003/11/A_varnai_csata
7. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1444_november_10_a_varnai_csata/
8. <http://mek.niif.hu/01900/01918/html/index31.html>

Ugocsa vármegye kialakulása

Bevezetés

Helytörténetünk megismeréséhez elengedhetetlen annak a ténynek a megismerése, hogy a települések mikor is jöttek létre. Ugocsa vármegye volt a legkisebb a Történelmi Magyarország területén. A továbbiakban megpróbálom röviden bemutatni, hogyan is jött létre a vármegye.

Ugocsa megye kialakulását, és területén a települések megjelenését III. Béla idejére tehető. A király uralkodása alatt (1172 – 1196) engedélyt adott az egri püspökségnek, hogy Ugocsa területén egyházi tizedet szedhessen.¹⁶⁸

Ugocsa eredetileg királyi vadászó terület volt, ahol a XII. század folyamán jött létre erdőispánság, azaz királyi magánuradalom.¹⁶⁹ E szerint Ugocsa megye területe a XII. század folyamán egészében királyi birtok volt.

Mikor engedélyezték az egri püspökségnek a tized beszedését a területen, akkor már létezhetett a sásvári főesperesség. A nevéből adódóan következtethetünk, hogy itt várispánság is létezett.¹⁷⁰ Sásvár a Tisza jobb partján helyezkedik el. Helyzetéből kifolyólag a Tisza bal partját nem tudta felügyelni. Ezt a területet az ugocsai földvár felügyelte, vagy lehetséges, hogy maga a település volt megerősítve.

A ország területén két sásvári főesperesség létezhetett. Az egyik nagy valószínűséggel Ugocsa vármegyében, a másik pedig Nyitrában.

A már az azonossága folytán is alig lehet megállapítani, hogy a rendelkezésre álló adatok melyik főesperességre vonatkoznak, s az egyházi történetírók sem tisztázzák a két főesperesség kérdését.

¹⁶⁸ Györffy György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. 3. kiadás. 120. old.

¹⁶⁹ Kristó Gyula. A vármegyék kialakulása Magyarországon. 493. old.

¹⁷⁰ U. o. 492. old.

Véleményem szerint az adatok bizonyos része az ugocsai Sásvárról tesznek tanúbizonyságot. Ezt főként abból következik, hogy a dokumentumok olyan földrajzi helységeket említenek melyek inkább Ugocsához mint sem Nyitrához kapcsolhatóak.

Visszatérve Sásvárhoz mely valószínűleg a XII. században várispánságból megyévé nőtte ki magát. Az itt székelő főesperességről tanúskodik azaz okmány mely 1230-ban amikor II. András király megalapította a Szatmárnémeti (a Szamos jobb partján, a bal parti Szatmárral szemközt fekvő település) hospeseinek szabadságát, egyebek között papját felmentette a sásvári főesperes joghatósága és hatalma alól.¹⁷¹ Ez kétségtelenül mutatja, hogy Németi felett területileg a sásvári főesperes volt illetékes. 1264-ben IV. Orbán pápa levelében hozta az erdélyi egyházmegye sásvári főesperesének tudomására, hogy panaszára- miszerint Magyarországnak a tatárokhoz legközelebb eső határvidéken, gyér népességű területen főesperesi jövedelméből nem tudja fenntartani magát, beleegyezését adta az erdélyi püspök azon adományához, amellyel az a főesperes számára biztosította a vinci plébániát jövedelmével együtt.¹⁷²

Sásvártól 10 km.- re a Tisza bal partján elterülő ma már nem létező, Szászfalu határában keresendő Ugocsa. Az ugocsai királyi magánuradalom meglétének legkorábbi bizonyítékát 1216-ban szereplő ispánja szolgáltatja. Ekkor még az Ugocsa szó nem megyét, hanem királyi birtokot jelölt.

Nagy bizonyossággal Ugocsa megye vármegyei alakját a XIII. század első felében nyerte el. A megyében ekkortól szokás megkülönböztetni a Tiszán inneni és a Tiszán túli járást. Az előbbinek Szőlős volt a központja, az utóbbinak pedig Félzsász a későbbi Királyháza.

Legkorábbi adatok Szőlősről 1221-ből valók, mikor is még terra, vagy is még községnek nevezik, de már 1225-ben villa megnevezést használgák.

¹⁷¹ Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. 493. old.

¹⁷² U. o. 494. old.

Az 1262-ben kapott privilégiumot István ifjabb király, erdélyi adományozta. Ebben a következő kiváltságokat biztosította a szőlősi hospeseknek:

- Hospes más ispánnak ne legyen alávetve csak saját bíráinak, kiket a község szabadon választ.
- A papnak járó tizedet, kint hagyassák a mezőn.
- Szabadon halászhathatnak, vadászhatnak a királyi erdőkben és vizekben.
- Akiknek egy szekerük és földjük van, fizetnek 3 pandurt évente.¹⁷³

Szőlős (később Nagyszőlős) a villa Zelaus hospesek települőhelye volt. Az első privilégiumot 1262-ben kaptak lakosai, melyet I. Károly 1329-ben megerősített.

Ugocsa esetében írott adatok híján az első korszakból két vár esetleges létére következtethetünk. Ez Ugocsa-vára és Sásvár. Ugocsavár egykori létét, mindössze a néphagyomány őrizte meg az utókornak. Sem írott forrásokkal, sem az egykor hatósága alá tartozó várföldekkel nem tudjuk igazolni valóságos voltát a megyében.¹⁷⁴ Az tény, hogy hasonló nevű község egykor tényleg létezett a Tisza partján a mai Szászfalu közelében, s valószínűleg a megye is erről kaphatta megnevezését. A település egészen a XIV. század elejéig fennállhatott, majd beolvadt az új telepítésű Szászfaluba, s neve eltűnt a köztudatból. A hagyomány szerint a vár a település védelmére épült, s egy áradás alkalmával a Tisza rombolta le, hogy annak viszonylagos helye sem ismert az utókorbán.¹⁷⁵ Így ha létezett is valaha vár Ugocsa falu mellett, az vagy Anonymus művének megírása után keletkezett, nem túl nagy jelentőségű földvár lehetett, vagy mindössze a település körül, annak védelmére emelt sáncot nevezték várnak. A névtelen jegyző a honfoglalás leírásakor a

¹⁷³ Országos Széchényi Könyvtár kézirat részleg. Péterffy Lajos, Ugocsa vármegyelakó községek. QART hung. 31. 75.

¹⁷⁴ Komáromi András: Nyalábvár és uradalma. 16-17. old.

¹⁷⁵ Milleneumi magyar történet. 318-319. old.

területen semmilyen várat nem említ,¹⁷⁶ amit bizonyára nem mulasztott volna el megtenni akkor, ha tudjuk, hogy a műben a saját korabeli Magyarországnak képét vázolja a honfoglaláshoz kapcsolódó hadi események bemutatásakor.¹⁷⁷ Sokan akadtak olyanok, akik Ugocsa várát a Nagyszőlős melletti várromokkal azonosították. Ezen helytelen feltevés viszont igen korán megcáfolást nyert.¹⁷⁸

A másik vár, Sásvár egykori létét, már jóval több adattal alátámaszthatjuk. Igaz, írott források itt sem maradtak róla, de egykori létének alapvető bizonyítékaul neve szolgálhat. Ma a Tisza jobb partján elterülő Sásvár ugyanis nevében hordozza hajdan állt várának emlékét. A történészek egybehangzó véleménye szerint a település a XIII. század elejéig igazolhatóan a Sásvári főesperesség központját képezte. Az egyházi életben játszott szerepéről egy 1230-ban íródott szabadságlevél által kaphatunk betekintést.¹⁷⁹ Nincs viszont egyetértés abban, hogy az egyházi szerepe mellett a politikai életben is hasonló jelentőséggel bírt-e. Egyes kutatók ugyanis feltételezik, hogy Sásvár nem csak egyházi központ volt, de a hajdan létezett Sásvári várispánság, ill. megye központja is. A szóban forgó elgondolást támaszthatja alá az az 1220-ból való oklevél, mely az akkor már felépített vár várnépeit említi. Ezzel úgymond a tatárjárás előtti léte is igazoltnak tekinthető.¹⁸⁰ Más elgondolás szerint viszont nem kell minden vármegyének hasonló nevű főesperességgel is rendelkeznie, így nem bizonyíthatjuk a Sásvári erdőispánság vagy esetleg megye korabeli létét a bizonyítottan létező esperességgel.¹⁸¹

Bárhogy is legyen, a vár a tatárjárás során elpusztulhatott, mivel később semmilyen említést nem tesznek róla. Kristó Gyula szerint ekkor szűnhetett meg a Sásvári várispánság, s helyét később az

¹⁷⁶ Gerő László. Várépítésetünk. 147. old.

¹⁷⁷ Komáromi András. Ugocsa vármegye keletkezése. 318. old.

¹⁷⁸ U. o. 110-112. old.

¹⁷⁹ U. o. 338-339. old.

¹⁸⁰ Milleneumi magyar történet. 492-493. old.

¹⁸¹ Komáromi András. Ugocsa vármegye keletkezése. 338. old.

ugocsai foglalta el, majd a századfordulón az egyházmegye is nevet váltott.¹⁸² A magam részéről elfogadom a vár politikai központként való korai meghatározását, de nem látom igazoltnak megyei központként való szerepeltetését. A „comitatus”-ként való említésében (akárcsak Ugocsa korai közigazgatási egységként való meghatározásában) várispánságot lehet felfedezni, s a vár ennek képezhette központját.

A tatárjárást követően jobbára lakatlanná vált ugocsai királyi birtok egy ideig nem rendelkezett várral. A király által elkezdett új betelepítési politika hamarosan megváltoztatja a terület népesedési viszonyait, majd az újjáéledt települések számos kiváltságot kapnak. A megnövekedett lakosság védelmére, valamint a királyi hatalom biztosítására a királynak új hatalmi és katonai központot kellett létrehoznia Ugocsában, mely egyben az újjászerveződő megye központnak szerepkörét is betöltötte. Komáromy András szerint ebben az időben épült a Tisza jobb partján egy meredek sziklás dombon az elpusztult Ugocsa vára közelében Királyháza, ill. a beregi és máramarosi határszáron Baranka vára.¹⁸³

Királyháza az oklevelekben először 1262-ben fordul elő, mint „domus regalis”. Az építmény, mint neve is mutatja, nem vár, csak egyszerű ház volt, mely a vadászatok alkalmával itt tartózkodó király számára nyújtott szálláslehetőséget. A „királyi ház” később eltűnt az oklevelekből, s helyén, az Ugocsai királyi uradalom természetes központjában Nyalábvár épült fel. A királyi ház megnevezés idővel átöröklődik a vár alján keletkezett településre¹⁸⁴ amit a mai napig Királyházának neveznek. Ez az új központ lett az ispán székhelye, kinek helyettesével a „curialis comesszel” 1262-ben találkozunk először az oklevelekben.¹⁸⁵ Az a tény, miszerint egyazon időben említik a vármegye új hatalmi központját az újjászervezett ispáni hatalomával, ismételten a vármegye tatárjárást követő kialakulásának tényét erősítheti. Komáromy András szerint Nyalábvár IV. László és

¹⁸² Milleneumi magyar történet. U. o. 493. old.

¹⁸³ Komáromy András. Ugocsa vármegye keletkezése. 320-321. old.

¹⁸⁴ Milleneumi magyar történet. 494. old.

¹⁸⁵ U. o. 495. old.

a III. András idején zajló polgárháborúk alatt épülhetett. Létezésének bizonyítékeként azt az 1290. június 18-án László király által kibocsátott oklevelet említi, mely Ubulfia Mihályt főispánná nevezi ki, és megparancsolja a nemeseknek, várjobbágyoknak és várnépeknek, hogy neki és két fiának mindenkor engedelmesskedjenek.¹⁸⁶ Mások a vár keletkezését a tág 1272-1315-ös időhatár közé helyezik,¹⁸⁷ míg akadnak olyan ukrán kutatók, akik a vár létét már az 1279-es esztendőben igazoltnak látják. Ez utóbbiak feltevésüket egy olyan királyi oklevél által látják megalapozottnak, mely állítólag a szóban forgó évben Nyalábot név szerint is említi.¹⁸⁸ Tudomásunk szerint ilyen oklevél viszont ismeretlen a kutatók előtt, s a vár nevének első írásos említése ténylegesen csak 1315-ből való. A magam részéről úgy vélem, hogy a vár V. István vagy IV. László uralkodása alatt épült az Ugocsai királyi hatalom központjaként. Emellett fontos stratégiai szereppel rendelkezett a máramarosi sóút ellenőrzésében. A vár keletkezésének vizsgálatakor még egy körülményre kell felhívnom a figyelmet, mely észrevételem szerint szintén közrejátszott a kővár megépítésében. Ez a másik ok IV. Béla tatárjárást követő új politikájával mutat összefüggést. Az ország vezetése ugyanis rádöbbsent, hogy a tatár támadást csak a fallal körbekerített városok és a magaslati pontokon emelt várak élték túl. A király ezt követően minden lehetséges eszközzel azon fáradozott, hogy az arra alkalmas helyeken új, kőből készült várak épüljenek. Mivel egymaga nem tudott kellő számú várat építeni, az őt támogató báróknak is engedélyt ad váráépítésre.¹⁸⁹ A magánvárak építése egy folyamatot indít el, és összességében ellentétet hoz létre a vármegye hatalmi életében. A vár így már nem csak egy adott terület védelmét szolgálta (mint az ispánsági), hanem a földesúrának székhelyét és vagyonának védelmét is betöltötte. A magánvár biztosította urának politikai súlyát az országban és fölénybe került minden olyan szomszédal szemben, akinek birtokán nem állt vár. A terjeszkedés

¹⁸⁶ Milleneumi magyar történet. 494-495. old.

¹⁸⁷ Csorba Csaba. Regényes váraink. 216. old.

¹⁸⁸ Поп Д., Поп И. В горах и долинах Закарпатья. 78. old.

¹⁸⁹ Fügedi Erik. Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. 18-19. old.

záloga lett, s a szomszéd csak egyet tehetett ennek megakadályozására, maga is várat emelt birtokán. A folyamat a korszak végére szabályos várépítési versennyé nőtte ki magát.¹⁹⁰

A korszak másik, király által épített vára Baranka volt. Nincs egyetértés a történészek között, hogy a Borzsa folyó bal partján keletkezett vár építésekor Bereg vagy Ugocsa területén állhatott-e. Az egyik nézőpont szerint a Bereg és Ugocsa közötti határt hajdan a Borzsa folyó képezte egészen Barankáig, ahol a folyó völgye már Bereghez tartozott, így a vár is annak területén állt.¹⁹¹ Más történészek éppen az ellenkezőjét valószínűsítik, melynek igazolásaként egy 1336 és 1351-ben végzet határjárás leírását hozzák fel bizonyítékkul. A szóban forgó határjáráskor a szőlősi vendégek és a Hunt-Pázmány birtokok között ugyanis mindkét esetben Baranka vár romjai képezte az egyik határpontot¹⁹²¹⁹³. A magam részéről úgy vélem, hogy a kérdés megnyugtató tisztázása további vizsgálatot igényel, bár némely tényező inkább Ugocsai voltát valószínűsíti, s a jelen esetben én is ezt tartom elfogadhatóbbnak. A várról az első írásos említés az 1264-1265-ös esztendőben történik, az V. István és apja IV. Béla között zajló harcok egyik helyszínéeként. Építését a kutatók az említését megelőző évekre helyezik. Kezdetűl fogva fontos hadászati központ, a Borzsa völgyének ellenőrzését végzi¹⁹⁴. A várat feltehetően az 1291-es rabló és birtok nélküli várakról szóló törvény értelmében a következő években lerombolják.¹⁹⁵ Akadnak viszont, akik csak az 1336-os esztendőt megelőzően látják pusztulását igazoltnak,¹⁹⁶ aminek ellentmondani látszik az a tény, hogy 1321-ben földjét már csak birtokként említik.

¹⁹⁰ Fügedi Erik. Ispánok, bárók, kiskirályok. 138. old.

¹⁹¹ Györffy György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. 3. kiadás. 523. old.

¹⁹² Milleneumi magyar történet. 493. old.

¹⁹³ Gerő László. Várépítészetünk. 321. old.

¹⁹⁴ Fügedi Erik. Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. 104. old.

¹⁹⁵ Györffy György. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. 3. kiadás. 503. old.

¹⁹⁶ U. o. 104. old.

A tatárjárás még egy fontos folyamat elindításában játszott közre Ugocsában, ami befolyásolja a várelemeinek bővülését. Az egész területet magába foglaló királyi uradalomról egymás után hatalmas birtoktestek szakadtak le, s jutottak királyi adományozás útján földesurak kezére. E folyamatként a XIII. század végére, igen korán, Ugocsában nemesi megye jött létre. Három nagybirtokos család, a Gudkeled, Káta és a Hohontpázmány, szerzi meg a megye döntő részét, melyek közül az utóbbi kettőnek a nevéhez várépítés is köthető a hatalmas birtoktesteken. A magánvárak építését kiváltó okokról a fentiekben már szóltunk, így e helyen csak a konkrét építési körülményeik bemutatására hagyatkozunk.

Az egyik nagybirtokos család, a Káta-nemzetség birtokán Tamásvára keletkezett. A család elsőként rendelkezik nagybirtokkal Ugocsában, de a szomszédos megyékben is voltak földjeik. Az itteni birtokuk központja Bábonny volt, ahogy kezdetben a felépített várat is nevezték. A vár építését Rafael comes unokájának, Gábor fia, Tamás mesternek tulajdonítják.¹⁹⁷ A vár valamikor 1280 körül épülhetett, s mint említettem, eleinte Bábonnyról, majd később építójéről Tamásvárának kezdték nevezni. Az első írásos adatunk róla 1284-ből való, amikor egy családi örökség osztozkodásakor szerepeltetik nevét. A Káta birtokokat védelmezni szolgáló vár alatt idővel település formálódott, mely a Tamásváralja nevet kapta,¹⁹⁸ ami kezdetben a vár fenntartása körüli teendőket látta el. A vár elpusztulásának pontos dátumát nem ismerjük, egyes feltevések szerint a XV. századra tehető,¹⁹⁹ míg mások jóval korábbra, az Árpád-házi királyok idejére helyezik azt.²⁰⁰ Véleményem szerint azok elgondolása állhat közelebb az igazsághoz, akik az utolsó Árpád-házi király halálát követő trónharcok és helyi hatalmi küzdelmek idejére helyezik lerombolását. Ezt erősítheti az a tény is, hogy 1323-ban már csak „*lokus castrí*”-ként említik az okiratok.²⁰¹

¹⁹⁷ Szabó István. Ugocsa megye. 238. old.

¹⁹⁸ Komáromi András. Ugocsa vármegye keletkezése. 326-327. old.

¹⁹⁹ Szabó István. U. o. 238. old.

²⁰⁰ Engel Pál. Magyarország világi archontológiája. 261. old.

²⁰¹ Fügedi Erik. Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. 203. old.

A másik magánvár, a Hontpázmányok birtoktestén, Visk földjén épült, mely egyesek szerint földvár lehetett. A Biharból Ugocsába áttelepülő nemzetség két ága honosodik meg a megyében: a Fancsikai és az Újhelyi családok ősei. Ez utóbbiak szerzik meg adományként Visk földjét, mely ekkor még az ugocsa királyi uradalom részét képezte. A birtok jelentőségét a Tiszai vám szedése és a „Só út” ellenőrzése jelentette.²⁰² A vár első írásos említése 1299-ből való, a történészek egy része az 1271-1281-es,²⁰³ mások az 1281-1289-es²⁰⁴²⁰⁵²⁰⁶ időhatárok között vélik felfedezni keletkezését. III. András fölsímvén a vár stratégiai szerepét, 1300-ban Mikó és Csepán birtokosaitól fölkérte magának a várat, s a máramarosi szabad városok védelme céljából végleg elcsatolja Ugocsától. Az így kárvallottá lett birtokosokat a megyében a király más földekkel kárpótolja.²⁰⁷

Meg kell említenünk, hogy Ugocsában, amely a Tisza két partján terült el, viszonylag korán, már a XIII. század második felére nemesi megye jött létre. III. András király 1300-ban Visk birtokot az ott 1281-1298 között épült várral együtt Ugocsa megyéből Máramarosba helyezte át. Ugocsa azonban nem csupán Máramarossal, hanem-mint a sásvári, majd ugocsa főesperesség területi kiterjedése jól mutatja- Szatmárral szemben is területet veszített.²⁰⁸ Az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzékekben felsorolt plébániák alapján kirajzolódik területe. Északi határa Fehérgyarmattól Penyigén, Kölcsen, Tiszaújlakon át Tiszaszászfaluig húzódott. Ez azt sejteti, hogy északi határa a Tisza volt, de Tiszaújlaknál át csapot a folyó jobb partjára. Keleti határa Tiszaszászfalutól Halmin keresztül Berendig tartott, s itt elérte a Szamos jobb partját. Keleti határa az alföld peremén vonult nyugat

²⁰² Szabó István. U. o. 32. old.

²⁰³ Czébel Lajos. Visk története. 22. old

²⁰⁴ Kristó Gyula. A vármegyéek kialakulása Magyarországon. 495. old.

²⁰⁵ Csorba Csaba. Rejtélyes Váraink. 333. old.

²⁰⁶ Гомоляк О.М. До питання про історію замків Закарпаття. 259-260. old.

²⁰⁷ Komáromi András. Ugocsa vármegye keletkezése. 333-334. old.

²⁰⁸ Kristó Gyula. A vármegyéek kialakulása Magyarországon. 495. old.

felé egész Fehérgyarmatig. Ugocsa vármegye elődje a Sásvár megye tehát a későbbi Szatmár megye északi és északnyugati részére is kiterjedt. Sásvár legkésőbb a XII-XIII. század fordulóján területet vesztett Szatmárral szemben. S mert Sásvár, valamint az örökébe lépő Ugocsa nyugaton Szatmár, keleten Máramaros számára adott nem kis területet. Ez eredményezte azt: Ugocsa az ország egyik legkisebb területű nemesi megyéje lett.²⁰⁹

A királynak a XIII. század közepére Ugocsa megyében már csak a szász telepek maradtak meg elajándékozható területként. A többi terület nemesek kezére került. Három nemesi nemzetség telepedet meg: Káta, Gutkeled és a Hontpázmány.

A megye déli részén a Káta nemzetség vert gyökeret. A nemzet ugocsai ágából jött létre a Lázári, Vasvári, Surányi, Csarnavoday családok. Birtokaik voltak még Szatmár- keleti és Bereg megye déli részén.²¹⁰

A Szatmár- ugocsa- beregi ág nemzedékrendje Rafael comesig vezethető vissza, aki az alapítót volt. Nevével először 1216-ban találkozunk abban az oklevélben, amely a II. Endre király által Mere comesnek adományozott szatmár megyei Mikola határjárását foglalja magába.²¹¹ Ebben leván írva, hogy Mikola északkeleti határa Túr folyó, ami ekkor Szatmárhoz tartozott, de a másik oldalán birtoka volt ami Ugocsához tartozott. Ez a birtok Bábonny volt, amely az adomány útján szerzett további birtokok megszerzésekor már valóan a nemzetségé volt. 1261-es örökösödésben Bábonnyt oszthatatlannak minősítettek. A hasonló nevű hegyen Rafael comes unokája Tamás mester várat építtetett. 1284-es családi osztozkodásban már a vár állott.²¹²

A Gutkeledék a vármegye északi sík területen telepedtek meg a Borzsa és a Szalva folyók közzé, a nagyszőlősi hegyvidék lápos területére. Ezen a nagy kiterjedésű területen a XIII. században egyetlen falu, Feketepatak létezett. E település határát képezte a

²⁰⁹ Czébely Lajos. Visk története. 48. old.

²¹⁰ Szabó István. Ugocsa megye. 25. old.

²¹¹ U. o. 25. old.

²¹² U. o. 26. old.

megye északi területe. Feketepatakot Tiba comes fia, Miklós V. Istvántól nyerte adományul. Feketepatak az elsőközt szakadt le a királyi birtoktestről a XIII. század közepén. A település először nem a Gutkelekdek kezén volt, ezért Miklós perbe bocsátkozott. A per 1295-ben megegyezéssel végződött s Miklós 60 márka kifizetésével minden birtokigényt megváltott. Az 1295. évi egyesség után Tiba comes utódai, a Gacsályi, Salánki, Atyai s végül a Rozsályi Kun családok zavrtalan birtokában voltak a XIV. században még új településekkel gyarapodó területnek.²¹³

Feketepatak földjén hamarosan megjelent egy új település, Salánk, mely hamar felvirágzott. Első írásos említések a településről az 1332-1337-es pápai tizedjegyzékek. Néhány év múlva, 1345-ben a szőlősi hegyek lejtőjén létrejött Komját, mely már a rutén telepítési vonalon volt. Viszonylag későn a XV. században jött létre Felső- és Alsó-Karaszló. A területen legdinamikusabban fejlődő település Salánk volt, ahová Feketepatakról áthelyeződött az uradalmi szervezet.

A királyi uradalom által telepített Feketepatak, miként a királyi uradalom legtöbb telepítése, kezdettől fogva megbonthatatlanul magyar volt. Ezt bizonyítja az 1295. évi határjárás által felsorolt magyar helynevek. Salánk még középkori adatokban szintén magyarnak mutatkozik, de már az ősi szláv szórványok és az új rutén szomszédság hatásának jeleivel.²¹⁴

Komját és a két Karaszló tulajdonképpen már a nagyszőlősi hegység ruthén települései köréhez tartoznak, azonban itt, a magyarság és ruténség érintkezési vonalán, legalábbis jó ideig még, a magyar-rutén keveredés jegyeit viselik. Ezt az átmeneti helyzetet különösen élesen fejezi ki az egyébként szláv nevűnek sejtető Komját, mely két települést egyesít magába, a Magyar- és Oroszkomjátnak nevezet Kis- és Nagykomját. Ebből világosan látszik, hogy a birtokon a magyar és rutén elem a különállást kifejező arányban osztozott. Ez az osztozás jelentkezik az 1509. évi

²¹³ Fügedi Erik. Ispánok, bárók, kiskirályok. 89.old.

²¹⁴ Szabó István. Ugocsa megye. 32. old.

oklevélben mely a hatalmaskodó jobbágyok között 6 magyar, 9 szláv és 5 bizonytalan nevű komjáti lakost sorol fel. Az 1490-ben feltűnő Karaszló a telepítés első szakaszában is már túlnyomórészt ruténség lakta.²¹⁵

Ugocsa megye harmadik nagybirtokos nemzetsége a Hontpázmány.

A nemzetségből az első ugocsai birtokot Achilles pécsi püspök, IV. Béla alkancellárja szerezte. Királya ugyanis 1251-ben adományt adott Achillesnek az ugocsai Verbóc nevű földet, mely előzőleg valószínűleg Márk örökös birtoka volt, de neki fia, Péter, utód nélkül halt meg és így a birtoka a királyhoz visszakerült. A püspök halála után a szabad rendelkezési joggal adományozott Verbóc továbbra is a nemzetség kezében maradt s 1300-ban a püspök testvéreinek, Marcell comesnek és Pósnak fiai a király előtt megfélezték.²¹⁶

Marcell és Pósa fiain kívül a püspök Felicián nevű testvéreinek fiai is birtokosok lettek. Mivel Pósa fiai utód nélkül haltak meg, ezért a Verbóci terület rájuk eső része is a Marcell ágra szállott, Felicián fiai közül, pedig Mihály és Fancsika az erdélyi és bihari birtokokkal történt kiegyenlítés után elhagyták Ugocsát és Fancsika birtokot testvérüknek, Mártonnak ajándékozták.²¹⁷

Végül is elmondható, hogy a Biharból Ugocsába áttelepedet nemzetségnek csupán két ága vert gyökeret a megyében: Marcell comesé és Mártoné. Az előbbinek családfáján a Závordffy, Magfalviés és a ma is élő Ujhelyi családok szerepelnek, míg az utóbbián a Fancsikay család.

A Marcell ág első birtoka Visk volt, mely ekkor még ugocsai királyi birtokhoz tartozott. A Marcell comes két fiának, Mikónak és Csépánnak juttatott viski adománnyal, melyet a tiszai vám különösen értékesé tett. A két testvér, a nagy ugocsai birtokszerzők és telepítők, Biharból áttelepedtek az új birtokra és itt várat építettek. Azonban a királynak a benépesedő máramarosi völgy, a sóbányászat

²¹⁵ Komáromi András. Ugocsa vármegye a történelemben. Válogatott írások. 131. old.

²¹⁶ Szabó István. Ugocsa megye. 34. old.

²¹⁷ U. o. 35. old.

és a máramarosi koronavárosok védelme szempontjából szükség volt a völgyön uralkodó várra. A testvérek 1300-ban kénytelenek voltak átengedni a viski birtokot és a várat III. Endrének, aki az ugocsa királyi uradalomhoz tartozó csekély népességű Ardóval (Szőlősvégárdó) és Rakasszal, valamint a teljesen elnéptelenedett nyírteleki pusztával kárpótolta őket. Visk Máramaros megye része lett, Mikó és Csépán pedig újból benépesítették Ardót, Rakaszt és rövid idő múlva a nyírteleki pusztát is. Ezen a pusztán néhány év alatt három új falu keletkezett: Újhely, Újlak és Karácsfalva. Néhány év múlva feltűnik még egy új település, Magfalva, melyet később már Mátyfalva néven említenek a források. Ez a település Ardó és Karácsfalva határából szakadt ki.²¹⁸

A XIV. század második felében tehát már 10 falu létezett: Verbóc, Fancsika, Ardó, Rakasz, Újhely, Újlak, Karácsfalva, Mátyfalva, Dob és Kérő. Ezek a falvak Ugocsa megyében a Hontpázmányok két ugocsa ágának birtokában voltak. Rakaszt kivéve, mely a többi Hontpázmány falutól a közbeeső Perényi birtokok, elsősorban Nagyszőlős állott a többi 9 falu összefüggő területen, a megye nyugati felében, a Tisza jobb partján elterülő sík földön. A birtok fellett egységes uradalmi szervezett nem alakult ki. Ezt már a két ág, a Marcell – utódok és Fancsikaiak korai elkülönülése is lehetetlené tette, és az ágak tovább széttagozódtak.²¹⁹

A három nagy nemesi birtoktesten kívül még szólnunk kell a kismanesi vidékről, mely egy hatalmas terület volt Ugocsa megyében. Ezek a kismanesi települések a következők: Bökény, Farkasfalva, Andrásfalva, Csatóháza, Péterfalva, Tivadar, Forgolány, Csoma, Öszödfalva, Csepe, Hetény, Batár, Gyakfalva (később Nevetlenfalu), Akli, Dabolc, Csedreg és Almás. Ide tartozik még Gödényháza és Egres, valamint a Tisza jobb partján fekvő Sásvár, Szirma és Banna.²²⁰

Összegezve a leírtakat kijelentethető, hogy a vármegye kezdetleges formája már a XII. század során létrejött. Az első ami

²¹⁸ Szabó István. Ugocsa megye. 32-33. old.

²¹⁹ Komáromi András. Ugocsa vármegye keletkezése. 96. old.

²²⁰ Szabó István. Ugocsa megye. 36. old.

már szervezett vármegye kezdetleges formáit mutassa az Sásvár. Ha vármegyei felépítésről még nem is beszélhetünk, mert ez még nincs bizonyítva, de okiratok már bizonyítják, hogy főesperesség már létezett. A XII. - XIII. században kialakult Szőlős mely a vármegye közigazgatási központja lett, a Tisza másik oldalán pedig felépült Nyaláb vára, mely katonai erőssége lett a vármegyének. Az idő múlásával még épült néhány kisebb vár, de ezek javarészt magánkézen voltak. Ezáltal a vármegyében kialakult az a közigazgatási egység mely két járásra osztotta: a Tisza ball partján Felsőzász vagy Királyháza központtal, a Tisza jobb partján pedig Szőlős központal.

Ugocsa területén már a tatárjárást megelőző időkben léteztek várak, melyek a támadás alkalmával elpusztultak. Az elpusztult hatalmi központok - földvárak - helyén hamarosan újak jöttek létre, melyek egyik része királyi, míg másik része magánépítésű kővár volt. Az előbbi(-ek) a király, míg utóbbiak a helyi nagybirtokos családok hatalmát és vagyonát voltak hivatottak védelmezni a megyében. Ugocsát is utolérte az egész országra jellemző várépítési hullám, minek eredményeként a korszak végére területén 3, de hihetőbben 4 vár léte bizonyítható.

A vármegye királyi birtokainak lassú megszűnése a tatárjárást követően kezdődött. A XIII. század közepén, mint már az egész ország területén, Ugocsa területét is többségében már nemesi nagybirtokok képezték. A legnagyobb birtokok, Ugocsa java része, három nemesi nemzetség kezébe került: Káta, Gutkeled és Hontpázmány. A Tisza ball partján elterülő falvak kismemesi birtokok voltak. A királynak már csak a szász telepítésű falvak maradtak.

BIBLIOGRÁFIA:

1. Középkori oklevelek a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltárban. Szer. Érszegi Géza. Nyíregyháza: 2000. 22, 86-87, 134, 158- old.
2. Magyar Életrajzi Lexikon, I. kötet. Budapest, 1967, 956-957-old.

3. Országos Széchényi Könyvtár kézirat részleg. Péterfy Lajos, Ugocsa vármegyelakó községek. QART hung. 31. 75.
4. Országos Széchényi Könyvtár kézirat részleg. Péterfy Lajos, Ugocsa vármegyelakó községek II. QART hung. 31. 76.
5. Országos Széchényi Könyvtár kézirat részleg. Péterfy Lajos, Ugocsa vármegyelakó községek III. QART hung. 31. 77.
6. Országos Széchényi Könyvtár kézirat részleg. Sós Elemér, Kankó vár leírása. QART hung. 30.
7. ГОМОЛЯК О.М. До питання про історію замків Закарпаття. In. Carpatica – Карпатика. Випуск 36. Ужгород 2007.
8. ПРОХНЕНКО И.А., ГОЛОЛЯК Е.М., МОЙЖЕС В.В. Результаты исследования Виноградовского и Королёвского замков в 2007 году. In. Carpatica-Карпатика Випуск 36. Ужгород 2007.
9. ПОП Д., ПОП И. Замки Подкарпатської Русі. Ужгород 2004
10. ПОП Д., ПОП И. В горах и долинах Закарпаття. М. 1971.
11. BAKAY KORNÉL. A magyar államalapítás. – Bp: Gondolat Kiadó, 1978. – 524. old
12. CZÉBELY LAJOS. Visk története. - KMKSZ. Ungvár: 2002.- 250. old.
13. CSORBA CSABA. Rejtélyes Váraink. - Bp.: 2001. – 489. old.
14. CSÁNKI DEZSŐ. Máramaros vármegye és az oláhság. Századok. 1889.
15. CSORBA CSABA. Regényes váraink. - Bp.: 2002. – 451. old.
16. DESCHMAN ALAJOS. Kárpátalja műemlékei. - Bp.: 1990. - 314. old.
17. ENGEL PÁL. Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. - Bp.: Háttér Lap- és Könyvkiadó, 1990. - 354. old.
18. ENGEL PÁL. Magyarország világi archontológiája. - I. 1301-1457. Bp.: 1996. - 547. old.
19. FÜGEDI ERIK. Ispánok, bárók, kiskirályok. - Bp.: Magvető könyvkiadó, 1986. - 245. old.
20. FÜGEDI ERIK. Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. - Bp.: Akadémia kiadó, 1977. - 367. old.
21. GERŐ LÁSZLÓ. Várepítészetünk. - Budapest: 1975. - 547. old.

22. GYÖRFFY GYÖRGY. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. - Bp.: Gondolat Kiadó, 1986. - 147. old.
23. GYÖRFFY GYÖRGY. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. 3. kiadás. - Bp.: Akadémia Kiadó, 1987. - 531. old.
24. GYÖRFFY GYÖRGY. Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. IV. - Bp.: Akadémia Kiadó, 1998. - 510. old.
25. HÓMAN BÁLINT – SZEKFÜ GYULA. Magyar történet. I. - Bp.: 1935. - 367. old.
26. KERESZTYÉN BALÁZS. A Perényiek és Bárány Zsigmond élete, emléke Ugocsában. Ungvár: KMKSZ, 2000. - 153. old.
27. KERESZTYÉN BALÁZS. Irodalmi barangolások a Kárpátok-alján. - Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 1993. - 298. old.
28. KOMÁROMI ANDRÁS. Ugocsa vármegye keletkezése. - Budapest: MTA, 1896. - 395. old.
29. KOMÁROMI ANDRÁS. Nyalábvár és uradalma. Századok. Bp. 1894. évf. június 15. szám.
30. KOMÁROMI ANDRÁS. Ugocsa vármegye a történelemben. Válogatott írások. Ungvár, 2001. - 179. old.
31. KOVÁCS SÁNDOR. Ahol a Tisza születik. - Bp.: Hungarovox Kiadó, 2005. - 210. old.
32. KRISTÓ GYULA. A vármegyék kialakulása Magyarországon. - Bp.: Magvető könyvkiadó, 1988. - 554. old.
33. Milleneumi magyar történet. Osiris Kiadó. - Bp.: 2002. - 733. old.
34. SZABÓ ISTVÁN. Ugocsa megye. Mandátum, - Hatodik Síp. Budapest-Beregszász, 1994. - 268. old.
35. TAGÁNYI KÁROLY. Gyepű és gyepűelv. Magyar nyelv. 1913. 3. szám.
36. Ugocsa 1885, IV. évf., 1. és 22. szám.

Az 1945 tavaszán elhurcolt esztergomileventék kálváriája

A sikertelen kiugrási kísérletet követő 1944. október 15-ei nyilas hatalomátvétel után a kormányzat azon fáradozott, hogy minden hadra fogható személyt, az egészen a fiataloktól²²¹ kezdve a már korosabb férfiakig bezárólag bevonultasson. 1944. október 17-én totális mozgósítást rendeltek el, amelyet intézkedések sora követett. Október 20-án rendelet született arról, hogy a katonai munkaszolgálatra beosztott 18-20 éves, illetve a III. korcsoportbeli leventék (17 éves kor felettiek) a katonai büntetőtörvények hatálya alatt állnak.²²²

Miután 1945. január 6-án a német csapatok visszafoglalták Esztergomot,²²³ hamarosan a nyilaskeresztes pártszolgálatosok, és az államrendőrség állománya is visszatért a városba. A totális

²²¹ A trianoni békediktátum megtiltotta Magyarország számára az általános védkötelezettséget, valamint csupán egy nehézfegyverzet és repülőgépek nélküli 35.000 fős hadsereget engedélyezett. Ezért az 1921:LIII. tc. s az azt végrehajtó VKM 9000/1924. sz. rendelet bevezette a 12-21 év közötti fiúk kötelező katonai előképzésére a Levente intézményt. Felügyelője a VKM, az Országos Testnevelési Tanács III. szakosztálya a vármegyei, városi és járási vezetők útján. Azoknak a fiúknak, akik nem jártak rendszeres testnevelést oktató közép- vagy főiskolába, előírták, hogy heti 2 órában, 1938 után pedig heti 3-4 órában vegyenek részt a levente-foglalkozásokon. 1943-tól önkéntes alapon leányok is csatlakozhattak a szervezethez. A szervezet irányítását fokozatosan a Honvédelmi Minisztérium vette át. 1944 novemberében a nyilas kormányzat a kötelező honvédelmi szolgálatot kiterjesztette a 16 év fölötti leventékre is, november 4-én pedig 17 évre szállította le a hadseregbe behívhatók életkorát. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a Levente intézményt fasisztának nyilvánította és 1945. március 17-én kelt 529/1945. ME. sz. rendeletével feloszlatta.

²²² *Morva Tamásné*: Dokumentumok a Horthy-Szállasi-hadsereg utolsó hónapjainak történetéhez. A továbbiakban: *Dokumentumok*) In: Hadtörténelmi Közlemények, XVII. évf., 1970/2. 287. o.

²²³ A várost 1944. december 26-án foglalták el először a Budapestet bekerítő szovjet csapatok. A főváros felmentésére indított Konrad hadművelet során a német haderő 1945. január 6-án visszafoglalta Esztergomot, amely március 21-ig német és magyar kézen maradt.

mozgósítás jegyében így itt is megkezdődött a hadkötelesek, és az úgynevezett lógósok felkutatása. Hogy céljukat elérjék, márciusig három nagyobb razziát is tartottak a városban, amely során – a városban bujkáló Jócsik Lajos visszaemlékezése szerint – 70, 136, illetve 185 „lógóst” vagy katonaszökevényt szedtek össze. Ezekre a személyekre jobb esetben újabb besorozás, rosszabb esetben pedig kivégzés várt. ²²⁴ Schneider Imre, egykori ferences diák is megemlékezett egy fiatal magyar katonáról, akit a Széchenyi téren akasztottak fel egy lámpavasra. A hátán az alábbi felirat állt: „Így jár minden hazaáruló!”²²⁵

Január 14-én a honvédelmi miniszter intézkedett az 1926-1896. közötti évfolyamok behívásáról. A rendelet értelmében az 1926-ban és a később születettek felhasználásáról a honvédelmi miniszter és a totális mozgósítás minisztere intézkednek, valamint gondoskodnak azok Németországba való kiszállításáról, ezért a kerületi parancsnokságok ezen korosztályokból már ne hívjanak be senkit. A rendelet „B” pontja szerint az 1926-1928. évfolyamokból munkaszázadokat kell szervezni, amelyek Németországba kerülnek elszállításra, ahol „Flak-Helfer”-ként (kiskorú légvédelmi kisegítő szolgálatos) kerülnek alkalmazásra. ²²⁶

A razziákkal párhuzamosan, az utcákon folyamatosan jelentek meg a bevonulásra felszólító plakátok. Januárban megkezdtek a leventék sorozását is, amire valószínűleg január 22-én került sor.²²⁷ Sorsukról csupán kevés adat áll rendelkezésünkre. Az egyik forrás Kassai Ferenc visszaemlékezése. Ferenc 1944. november 6-án lépett

²²⁴ Jócsik Lajos: Razziák városa – Esztergom. In: Új forrás. Komárom megyei antológia. 1972/2. 70. o.

²²⁵ Schneider Imre: Naplórészlet. 1944 ősze – 1945 nyara Esztergomban. (Kézirat, másolat a szerző birtokában.)

²²⁶ Dokumentumok a Horthy-Szálasi-hadsereg... 302-303. o.

²²⁷ KEML V-2-a – Esztergom város polgármesteri iratok, 320. doboz, polgármesteri iratok: szám nélkül (Szovjet hadsereg által elhurcoltak névjegyzéke 24-51., 188-224. sz.). Az iratcsomó kérdőíveket tartalmaz, amelyeket a Fegyverszüneti Ellenőrző Bizottság 1945. március 22-én kelt 26. sz. rendelete alapján állítottak össze. A kérdőívek alapján feltételezhető, hogy ezeket a leventéket 1945. január 22-én hurcolták el Esztergomból.

a 15. életévébe. A házuk felett lévő utcában lakó nyilas állandóan azt mondogatta Ferenc édesanyjának, hogy a „*Ferinek is menni köll, mert már a 15. életévében van.*” Így ő is megjelent a ferences gimnáziumban tartott sorozáson. Éjjel két teherautóval Tokodra szállították őket, itt bevagonírozták a fiatalokat, s vasúton utaztak tovább Komáromba, a Monostori erődbe.

Ferenc a második éjszakán felébredt, és úgy döntött, hogy most „*vagy le tud lépni, vagy nem.*” Elment az őrszobára, ahol elmondta az ott lévő „*jól megtermett, harcsa bajszú*” őrnek, hogy haza akar menni, majd szándékának nyomatékosítására kinyitotta a táskáját, amely tele volt cigarettával. (Még 1944 decemberében, amikor a szovjet csapatok elfoglalták Esztergomot és fosztogatni kezdtek, egy trafikból Ferenc is szerzett több doboz cigarettát. Ezekből vitt magával öt dobozzal. Emlékezete szerint a cigaretták százasával voltak csomagolva.) Az őr kivett két dobozt, majd arra kérte a fiatal levéntét, hogy várjon. Rövid várakozás után az őr felültette egy kifelé haladó szekérre, és arra kérte a kocsist, hogy vigye el a fiút a székesfehérvári elágazásig, hadd menjen onnan haza Esztergomba. Az elágazástól Ferenc végül gyalog tette meg a hátralévő utat. Első éjszaka Piskén aludt, majd másnap délután érkezett vissza a családi házhoz. Édesanyja nagyon félt, hogy mi lesz akkor, ha itthon találják a gyermekét, ezért Ferencet az Urbán-kápolna feletti domboldalban, egy présház egyik borospincéjében bujtatták el a háború végéig.²²⁸

A többiek további sorsát nem ismerjük, de minden bizonnyal rájuk vonatkozik a Háborús Esztergomi Hírek február 3-ai lapszámában megjelent „*rémhír-cáfolat*”, amely így hangzik: „*Napokkal ezelőtt elterjedt hír szerint, a városból útnak indult levénték, vezetőiknek téves úton történt vezetése miatt, orosz harckocsi tüzébe kerültek, aminek következtében súlyos veszteséget szenvedtek volna...*”²²⁹ Ezt egy hosszabb propagandaszöveg követi. A kutatás során egyelőre nem került elő olyan adat, amely a „*rémhír*” valóságtartalmát alátámasztaná, vagy cáfolná.

²²⁸ Interjú Kassai Ferenc egykori elhurcolt levéntével. (Miklós Tamás, 2011. március 4. és 2011. július 6.)

²²⁹ Háborús Esztergomi Hírek, 2. szám (1945. február 3.) 2. o.

Esztergom közvetlenül a frontvonalban feküdt. Ebben a kaotikus helyzetben, – nyilván közellátási okokból, illetve a totális mozgósítás jegyében – a nyilas vezetőség február 19-20-a táján összeíratta a város lélekszámát. A felmérés szerint 13 829 esztergomi és 2 648 menekült, illetve kitelepített tartózkodott ekkor a városban.²³⁰ A részletesebb korosztály szerinti lebontást az alábbi táblázat mutatja:

<i>Az 1945 februári esztergomi lakosság-összeírás összesítése</i>			
	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>	<i>Összesen</i>
1. Családfők száma:			5117
2. Eltartottak száma:			8712
3. Összes lélekszám:			13 829
4. 1-14 évesek száma:	1440	1353	2793
5. 15-18 évesek száma:	374	479	853
6. 19-48 évesek száma:	1995	3654	5649
7. 49-60 évesek száma	1046	1309	2355
8. 60 éven felüliek	900	1279	2179
9. Összesen:	5755	8074	13 829
10. Menekültek száma:			1439
11. Önként kitelepültek száma:			603
12. Hivatalból kitelepültek száma:			606
13. Összesen			2648

Többen is megemlékeznek arról, hogy a lakosság nagy része a város szélén lévő pincékben húzta meg magát a front időszakai alatt.

²³⁰ KEML V-2-a – Esztergom város polgármesteri iratok 883/1945. sz. ügyirat. A felmérés adatai annyiban térhetnek el a valóságtól, hogy a rendelet értelmében azokat is számba kellett venni, akik adott pillanatban nem tartózkodtak a lakhelyükön, de számítani lehetett közeli hazatérésükre. Az ő adataikat legközelebbi hozzátartozójuk, esetleg lakásadójuk bementése alapján kellett feljegyezni. Azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy nagy valószínűséggel nem mindenki jelent meg az összeíráson.

Jócsik Lajos pedig arról is beszámol, hogy a razziák során hogyan próbálták kicselezni a karhatalmistákat. A lényeg a volt, hol kezdik a razziát: a hegyekben, vagy a városban. Ha ezt sikerült megtudni, akkor már csak alkalmas pillanatot kellett találni arra, hogy a bujkálók átcsússzanak a „vonalon.”²³¹

Februárban ismét sorozták a leventéket. A Háborús Esztergomi Hírek február 22-ei lapszámában rövid cikkben megemlékeznek arról, hogy „a vasárnap [azaz február 18-án – M. T.] bevonult esztergomi leventék még hétfőn is itt tartózkodtak kocsik hiányában és a délelőtti bombázás után nyomban a romba dőlt házak mentésére szettek vezetőikkel, ahol a romok alól sikerült a szerencsétlen embertársaikat kimenteni.”²³²

A már többször említett sajtóorgánumról annyit érdemes még megjegyeznünk, hogy többször jelentek meg benne a leventékre vonatkozó propagandisztikus írások is. Február 22-én hírt adnak arról, hogy a leventék is felterjeszthetők a bronz, ezüst és arany vitézségi éremre;²³³ február 24-én közlik egy Németországba induló esztergomi levante levelét;²³⁴ a következő lapszámában pedig arról olvashatunk, hogy a honvédelmi miniszter legújabb rendelete szerint a magyar hadszíntéren dúló harcokban önként résztvevő leventék kitüntetéseit a hozzátartozóik is megkaphatják.²³⁵

Az utolsó nagy mozgósítás március 3-4-én volt a városban. A parancs megjelent a Háborús Esztergomi Hírek hasábjain és hatalmas falragaszok útján is. Ezek szerint az 1923-1930. közötti születésűeknek reggel 8 és délután 4 óra között kellett jelentkezniük a IV. Béla király utca 4. szám alatt, a ferences gimnáziumban. Mindenkinek kétnapi hideg élelmet, takarót, alsó- és felsőruházatot, illetve tartós lábbelit kellett magával vinnie. Aki nem jelent meg, az katonaszökevénynek számított.²³⁶

²³¹ Jócsik i. m. 70. o.

²³² Háborús Esztergomi Hírek, 7. szám (1945. február 22.) 2. o.

²³³ Uo.

²³⁴ Háborús Esztergomi Hírek, 8. szám (1945. február 24.) 2. o.

²³⁵ Háborús Esztergomi Hírek, 9. szám (1945. február 27.) 2. o.

²³⁶ Háborús Esztergomi Hírek, 10. szám (1945. március 1.) 2. o.

Huszár Jeromos ferences szerzetes így emlékezett vissza erre: „Március 3-án és 4-én ismételten sorozzák a gyermekeket. Főbelövással fenyegették őket. Kegyetlen kíméletlenséggel a fiúk ebédlőjében folyt a felháborító ceremónia. Szegények már haza sem mehettek, itt kellett megvárniuk, míg továbbvitték őket Németország felé. A Curgókút felett hantolt két sír két megszökött, de elfogott fiúcskát takar.”²³⁷ Jeromos atya leírásából valószínűsíthetjük, hogy a gyerekek összeszedésében karhatalmisták is részt vettek, akik nem riadtak vissza a fegyverhasználatától sem. (A két fiú kilétét egyelőre homály fedi.²³⁸)

A háború előrehaladtával az egyre fiatalabb generációkat is elhurcolták. Míg 1944. december 11-én még csak a III. korcsoportba tartozó leventelegényeket vitték el, itt már az 1930-as évben születettekre, tehát a 15 éves gyermekekre is sor került.

Jelen tanulmányban az ő sorsuk kerül bemutatásra. Mivel vonatkozó levéltári dokumentumok nem maradtak fenn, korabeli naplórészletek és az egykori események résztvevőivel készült interjúk alapján kíséreljük meg történetüket rekonstruálni. Az egyetlen „hivatalosnak” tekinthető írásos forrásunk a ferences rendház Historia Domusa, azonban a sorozásra vonatkozóan csak egy rövid bejegyzés található benne: „Márc. 3-4-én ismételten sorozták főbelövés büntetésének fenyegetése mellett a 14-21 éves fiúkat, mert az előző alkalommal sokan elrejtőztek és kivonták alóla magukat. A sorozás most is az intézet nagy ebédlőjében történt kegyetlen kíméletlenséggel, s míg el nem vitték a besorozottakat (majdnem mindenkit besoroztak!) nálunk voltak szálláson a febr. 7-én végleg feloszlott kórház²³⁹ céljára szolgáló helyiségekben.”²⁴⁰

²³⁷ P. [Huszár] Jeromos: A nagy napok intézetünk krónikájában. In: Esztergom és Vidéke, új sorozat, XX. évf., 12-13. sz. (2005. március 24.) 9. o.

²³⁸ A város halotti anyakönyvében nem találtunk az eseményre vonatkozatható bejegyzéseket.

²³⁹ Az épületben korábban a szegedi 5. helyőrségi kórház volt elhelyezve.

²⁴⁰ Magyar Ferences Levéltár és Könyvtár: Az esztergomi ferences rendház Historia Domusa. 313. o.

Mi is történt az esztergomi leventékkel?

Március 3-4-én a Szent Antal gimnázium ebédlőjében történt a fiatalok sorozása. Schneider Imre, aki a ferences gimnázium IV. osztályos diákja volt, 1944 őszén a tanítás felfüggesztésekor a hadi helyzet miatt már nem tudott hazatérni, ezért Esztergomban maradt. Március 3-án, szombaton Imrét és Antal Ákos nevű barátját hívatta Ányos atya, aki közölte velük, hogy a rektorral közösen úgy döntöttek, a dolog már nem halasztható, jelentkezniük kell a sorozáson. Imre és Ákos ekkor úgy határoztak, hogy meglógnak, mindenestre összekészítették hátizsákjaikat.

Másnap Takács József doktor (a gimnázium orvosa) bizonyítványt írt részükre vastagbél-gyulladásról és nagyfokú ideggyengeségről. Ezt követően P. Berárd kíséretével elmentek a városházára, ahol egy orvosi vizsgálatot követően május 31-ig sikerült felmentést szerezniük. Miután visszatértek a gimnáziumba, ismételten jelentkeztek. Imre emlékei szerint egy zászlós és Rajner János főorvos sorozta a fiatalokat. Átnyújtották felmentésüket a főorvosnak, aki négy hét haladékot adott, mivel fertőző („infekciós”) betegek voltak. Nevüket felírták, s ki is töltöttek egy igazolványt, amelyet azonban a zászlós nem volt hajlandó aláírni, mondván a fiúk speciális esetek. Később P. Berárddal visszatértek a zászlóshoz, aki azt mondta, hogy *„Hát nyugodjék meg kedves Főtisztelendő úr, a fiúk olyan prima helyre kerülnek, hogy az csuda...”* Imre ezt követően úgy emlékezik, hogy este 6 órára autókat ígértek a fiatalokért. A megadott időpontban a két fiatal meg is jelent, de autókat sehol sem láttak, így az éjjelre ott maradtak a rendházban. Reggel azt mondták nekik, hogy a fiúkat éjjel elvitték autóval, de mivel maradtak még néhányan, ezért őket délután 5 órakor viszik el. Délután meg is érkeztek a szekerek, és 6 óra magasságában elindultak Tokodra. (Az autók küldése, illetve az, hogy éjjel autóval vitték el a gyerekeket, valószínűleg csak ígéret, ámítás volt, amint ezt az alábbiak alapján feltételezni lehet.)²⁴¹

²⁴¹ Schneider 4. o.

Holop Géza és Kékesi Gyula is megjelentek a sorozáson, ahol mindketten alkalmasnak minősültek. A fiúk az este folyamán nyilas őrség mellett, gyalog indultak útnak. (Kékesi Gyula március 4-én hajnalra emlékszik.) Útjuk a hadi helyzetből kifolyólag – Dorog szovjet kézen volt, s onnan könnyen tűz alatt tarthatták az egyetlen városba vezető, úgynevezett táti utat – a Duna mellett vezetett. Tokodra érvén aztán bevagonírozták őket.

Az eddigiek alapján feltételezhető, hogy két turnusban szállították el a leventéket. Kékesi Gyula három vagonra emlékszik, amelybe kb. 70 főt zártak be. – Furcsállotta is, hogy miért zárják rájuk a marhavagon ajtaját. Schneider Imre csak március 5-én indult el Tokodra, ahonnan csak másnap mentek tovább vasúton Komáromba. Naplójában megemlíti, hogy amikor este Tokodra érkeztek *„teljes szervezetlenség volt, mert senki nem tudta, hogy hányan vagyunk és a nevünk sem volt felírva.”* Emlékei szerint 29-en voltak. Később az összlétszámot 60 főben adja meg. Tekintve azt, hogy két turnusban vitték el a leventéket, valamint a visszaemlékezések adatait összevetve, megkockáztathatjuk, hogy kb. 100 fiút vihettek el ez alkalommal Esztergomból.

A kálvária első állomása Komárom volt. A vasútállomásról szintén nyilas őrk, gyalog a Monostori erődbe kísérték a leventéket. Az erődön belül már nem kísérték őket, onnan megszökni már úgy sem tudtak volna. Itt egy szalmával leszórt teremben helyezték el őket, amely azonban tele volt mindenféle élősködővel, illetve tetűvel. Holop Géza humorosan meg is jegyezte, hogy azóta is csak „tetű-fészeknek” nevezi az erődöt. Március 6-án megérkezett a második csapat fiatal is. A velük érkező Schneider Imre jegyezte fel az alábbi jelenetet: *„kiparancsoltak bennünket az udvarra. Ott volt egy páncélos hadnagy, egy őrmester és több katona. Bevezetés nélkül megkérdezték, hogy ki akar »Hunyadi« páncélgránátos hadosztályba belépni. Az Esztergomból jött 60 fiu közül 4-en jelentkeztek és erre nagyon leszidtak bennünket; kiemelték, hogy a kiképzést magyar*

katonák végzik, magyar fegyverekkel és magyar ruhában. A leszidás eredménye az lett, hogy 56 fíu jelentkezett, de mi négyen nem.”²⁴²

Itt összehasonlításul érdemes hosszabban idézni a Háborús Esztergomi Hírekben „A levante ifjúságról hír az itthoniaknak” címmel megjelent propagandacikket: „A Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom pártszolgálat vezetői látogatást tettek Komáromban levante fiainknál, akik a legjobb egészségnek örvendenek. Az ellátásuk kitűnő. A fíúk pedagógusok felügyelete alatt vannak. Elméleti és gyakorlati foglalkoztatásban részesülnek. A fíúk közül többen önként jelentkeztek [sic!] a páncélgránátosok közé, akik magyar szívükre hallgatva fiatal életüket és áldozatos munkájukat a haza szolgálatába állították.”²⁴³

Március 6-án délután a leventéket továbbvitték Somorjára, Schneider Imre és Ákos barátja pedig Komáromban maradtak. Somorján egy emeletes laktanyába kerültek a fiatalok, ahol az emeleten szállásolták el őket. Másnap megtörtént a beöltöztetés: magyar katonai egyenruhát kaptak. Nagyszöllősi Ottó, a ferences gimnázium tanulója ezt írta később egy levelében: „Somorjába irányítottak ahol rongyos katonaruhával cserélték ki jó civil ruhánkat. S a diáksapka helyett fejünkbe nyomták a katona sapkát.”²⁴⁴

A leventéket Holop Géza szerint 5 szakaszba osztották be, szakaszonként kb. 30-40 fővel. Úgy emlékszik, hogy a különböző szakaszok összeállítása korosztályok szerint történt. Géza a 3. szakaszba került, amelynek parancsnoka egy Bartos nevezetű zászlós volt. Kékesi megemlíti azt is, hogy a beöltöztésnél jött egy civil ruhás személy, aki feleskette őket Szálasira.

Hogy pontosan milyen alakulatba sorolták be őket, az ma már nem világos. Kékesi arról beszélt, hogy Somorján páncélgránátosokat, és „Hunyadisokat” képeztek ki. Holop Géza ezzel szemben „m. kir. 33. páncélgránátos kiképzési és felszerelési központ” névre emlékezik. Az köztudott, hogy a 25. „Hunyadi” SS-

²⁴² Schneider 5. o.

²⁴³ Háborús Esztergomi Hírek, 17. szám (1945. március 15.) 4. o.

²⁴⁴ Nagyszöllősi Ottó levele prefektusának, 1945. május 30.

gránátoshadosztály kiképzése a lengyelországi Neuhammerben folyt, azonban a szovjet támadás következtében el kellett hagynia a táborát, és Németországban, Bayreuth és Nürnberg környékén folytatták a kiképzést. A hadosztály részeiből alakított SS-riadóezred pedig szinte teljesen megsemmisült az 1945. februári Neuhammer körüli harcokban. Valószínűnek tartható, hogy a „Hunyadi hadosztályhoz” való toborzás, illetve az alakulat sűrű említése is egy olyan „mítosz” céljait szolgálta, amellyel magyar elit-alakulatokat kívántak teremteni, így a hunyadisok már-már élő legendává léphettek elő.

Somorján megkezdődött a tényleges kiképzés is. Kékesi Gyula és Holop Géza is megerősítette, hogy elsősorban a páncélölő (Panzerfaust) használatára tanították őket. Holop Géza elmondta, hogy kézfegyvert gyakorlatilag csak a szűkebb értelemben vett kiképzés idejére kaptak. Ezen kívül bemutatták nekik a „kályhacső”, azaz a német Panzerschreck működését is, de annak a kezelésére nem kaptak külön oktatást. Mindketten megemlékeztek arról, hogy voltak úgynevezett szoktató-gyakorlatok, amikor kézigránátokat robbantottak nem messze tőlük, hogy a hozzászoktassák őket a harci körülményekhez: *„De, hogy az idegrendszerünk jó legyen, azt úgy oldotta meg a kiképző őrmester, hogy a mellettünk lévő ilyen lövészkútból elénk dobta a kézigránátot, azt nekünk fel kellett kapni és tovább kellett dobni. Ha nem kaptuk el, akkor behúzódni, mert mellettünk robbant.”* – emlékezett vissza Kékesi Gyula.

A kiképzés kb. három hétig tartott. Mindketten megemlézték, hogy a kiképzés utolsó hetében, március vége táján egyszer csak megjelentek édesapáik, hogy hazavigyék őket onnan. Bármily erkölcsi és anyagi áldozatot meghoztak volna értük, azonban a laktanyaparancsnok hallani sem akart a fiatalok elengedéséről.

Március 29-én, nagycsütörtökön a levéteket gyalogmenetben továbbindították nyugat felé.²⁴⁵ Holop Géza emlékezete szerint azt mondták nekik, hogy sofőriskolába mennek, amely valószínűleg motiválóan hathatott a fiúkra. A részletesebb útvonalat illetően is őrát hagyatkozunk, mivel 1987-ben gépkocsival újra bejárta egykori

²⁴⁵ Nagyszöllősi Ottó idézett levele

vándorlásuk útvonalát. Csak felsorolásszerűen: Pozsony – Dévényújfalú – Marchegg – Weikendorf – Gänserndorf – Groß-Schweinbart – Bad Pirawath – Gaweinstal – Ladendorf – Paasdorf – Ernstbrunn – Hollabrunn – Mittergrabern – Rosendorf – Eggenburg – Mold – Horn – Atzelsdorf – Göffritz an der Wild – Allentsteig – Schwarzenau – Vitis – Großglobnitz – Zwettl – Merzenstein – Rapottenstein – Arbesbach – Purath – Königswesen – Mönchdorf – Pierbach – Tragwein – Mauthausen – Enns – Asten – Ebelsberg – Linz – Traun – Marchtrenk – Wels – Lambach – Schwanenstadt – Puchheim – Vöcklaburg – Ampflwang – Eberschwang – Ried.

Az út során több alkalommal is találkoztak elcsigázottan vonuló zsidó transzportokkal. Megrendítő látvány volt a fiatalok számára a sok agyonlőtt zsidó holtteste, amelyek ezeket a halálmeneteket övezték. Kékesi így emlékezett meg erről: *„Hát ilyen körülmények között ballagtunk mi aztán kifele. Arról aztán nem is beszélve, hogy egy éjszakai pihenő, ahol ezek a szerencsétlen zsidók megálltak éjszaka pihenni, hát ugye [az örök] rendszerint nyitott terepet választottak, amit jól lehetett ellenőrizni. Onnét tudtuk, hogy ott éjszakáztak, hogy másnap, mikor mi odaértünk ottan ilyen volt, hogy: elhagyott cipő, elhagyott ruha, elhagyott táska, tehát akinek már nehéz volt a kabátja, nem bírta, inkább levetette, eldobta. Tehát lehetett látni, hogy teljesen kezdenek kikészülni idegileg, fizikailag.”*

„Átlag naponta 35 km-t tettünk meg reggel 1 ½ deci feketével este híg burgonya vagy bab levessel Kenyeret minden 5-8 nap láttunk, akkor is huszan kaptunk 2 kgr-mot.” – írta Nagyszöllősi Ottó prefektusának küldött levelében.²⁴⁶ Az élelmezéssel kapcsolatban Holop Géza az alábbiakat mondta el: *„Egyszer megpihentünk délben, s mikor este volt kaptunk valami vacsorát. De hát ezt csak idézőjelben mondom, hogy vacsora, mert a tésztalevesben úszott egy néhány nokedli. Volt olyan, hogy kaptunk olyan vacsorát, ilyen húsos makaróni volt, de olyan irgalmatlan sós volt, hogy nem lehetett megenni. Úgyhogy nagyon sokan éhesen is maradtak, mert kiborították. Ehetetlen volt. Naponta egyszer kaptunk vacsorát.”*

²⁴⁶ Nagyszöllősi Ottó idézett levele

A sok fiatal nehezen bírta a hosszú meneteléseket. Többen leültek az árok szélére pihenni, mondván, hogy majd a többiek után mennek. A kísérők hiába fenyegették őket, hogy aki nem megy velük, azt föbe lövik, mégis mindig egyre kevesebben lettek útközben. Végül Holop Géza és Kékesi Gyula egy esztergomi barátjukkal, Czuczai Józseffel Riednél leültek pihenni, mert már nem bírták tovább szusszal. Miután kifújták magukat, elindultak ugyan a többiek után, de már nem találták őket. Idősebb katonáknál érdeklődtek, hogy mit csináljanak, akik erre azt javasolták, hogy menjenek be a riedi eligazító központba, ott majd intézkednek. Így kerültek Aurolzmünsterbe, egy élelmiszer-raktárba. Ezzel végleg elszakadtak a többiektől.

Itt rövid időre megszakad az 1945 márciusában elhurcolt esztergomi leventék története. Fritz György egészen más módon került ki Németországba. Leventetársaival együtt Augsburgban helyezték el, ahol ezt követően pedig a Luftwaffe egyenruhájába öltöztették be őket. Testvérét viszont szintén március 4-én hurcolták el Esztergomból. Április 17-én szobák szerinti sorakozót tartottak. Újabb magyar csoport érkezett, s ennek a csoportnak az elhelyezésében kellett segédkezniük. Az újonnan érkezettek között Fritz György felismerte öccsét, Ernőt.²⁴⁷ Feltételezhető tehát, (s később az interjú során György utalt arra is, hogy Ernő az esztergomi barátaival maradt,) hogy Alsó-ausztriai vándorlásukat követően Augsburgba kerültek a városból tavasszal elhurcolt fiatalok.

Az „újoncokat” külön alakulatba állították össze. Hasonlóan a másik magyar csoporthoz, őket is a Luftwaffe egyenruhájába öltöztették, de puskát már nem kaptak. Mivel a német Wehrmachtban csak és kizárólag német állampolgárok szolgálhattak, a kiszállított leventék esetében az a megoldás született, hogy „önkéntes SS-jelöltként” (Freiwillige SS-Zögling) vették

²⁴⁷ Fritz György kézzel írott háborús feljegyzései. (Részleteinek másolata a szerző tulajdonában.)

nyilvántartásba őket, de oktatásuk a Luftwaffe és a Kriegsmarine kiképzőközpontjaiban kezdődött meg.²⁴⁸

Április 22-én este fél 11-kor mindkét csoportot bevagonírozták, és nyugat felé indították útnak. Elterjedt a pletyka, hogy a semleges Svájcba viszik őket, de hamar fény derült a hír igazságtartalmára: Svájc helyett Memmingen városánál kötöttek ki, ahova másnap, április 23-án érkeztek meg. Április 24-én este hivatalosan is átadták őket a vasútnak.²⁴⁹ Itt a vasútállomásnál romeltakarítási, illetve helyreállítási munkákba fogták be a fiatalokat. Mivel nappal gyakran támadtak az amerikai vadászrepülőgépek, nappal aludtak és éjjel dolgoztak.

Egyik reggel arra ébredtek, hogy német őreik egyszerűen leléptek. Mivel élelmiszerük már nem volt, feltörték egy, az amerikai Vöröskereszt által a német hadifogságban lévő amerikai katonáknak küldött vagon, amely tele volt margarinnal. A margarin nagy részét elvitték a pékhez, illetve elcserélték a városban más élelmiszerekre. Ezenkívül feltörték még egy vagon, amelyben meglepetésükre Franciaországból rabolt műkincsek voltak.

Április 26-án reggel nyugat felől nagyon porzott az út, majd hirtelen amerikai páncélosok bukkantak fel, amelyek közül az első ki is lőtte egy német katona. A páncélosokkal gyalogság is érkezett, akik elfoglalták a települést. Délután 4 órakor az esztergomi leventék amerikai hadifogságba estek. Ezzel ért véget kálváriájuk első része, amelyet a hadifogság szenvedései követtek...

Epilógus helyett

Történetünk végén néhány szót kell szólnunk arról, hogy mi lett annak szereplőivel. Schneider Imrét felmentették a katonai szolgálat alól, s március 8-án már vissza is térhetett Esztergomba, a ferences rendházba. Itt élte meg a szovjetek második bevonulását.

²⁴⁸ Bodó László: Leventék. Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09000/09018/09018.htm#3> (Utolsó lekérés: 2011. február 20.)

²⁴⁹ Fritz György kézzel írott háborús feljegyzései. (Részleteinek másolata a szerző tulajdonában.)

Kékesi Gyula Czuczai Józseffel hazafelé menet kivált a Bécs felé menetelő foglyok közül, majd külön úton, de sikeresen visszatértek Esztergomba. A többiek pedig Kékesi Gyula értesülései szerint Magyarország helyett a Szovjetunióba kerültek kényszermunkára. Ezt erősíti meg Fritz György elbeszélése is: a szintén esztergomi Homor Lászlóról mesélte el, hogy amikor 1946 februárjában hazajött, a nála sokkal korábban „hazaszállított” László még mindig nem volt otthon. Vagonjukat lezárták, és vitték tovább őket a Szovjetunióba. Azt tudjuk, hogy Homor László 1947-ben még hadifogságban volt.²⁵⁰ Egy 1947. április 21-én a Külügyminisztériumba felterjesztett névsor szerint ekkor még legalább 15 levente volt szovjet hadifogságban.²⁵¹

Holop Géza emlékezete szerint május 2-án estek amerikai fogságba. Ezt követően hamarosan súlyos gyomormérgezést kapott és a Riedben lévő hadikórházba került. Itt összeismerkedett egy másik magyar hadifogollyal, Vereckei Józseffel, aki felépülése után magukhoz invitálta. Így került Géza egy Murauer-tanya nevű gazdaságba. Itt hamarosan beopta magát az osztrák család szívébe, s egy idő után meghívták maguk közé ebédre is. Később azonban, amikor lehetősége nyílt rá, ő is jelentkezett haza. Megfordult a puppingi és peurbachi amerikai hadifogolytáborokban is, majd útnak indították Magyarország felé. Az Enns folyón túl már a szovjet zóna kezdődött. Innen már nem ment olyan zökkenőmentesen az utazás, de végül 1945. október 15-én Hegyeshalomnál átlépték az országhatárt, ahol a Himnusszal fogadták a hazatérő katonákat. Ezt követően Székesfehérváron igazolták, majd Komáromon keresztül tért vissza Esztergomba.

²⁵⁰ KEML V-2-a 358. doboz, Esztergom város polgármesterének iratai, 1316/1947. sz. ügyirat. 57. o. Homor László a 8. sz. névjegyzéken szerepel, 6. sorszám alatt. Tábori posta címe: Moszkva CCCP. 231.

²⁵¹ KEML V-2-a 358. doboz, Esztergom város polgármesterének iratai, 1316/1947. sz. ügyirat. A külügyminisztériumnak felterjesztett névjegyzékek alapján, még legalább 15 levente volt szovjet hadifogságban. (Lásd: 7. sz. névjegyzék, 1947. április 21.)

A Fritz testvérek Memmingenben estek amerikai hadifogságba, ahonnan Heidelbergben keresztül Ludwigshafenbe kerültek. Mivel kiderült, hogy Ludwigshafen a francia zónába fog tartozni, az amerikai katonák visszavitték a foglyokat Heilbronnba. Itt Ernő súlyosan megbetegedett, és kórházba került, de testvére a fertőző betegek miatt nem mehetett be hozzá személyesen, csak üzeni tudtak egymásnak. Később, villanyszerelőt kerestek a kórházba, s öccsére való tekintettel György jelentkezett erre a munkára. A kórházban azonban kiderült, hogy ez nem az a kórház, ahol Ernő fekszik, illetve, hogy azt állítólag felszámolták, s öccse minden bizonnyal egy szanatóriumba került. György az utolsók között tért haza Heilbronnból.

Itthon tőle tudták meg szülei, hogy Ernő nem tért haza. Később egy esztergomitól azt az információt kapták, hogy Ernő még a kórházban elhunyt. Sajnos sem Heilbronn, sem pedig Weinsberg (ebben az időben ott volt a kórház) települések halotti anyakönyvében sem szerepel Fritz Ernő, így nem tudjuk biztosan megállapítani azt, hogy pontosan mi is történt vele. Valószínűleg ismeretlenként nyugszik egy németországi temetőben. Legyen néki könnyű a föld, és emlékeztessen azoknak a fiatal leventéknek a sorsára, akiket 1945 márciusában hurcoltak el Esztergom városából!

BIBLIOGRÁFIA:

1. BODÓ LÁSZLÓ: Leventék. Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09000/09018/09018.htm#3>
2. FRITZ GYÖRGY kézzel írott háborús feljegyzései. (Részleteinek másolata a szerző tulajdonában.)
3. Háborús Esztergomi Hírek (1945.) lapszámai.
4. Interjú Fritz György, egykori elhurcolt leventével (Miklós Tamás, 2011. január 27.)
5. Interjú Holop Gézával, egykori elhurcolt leventével (Miklós Tamás, 2010. december 29.)
6. Interjú Kassai Ferenc, egykori elhurcolt leventével (Miklós Tamás, 2011. március 4. és 2011. július 6.)

7. Interjú Kékesi Gyula, egykori elhurcolt leventével. (Miklós Tamás, 2010. július 5.)
8. JÓCSIK LAJOS: Razziák városa – Esztergom. In: Új forrás. Komárom megyei antológia. 1972/2.
9. Komárom-Esztergom Megyei Levéltár V-2-a: Esztergom város polgármesterének iratai
10. Magyar Ferences Levéltár és Könyvtár: Az esztergomi ferences rendház Historia Domusa
11. MORVA TAMÁSNÉ: Dokumentumok a Horthy-Szállasi-hadsereg utolsó hónapjainak történetéhez. A továbbiakban: Dokumentumok) In: Hadtörténelmi Közlemények, XVII. évf., 1970/2. 281-312. o.
12. Nagyszöllősi Ottó, egykori elhurcolt levente levele prefektusának, 1945. május 30. (Másolata a szerző tulajdonában.)
13. P. [HUSZÁR] JEROMOS: A nagy napok intézetünk krónikájában. In: Esztergom és Vidéke, új sorozat, XX. évf., 12-13. sz. (2005. március 24.) 9. o.
14. SCHNEIDER IMRE: Naplórészlet. 1944 ősze – 1945 nyara Esztergomban. (Kézirat, másolat a szerző tulajdonában.)

Az Orosz Föderáció sorsformáló belpolitikai fordulatai a 90-es években (1991-1996)

Az orosz rendszerváltás a 80-as évek közepétől meghirdetett peresztrojka (átépítés) sikertelen intézkedéseiig nyúlik vissza és Borisz Jelcin 1991-es elnökké választása koronázta meg. A Szovjetunió szétesésétől az ezredfordulóig Borisz Jelcin irányítása alatt az Orosz Föderáció sajátos utat járt be a pluralista demokrácia és a piacgazdaság megteremtése felé, magán hordozva azokat az évszázados kulturális és mentalitásbeli jegyeket, amelyek figyelembe vétele nélkül nem kapunk teljes képet az országról.

Kivétel nélkül, minden állam életében vannak olyan sorsformáló politikai események, melyek meghatározzák az adott ország fejlődésének mikéntjeit és melyek tanulmányozása során szinte minden kutatóban felsejlik a „mi lett volna ha... ?” kérdése. Oroszország története a rendszerváltást követően számos ilyen fordulatot tartogatott, melyekből szeretnénk néhányat ebben az írásban kiemelni. Természetesen a fenti kérdésre nem fogunk válaszokat keresni, minthogy az nem a történész dolga, de mindenki lehetőséget kap, hogy maga keressen alternatívákat.

A téma tanulmányozása során nagyszámú orosz, magyar és angol irodalom illetve forrás állt rendelkezésünkre, melyekből kiemelnénk néhányat. A rendszerváltást követő politikai események elemzésénél kiváló alapot jelentettek a különböző elnöki és parlamenti rendeletek, illetve hivatalos értékelések.²⁵² A belpolitikai miértek megértésénél nagy segítséget nyújtott a volt orosz elnök, Borisz Jelcin visszaemlékezésein alapuló könyve, az Éjszakai

²⁵² Об утверждении генеральных условий эмиссии и обращения государственных краткосрочных бескупонных облигаций. Постановление Правительства Российской Федерации от 16 октября 2000 г. № 790. Hozzáfűrés módja: http://www.minfin.ru/ru/public_debt/internal/legislation/regulations_arrangement/index.php?id4=793

naplójegyzetek.²⁵³ A nagyrészt a személyes élményein alapuló 26 fejezetre tagolt könyvben a szerző sok mindenről ír: botrányokról, háborúról, diplomáciáról, magánéletről, politikáról és találkozókról. "...az Éjszakai naplójegyzetek második elnöki időszak eseményeit mutatja be - a kormányzaton belüli forrongást, a pénzügyi összeomlást, az új vezető utáni kutatást, a könyörtelen választási hadjáratot, és Vlagyimir Putyin előtérbe kerülését... Ebben a könyvben bizonyos mértékig áttekintem és összegzem politikusi munkám egy egész évtizedét."-írja Jelcin könyve ajánlásában.

A Szovjetunió szétesését követő viharos években az orosz kormány legfőbb törekvései a piacgazdaság megteremtésére komoly gazdasági következményekkel jártak. Az első évek gazdasági nehézségeit csak lassú növekedés követte a 90-es évek közepétől, majd ez is megtorpant az 1998-as ázsiai gazdasági válság továbbgyűrűzése következtében. A gazdasági eseményekről és a mögöttük álló politikai csatározásokról első kézből tudósít Jegor Gajdar akkori gazdasági miniszter munkája²⁵⁴. Az orosz pénzemberek és iparmágnások felemelkedésének történetét egy amerikai újságíró a Századvég Kiadó gondozásában 2005-ben magyarul is megjelentetett műve írja le hűen, az Oligarchák. Erő és hatalom az új Oroszországban.²⁵⁵ David Hoffman a Washington Post Fehér Házi tudósítója, külügyi és jeruzsálemi tudósítója is volt. A lap moszkvai irodáját vezette majdnem hat éven át 1995 és 2001 között. A kritikusok szerint Hoffman könyve a „csodás megdicsőülések és bámulatatos bukások legendája”, a szovjet rendszer hamvaiból született vadkapitalizmus bemutatása.

Az alábbi cikkben három eseményt szeretnék röviden jellemezni, melyeket fontosnak ítélnék meg Oroszország rendszerváltás utáni történetében. Ezek a következők:

1. az 1991-augusztusi puccskísérlet

²⁵³ Ельцин Борис. Записки президента. – М.: „Огонек”, 1994. г. 360 с.

²⁵⁴ Гайдар Е. Т. Российская экономика в 1994 г. Тенденции и перспективы. – М.: Институт экономических проблем переходного периода, 1995.- 205 с.

²⁵⁵ Hoffman, David E. Oligarchák. Erő és hatalom az új Oroszországban. – Bp.: Századvég Kiadó, 2005. – 698 old.

2. az 1992-93-as politikai krízis
3. végül pedig az 1996-os elnökválasztás.

A Szovjetunió felbomlásának hivatalos dátumát nehéz meghatározni, mert azt a történészek és politológusok más-más módon ítélik meg. 1991. december 8-án Oroszország, Ukrajna és Belorusszia hivatalosan megállapodott egymással a Szovjetunió megszüntetéséről a Belavezsai Megállapodásban (a tárgyalás helyszínéről a belorusz-lengyel határvidéken található Belavezsai erdőről lett elnevezve), majd ezt követően december 12-én Oroszország is kikiáltotta a függetlenségét a Szovjetuniótól. Mihai Gorbacsov pártfőtitkár és a Szovjetunió elnöke december 25-én televíziós beszédben hivatalosan is lemondott az akkor már de facto nem létező szovjet elnöki tisztségről. A szovjet parlament utolsó ülésére december 26-án került sor, amikor a parlament feloszlatta magát és 1991. december 31-i dátummal kimondta a Szovjetunió megszűnését.²⁵⁶

Bár a kronológia ésszerű folyamatok egymásutánját közli, az eseményeket megelőzte augusztusban egy puccs, mely a rendszerváltás felgyorsult folyamatai hivatott volna visszafordítani és amely akkor még a teljes Szovjetuniót érintette.

1. Az augusztusi puccs

A technikai előkészítést és kivitelezést az Állambiztonsági Bizottság (KGB) hajtotta végre, s személyesen a KGB vezetője, Vlagyimir Krjucskov irányította. A családjával együtt a krími Foroszbán üdülő Gorbacsovot 1991. augusztus 18-ra elszigetelték, lényegében házi őrizetbe helyezték, és lemondásra szólították fel. Augusztus 19-én a teljes hatalmat a Rendkívüli Állapot Állami Bizottsága vette át, amelynek tagjai Gennagyij Janajev alelnök, Valentyin Pavlov kormányfő, Oleg Baklanov, a szovjet parlament védelmi bizottságának alelnöke, Vlagyimir Krjucskov, a KGB elnöke, Dmitrij Jazov védelmi miniszter, Borisz Pugo belügyminiszter, Vaszilij Sztarodubcev, a Szovjet Parasztszövetség elnöke, Alekszandr Tyizjakov, az Ipari-, Közlekedési-, Hírközlési és

²⁵⁶ http://hpc-strategy.ru/biblioteka/19881991_raspad_sssr_i_put_k_sng/

Építőipari Vállalatok Szövetségének elnöke voltak. Moszkvában páncélosok vonultak az utcákra, és Janajev 19-én délutántól rendkívüli állapotot hirdetett ki Moszkva területén is, mivel a nap folyamán több kísérlet történt a GKCSZP döntéseinek szabotálására, tüntetések szervezésére.²⁵⁷

Az oroszországi parlament alkotmányellenes, reakciós államcsínynek minősítette a történeteket, s általános politikai sztrájkra hívta fel a lakosságot. Borisz Jelcin, az Oroszországi Föderáció elnöke gyorsan és határozottan cselekedett: kijelentette, hogy átveszi az ellenőrzést a föderáció területe felett, felszólította a hadseregnek és a KGB-nek a puccsban részt vevő alakulatait, hogy szüntessék be tevékenységüket.

Az éjszaka folyamán több tízezres tömeg gyűlt össze az oroszországi parlament épületénél, s újabb katonai egységek érkeztek annak védelmére. A következő órákban, napokban puccsellenes tömegmegmozdulásoktól voltak hangosak a szovjet nagyvárosok.²⁵⁸

A puccs végjátékaként augusztus 21-én hajnalban három halálos áldozatot követelő lövöldözés robbant ki az orosz parlament épülete előtt. Az orosz parlament aznap rendkívüli ülésén Jelcin bejelentette, hogy elmenekültek a puccsisták, másnap már le is tartóztatták, majd később bíróság elé állítottak őket. Gorbacsov másnap visszatérhetett Moszkvába, ám akkorra már teljesen megváltozott körülmények közé.

Az augusztusi puccs bukása után megtörtént a kommunista ideológia végleges csődje, gyakorlatilag megszűnt a központi hatalom. Augusztus 24-én Gorbacsov bejelentette, hogy lemond főtítkári posztjáról, valamint felosztatja a kommunista pártot.²⁵⁹ A

²⁵⁷ Az augusztusi puccsal ért véget a Szovjetunió. // Múlt-kor. Hozzáférés módja: http://www.mult-kor.hu/20110818_az_augusztusi_puccsal_ert_veget_a_szovjetunio

²⁵⁸ <http://posztinfo.hu/kiemelt/huszeves-a-szovjet-puccs/> Húszéves a szovjet puccs

²⁵⁹ Указ Президента РСФСР № 79 от 23 августа 1991 года «О приостановлении деятельности Коммунистической партии РСФСР»

rendeletet november hatodikán írta alá Borisz Jelcin a kommunista párt tevékenységének beszüntetéséről Oroszország területén.

Az orosz Legfelsőbb Tanács december 12-én kikiáltotta kiválását a Szovjetunióból.²⁶⁰ A szavazáson a küldöttek 65,2 %-a (161 képviselő) szavazott a kiválás mellett, 1,2 % (3 képviselő) ellene, 3,6 % (9 képviselő) pedig tartózkodott.²⁶¹

2. Az 1992-93-as politikai krízis

1992 nyarára az orosz gazdasági reformok kérdése mentén létrejött a politikai elit elhatárolódása. Egyik oldalon a demokratikus mozgalom hívei a képviselők kisebb hányadát tették ki, akik az elnöki reformokat támogatták, a sokkterápia folytatását szorgalmazták, Oroszország világpiacon integrációját, a külföldi tőke beáramlásának segítését, illetve a tudományos technikai fejlődés támogatását.²⁶²

Az ellenzéket a neokommunisták jelentették, a volt párt nomenklatura tagjai és a vörös igazgatók, akik nem láttak maguk számára perspektívát a piaci konkurencia feltételei mellett. Gazdasági katasztrófákat jósoltak a gazdasági reformok folytatása esetére és úgy vélték Oroszországnak saját útját kell követnie. Őket támogatta a lakosság nagyobb része, mivel programjuk fő elemei a központilag szabályozott árképzés, a vállalatok állami támogatásának teljes visszaállítása valamint a szociális támogatások növelése voltak (az ehhez szükséges anyagi feltételek megteremtését nem tartalmazta a program).²⁶³

<http://hpc->

strategy.ru/biblioteka/5_avgusta_23_sentyabrya_1991_goda_dokumenty_rossii/

²⁶⁰ Постановление Верховного Совета РСФСР 12.12.1991 N 2014-1 „О ратификации Соглашения о создании Содружества Независимых Государств” // Российская газета. - 17 декабря 1991 г.- Режим доступа: <http://soveticus5.narod.ru/gazety/rg911217.htm#x002>

²⁶¹ http://hpc-strategy.ru/biblioteka/19881991_raspad_sssr_i_put_k_sng/

²⁶² Барсенков А.С., Вдовин А.И. История России. 1917–2009. М.: 2010.- 846 с. Режим доступа: <http://www.alleng.ru/d/hist/hist035.htm>

²⁶³ Боффа Джузеппе. От СССР к России. История неоконченного кризиса. 1964-1994. М.: Междунар. отношения, 1996. — 320 с. Режим доступа: http://scepsis.ru/library/id_809.html

1992 derekára a hatalomnak két központja jött létre: az elnök és a kormány, illetve a Legfelsőbb Tanács „kettős királysága”. A harc a teljes hatalomért folyt, az okok pedig a hatalmi jogkörök körülhatárolatlanságában rejlettek. 1992 decemberében a hetedik Népképviselői gyűlésen az elnökre hárították a gazdaság visszaesésének és a nép elszegényedésének felelősségét. Szintén a hetedik gyűlés utasította el Jegor Gajdar kinevezését miniszterelnökké, ami komoly konfliktushelyzetet szült a két hatalmi központ között.

Március 26-án a kilencedik, soron kívüli gyűlésen a népképviselők Jelcin hatalomtól való eltávolítására tettek sikertelen kísérletet. Kiírtak egy referendumot április 25-re, mely az elnök elleni bizalmatlansági indítvány része volt. A referendum a parlament számára nem várt eredményt hozott: a szavazók 58,7 %-a bizalmat szavazott az elnöknek, 53 % jóváhagyta az elnök szociális-gazdasági politikáját, 67,2 % tartotta elengedhetetlennek az idő előtti parlamenti választások kiírását.²⁶⁴

Ruszan Haszbulatov, a parlament elnöke, és az elnökhelyettes Aleksznadr Ruckoj megkérdőjelezték a szavazás eredményét és nem ismerték el Jelcin győzelmét.

Az események kulminációjára 1993 nyarának végén és őszének elején került sor. Augusztusban a parlament elnöke, Ruszlán Haszbulatov felhívást intézett az Orosz Föderáció alanyainak vezetőihez, hogy ne adózzanak az „antidemokratikus hatalomnak”. Ez gyakorlatilag nyílt felhívás volt a végrehajtói hatalom megdöntésére, a forradalomra.

1993. szeptember 21-én Jelcin rendelettel feloszlatta a parlamentet. Erre válaszul szeptember 22-én a Fehér Házat elbarikádozták és elzárták a külvilágtól. Másnap a népképviselők

²⁶⁴ Сообщение Центральной комиссии всероссийского референдума об итогах референдума, состоявшегося 25 апреля 1993 года // Российская газета. 1993. 6 мая

utolsó gyűlésén kimondták a „Jelcin-rezsim” törvénytelenységét, és hogy a hatalmat át kell adni Ruckojnak.²⁶⁵

Október 2-án kezdődtek a harci cselekmények, több helyen került sor fegyveres összecsapásra a parlament és az elnök hívei között.²⁶⁶ Október 4-én hajnalban Jelcin aláírta a rendeletet, mellyel Moszkva helyzetét próbálta stabilizálni, azáltal hogy rendkívüli állapotot hirdettek ki: deszantegységeket vetettek be a harc befejezésére, reggel hat óra után pedig megkezdődött a Fehér Ház bombázása, mely délután négy óráig tartott.

1994 júliusában jelentek meg a hivatalos adatok, melyek 147 halálos áldozatról szóltak. Az ellenzék szerint azonban legalább 1500 volt az áldozatok száma. Az ellenzék vezetőiből senki sem sérült meg.²⁶⁷

Az októberi eseményeknek két fő eredménye volt:

- egyrészt véget vetett a kettős hatalomnak és a szeparatista mozgalmaknak az Orosz Föderációban
- másrészt a 1993. december 12-i referendumon elfogadták Oroszország új alkotmányát

Az orosz politikai elitnek komoly árat kellett fizetnie a kompromisszumkészség hiánya miatt, a legnagyobb áldozat maga a demokrácia lett. Míg október 3-án Borisz Jelcin csak egy volt a politikai színpad szereplői közül, október 5-én már az ő kezében összpontosult minden hatalom. A politikai csatározásokkal elégedetlen lakosság pedig elfogadta az új autoritárius rezsimet, mely az elnök elsőbbségén alapult. Az 1993-as alkotmány, a korábbi kiegyensúlyozott jelleget mellőzve, tipikusan elnöki volt.

²⁶⁵ Погорельный В. Поредели ряды депутатов // Коммерсант. 24 сентября 1993 года. – Режим доступа:

<http://www.kommersant.ru/doc.aspx?fromsearch=00714afe-6611-43ba-8fe0-9bb258a8fb48&docid=60397>

²⁶⁶ Левко Б., Санин Г., Алехин Д. Блокада Белого дома привела к серьезным столкновениям // Коммерсант. 30 сентября 1993 года. № 187 (410). – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc-rss.aspx?DocsID=60882>

²⁶⁷ Шейнис В.Л. Октябрь 1993-го: конец переходной эпохи. // Независимая газета. 7 октября 2003 года. – Режим доступа: <http://www.ng.ru/printed/42635>

3. Az 1996-os elnökválasztás

A piacgazdaság megteremtése felé mutató orosz reformok komoly gazdasági problémákat, a termelés visszaesését, inflációt, majd hiperinflációt, valamint az életminőség drasztikus romlását eredményezték a 90-es évek első felében. A szovjet érából örökölt negatív tendenciák, mint az irányított gazdasági termelés és ebből kifolyólag a kezdeményező készség hiánya a piacgazdaság keretei között, a pénzforgalmi rendszer leépültsége, mely fokozta a pénz elértéktelenedésének folyamatát, illetve a szociális biztonság intézményi és pénzügyi állományának hiánya nagyon megnehezítette az orosz lakosságnak az átmenet éveit.²⁶⁸ A társadalom kiszolgáltatottsága mindenféle önkénynek a központi állam "gondoskodásának" elvesztésével és a változatlan helyi hatalom elszabadulásával nemhogy csökkent volna, de még nőtt is a dezintegráció időszakában.

A rendszerváltást követő években erősen negatív tapasztalatokat szerzett Oroszország és az orosz közvélemény a demokráciát illetően. Ez az átalakuló politikai kultúrára is rányomta bélyegét. Erős demokratikus deficit jellemezte a rendszert, az oroszok közel 60 % csalódott a demokráciában és a politikai intézményrendszerben. Ez a zárt, felülről alakult pártrendszer tette nagyon személy-centrikussá a politikai versenyt, nem alakult ki igazi tömegpárt, a Genagyij Zjuganov vezette kommunistákon kívül, 1991 után.

Borisz Jelcin elnök 1995 októberében szívrohamot kapott és az 1995 őszen megtartott állami dumaválasztások során meg sem jelent a nyilvánosság előtt. A parlamenti választásokon a kommunisták szereztek meg a többséget a Dumában. A közelgő elnökválasztások előtt Jelcin politikailag elszigetelődött, és népszerűségi mutatója pár százalék volt csupán.²⁶⁹

²⁶⁸ Гайдар Е. Т. Российская экономика в 1994 г. Тенденции и перспективы. – М.: Институт экономических проблем переходного периода, 1995. – 5. с

²⁶⁹ Hoffman, David E. Oligarchák. Erő és hatalom az új Oroszországban. – Bp.: Századvég Kiadó, 2005. – 438. old.

A decemberi választásokon elszenvedett vereség után 1996. január 16-án Jelcin elbocsátotta Anatolij Csubajszkij miniszterelnök-helyettesi posztjából, melyet 1994 novembere óta töltött be, és sok kudarc miatt őt tette felelőssé.²⁷⁰

1996. február 15-én Jelcin elmondta kampánynyitó beszédét Jekatyerinburgban. Az elnök ekkor negyedik-ötödik helyen állt az elnökválasztási sorban. Ezt mindenki tudta Oroszországban, Jelcinen kívül. Oroszországban ekkorra két egymástól politikai és gazdasági érdekeiben nem is annyira különböző nagyhatalmú kör alakult ki. Az egyik oldalon az Alekszandr Korzsakov (az elnöki testőrség irányítója) vezette csoportosulás, mely élvezte Jelcin elnök bizalmát, és igyekezett nagyobb politikai hatalomra szert tenni általa (céljuk az elnöki választások elhalasztása volt, és ezáltal a z elnök hatalmának aláásása). A másik oldalon a bankmágnások és pénzemberek (Borisz Berezsavszkij, Mihail Fridman, Pjotr Aven, Volodimir Vinogradov stb.) voltak, akiknek alapvető érdeke volt megakadályozni a kommunisták visszatérését a hatalomba, tehát Borisz Jelcin újráválasztását tűzték ki célul.

Az iparmágnásoknak sikerült informálniuk az elnököt (lányának Tatjana Gyjacsenkónak a segítségével), mai azt eredményezte, hogy az 1996-os elnökválasztás előtt két kampánystáb is működött Moszkvában.

A kampánystábnak gyorsan kellett cselekednie, de sikerült elérniük, hogy március végére Jelcin népszerűségi mutatója tízegynehány százalékot mutasson, április végén pedig már majdnem azonos volt a Zjuganovéval. Az volt a taktikájuk, hogy Zjuganov ellenében Jelcint tüntetik fel a kisebbik rossz gyanánt. Fekete-fehér választásra kellett készíteniük a szavazókat.

A kampány jelszava a „Válassz a szíveddel!” volt. A Jelcin melletti pozitív kampányolás mellett sok pénzt ölték a Zjuganov elleni fekete propagandába is. Jó példa erre az az újság, amelyik címlapjára egy múltbeli jelenetet helyezett el: a tülekedést egy darab kolbászért, a sorban állást, az élelmiszerhiányt. A főcím nagy

²⁷⁰ <http://www.rusempire.ru/premier-ministry-rossiyskoy-federatsii/>

betűkkel: Nye Daj Bog! (Isten ments!). Tízmillió példányszámban jelent meg. Hangzatos fogalmazványokkal kampányoltak, az emberek emlékezetére hagyatkozva („Oroszország az én otthonom, a váram. De ha visszatérnek a kommunisták, a koporsóm lesz”, „Most vegyetek élelmiszert! Ez az utolsó esélyetek.”). Az első forduló előtti hetekben Jelcinre háromszor annyi sugárzási idő jutott, mint versenytársára, köszönhetően az oligarchák által birtokolt tévécsatornáknak (NTV, OTV).²⁷¹

A választás első fordulóját 1996. június 16-án tartották. Jelcin megkapta a szavazók 35,28 %-ának támogatását. Zjuganov 32,03, Lebegyv 14,52, Javlinszkij 7,34%-ot kapott. Az eredmények alapján Jelcinnek és Zjuganovnak a második fordulóban újra meg kellett mérközniük.²⁷²

Július 3-án Jelcint a második fordulóban 53,82 %-al megválasztották Oroszország elnökének újabb öt évre.²⁷³

Az 1996-os elnökválasztás és az azt megelőző kampány nem csak azt mutatta meg, hogy Oroszországban továbbra is instabil a politikai talaj, illetve, hogy a kommunistáknak még mindig nagy a támogatottsága a lakosság körében, de egy jelentős változást is hozott, mégpedig az oligarchák előretörését a gazdasági és politikai életben. A pénzemberek csoportja, a választási kampányban nyújtott segítségért cserébe komoly részesedésre tett szert az orosz iparvállalatok nagy részében a „kölcsonért részvény” akció (a privatizáció részének) keretében.

Oroszország politikai rendszerének működése nagyban függött a 90-es években és függ mai napig az elnök személyétől. Nézetei,

²⁷¹ Hoffman, David E. Oligarchák. Erő és hatalom az új Oroszországban. – Bp.: Századvég Kiadó, 2005. – 446. old

²⁷² Валянский Сергей, Калужный Дмитрий - Забытая история русской революции. От Александра I до Владимира Путин М.: Вече, 2006. – 349. с. Режим доступа: <http://razym.ru/naukaobraz/istoriya/138753-s-i-valyanskiy-d-v-kalyuzhnyy-zabytaya-istoriya-russkoy-revoljucii-ot-aleksandra-i-do-vladimira-putina.html>

²⁷³ <http://www.rusempire.ru/prezidenty-rossiyskoy-federatsii/boris-nikolaevich-eltsin.html>

pozíciója, személyiségjegyei nagy hatást mutatnak az állam politikájára a legkülönbözőbb területeken. Borisz Jelcin második elnökségi ciklusa alatt szemmel láthatóvá vált az autoritarizmus, a hatalom megtartására való törekvés, a paternalizmus és a konstruktív párbeszédektől való elzárkózás a főbb döntések meghozatalánál.

Összességében elmondható, hogy Orosz Föderáció a Szovjetunió szétesése után egyéni úton kezdett hozzá a pluralista demokrácia és a piacgazdaság megteremtéséhez, mely út, minden buktatójával, negatív és pozitív tapasztalatával, sajátos megvalósítási formáival nagyban meghatározza Oroszország mai arculata.

BIBLIOGRÁFIA:

1. Постановление Верховного Совета РСФСР 12.12.1991 N 2014-1 „О ратификации Соглашения о создании Содружества Независимых Государств” // Российская газета. - 17 декабря 1991 г.- Режим доступа: <http://soveticus5.narod.ru/gazety/rg911217.htm#x002>
2. Сообщение Центральной комиссии всероссийского референдума об итогах референдума, состоявшегося 25 апреля 1993 года // Российская газета. 1993. 6 мая
3. Указ Президента РСФСР № 79 от 23 августа 1991 года «О приостановлении деятельности Коммунистической партии РСФСР»
http://hpcstrategy.ru/biblioteka/5_avgusta_23_sentyabrya_1991_goda_dokumenty_rossii/
4. БАРСЕНКОВ А.С., ВДОВИН А.И. История России. 1917–2009. М.: 2010.- Режим доступа: <http://www.alleng.ru/d/hist/hist035.htm>
5. БОФФА ДЖУЗЕПЕ. От СССР к России. История неоконченного кризиса. 1964-1994. М.: Междунар. отношения, 1996. — Режим доступа: http://scepsis.ru/library/id_809.html
6. ВАЛЯНСКИЙ СЕРГЕЙ, КАЛЮЖНЫЙ ДМИТРИЙ - Забытая история русской революции. От Александра I до Владимира Путин М.: Вече, 2006. – 349. с. Режим доступа:

- <http://razym.ru/naukaobraz/istoriya/138753-s-i-valyanskiy-d-v-kalyuzhnyy-zabytaya-istoriya-russkoy-revolyucii-ot-aleksandra-i-do-vladimira-putina.html>
7. ГАЙДАР Е. Т. Российская экономика в 1994 г. Тенденции и перспективы. – М.: Институт экономических проблем переходного периода, 1995.
 8. ЛЕВКО Б., САНИН Г., АЛЕХИН Д. Блокада Белого дома привела к серьезным столкновениям // Коммерсант. 30 сентября 1993 года. № 187 (410). – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc-rss.aspx?DocsID=60882>
 9. ПОГОРЕЛЫЙ В. Поредели ряды депутатов // Коммерсант. 24 сентября 1993 года. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?fromsearch=00714afe-6611-43ba-8fe0-9bb258a8fb48&docsid=60397>
 10. ШЕЙНИС В.Л. Октябрь 1993-го: конец переходной эпохи. // Независимая газета. 7 октября 2003 года. – Режим доступа: <http://www.ng.ru/printed/42635>
 11. HOFFMAN, DAVID E. Oligarchák. Erő és hatalom az új Oroszországban. – Bp.: Századvég Kiadó, 2005.
 12. Az augusztusi puccsal ért véget a Szovjetunió. // Múlt-kor. Hozzájárás módja: http://www.mult-kor.hu/20110818_az_augusztusi_puccsal_ert_veget_a_szo_vjet_unio
 13. <http://www.rusempire.ru/prezidenty-rossiyskoy-federatsii/boris-nikolaevich-eltsin.html>
 14. <http://www.rusempire.ru/premer-ministry-rossiyskoy-federatsii/>
 15. http://hpc-strategy.ru/biblioteka/19881991_raspad_sssr_i_put_k_sng/
 16. http://posztinfo.hu/kiemelt/huszeves-a-szo_vjet-puccs/
Húszéves a szovjet puccs

A Csonkapapi Református Gyülekezet rövid története

Csonkapapi (Попово) magyar település a Beregszászi járásban, amely Beregszásztól 25 km-re, Kárpátalja délnyugati részében, a Magyar- Köztársaság határa mentén terül el. A települést északról Som (Шом), keletről Kaszony (Косино), délről az ukrán-magyar határ, délnyugatról Kispapi (Мале Попово), nyugatról Hetyen (Липово) határolja. A község környéke sík jellegű, amit csak a közeli kaszonyi dombok zavarják meg. A települést a Micz-patak szeli át.²⁷⁴

Csonkapapi Árpád-kori település, melyet Lehoczky Tivadar²⁷⁵ már a tatárjárás előtt is létező faluként említ. Mondák szólnak ugyan egy befejezetlen, csonka templomról, ami után a nevét kaphatta volna, az elnevezés azonban régebbi eredetű. Ugyanis, azt tartja a szájhagyomány, hogy eredetileg két település létezett: Csonkás és Papi. Csonkás szinte teljesen elnéptelenedett az 1241-1242-es tatárjárás következtében.²⁷⁶ Lakossága Papiba menekült, mivel az fallal megerősített település volt. A Csonkás nevű település lakosai az új lakhelyüket Csonkás-Papinak nevezték el, hogy megkülönböztessék Márokpaptól. Később az „s”-t elhagyták a könnyebb kiejtés érdekében, aminek következtében kialakult jelenlegi neve: Csonkapapi. Egyébként a „Papi” helynév tulajdonképpen értelme: „papé, pap birtoka”.²⁷⁷

A település református egyháza 1550 körül alakult meg,²⁷⁸ 1646-tól pedig már önálló anyaegyházként volt nyilvántartva.²⁷⁹ Eleinte

²⁷⁴ BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár – Budapest, 1993, 79. o.

²⁷⁵ Lehoczky Tivadar- 1830- 1915, néprajzkutató, Kárpátalja korabeli történetének leírója.

²⁷⁶ LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monográfiája*, III. kötet, Ungvár, 1881, 203. o.

²⁷⁷ BOTLIK–DUPKA, 1993:... i.m. 79. o.

²⁷⁸ BOTLIK–DUPKA, 1993:... i.m. 79. o.

egy kezdetleges fátemplomban tartották az istentiszteleteket, amely olyan neves eseményeknek is otthont adott, mint az 1661-ben sorra kerülő püspöki gyűlés, vagy az 1666-os egyházkerületi zsinat. Egy, a gyülekezet által megvásárolt telken, pedig már 1659-ben egyházi iskolát létesítettek, mely egészen 1945-ig működött, míg csak a szovjethatalom meg nem fosztotta iskoláitól a Kárpátalja területén szolgáló történelmi egyházakat.

Tenke Sándor közlése szerint 1646-ig, az önálló reformált anyaegház megalakulásáig, a római katolikus egyháznak volt vezető szerepe a településen.²⁸⁰

A református egyház anyakönyve 1769-től kezdődik, ekkor Rapolti András volt a község lelkésze.

1795-ben lebontották a település fátemplomát, s a munkálatok során egy „skatulyába” zárt elavult iratra találtak, mely arról tanúskodott, hogy a torony építésének idején Cégény Pál volt az egyház lelkésze. Még ebben az évben hozzáláttak a kőtemplom építéséhez, amely a toronnyal együtt 1800. június 7-én lett felszentelve. A 312 ülőhelyes templom a barokk²⁸¹ és a klasszicizmus közötti átmenet idején épült, így mindkét stílus jellemző vonásai megfigyelhetők rajta. Ekkor a gyülekezet lelkipásztora D. Balogh János volt.

Csonkapapi református temploma

A református templom kétemeletes harangtornyát párká-nyok és falpillérek osztják különálló

²⁷⁹ SZÁNTÓ JÁNOS: *A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei*. Immanuel Kiadó, Beregszász, 2006, 27.o.

²⁸⁰ TENKE SÁNDOR: *Magyar Református Egyházak Javainak tára*. Ráday Nyomda, Budapest 2000, 166. o.

²⁸¹ Barokk – a XVII. – XVIII. századnak (a reneszánszt követő) európai stílusa, irányzata, amelyet szenvedélyes mozgalmasság és díszítőelemek tobzódása jellemez.

falmezőkre. Harangházát nagyméretű, félköríves záródású ablakok világítják meg, belsejében, pedig eredetileg egy 1773-ban öntött nagyobb, valamint egy 1799-ből származó kisebb harang hívogatta istentiszteletre a híveket. A nagyobbikat azonban az I. világháború idején leszerelték, hogy enyhítsék a hadiipar nyersanyagigényét²⁸² Ennek pótlására az egyházközség a gyülekezeti tagok adományából 1992-ben öntetett új harangot.

A harangház fölött övparkány fut körbe az építmény peremén, e fölött pedig az alsó részen enyhe szögben emelkedő, majd meredek hajlásszöget felvevő karcsú, hegyes toronytető nyúlik a magasba. A hajó²⁸³ elé épített háromszintes tornyot törtvonalú, hegyes sisak fedi, tetején gombbal és csillaggal. A templomfalat körívben pilaszterek tagolják. „*A hajó oldalán három-három ívelt tetejű, végén egy kör alakú ablakkal.*”²⁸⁴ A hajó két végén faoszlopokra helyezett karzatok, alul pedig fűrészelt díszítés figyelhető meg.

A református templom belseje

Mellvédjükön²⁸⁵ festett keretbetétet utánzó díszítés található. Rakott szószéke sokszögű, oldalán festett fülkék, belsejükben rozettákkal,²⁸⁶ alul fehér gyöngysorral ékesítve.

A sokszögű ezüst barna festésű szószékkorona, S és C motívumokból, növényi elemekből összeállított kettős-

tagolású, tetején fiókait etető pelikánnal van díszítve.

²⁸² Adatközlő – Pallagi Anna Csonkapapi lakos, szül. 1935.

²⁸³ Hajó – ép templomhajó.

²⁸⁴ TENKE SÁNDOR, 2000:… i.m. 167.o.

²⁸⁵ Mellvéd – várfal, híd, teraszszélén védelemül szolgáló kb. mellmagasságú fal vagy korlát.

²⁸⁶ Rozetta – stilizált rózsaszirmokat utánzó, kerek dísz.

A Mózesszék a szószékkal²⁸⁷ egybeépített, egyszerű felnyúló háttámlája timpanon záródású, és fogrova díszítéssel van ellátva.

A templom előtere fásított volt, de nemrég eltávolították a fákat, mivel annak gyökérzete veszélyeztette a templom épületének stabilitását.

1944 őszén a községből a sztálinisták 120 embert elhurcoltak, közülük negyvenheten odahaltak. Az elhurcoltaknak a faluközösség 1991 novemberében emlékművet állíttatott a templomkertben.

Mennyezete szintén fából készült, melyen sárga csillag formájú alakzatok díszlegnek. A mennyezet közepén kör alakban ez a felirat olvasható:

*„Mely rettenetes a hely, ez mely nem egyéb, hanem
Istennek háza és ez a mennyeknek kapuja.” IM 28. 17.*

A református templom falán, a bejáratnál szemben két felirat olvasható:

Balról: *„Dicsőség a magasságos mennyekben az Istennek.”*
Jobbról: *„És a földön békesség és az Emberekhez jóakarata.”*

A szószék szemközti falán pedig egy festett Bibliát ábrázoló képen, egy kehely és az őt két oldalról körbeölelő búzakalász díszítés mellett ez olvasható:

„... Legyen meg a te akaratod...”

„1907-ben a templom renoválása alkalmából a fazindelyből lévő torony- és hajótetőt, bádogtetőre cserélték.”²⁸⁸

A településen 1920-ban impozáns parókiát emeltek, a templom közelében. Az utóbbi négy évtizedre azonban az egyháztól az államhatalom elkobozta. A kommunista hatalom idején főként a *„Lenin útja kolhoz”* irodai részlege működött itt. A rendszerváltást követően azonban az egyház visszakapta jogos tulajdonát.²⁸⁹

A templomnak jelenleg három parókiaépülete van, melyek egyike a már említett, 1920-ban épült parókia. Közvetlenül e mögött kezdték építeni 1993-ban a paplakot, az akkori lelképásztor, Szántó János részére. Az építkezést a gyülekezet segítette anyagiakban,

²⁸⁷ Szószék – mellvéddel körülvett kisebb szónoki emelvény.

²⁸⁸ SZÁNTÓ JÁNOS, 2006;... i.m. 27.o.

²⁸⁹ Adatközlő – Pallagi Anna Csonkapapi lakos, szül. 1935.

befejezni azonban csak nemrég sikerült a gyülekezet új lelkipásztora, Szeghljányik Péter segítségével. Ebben az épületben tartják meg rendszeresen a keddi gyülekezeti bibliaórát és a gyerekek hittanóráit, illetve ez a helység funkcionál napjainkban paplakként is.

A harmadik parókiaépület közvetlenül a templom hátánál található, abban az épületben, ahol az egykori fodrászszalon működött. Az épület két nagyszobából és egy garázból áll.

Az egyház könyvtár- és iratanyaga teljesen megsemmisült, csupán két kötet körleveles jegyzőkönyve maradt meg. A napjainkban működő könyvtár vezetője Szatmári Erzsébet.

A templom több, kisebb- nagyobb renováláson esett át: 1959-ben, 1962-ben, 1977-ben, - amiről már tudomásunk is van. Ám ezekben az időkben segítség helyett fenyegetést kapott az akkori presbitérium.²⁹⁰ Ennek ellenére azonban mégis sikeresen elvégezték a munkálatokat.

1994-ben is végeztek külső renoválást a templomon, a legutóbbi nagyobb felújításra pedig 2004-ben került sor. Ez év október 3-án Csonkapapi református gyülekezete ünnepi Istentiszteleten adott hálát megújult templomáért.²⁹¹

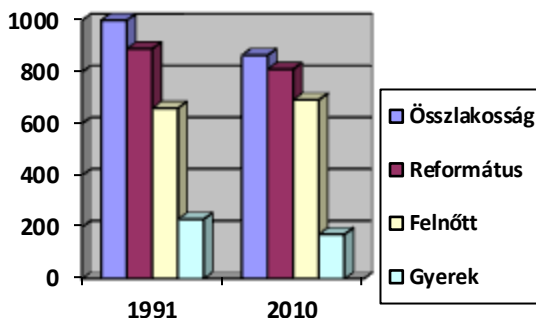
2003-tól Csonkapapiban roma Missziós központ működik az egykori laktanya épületében. Az „*Esélyt az életnek*” alapítvány vezetője Thomes Attila misszionárius és felesége Thomes Lívia. Minden évben június 6-tól július 15-ig, hat héten keresztül táborozhatnak itt a roma gyerekek.

A gyülekezet száma évről évre csökken. Ezt bizonyítja az is, ha összevetjük a mai adatokat az 1991-esekkel. Mint azt az alábbi ábra is mutatja, a 2010-es adatok szerint napjainkban a lakosság száma 864 fő²⁹², a reformátusok száma 811, ebből 715 felnőtt és 149 gyerek. Ezzel ellentétben 1991-ben a falu lakossága 1000 fő, a reformátusok száma 890, ebből 660 felnőtt és 230 gyerek. Tudniillik ebben az időben Kispapinak még nem volt református temploma, így a község hívei a Csonkapapi gyülekezethez tartoztak.

²⁹⁰ Presbitérium – a gyülekezet által világiakból is választott egyházközségi tanács.

²⁹¹ Adatközlő – Buda Sándor Csonkapapi lakos, szül. 1939.

²⁹² A CSONKAPAPI KÖZSÉGHÁZA ARCHÍVUMA.

Acsonkapapigyhelyeket jelenleg tizenkét presbitert számlál, akiket négyévente választanak az erre jogosult gyülekezeti tagok. A csonkapapi református egyház jelenlegi lelkipásztora Szeghlányik Péter, főgondnoka és polgármestere pedig Kiss Pál.

A gyülekezet énekára 1991-ben alakult és még manapság is élénk működésű, megalakulásakor Márkus Béla volt, napjainkban pedig Bajusz Katalin.

Láthatjuk tehát, hogy a vizsgált közösség gyülekezete a történelmi sorsfordulók során más és más fejlődési folyamatokat élt meg. Az évszázadok folyamán felmerülő problémák, rendszerváltások, a megszálló országok nacionalista törekvései ellenére a lakosság hitének és összetartásának köszönhetően még napjainkban is beszélhetünk Csonkapapi Református Egyházközségről.

BIBLIOGRÁFIA:

1. A CSONKAPAPI KÖZSÉGHÁZA ARCHÍVUMA
2. BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár – Budapest, 1993.
3. LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye*. Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 1996.
4. LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monográphiája*, III. kötet, Ungvár, 1881.

5. TENKE SÁNDOR: *Magyar Református Egyházak Javainak tára.* Ráday Nyomda, Budapest 2000.
6. SZÁNTÓ JÁNOS: *A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei.* Immanuel Kiadó, Beregszász, 2006.

ADATKÖZLŐK NÉVSORA

1. Buda Sándor csonkapapi lakos, szül. 1939.
2. Pallagi Anna csonkapapi lakos, szül. 1935.

A mai Kárpátalja elcsatolásának előzményei: Ruszka krajna autonóm terület kialakítása

A mai Kárpátalja Ukrajna legnyugatibb, és legkisebb megyéje. Jelenlegi határainak kialakulása a huszadik század elején veszi kezdetét. Kárpátalja az egykori Magyarország hatvannégy vármegyéjének négy északkeleti Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékből állt össze.

A fent említett négy vármegyét az Első világháború lezárása után a Trianoni, és a Saint Germani béke után egy új államalakulathoz, a Csehszlovákköztársasághoz, csatolták. A csatlakozás után, a közigazgatás egyszerűsítése érdekében Ung, Bereg, Ugocsa, és Máramaros vármegyék Csehszlovákiához tartozó részeit egy, kárpátaljai megyébe egyesítették Zsupa Podkárpatzská néven.

Ahhoz, hogy megértsük, és tisztábban lássuk Kárpátalja elcsatolásának, a ruszin önrendelkezés megadásának okait és e terület „összetételének”, összeállításának módját, az Első világháború megelőző időkhöz kell visszatekintenünk. Tehát, hogyan is alakult ki a mai Kárpátalja, mint területi egység első formája – Ruszka Krajna?

Valójában a fent említett vármegyék még az Első világháború kitörése előtt egy egységként működtek. Észak-kelet Magyarország ruszin lakta vármegyéi gazdaságilag elmaradottak voltak, a lakosság éhezett, óriási volt az emigráció. A magyar kormány, Firczák Gyula munkácsi püspök kérésére, és Darányi Ignác földügy miniszter indítványozására 1897-ben Egán Edét, az alpesi gazdaságok szakértőjét küldte ki Bereg vármegye Szolyvai járásába, az ott uralkodó helyzet felmérése érdekében. Egán Ede, megírva beszámolóját cselekvési tervet dolgozott ki a hegyvidéki lakosság életszínvonalának, és a vidék gazdasági helyzetének javítására.

A kormányzati program a „Hegyvidéki akció” megnevezést kapta, és a vármegyei közigazgatási bizottság felügyelte annak végrehajtását. A miniszterelnöknek féléves jelentéseket írtak. A Hegyvidéki akció 1897-ben Bereg vármegyében vette kezdetét.

Idővel a vele szomszédos Ung, és Máramaros vármegyék hegyvidékére is kiterjedt. 1901-ben, Ungváron folytak a megbeszélések a Hegyvidéki akció további kiterjesztésével kapcsolatban, Ung, és Máramaros megye bevonásáról. A megbeszélés után Egán Ede sajnálatos módon, máig nem tisztázott körülmények között életét vesztette. Tevékenységét Kazy József folytatta. A mai értelemben vett Kárpátalja teljes területére csak 1904-ben, Ugocsa vármegyén az „akcióba” való bevonásával történt meg a kormányzati program kierjesztése.²⁹³

Igy 1904-től jóformán egy gazdasági egységként kezelték az adott régiót, ami érthető is, hiszen a Kárpátok hegyvonulata koszorúként öleli körül a fent említett vármegyék határait, amelyek közel kétharmada hegyvidék, és csak a maradék egyharmada síkság. Tehát nem csak gazdaságilag, de földrajzilag is egybeforrott Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az említett észak-keleti vármegyék nemzetiségi összetételét sem. 1910-ben a mai Kárpátalját alkotó vármegyékben 336 045 ruszin, 174 501 magyar, 7 731 szlovák, 64 004 német, valamint 16 064 képviselője volt az egyéb nemzeteknek²⁹⁴. Figyelemre méltó, hogy Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékben jelentős ruszin tömbről beszélhetünk. A továbbiakban láthatjuk, hogy ez nagy jelentőséggel bírt a régió további sorsában, valamint határainak formálódásában.

Történetileg fontos tény, hogy a Magyarország, és eleve az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő ruszinság kevésbé vállalt aktív szerepvállalást Kárpátalja elcsatolásának előkészítésében. Maguk az önrendelkezési törekvések jóval az Első világháború kitörése előtt kezdetüket vették, és jellemzően inkább a Kárpátok túloldalán, Galíciában, valamint az Amerikában élő emigráns ruszinság körében.

²⁹³ Botlik József – Egestas subcarpathica Adalékok az Északkeleti – Felvidék és Kárpátalja XIX – XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 74-80. old.

²⁹⁴ Dr Hubai Imre – Adatok Kárpátalja gazdaságföldrajzához. Munkács, Nekudah könyvnyomda 1940. 12. old.

Az a régi keletű törekvés, hogy Dél-Oroszországból és a Kárpátok mindkét lejtőjén fekvő ruszin községekből egységes nemzetet, sőt államot kovácsoljanak össze, újabban Galíciából indult hódító körútra az 1830. évi „schismapör” után, amikor a jezsuiták által katolikus szellemben megreformált bazilita szerzetesek az orosz schisma ellensúlyozására az ukrán nemzeti egység gondolatát kezdték terjeszteni. Galícia lett Ukrajna Piemontja. Az 1902-es galíciai ukrán kongresszusra a magyar ruszinok is meghívást kaptak²⁹⁵.

Valószínűleg a háború kitörése előtt hasonló tervek és elképzelések hidegen hagyták volna a magyar-oroszokat, ruszinokat, mivel nem sűrűn érintkeztek a kárpátontúli nemzettársaikkal. A háború azonban nemcsak Galíciába, hanem a dél-orosz síkságra is elsodorta Máramaros-, és Bereg vármegyékből származó ruszin fiatal emberek tömegeit, és ezek 1918 tavaszán a hadifogságból visszatérve nagy dicsérrettel illették a búzában, szénben, gazdag Ukrajnát. Ezáltal a határ menti községekben felburjánzott az ukrán nemzettudat. Ez a mozgalom összefolyva a régebbi pravoszláv (ortodox) lázítás, valamint az orosz forradalom által gyújtott szociális forrongással, a frontok összeomlása idején már Ugocsára is átcsapott, országos jellegűnek azonban nem mondhatjuk²⁹⁶.

A mozgalomba nagy erőt öntött a lemergi (Ivivi) ukrán ráda (tanács) megalakulása, mely már 1918 október 19-én kimondta a Kárpátokon innen és túl lakó ruténeknek egy államban való egysülését, a monarchiától azonban még nem szakadt el.

Kárpátalja elcsatolásában nagy szerepet vállalt a cseh diplomácia, valamint az amerikai emigrációban élő ruszinokat tömörítő szervezetek. Tomáš Garrigue Masaryk Amerikában tartózkodása idején propaganda körutat tett. Az út alkalmával találkozott a ruszinság képviselőivel is. 1918. május 30-án adta át a Pittsburghban a Narodna Obrana, (Nemzeti Védelem) rutén politikai egyesület azt az emlékiratát Masaryknak, amelyben fő célként a következőt

²⁹⁵ Dr. Darás Gábor – A ruténföld elszakításának előzményei (1890 – 1920). Budapest, Grafika. 1936.

²⁹⁶ u.o

fogalmazták meg: az egész kárpátorosz (ruszin) nép egyesítése a csehszlovák állammal, önkormányzati alapon.²⁹⁷ A mozgalom nagy megdöbbenést váltott ki a magyar államhoz hűséges amerikai rutén kivándoroltak tömegeiben, különösen a lelki gondozásukat végző görög katolikus papság soraiban.

Két és fél hónap múlva, 1918. július 13-án Homesteadben, az amerikai ruszin kivándoroltak legfontosabb központjában ellenszervezetet alakítottak Amerikanszka Narodna Rada Uhroruszinov (Amerikai Magyarorosz Nemzeti Tanács) néven, amelynek 23 elnökségi tagja közül kilenc, köztük az elnök, Csopey Miklós görög katolikus lelkész volt.²⁹⁸ Ez a szervezet szintén emlékiratot szerkesztett, de azt nem Masaryknak, hanem Woodrow Wilson amerikai elnöknek juttatta el. A memorandum a ruszin nép sorsának megoldására három lehetőséget vázolt fel: 1. a magyar és a rutén nép legyen teljesen független; 2. ha ez nem lehet, engedtessek meg a ruszin népnek a galíciai vagy bukovinai ruténséghez való csatlakozás; 3. vagy legalább önkormányzatot kapjon valamely állam, esetleg Magyarország keretében.

Közben június 26-án, a pennsylvaniai Mokesportban megalakult a harmadik ruszin politikai szervezet, angol nevén: Ruthenian American National Council, 'Amerikai Ruszin Nemzeti Tanács'. Elnöke Zsatkovics Grigorij Ignatij (Bereg vármegyei születésű ruszin jogász). Az amerikai ruszin tanács is három lehetőséget tartott megvalósíthatónak: 1. a ruszin nép teljes függetlensége, 2. a galíciai és a bukovinai ukránokkal való unió, 3. az előbbi kettő sikertelensége esetén a teljes területi autonómia. Nem hagyható említés nélkül, hogy a három amerikai ruszin szervezet azokban a hetekben, hónapokban szőtt terveket a Monarchiában élő testvérei

²⁹⁷ Az amerikai orosz Narodna obrana memorandum a Masarykhoz. Teljes szöveg - Dr. Darás Gábor – A ruténföld elszakításának előzményei (1890 – 1920). Budapest, Grafika. 1936. 119 – 127.

²⁹⁸ Botlik József – Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Nyíregyháza 2005., Kiad. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Veszprémi Tanárképző Kara. 74-103. old.

sorsáról, amikor azok államukhoz, illetve Magyarországhoz megértően viszonyulva a frontokon harcoltak Oroszország ellen, és semmit sem sejtettek a hátuk mögötti amerikai tervezésekről, és a cseh lépésekről.²⁹⁹ Masarykot felháborította az adott nézőpont, és emiatt tárgyalásokba kezdett Zsatkovicssal. A tárgyalásokat követően Zsatkovics, aki jó kapcsolatokkal rendelkezett, hiszen a Detroit székhelyű General Motors Corporation jogi tanácsosa volt, Masarykkal és Woodrow Wilson elnökkel találkozott. Az amerikai elnök elutasította a Zsatkovics hármass javaslatából az első kettőt és a magyar megoldást (status quo), és helyettük egy szomszéd állammal való közvetlen tárgyalást ajánlott. Zsatkovics ezután már csak a Cseh-Szlovák-Ruszin államegységben látta biztosítva népe jövőjét. A tárgyalások után két nap múlva, október 23-án a ruszin népet fölvelték az „elnyomott közép-európai nemzetek uniójába”, a csehszlovákok, lengyelek, délszlávok, ukránok, litvánok és románok közé. Tárgyalásokat folytattak Masarykkal, aki a ruszinok számára önkormányzatot és kedvező határ megállapítást ígért. Három nap múlva, október 26-án tartották a philadelphiai kongresszust, ahol az említett nemzetek függetlenségi nyilatkozatot tettek. A ruszinokat Zsatkovics és három küldött képviselte. A tanácskozás termében a szónokok mögött függő kinagyított térképen az új államok között „Ruszinia” területét is feltüntették.³⁰⁰

A híressé vált és számtalanszor hivatkozott philadelphiai egyezmény volt a ruszin autonómia első érzékelhető jele. Az egyezmény kimondta: „a magyarországi ruszinok élve azzal a polgári (?) joggal, hogy egy teljesen független nemzethez tartozzanak, egyesülni kívánnak a demokratikus csehszlovák köztársasággal azon feltétel alapján, hogy a magyar–ruszin megyék, mint Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj, Gömör, Borsod, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros Kárpátaljához fognak tartozni”.³⁰¹ Zsatkovics

²⁹⁹ U.o. 5. old.

³⁰⁰ u. o.

³⁰¹ Kemény Gábor – Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve. Budapest, Mephoszkikadó 1939, 109. old.

másnap bemutatta a szerződést Wilsonnak, és kérte, hogy az egyedüli tárgyalási alapként szerepeljen a párizsi békekonferencián. Az amerikai elnök megtagadta egy ilyen egyértelmű nyilatkozat kiadását és aláírását, sőt kijelentette: előbb küldjék meg az egyezmény másolatait a magyarországi ruszin nép vezetőinek véleményezésre. Ez utóbbiak éppen ebben az időben alakítottak három, egymással ellentétes célokat kitűző nemzeti tanácsot Eperjesen, Ungváron és Huszton.

A philadelphiai paktum jogi gyengeségét Masaryk is érzékelte, ezért népszavazást rendelt el az amerikai rutének körében. A voksolást senki sem ellenőrizte, ezért nem tudni, hogy az eredmények mögött az Amerikában élő mintegy 300 000 főnyi ruszinság – ezek nagyobb része egyébként Galíciából vándorolt ki, és nem Kárpátaljáról! – mekkora hányada állt. Így a referendum „eredménye” alaposan megkérdőjelezhető, de Masaryk mégis fel tudta használni Wilson elnöknel a philadelphiai határozat alátámasztására. A „népszavazás” szerint az amerikai ruszinság közül a létrejövő Csehszlovákiához való csatlakozást 67%, Ukrajnához 28%, a nagyorosz, galíciai melletti, illetve a Magyarországnál maradást 2%, a teljes függetlenséget 1% kívánta.³⁰² Masaryknak még ez sem lehetett meggyőző, mert utasította Zsatkovicsot: újra hívja össze az Amerikai Ruszin Nemzeti Tanácsot, hogy az helyesbítse a szerződés jogi hibáit.

Az előbbi jogi bizonytalanságokat az ún. Scrantoni egyezményben igazították helyre, amely egyébként megismételte a philadelphiai szerződést, de hangsúlyozta: 1918. november 12-étől lép hatályba.

Az ún. „Scranton resolution”-t, az Ruszinok Amerikai Néptanácsa szavazta meg. Az egyezmény kimondta az „ösi ruszin területek” – Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj-Torna, Gömör, Borsod, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék – „széles jogkörű autonómiával” való, Csehszlovákiához csatlakozását. Csak ezt követően, november 14-

³⁰² Dr. Darás Gábor – A ruténföld elszakításának előzményei (1890 – 1920). Budapest, Grafika. 1936. 108.

én ült csak össze Prágában a csehszlovák nemzetgyűlés, amely elfogadta az ország ideiglenes alkotmányát, és Masarykot köztársasági elnöknek választotta. Ez után már többnyire az Osztrák–Magyar Monarchia külügyérei közül verbuválódott csehszlovák diplomaták ügyességén múlt, hogy miként tudják az amerikai egyezményt a párizsi békekonferencián és az akkor még a történelmi Magyarországhoz tartozó területen érvényesíteni.³⁰³

Az európai viszonyok között a Magyarországon élő ruszinok ez időben más nézőpontokat vallottak. Ennek kiváló példája Szabó Simon görög katolikus lelkész kijelentése amelyet a philadelphiai egyezmény elolvasásakor tett – „A magyarországi rutén nemzeti tanács óhaja a Magyarországgal egyesített autonóm Kárpátalja!”³⁰⁴

Az őszirózsás forradalom budapesti győzelme után a terület városainak lakossága is csatlakozott a Magyar Nemzeti Tanácshoz, és létrehozták a helyi nemzeti tanácsokat. Megindult a nemzetiségi mozgolódás: 1918. november 6.-án Ungváron, Papp Antal munkácsi görög katolikus püspök kezdeményezésére létrejött a magyar orientációjú, Magyarországi Rutének Néptanácsa, amelynek elnöke Szabó Simon, titkára Avgusztin Volosin (Volosin Ágoston) lett. Nagyjából egy időben a Máramaros vármegyei Kőrösmezőn létrejött az ukrán irányultságú Hucul Néptanács Sztepán Klocsurák, Eperjesen a cseh-szlovák orientációjú Ruszin Néptanács Anton Beszkid vezetésével.

Az Ungvári Rutén Néptanács emlékiratot nyújtott át Jászi Oszkár miniszternek, amelyben új, a ruszin néphez közelálló főispánok kinevezését, ruszin ügyosztály felállítását a kultuszminisztériumban, valamint „ruthén” nyelv és irodalom tanszék felállítását kérték a budapesti tudományegyetemen. A Károlyi kormány a ruszin kérdés kezelésére Szabó Orest nyugalmazott Ung vármegyei főispánt

³⁰³ Botlik József – Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Nyíregyháza 2005., Kiad. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Veszprémi Tanárképző Kara. 74-103.

³⁰⁴ Kemény Gábor – Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve. Budapest, Mephoszkikadó, 1939, 110 old.

„Ruténföld” központi kormánybiztosává nevezte ki.³⁰⁵

Az öngazgatás felé irányuló mozgalmak 1918-ban Woodrow Wilson amerikai elnök híres 14 pontjának következményei. Különösen a dokumentum X. pontja amely az Osztrák – Magyar Monarchia népeinek önrendelkezési jogának megadásán van kiélezve³⁰⁶. Mint azt előzőleg olvashattuk, a Masaryk-féle diplomáciai játék is érezhető, hiszen, ezen pont körül forgott tevékenységének jelentős része az Amerikai Egyesült Államokban.

Azonban nem beszélhetünk a magyarországi, kárpátaljai, ruténföldi, vagy ruszinszkói ruszinok területi hovatartozásának egységességéről.

A huszti ukrainofilek már 1918 november 3-án gyűléseztek, 10-én kimondták a kijevi Ukrajnához való csatlakozást, 17-én az ungvári rádának hadat üzenve ellenradát alakítottak. A mozgalom élére Brascsajko Gyula ügyvéd került. Rajta kívül Brascsajko Mihály rahói ügyvéd, a máramarosszigeti ráda elnöke, és Hoscsuk János, máramarosszigeti ügyvéd, a néhai máramarosi per egyik védője, agitált sokat az ukrán eszme érdekében. December 4-én egész Husztköz a zsidók és a papság kivételével Ukrajna mellett tüntetett; december 5-én Alsószelistye és Gernyes, december 6-án Husztbaranya és Szeklence alakított ukrán tanácsot; majd ennek hatása átnyúlt a Talabor és Nagyág völgyére. A nép az integritás eszméjét védő ungvári papság ellen fordult, és míg Talaborfalva és Iza lakossága nemcsak az ukrán köztársasághoz, hanem a pravoszláv egyházhoz is csatlakoztak, a mérsékeltebbek megmaradtak ugyan a katolikus egyházban, de a magyar zászlót összetépték, a papokat, tanítókat elűzték s a lembergi érsekséghez akartak tartozni.³⁰⁷

A szolvai ráda (tanács) elnöke Komarnicky Mihály, akit Benes „representatív egyéniségének” nevez 452 állítólagos aláírással

³⁰⁵ A Kárpát-medence régiói 11. Kárpátalja. – szerk. Baranyi Béla, Dialog Campus Kiadó, Pécs – Budapest 2009.

³⁰⁶ Wilson 14 pontja. - Halmosy Dénes – Nemzetközi Szerződések 1918 – 1945. Budapest, Gondolat 1983. 22-24. old.

³⁰⁷ Dr. Darás Gábor – A ruténföld elszakításának előzményei (1890 – 1920). Budapest, Grafika. 1936. 103.

emlékiratot nyújtott át 1918 december 18.-án Budapesten Hodzsa Milán csehszlovák megbízottnak, amelyben ukrán vagy cseh katonai megszállást sürgetett, hogy a nép szabadon dönthessen sorsáról, nem szólva arról, hogy a Károlyi kormány egyáltalán nem befolyásolta a nemzetiségek szabad vélemény nyilvánítását. Megjegyzésre érdemes, hogy Szolyva környékén szlovákok is laktak, és a közösség közel 50%-a volt ruszin. Ami szintén érdekes, hogy a szolyvai iratot közlő 6 számú párizsi cseh memorandum 1. mellékletében a következő megtevesztő mondat olvasható: „Kárpátoroszország nemzeti tanácsa minden magyarországi ruszin érdekeit képviseli.”³⁰⁸

Térjünk vissza az Ungvári tanács tevékenységére. A ruszin kívánságok megvalósításának előkészítésével, mint erről már korábban szó esett, Szabó Oreszt jogászt, nyugalmazott Ung vármegyei kormánybiztos-főispánt bízták meg, akit ekkor a Ruténföld központi kormánybiztosává neveztek ki. Hatásköre a „Kárpátalja nagytáj”(!) négy vármegyéjére – Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung –, valamint Zemplén, Sáros, Szepes és Abaúj-Torna megyék rutén lakta területeire terjedt ki. Szabó Oreszt személyének kiválasztásában döntő szerepe volt Papp Antal (1867-1945) munkácsi görög katolikus püspöknek. Szabó Oreszt már a kinevezését követő napon, november 20-án hozzákezdett Budapesten a rutén önkormányzat megszervezéséhez. Különböző tárgyalások és egyeztetések után, rövid időn belül kialakították az új főhatóság szervezetét és ügykörét. Eszerint: „az összes rutén ügyek a kormánybiztosság által intézendő, s csak fontosabb elvi kérdésekben kér a kormánybiztosság a minisztériumtól irányítást”.

E hírekre a munkácsi görög katolikus egyházmegye papsága is megfogalmazta követeléseit, és 1918. november 24-én az ungvári lelkészek és szerzetesek Papp Antal püspök támogatásával Papi Tanácsot alakítottak, amely csatlakozott a hasonló országos testülethez. Ugyanakkor a saját kívánságait kilenc pontba szedte, ezek közül egy sem volt politikai jellegű követelés, valamennyi a

³⁰⁸ Dr. Darás Gábor – A rutén kérdés tegnap és ma. Budapest, 1938 a magyar nemzeti szövetség kiadása, 28. old.

papság helyzetét, illetve az oktatást érintette. Megvalósításukra azonban az impériumváltás következtében nem került sor. Szabó Oreszt november 29-ére értekezletre hívta Budapestre, az északkelet-felvidéki helyi rutén néptanácsok vezetőit és küldötteit a legfontosabb tennivalók meghatározására.³⁰⁹

A pesti vármegyeházán lezajlott tanácskozáson megvitatták, majd jóváhagyták a magyar nyelven készített „Ruszin nemzet programját”, amelyben a rutén nyelvű meghatározásokat latin átírásban (az eredetiben is zárójelben) közölték. A tervezet 1-7 pontjai: „A rutén nemzet minden téren kívánja nemzeti jogainak teljes érvényesítését... A rutén nyelvű közigazgatási kerület kikerekítése mellett részére teljes nemzeti autonómia biztosításék... A rutén nyelvű vármegyék számára egységes központi rutén nemzeti tanács állítandó fel. A közigazgatási vezetés és az igazgatszolgáltatás adminisztratív irányítása céljából a rutén territóriumon egy rutén Kormányzóság állítandó fel, megfelelő számú főosztállyal... Az önkormányzat berendezése a következő: Nemzetgyűlés (Szobor), Megyei nemzeti tanács (Zsupanszka rada), Járási nemzeti Tanács (Okruzsna rada), Rendezett tanácsú városok nemzeti tanácsai (Horodszka rada), Községi nemzeti tanács (Hromadszka rada). Egyházi téren: Teljes egyházi önkormányzat a püspökválasztási joggal”, s természetesen „a vallás szabad gyakorlata”³¹⁰.

A 8. pontban határozták meg az anyanyelvű közoktatás alapkérdéseit. A tervezet 9. pontja tartalmazta a közjogi és egyéb közigazgatási kívánságokat. Így a ruszin népesség arányában képviselőt a parlamentben, és az anyanyelv szabad használatát, a békekonferencián egy ruszin küldöttség részvételének a lehetőségét, valamennyi magyar minisztériumban és állami központi hivatalban a ruszin ügyek vitelére ruszin személyeket alkalmazzanak. A ruszin

³⁰⁹ Botlik József – Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Nyíregyháza 2005., Kiad. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Veszprémi Tanárképző Kara. 74-103. old.

³¹⁰ A Kárpát-medence régiói 11. Kárpátalja. – szerk. Baranyi Béla, Dialog Campus Kiadó, Pécs – Budapest 2009. 76. old.

„nemzetgyűlésnek is felelős tárca nélküli rutén minisztérium felállítása, melynek hozzájárulása nélkül a rutén nemzet összességét vagy egyéneit érintő fontosabb ügyek nem intézhetők el. A rutén területen (az) állami és közigazgatási hivatalokban a rutén ügyviteli nyelv behozatala... Az állami fegyveres haderőnél rutén tisztek alkalmazása és rutén szolgálati nyelv”.

A 10. pont foglalkozott a ruszin önkormányzat egyéb ágazataival. Így az országos közegészség-, közlekedés-, vám-, ipar-, víz-, műszaki-, mezőgazdasági ügyi és egyéb tanácsokban való megfelelő ruszin képvislettel, „az iparunkat, kereskedelmünket és kultúránkat hatásosan előmozdító vasúti hálózat önálló igazgatósággal” való működtetésével. A magyar kormányzat létesítsen önálló ruszin kereskedelmi- és iparkamarát, munkásbiztosító hivatalt, rutén bankokat, takarékpénztárakat és hitelszövetkezeteket, erdészeti-, mezőgazdasági és szőlészeti mintagazdaságokat a termelés fejlesztésének elősegítésére. 11. pont: „Hegyvidéki gazdasági múzeum” – létesítése, minden bizonnyal a magyar kormányzat által 1897-ben indított, és Egán Ede irányításával a rutén nép szociális felemelésében jelentős eredményeket elért „hegyvidéki gazdasági mozgalom” bemutatására. 12. pont: „Általában a legszélesebb körű gondoskodás a rutén lakosság gazdasági bajainak orvoslására”. 13. pont: „Szociális és népjóléti intézmények, melyek a nép anyagi helyzetét felvirágoztassák”. A 14. pont az állami erdők átadását kérte a ruszin nemzet azonnali tulajdonába, valamint „Igazságos földbirtokreform. A közlegeltetés ügye becsületesen és a nép érdekeinek szem előtt tartásával adassék meg – a kincstári legelők adassanak át a közlegeltetés céljaira”. A tankötelesek beiskoláztatása. A „Ruszin nemzet programjának” címében a miniszterelnökségen áthúzták a „Rutén” szót, és megjegyezték: „Elfogadták, hogy nem rutén, hanem ruszin”.

Ezt követően már a középkori oklevelektől használt latin „rutén” megnevezést, és a nép önmegnevezését, a „ruszin”-t váltakozva használták az iratokban, s a mindennapi életben.

Az ungvári Magyarországi Ruthén Néptanács, valamint a Papi Tanács kívánságai alapján tette közzé december 25-én az „Országos

Törvénytarban” a Károlyi-kormány „A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról” szóló, két nappal előbb kelt 1918. évi X. néptörvény.³¹¹ A dekrétum a ruténeknek a beligazgatás, az igazságszolgáltatás, a közoktatás, a közművelődés, a vallásgyakorlat és a nyelvhasználat terén önrendelkezési jogot biztosított, és kimondta: Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék rutén lakta részeiből „Ruszkra-Krajna (’Rutén Tartomány’) néven autonóm jogterület (kormányzóság) alakíttatik”.

A törvény 4. és 5. §-a szerint az önálló ügyekben az autonóm terület törvényhozó szerve a rutén nemzetgyűlés, közös ügyekben – kül-, had-, illetve pénzügy, állampolgárság, magán-, illetve büntetőjogi törvényhozás, gazdasági, közlekedési és szociálpolitikai ügyek – a létesítendő magyarországi országgyűlés. A Ruszka-Krajna területén található államkincstári földek, bányák, erdőségek „a rutén nemzet törvényes képviselőjének” tulajdonába kerülnek. Az autonóm vidéken élő nem rutén anyanyelvű lakosság helyhatósági és kulturális önállóságra tarthatott igényt. A terület legfőbb kormányzati szerve a budapesti székhelyű Ruszka-krajnai minisztérium, amelynek élére december 30-án Szabó Oresztet, mint „a ruszin ügyek” miniszterét nevezték ki. Az autonóm jogterület közvetlen irányítását, a Munkács székhellyel megalakult Ruszka-krajnai Kormányzóság látta el.³¹² Vezetője – kormányzói rangban – Stéfan Ágoston.

A szomszédos – Zemplén, Sáros, Szepes, Abaúj – vármegyékben lakó rutének nem kötődhettek az autonóm területhez. Számuk a korabeli statisztika szerint megközelítette a 100 000 lelket, róluk azonban a X. néptörvény nem rendelkezett, mert a Ruszka-Krajnán kívüli „rutén lakta területek” ügyét a békekötésig függőben hagyta.³¹³ A Ruszka-Krajna autonóm jogterület kiterjesztését a Károlyi-kormány Zemplén, Sáros, Szepes, Abaúj rutén lakta

³¹¹ A Kárpát-medence régiói 11. Kárpátalja. – szerk. Baranyi Béla, Dialog Campus Kiadó, Pécs – Budapest 2009. 76. old.

³¹² 1918. évi X. néptörvény – teljes szöveg: 1918 évi törvénycikkek, és néptörvények. Budapest, Franklin – Társulat, 1919. 214-215.

³¹³ u.o. 214-215 old.

vidékein, felfüggesztve hagyta, mivel azokat már elfoglalták a csehszlovák katonai csapatok.

Az okmány nem közölte a terület déli határát, ezért Bartha Albert (1877-1960) hadügyminiszter és a Hodžsa Milán (1878-1944), a prágai kormány budapesti megbízottja 1918. december 6-án megállapodást írt alá. Egy olyan demarkációs vonal kitűzéséről írtak alá megállapodást, amely etnikai alapon a magyar–szlovák nyelvhatár követte a Pozsony–Szenc–Galánta–Nyitra–Léva–Korpona–Gács–Nagyőrce–Kassa–Nagymihály szakaszon. Az utóbbi járási székhely után már érintette történeti Kárpátalját, amikor belépett Ung vármegye nyugati részébe. Innen is egyenesen haladt tovább Szobránc járási központig, ahonnan északnak fordult, majd Homonna és Mezőlaborc között, a Laborc folyó völgyében elérte a lengyel határt.

A lényegében néprajzi határokon nyugvó, Bartha–Hodža-féle egyezményt azonban Eduard Beneš külügyminiszterrel az élen, a csehszlovák kormány nem fogadta el. Sőt, mint a kérdésben illetéktelent, Hodžát visszarendelte Budapestről, és a szerződést érvénytelenítette. Az antanthatalmak újabb, szintén Vix alezredes által, december 23-án átadott jegyzék kijelölte a magyar–csehszlovák demarkációs vonalat végig a Duna és az Ipoly folyók mentén, majd egyenesen Rimaszombat és Töketerebes között, amely semmibe vette a néprajzi határokat. Az új szakasz Töketerebestől keletre az Ung folyása mentén haladt észak felé, egészen az Uzsokihágóig. Ezzel Ung vármegye területének mintegy felét megszállhatta a csehszlovák hadsereg, amely a következő hónapban, januárban meg is történt.³¹⁴

A csehszlovák, és a román hadsereg bevonulásával Ruszka Krajna területére a vidék autonóm mivolta csak névlegesség volt. Bizonytalan volt a teljes határ megállapítás idejéig. Az antant hatalmak 1919. június 7, és augusztus 12 között tartott tárgyalásaikon döntöttek Ruténföld ideiglenes hatáiról, amelyet

³¹⁴ Botlik József – Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Nyíregyháza 2005., Kiad. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Veszprémi Tanárképző Kara. 74-103.

demarkációs vonalnak is nevezték. A vonal követte a Csap és Ungvár közötti vasútpályát, így Ungvár, és környéke a már Podkarpatska Rus-ként említett terület kötelékében maradt. A továbbiakban a határ az Ung folyó mentén, az Uzsoki hágóig, azaz a lengyel határig húzódik, így a demarkációs vonaltól, azaz a vasút keleti oldalán közvetlenül lévő falvak - Kistrát, Nagyrát, Tiszaásvány - Kárpátalján maradtak. A három település összesen 2213 hektáron feküdt, lakosságuk 1502 fő volt. Az elválasztó vonal nyugati oldalán 32 települést sorolt fel a korabeli statisztika. A demarkációs vonal kijelölését követően, a prágai állami statisztikai hivatal adatai szerint Podkarpatska Rus területe 12 694 km² volt, ahol 606 568 ember élt, a népsűrűség 48 fő/km². Kárpátalját az 1920. február 29-ei ún. autonómia-törvény alapján, Csehszlovákia 22. nagymegyéjévé (velko zupa) szervezték, és a demarkációs vonalat nyugati határként véglegesítették. A nagymegyéet három (kis)megyére (zupa) osztották Ungvár, Munkács és Nagyszőlős székhellyel, amelyek megyei jogú város ranggal rendelkeztek. Az egész területet 18 körzetre, járásra (okres) tagolták. Az ungvári zupába Ungvár város, a perecsenyi, a nagybereznai és a szerednyei; a munkácsiba Munkács, az alsóverecke, az oroszvégi, a szolyvai, a beregszászi, a (mező)kaszonyi és az ilosvai; a nagyszőlősibe Nagyszőlős, a huszti, a dolhai, volóci, a rahói, a taracközi és a técsői járás tartozott. Az ungvári zupában 24, a munkácsiban 44, a nagyszőlősiben 69 körjegyzőség működött. A magyar uralomból örökölt vármegyei és járási közigazgatási egységek területét módosították, 12 körzetet (okrest) hoztak létre, a vármegyei önkormányzatokat pedig megszüntették.³¹⁵

Csehszlovákia kötelékében is szó esik a vidék autonómiájáról. Erről legfőképp az 1919. szeptember 10.-én aláírt Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés II. fejezetében esik szó. A dokumentum szerint „10. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutének

³¹⁵ Botlik József – Egestas subcarpathica Adalékok az Északkeleti – Felvidék és Kárpátalja XIX – XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 150.old.

területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között a Csehszlovák Államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a Csehszlovák Állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva.

11. cikk. A Kárpátoktól délre lakó rutének területének külön tartományi gyűlése lesz. Ez a tartományi gyűlés fogja a törvényhozó hatalmat gyakorolni nyelvi, közoktatási, vallási, helyi közigazgatási és minden olyan egyéb kérdésben, amelyet a Csehszlovák Állam törvényei hatáskörébe utalnak. A rutén terület kormányzóját a Csehszlovák köztársaság elnöke fogja kinevezni, és ez a rutén tartományi gyűlésnek lesz felelős.

12. cikk. Csehszlovákia egyetért azzal, hogy a rutén terület tisztviselőit a lehetőséghez képest e terület lakosai közül fogják kiválasztani.

13. cikk. Csehszlovákia a rutén területnek megfelelő képviselőket biztosít a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében, amelybe e terület a Csehszlovák Köztársaság alkotmányának megfelelően megválasztott képviselőket fog küldeni. Mindazonáltal ezek a képviselők a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében, a rutén tartományi gyűlés elé utalt ügyekkel azonos természetű törvényhozási ügyekben nem gyakorolhatnak szavazati jogot.³¹⁶

Az adott dokumentum rendelkezései hasonlóak a már idézett 1918. évi X. néptörvény rendelkezéseivel. Mint láthatjuk a ruszin nép számára az autonómia terén nem sok újítást hozott a Csehszlovák állam.

Kárpátalja határainak kialakulása egészen 1925-ig húzódott el, de kutatásunk erre már nem tér ki. Mint láthattuk, az Északkelet felvidék megnevezéstől, Ung, Bereg Máramaros és Ugocsa vármegyék négyes egységétől, Ruszka Krajnán, Ruszinszkon, Podkárpátszka Ruszon át hosszú, tekervényes és intrikákkal átszőtt út vezetett Kárpátalja kialakulásához. Az emigrációban élő ruszinok,

³¹⁶ Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés - Halmosy Dénes – Nemzetközi Szerződések 1918 – 1945. Budapest, Gondolat 1983. 92-93.

valamint a Magyarország területén élők népük jólétéért küzdöttek egy hajdani birodalom romjain. Sajnos a külpolitikai körülmények kedvezőtlenül alakultak Magyarország számára, és az autonómia megadása sem tette lehetővé a sokszor említett régió az ország kötelékében való megtartását.

BIBLIOGRÁFIA:

1. Az amerikai orosz Narodna obrana memorandum a Masarykhoz. Teljes szöveg - Dr. Darás Gábor – A ruténföld elszakításának előzményei (1890 – 1920). Budapest, Grafika. 1936. 119 – 127.
2. A Narodna Obrana elnökének 1921 április 18-án, Benes csehszlovák külügyminiszterhez intézett pítburghui levele. - Dr. Darás Gábor – A ruténföld elszakításának előzményei (1890 – 1920). Budapest, Grafika. 1936. 128 – 133.
3. 1918. évi X. néptörvény – teljes szöveg: 1918 évi törvénycikkek, és néptörvények. Budapest, Franklin – Társulat, 1919. 214-215.
4. HALMOSY DÉNES – Nemzetközi Szerződések 1918 – 1945. Budapest, Gondolat 1983. 689. old.:
5. Woodrow Wilson 14 pontja – 22-24 old.;
6. A Csehszlovákia függetlenségéről és kisebbségek védelméről szóló szerződés 89-94 old..
7. BOTLIK JÓZSEF – Egestas subcarpathica Adalékok az Északkeleti – Felvidék és Kárpátalja XIX – XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 318. old.
8. BOTLIK JÓZSEF – Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Nyíregyháza 2005., Kiad. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Veszprémi Tanárképző Kara. 522. old.
9. DR. HUBAI IMRE – Adatok Kárpátalja gazdaságföldrajzához. Munkács, Nekudah könyvnyomda 1940.
10. DR. DARÁS GÁBOR – A rutén kérdés tegnap és ma. Budapest, 1938 a magyar nemzeti szövetség kiadása. 63 old.

11. DR. DARÁS GÁBOR – Mit kell tudnia minden magyarnak a ruténekről? Budapest, 1938 a magyar nemzeti szövetség kiadása 15.old.
12. DR. VISKI ILLÉS JÓZSEF – A ruszinszkói kérdés. Budapest 1939, Királyi Magyar Egyetemi nyomda. 20 old.
13. KEMÉNY GÁBOR – Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve. Budapest, Mephosz kikadó, 1939. 229.
14. Magyar Statisztikai Évkönyv 1910. – Új folyam XVIII. Budapest Athenaeum, 1911. 536. old.
15. A Kárpát-medence régiói 11. Kárpátalja. – szerk. Baranyi Béla, Dialog Campus Kiadó, Pécs – Budapest 2009. 540. old.
16. DR. DARÁS GÁBOR – A ruténföld elszakításának előzményei (1890 – 1920). Budapest, Grafika. 1936. 137.

Nyomdászat a reformáció korában

A 16. századi ipari és tudományos fejlődést vizsgálva vissza kell nyúlnunk Amerika felfedezéséig, melynek következményeképpen a világpiac kiszélesedett. Európa népei kelet és dél helyett egyre inkább nyugat felé tekintettek. Itália jelentősége – a kereskedelembe betöltött vezető szerepével együtt – háttérbe szorult, mert a gazdasági fölényrel ebben az időben már Spanyolország, majd Franciaország, Hollandia és Anglia rendelkezett. A szellemi központok Róma, Firenze, Milano és Velence helyett Madrid, Párizs, Amsterdam és London lettek.

A nyomdászat, mind a termelés mennyisége, mind a kiadványok tartalma tekintetében az új korszak szolgálatába állt. Míg 1513-ban egész Németország területén 90 könyv jelent meg, addig 1518-tól 1523-ig egyedül Wittenbergben mintegy 800 kiadvány. 1522-ben egyetlen év alatt német nyelvterületen 677 művet nyomtattak ki. Ezek többnyire rövid füzet alakú aktuális hozzászólások, verbuváló és vitatkozó iratok voltak, és köztük van Luther bibliafordításának hatalmas első kötete is. A példányszám hirtelen magasra szökött, 1520-ban Luthernek *An den Christlichen Adel-je* (A német nemzet keresztény nemességéhez) 4000 példányos első kiadását 5 nap múlva már második követte. 1522-ben Újtestamentum-fordítása 3 hónap alatt 5000 példányban fogyott el, teljes bibliafordítása pedig 36 év alatt 120 000 példányban.³¹⁷

Az uralkodó hatalomtól és csatáktól szenvedő nép sorsát még elviselhetetlenebbé tette az egyház: a katolikus klérus kizsákmányolásának fokozása. Ez a magyarázata annak, hogy ebben a korban Magyarországon is, mint Németországban az antifeudális küzdelmek a reformáció jegyében, az egyház elleni küzdelmekben csúcsosodnak ki. Magyar földön a mozgalom csak a mohácsi vész követő évtizedekben bontakozik ki, amikor Dózsa-felkelésének

³¹⁷ Fitz József. A magyar nyomdászat története a reformáció korában. - Budapest: Kossuth Kiadó, 1967. - 5–7. oldal

leverése és a mohácsi vereség után a feudális urak ahelyett, hogy levonták volna a katasztrófa következményeinek tanulságait, még jobban garázdálkodtak, a parasztság és a még csak alig megerősödő mezővárosok kifosztása nyomában, szinte napról-napra új, elnyomó nagybirtokos arisztokrácia alakult ki. Ez az átalakulás természetesen az egész irodalmi fejlődésen is érezteti hatását, egyre több alkotás jön létre, egyházi és világi tartalommal egyaránt, melyekből egyre élesebben csendül ki a város és a falu szegényeinek, illetőleg a gazdagságnak és a szegénységnek ellentéte. Magyar területen a példányszám ennek ellenére a nyomdászattörténészek és a bibliográfusok véleménye szerint még ebben az időszakban is elég alacsony lehetett, átlagban néhány száz, amit egyrészt az olvasóréteg kis számával, másrészt a török területfoglalással, a hadiállapottal valóban járó szállítási nehézségekkel indokolnak. Az olvasók kevés száma ellen azonban kételyt ébresztenek Szabó Károly (1824 - 1890) Régi Magyar Könyvtára és Sztripszky Hiador (1875 - 1946) ehhez írt kiegészítései: az 1527-től 1601-ig terjedő időszakból 447 magyar nyelvű és 358 nem-magyar nyelvű magyarországi kiadványt írnak le – összesen 805 művet (az évi átlag közel 11 kötet). Az akkor magyarnak maradt területen mintegy másfél millió ember élt. 74 esztendő 1–1 kiadványára tehát kb. 1500 lélek esett. A nagyobb példányszámmal természetszerűleg együtt járt az olcsóbb ár.³¹⁸

A fennmaradt példányokból azt látjuk, hogy különös hódítóereje lett a népkönyveknek. Egy-két-három íves negyedretű füzetek gyors egymásutánban – s miként e jelentéktelen kiadványok annyi példányának megmaradása tanúsítja – nagy mennyiségben kerültek a piacra. Sikereik előfeltétele népszerű tartalmuk és nemzeti nyelvük. E tekintetben a reformáció korának főeredménye, hogy megkezdődött a magyar nyelvű könyvek nyomtatása. Az első művek ugyan még nem protestáns szelleműek és nem is Magyarországon, hanem Krakkóban s utána Bécsben jelentek meg. Magyar földön 1536-ban fogtak hozzá az első magyar nyelvű szöveg – Sylvester

³¹⁸ Acsády Ignác. Magyarország három részre szakadásának története, 1526-1608. – Budapest: 1897. – 169–170. oldal

Grammaticája – 1539-ben megjelent kiadása szedéséhez. A népkönyvek áradata is külföldön indult meg, igaz, egyelőre csak lassan. Újdonság volt a reformációbeli nyomdászatban a magánnyomtatvány is. Ami ma a meghívó, a menükártya, a névjegy, az exlibris és a gyászjelentés, az volt a 16. század emberének az üdvözlő- vagy siratóvers, az alkalmi beszéd, a névnapi onomasticon, a születésnap anniversarium, a házassághoz gratuláló epithalamium, hivatalba iktatáshoz az instauratio, halálesetre a részvétet kifejező epicedium s a különféle köszönőnyomtatvány.³¹⁹

A református irányzat terjedésének egyik fontos pontja volt a könyvnyomtatás tudományának feltalálása. Az új szellemiséget hirdető röpiratok, könyvek, tudományos munkák, dogmatikai fejtegetéseket, valamint egyházi hitvitákat tartalmazó iratok terjedésével tudott egyre nagyobb méretekben megjelenni református vallás, és egyre több híve akadt az evangéliumi tiszta igehirdetés tanának. A református nyomdák nagy része az ellenreformáció éveiben elpusztult, de néhány megmaradt. A fennmaradt nyomdák között ott volt a XVI. század elején épült kolozsvári és debreceni nyomda. Egy ideig még a pápai is működött, de hamarosan bezárta kapuit, egészen a XIX. századig. Sárospatakon Lorántffy Zsuzsanna támogatásával alapult nyomda 1650-ben. A kollégium száműzetésekor a nyomda is Kolozsvárra került és ott működött a továbbiakban. Nagyváradon³²⁰ is működött egy híres nyomda, amely Rákóczi György támogatásával az úgynevezett Váradai Biblia nyomtatását is elkezdte. A török támadás után ez a nyomda is Kolozsvárra lett átköltöztetve, ahol ekkor már három református nyomda működött. Gyulafehérváron is működött egy román nyomda, amelyet I. Rákóczi György alapított, valamint egy magyar nyelvű, melynek támogatója Bethlen Gábor volt, viszont ez a tatár

³¹⁹ Fitz József. A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. II. kötet. A reformáció korában. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966. - 10-15. oldal.

³²⁰ Magyar Országos Levéltár, Budapest, Református levéltárak legrégibb könyvanyaga, Tiszántúli Egyházkerület Levéltárának Kerületi Jegyzőkönyvei, 1883/ 2. kötet.

pusztítás áldozata lett. Ezeken a nagyobb forgalommal rendelkező nyomdákon kívül több kisebb vándor nyomtatóműhely is volt. Több esetben előfordult, hogy református munkákat evangélikus, vagy külföldi nyomdák adtak ki.³²¹

Ezen nyomdák mellett fontos megemlítenünk a nyomdászat egyik patrónusát, Huszár Gált, a reformáció egyik legtevékenyebb terjesztőjét, aki nemcsak prédikációin keresztül hirdette a reformációt, de a sajtó által is, valamint a Komáromi nyomda tervének megfogalmazóját. 1562 őszétől már foglalkozott a nyomda létrehozásával. Bécsben tanulta a nyomdászat mesterségét Hoffhalter Rafaeltől (1525 - 1568). Vándor könyvnyomtató lett, alapított nyomtató műhelyet Magyaróváron, Kassán, Debrecenben, Komjátiban, és Pápán is. Az elfogatási parancsok miatt, amelyet többször is kiadtak ellene folyton menekülnie kellett. 1562-ben így került Komáromba, ahol szintén előkészületeket tesz egy nyomda felállítására, de Oláh Miklós esztergomi érsek (1493 - 1568) lázítás vádjával elfogató parancsot eszközöl ki ellene, így onnan is menekülnie kell. Huszár Gál után sokáig semmilyen előrelépés nem következik be a Komáromi nyomda életében. A XVIII. század elején valósulnak meg a reformátor elképzelései. Hosszú ideig az általánosan elfogadott tény az volt, hogy Schmid Miklós János volt, aki 1740-ben Sopronból Komáromba költöztette át nyomdáját és ő tekinthető a nyomda alapítójának. Ezt az állítást azonban megcáfolja az a tény, hogy előkerült a Komáromi Kalendárium egy 1711-es kiadványa, amely bizonyíték a nyomda akkori működéséről, mára már előkerültek attól korábbi kalendáriumok is. Tehát a komáromi nyomda működése 1705-re datálható és nagy valószínűséggel Töltési István (1660 - 1737), a református egyház főgondnoka volt első nyomdásza. Nem kétséges, hogy mindössze 6 nyomda élte túl a reformáció korát: a brassói, kolozsvári, debreceni, szebeni, nagyszombati és bártfai. Ezeken a helyeken ma is működnek olyan vállalatok, amelyek a régi alapításokra vezetik vissza eredetüket.

³²¹ Jakó Zsigmond. Társadalom, egyház, művelődés. – Budapest: Efo Kiadó, 1997. - 305. oldal.

Több népet és országot előzött meg Magyarország, pl. Oroszországot, amelynek első nyomdája a Bolsaja Szovjetszkaja Enciklopedia szerint 1563-ban Moszkvában nyílt meg, továbbá a török megszállást nyögő balkán államokat. A román nép nemzeti nyomdászata az erdélyi fejedelemségben indult meg.³²²

Huszár Gál életével kapcsolatban igencsak hiányosak adataink, születési évről, helyéről és korai tanulmányairól a források, vagy egyáltalán nem, vagy csak bizonytalan adatokat közölnek. Mivel nevét a külföldi egyetemek névsorában nem találjuk, így megalapozottnak tűnik Révész Imre egyháztörténész azon megállapítása, miszerint, valószínűleg csak hazai iskolákban tanult, és magát autodidakta módon fejlesztette. Komáromból való menekülése után valószínűleg Debrecenbe ment, a városról született is egy műve, Aran Tamás tévelygései ellen. Ebben a könyvben Debrecenről ír, s az ott működő tudományos életéről. Huszár Gál természetesen nem csak saját műveit nyomtatta ki, például Méliusz Juhász Péter munkáit is sajtó alá rendezte. Ilyen volt Pál apostol levelének magyarázata, amelyet valószínűleg 1561-ben nyomtattak ki az említett nyomdász betűivel. Hogy ezután tevékenykedett-e Debrecenben, akár a nyomdászatban, akár a vallási életben, arról sajnos az adatok hiánya miatt nem tudunk. Történelmi bizonyossággal tehát csak annyit tudunk biztosan mondani, hogy Huszár Gál 1557-1558-ban magyaróvári, 1560-ban kassai, 1573-ban pedig komjáthi pap volt. Nyomdász 1558-ban Óváron, 1561 -1562 között rejtőzködve élő kassai pap Debrecenben, 1573-ban Komjátiban működött.³²³

A magyar református nyomdák működéséhez elengedhetetlenek voltak a képzett szakemberek, akik tudták irányítani a nyomdagépek működését és a megfelelő mestereket vették fel a további munkák elvégzésére. Ilyen volt Szenczi Kertész Ábrahám (? - 1667), a váradi nyomda vezetője. Mivel ebben a korban a nyomtatás technikájához

³²² Baranyai József. A komáromi nyomdászat és a komáromi sajtó története. – Komárom: Jókai Könyvnyomda, 1914. - 3-8. oldal.

³²³ Szabó Károly. Huszár Gál életéről és nyomdájáról. // Századok történelmi folyóirat. 1867. – 146–166. oldal.

értő ember elég kevés volt így megbecsülték munkájukat, azok az emberek akik ebben a munkakörben dolgoztak a XVII. században már inkább művelt férfiak voltak, nem pedig teológusok, akik sokszor az általuk nyomtatott művekhez előszavakat, kritikát írtak.

A magyar református nyomdászat egyik legkiválóbb alakja volt Misztótfalusi Kis Miklós (1650 - 1702). A teológia elvégzése után a fogarasi iskola rektoraként működött, majd teológiai tanulmányai folytatására Hollandiába indult. Ahol az Amszterdamban készülő magyar Biblia nyomtatására felügyelt. Hollandiában végül nem teológiával, hanem nyomdászattal foglalkozott. Megtanulta a betűmetszést és a betűöntést, szaktudását egész Európában elismerték. Kilenc évig dolgozott Amszterdamban. A Biblia és külön az Újszövetség és a Zsoltárok Könyvének kinyomtatása mellett, több más könyvet is kiadott. 1689-ben tért vissza Kolozsvárra és ott tovább működött nyomdászként, valamint református nyomdák felügyelőjeként. A kinyomtatott könyvek között, saját munkái is voltak, ám szaktudása nem mentesítette életét a zaklatásoktól. Kolozsvárról német katonák elhurcolták és fogsága idején szerzett betegségében halt meg 1702-ben.³²⁴

BIBLIOGRÁFIA:

1. ACSÁDY IGNÁC. Magyarország három részre szakadásának története, 1526-1608. – Budapest: 1897. - 642 oldal.
2. BARANYAI JÓZSEF. A komáromi nyomdászat és a komáromi sajtó története. – Komárom: Jókai Könyvnyomda, 1914. – 192 oldal.
3. BÍRÓ ISTVÁN, BUCSAY MIHÁLY, TÓTH ENDRE, VARGA ZOLTÁN. A Magyar Református Egyház története. – Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1949. - 512 oldal.
4. FITZ JÓZSEF. A magyar nyomdászat története a reformáció korában. - Budapest: Kossuth Kiadó, 1967. – 211 oldal.

³²⁴ Bíró István, Bucsay Mihály, Tóth Endre, Varga Zoltán. A Magyar Református Egyház története. – Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1949. - 203–207. oldal.

5. FITZ JÓZSEF. A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. II. kötet. A reformáció korában. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966. - 161 oldal.
6. JAKÓ ZSIGMOND. Társadalom, egyház, művelődés. – Budapest: Efo Kiadó, 1997. - 480 oldal.
7. Magyar Országos Levéltár, Budapest, Református levéltárak legrégebbi könyvanyaga, Tiszántúli Egyházkerület Levéltárának Kerületi Jegyzőkönyvei, 1883/ 2. kötet.
8. SZABÓ KÁROLY. Huszár Gál életéről és nyomdájáról. // Századok történelmi folyóirat. 1867. - 146 - 166 oldal.

A keszthelyi turizmus száz éve és ma

1. Bevezetés

A Balaton fővárosának is nevezett Keszthely nem véletlenül vált a Nyugat-Dunántúl, ezen belül pedig a Balaton egyik meghatározó településévé. Földrajzi helyzetének, természeti adottságainak, valamint annak a ténynek, hogy a Festeticsek uradalmi központjaként működött úgyszólván ez természetes következménye. „Keszthely az uradalmi központból fejlődött városok típusos példája. Ennek köszönheti gazdasági akadémiáját, erre vall kisvárosi-üzletnegyedszerű főutcájának a hatalmas kastély parkjába ütköző iránya. De emellett fürdőváros is: ennek megfelelően villák és szállók kertes városrésze nőtt régi magja és a Balaton közé.” (BULLA – MENDÖL 1999: 225) Ma már kevesen vitatnák, hogy Keszthely fürdőváros, illetve olyan település, ahol jelentős az idegenforgalom, azonban érdemesnek és kétségekívül érdekesnek tűnhet a visszatekintés a száz évvel korábbi, XX. század eleji állapotokra, különös tekintettel a turizmusnak a város életében játszott szerepére és általános helyzetére. Tagadhatatlan ugyan, hogy az elmúlt száz esztendő alatt Keszthely és környezete – az ország egészéhez hasonlóan – sokat változott, technikailag és komfort tekintetében pedig vitathatatlanul fejlődött. A száz év dacára, azonban akadnak az elemzés számára kínáló közös kiindulópontok.

A település jelenlegi és száz évvel ezelőtti idegenforgalmi helyzetének elemzése során mindenképpen szükséges röviden bemutatni a város infrastruktúráját – elsősorban a turizmust érintő tényezőket –, a keszthelyi turizmus célcsoportjait, az elérhető szolgáltatásokat, az idény jellemzőit, a felmerült problémákat, gondokat, valamint a fejlesztési terveket. Keszthely és a Balaton hazai, illetve külföldi megítélése ugyan megkerülhetetlen a turizmus

jellemzőinek taglalásakor, ám szükséges leszögezni, hogy ennek pusztá áttekintése is külön tanulmányt érdemelne.

Jelen munka tehát igyekszik minél több szempontból megvilágítani a keszthelyi turizmus jelenlegi és száz évvel azelőtti helyzetét, kimutatva az esetleges azonos vagy legalábbis hasonló vonásokat, illetve különbségeket, ugyanakkor talán alkalmasnak bizonyulhat arra is, hogy az XX. eleji tapasztalatok, ötletek, javaslatok a jelenleginél is több figyelmet kapjanak a jövő terveiben.

2. Források és vizsgálati szempontok

Viszonylag bőségesen állnak rendelkezésre a források Keszthely idegenforgalmával kapcsolatban, még száz évvel korábról is. Keszthely jelenkori helyzetének bemutatása során kiemelten érdemes támaszkodni a KSH adataira, a Statisztikai Tükörben, a Turizmus Bulletinben, illetve a helyi és megyei sajtóban megjelent közleményekre, valamint Keszthely Város Képviselőtestületének, illetve Turizmus és Külszkapcsolatok Bizottságának jegyzőkönyveire, Keszthely egykori és jelenlegi marketingtervére, továbbá arra az interjúra, amit a Nyugat-Balatoni Turisztikai Iroda vezetőjével, Tar Lászlóval sikerült készíteni, akinek a közreműködését ezúton is köszönjük.

A száz évvel ezelőtti állapotokat elsősorban a Zala Megyei Levéltárban ³²⁵ található dokumentumok (ZML V. fond 1734. Keszthely város iratai), a korszakban keletkezett vagy arra vonatkozó könyvek (pl. BONTZ J. 1896; SÁGI J. 1902; MÜLLER R. 2005), továbbá a korabeli sajtó (Keszthelyi Hírlap, Vasárnapi Újság) tanulmányozása segített megismerni.

³²⁵ A továbbiakban ZML. A levéltári forrásoknál elégnek bizonyult a fond, a Keszthely város iratain belül adott őrzési egység, valamint a dobozsám közlése. Az irodalomjegyzékben az egyes felhasznált iratok terjedelmi korlátok miatt nem kerülnek közlésre.

3. Keszthely idegenforgalma a XX. század elején

3.1. Az idegenforgalom fellendítésére tett első intézkedések

A századfordulóra a turizmus az Osztrák-Magyar Monarchia területén a magyar mezőgazdaság és a cseh nehézipar mellett a népgazdaság harmadik tartóoszlopa lett (REDEN, A.S.1989: 186). A kiegészítést követő polgárosodás új korszakot nyitott a balatoni turizmus fellendülésében is. Keszthely komolyabb idegenforgalmi jelentőségre a többi Balaton parti településsel nagyjából egyidejűleg tett szert, elsősorban fürdője révén (SÁGI, J.1902: 4). Az első balatoni fürdőház és szálló Keszthelyen - a Kisfaludy gőzös első útjának évében, - 1846-ban épült (BONTZ, J. 1896: 362). Festetics Tassilo gróf 1883-ban jókora Balaton parti területet adományozott örök használatra a településnek, amit egyértelműen az idegenforgalom fellendítése érdekében kívánt hasznosítani. 1895-ben lezáratta a fürdőhöz vezető utat, helyette inkább újat építtetett, hogy a parkban sétáló vendégeknek a robogó kocsik által felvert por ne okozzon kellemetlenséget (BONTZ, J.1896: 362-363). A fürdőt 1869-től a Balaton-Fürdő Rt. kezelte (ZML V.1734.706), ám 1890-ben a település a részvényesektől átvette az üzemeltetést, fürdőbizottságot alapított és kijelentette „a város a balatoni fürdőt nem nyerekedés-tárgynak, hanem a város felvirágzása tényezőjének tekinti” (ZML V.1734.712).

3.2. A keszthelyi idegenforgalom 1909. évi általános bemutatása

Száz évvel ezelőtt Keszthely még jogilag nagyközség, jellegét, szemléletét tekintve azonban város volt (*Egy város és egy falu*. In. Keszthelyi Hírlap 1909.21: 1), infrastruktúrája többé-kevésbé megfelelt a korabeli városokkal szemben támasztott elvárásoknak, számos elemében pedig egyenesen az idegenforgalom céljait szolgálta. Keszthelyen bérkocsi szolgálat (ZML V.1734.831), közvilágítás (ZML V.1734.788) és villanytelep (ZML V.1734.789) is működött, korcsolyázó és csónakázó egyesület alakult (ZML X.213; ZML V.1734.840), gőzhajó kikötő épült (ZML V.1734.925), sőt egy állandó színház létesítése is napirenden volt (SÁGI, J. 1909a; 1909b).

Keszthelyt azonban csak jelentős késéssel érte el a vasút – 1888-ban, Balatonszentgyörgy felől –, holott a Balaton déli partját követő pálya már 1861-ben elkészült, biztosítva a Budapest és Nagykanizsa közötti vasúti összeköttetést (ZML V.1734.777). 1909-ben került átadásra az északi vasútvonal, amely Tapolcánál is megállt; bár a helybeliek összefogásával létrehozott „harmadrangú” minőségű vasútvonal már korábban létezett Keszthely és Tapolca között (SÁGI, J.1909g). A település útjait a városi magisztrátus igyekezett ugyan állandóan karban tartani (ZML V.1734.783), de ez nem pótolhatta a vasutat. Miközben „a somogyi fürdőtelepek vendégei évről-évre” szaporodtak, addig Keszthelyen már 1905-ben a fürdővendégek számának jelentős csökkenéséről panaszkodott Hoffmann vendéglős, aki a versenyhátrány kialakulását abban látta, hogy Keszthelynek nem volt közvetlen vasúti összeköttetése a fővárossal (ZML V.1734.713). Ugyan naponként tíz vonatpár közlekedett Balatonszentgyörgy és Keszthely között, az átszállásokkal járó kényelmetlenség azonban nem szolgálta a vendégforgalom növekedését (SÁGI, J.1902, p.4). A Balatonvidéki vasút turizmusra gyakorolt hatását nem lehet eléggé hangsúlyozni; Siófok is ennek köszönhette felvirágzását. Néhány évtized alatt, a XX. század elejére nem csupán utolérte Keszthelyt a városiasodás terén, hanem több dologban meg is előzte azt, pl: „minden ház előtt aszfalt járda lesz Siófokon a faluban, már a nyáron” – írta meg a Keszthelyi Hírlap, hozzátéve, hogy Keszthelyen a legtöbb utcában „hajmeresztő állapotok vannak” (*Egy város és egy falu*. In. Keszthelyi Hírlap 1909.21: 1). Nem véletlenül követelt Sági János, a keszthelyi idegenforgalom egyik legaktívabb és legelkötelezettebb híve különvonatokat a Balatonhoz (SÁGI, J.1909c), illetve az idényben sűrűbb és kiszámítható menetrendet (SÁGI, J.1909g).

Minthogy a legnagyobb gondnak tartott közlekedés javítása, - a fővárossal történő közvetlen fővonali kapcsolat megteremtése - elsősorban a kormányzattól függött, ezért a megyei és országos szerveket a település nem szűnt meg ostromolni e kérdésben. A XX. század elején emellett Keszthely fejlesztési elképzeléseinek központjában a város tisztaságának, rendezettségének javítása, a

fürdővendégek igényeinek minél teljesebb körű kiszolgálása állott. „Fürdőnk látogatóinak számát úgy szaporíthatjuk, ha azt a legkényesebb igényeknek is megfelelően berendezzük, úgy az állandó, mint a rövid tartózkodású vendégeknek is biztos és kényelmes helyet állítunk rendelkezésére” (ZML V.1734.713).

A nevezetesebb balatoni és a fővárosi fürdők látogatottsága 1909-ben

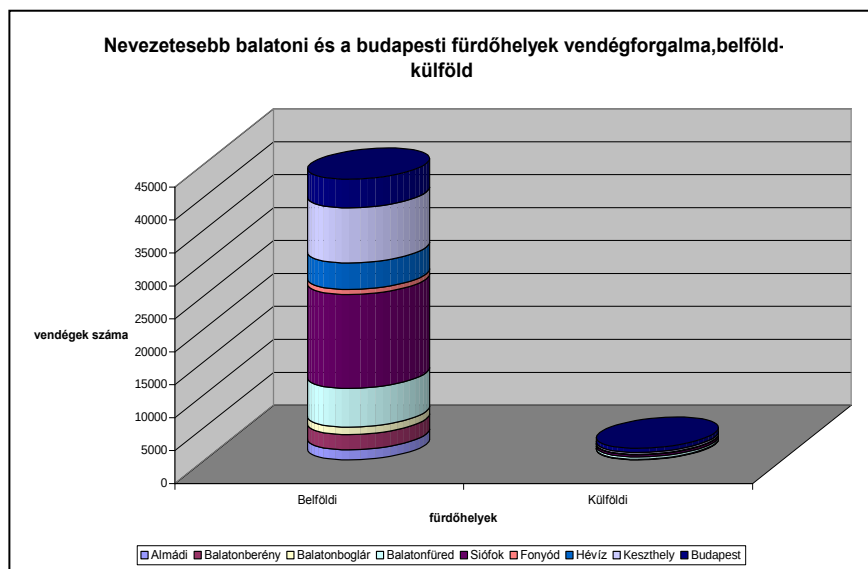
Fürdőhely	Állandó vendégek		Összesen	Ideiglenes vendégek		Összesen
	Belföldi	Külföldi		Belföldi	Külföldi	
Almádi	1011	30	1041	548	19	1608
Balatonberény	1732	13	1745	562	-	2307
Balatonboglár	842	19	861	290	24	1175
Balatonfüred	2886	92	2478	2991	244	6213
Siófok	4830	185	5015	9408	148	14571
Fonyód	670	2	672	87	-	759
Hévíz	3274	70	3344	780	0	4124
Keszthely	2443	88	2531	5922	226	8679
Budapest	3744	529	4268	600	79	4947

Magyar Statisztikai Évkönyv 1909. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1910, 84. oldala alapján készítette TÖRZSÖK A.- GALAMBOS I. 2010.

Az idegenforgalom a XX. század elején – központi vagy regionális intézmények és programok híján – leginkább helyi szinten szerveződött, bár a helyi elképzelésekhez nyújtott állami támogatások természetesen nélkülözhetetlenek voltak (ZML V.1734.713). A Balaton partján fekvő valamennyi település, valamint a Magyar Földrajzi Társaság 1891-ben alakult Balaton Bizottsága és az 1909-től egyre aktívabb Balatoni Társaság sokat tett egyfajta egységes Balaton-kultusz megteremtéséért (ZML V.1734.713). Különösen igaz ez Keszthelyre, ahol szinte minden intézkedésnél, fejlesztésnél figyelembe vették a turizmus igényeit,

amit bizonyít, az is, hogy itt jött létre a Balatoni Múzeum (ZML V.1734.909), amely 1908-ban a nagyszabású Balaton vidéki kiállításnak adott helyszínt. A Balaton nappal a „vízi járművek sürgés-forgásával, a víz sportjaival, napnyugtával a vízen [...] tündéri villamos kivilágítással, a víz káprázatos tündérestéivel, tűzijátékaival” igyekezett minél több látogatót vonzani (ZML V.1734.874). Keszthelyen az 1909-es évben minden és szinte mindenki kicsit az idegenforgalomnak volt alárendelve, még a laktanya miatt népszerű bordély bezárását is a fürdővendégekre való tekintettel kezdeményezték (ZML V.1734.861). A vásárok, piacok helyszínének kiválasztásánál turisztikai szempontok domináltak (ZML V.1734.763), még a tűzörségnek is tekintettel kellett lennie a fürdők vendégeire (ZML V.1734.791), sőt a fiataloknak a német érettségi feladat gyanánt Keszthelyről és a Balatonról szóló szöveget kellett fordítani (ZML VIII.51.32.nr.134).

A keszthelyi idegenforgalom elsősorban belföldi, középosztálybeli kisgyermekes családokra számított (SÁGI, J.1909f; ZML V.1734.713), ám nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy határokon kívül is népszerűsítse a fürdővárost a külföldi lapokban, például az *Illustrierte Zeitung*ban közölt fényképekkel illusztrált cikkben (*A Balaton fényképei*. In. Keszthelyi Hírlap 1909.5. p. 1).

***1. ábra Nevezetesebb balatoni és budapesti fürdőhelyek vendégforgalma,
belföld-külföld 1909***

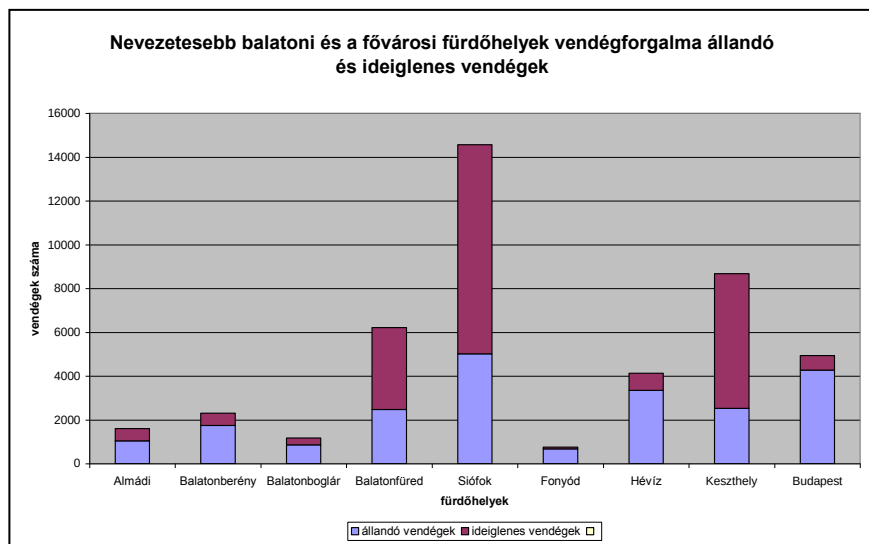
(Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1909. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1910, 84. oldala alapján készítette TÖRZSÖK A. 2010.)

A hirdetések szerepét és jelentőségét is felismerték a kortársak mind belföldi (ZML V.1734.334), mind külföldi vonatkozásban (SÁGI, J.1909e), sőt szorgalmaztak egyfajta állandó, pozitív propagandát leginkább a német területek felé (KOZMA, I.1909). A Balaton szépségeiről 1909-ben még filmet is forgattak (ZML V.1734.713), noha az első filmet 1895-ben mutatták csak be a párizsi Grand Cafében.

A Balaton jótékony hatását az egészségre ekkoriban tudományos munkákban is bizonyítani igyekeztek, tudományosan kimutatva, milyen jótékonyan hat a fürdőzés a vérnyomásra az érverésre és a légzésre (LENKEI, V.D.1911: 16).

A napfény mellett egészségmegőrző, sőt gyógyhatást tulajdonítottak a Balaton vizének. (SÁGI, J.1902, p.15). A fürdőidényt 1909-ben is elsősorban a nyár jelentette, bár azt a város rendezvényekkel, plusz szolgáltatásokkal – mint a vadászat –

igyekezett az ősz elejére is kiterjeszteni, ugyanakkor egyfajta második, téli idény kialakítására is kísérletet tett – elég ha a farsangi mulatságokra, illetve a korcsolyázó egyletre gondolunk. A vendégek még nem napokban, inkább hetekben számolták a Keszthelyen töltött időt, nem ritkán az egész nyarat Keszthelyen töltötték. Egész idényre egy minden kényelemmel ellátott szoba a Balaton, illetve Hullám szállókban nem volt drága, ha a sétányra vagy a hegyekre nézett akkor is csak harmadával került többbe (SÁGI J.1902, p.13). Állandó vendégeknek – még a statisztikusok is – azokat tekintették, akik legalább egy hetet töltöttek a fürdőhelyen, azokat pedig, akik ennél kevesebbet, viszont legalább egy éjszakát, ideiglenes vendégeknek. A korabeli statisztikákból ugyan kitűnik, hogy nagyobb az ideiglenes vendégek száma, mint az állandóké, legalábbis a legnagyobb balatoni fürdőhelyeken, mint Balatonfüreden, Siófokon és Keszthelyen. A kisebb fürdőhelyek, mint Fonyód, Hévíz, Balatonboglár, Balatonberény és Almádi esetében ez éppen fordítva igaz, akárcsak a fővárosban, bár talán Almádi későbbi fellendülését jelezte előre, hogy az ideiglenes vendégek száma már nem kevésse maradt el az állandókétól.

2. ábra. Nevezetesebb balatoni és fővárosi fürdőhelyek vendégforgalma állandó és ideiglenes vendégek 1909

(Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1909. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1910, 84. oldala alapján készítette TÖRZSÖK A. 2010.)

A két szigetfürdő a szállodák közvetlen közelében 140 öltözőfülkével, úszómesterrel és a kisdedeknek kialakított korlátokkal ellátott kosarakkal várta a vendégeket (SÁGI J.1902, p.5). A látogatóknak a városban összesen 220 szoba állt a rendelkezésére 1909-ben (*Keszthely-Hévíz gyógyfürdő*. In. Vasárnapi Újság 1909.15. p. 308), maga a Balaton szálló, „valóságos palota”, - 38 szobával rendelkezett. Mindkét szállót ügyes kiszolgálás, jó konyha és kitűnő borok jellemezték (ZML V.1734.713). A fürdők berendezése talán elmaradt az olyan külföldi híres fürdőkétől, mint Karlsbad vagy Marienbad, - ez utóbbiban például „szénsavas, iszap-, gőz-, gáz-, elektromos és hőlégfürdő között lehetett válogatni (REDEN A.S.1989, p.182), - ám ahogy ez a balatonvidéki kiállításon megfogalmazásra került, maga a Balaton „a természeti szépségeknek olyan tündérországa, ahová idővel a külföldnek is csodálattal kell sereglenie” (ZML V.1734.874). A vendéglők teraszán naponként cigányzene szólt – zenedíj nélkül –, a két csónakházban „számos csónak, szandolin és vitorlás-hajó”, míg a parton tenisz pálya, a szállodákban pedig „tekeasztal, zongora” állt a látogatók rendelkezésére. A gyermekeket játszó-, labdázó helyek, illetve hinták várták. A parti szállókban, illetve a part menti villákban egymást érték az estélyek, multságok, a Balaton vizén pedig ún. „velencei estéket” tartottak. Ilyenkor a part sétányát kivilágították, tűzijátékot rendeztek és kivilágított csónakokat biztosítottak a vendégeknek díjtalanul (SÁGI J.1902, p.5).

Csáky Árpád „balatoni ingyen-fürdő” létesítését szorgalmazta a településen, amelytől az idegenforgalom további növekedését várta (CSÁKY Á.1909). Keszthely város 1909-ben a fürdő fejlesztésére – mindenekelőtt egy partszakasz feltöltésére és rendezésére – 400 000 korona kölcsön felvételét tervezte (ZML V.1734.713), ugyanakkor napirenden volt a hévízi gyógyfürdőben rejlő lehetőségek jobb kihasználása és a Hévíz és Keszthely közötti állandó közlekedés megteremtése helyi érdekű vasút által. 1909-ben Hévízen új

gyógyterem, vendéglő és olvasóterem nyílt (*Keszthely – Hévíz gyógyfürdő*. In. Vasárnapi Újság 1909.15. p. 308).

4. A Nyugat-Dunántúli Régióhoz⁴ tartozó Keszthely turizmusa napjainkban

Napjainkban Keszthely infrastruktúrája – még ha rá is férne a fejlesztés, például a parkolóhelyek tekintetében (SÁMEL J. – TEMESI H. 2009b) – megfelel a városokkal szemben támasztott követelményeknek. A város kiterjedése, kiépítettsége természetesen messze felülmúlja a száz évvel korábbi viszonyokat (MÜLLER R. 2005, p.8), a turisták egyaránt eléri a települést közúton, vasúton és hajón, sőt az egyre növekvő forgalmú sármelléki repülőtér megnyitásának köszönhetően immáron repülőgépen is (*Keszthely Város Képviselőtestületének, valamint Turizmus és külkapcsolatok bizottságának jegyzőkönyvei* 2009. Ined).

A belföldre és külföldre irányuló balatoni marketingtevékenység alapján nehéz lenne egyértelműen meghatározni Keszthely idegenforgalmának potenciális célcsoportjait, hiszen a hirdetések, reklámriportok minden korosztályt és társadalmi réteget igyekeznek megcélozni. Nyilvánvaló, hogy a belföldi turizmus térnyerése csak részben pótolhatja az elveszett német vendégeket (TEMESI H. 2009), akik jellemzően többet költenek honfitársainknál és többnyire nem az átlagos 3,8 napot, hanem 6 napot töltenek el a városban. A marketingtevékenység nyomán azonban úgy tűnik Keszthely „egyrészt a fiatal családok üdülőhelye, akiknek gyereke általában 6-14 év között van”, másrészt sokat nyújt az egyedülálló fiataloknak, „a fiatal pároknak, akik nem rendelkeznek gyerekekkel és előnyben részesítik az aktív nyaralást vagyis lovagolni, szörfözni, biciklizni, vitorlázni akarnak” (TAR L.2009).

Keszthelyen a turisztikai szolgáltatások bősége várja a vendégeket. A fürdési lehetőségek (balatoni, medencés) és a hangulatos éttermek mellett a legkülönbözőbb sportágak gyakorolhatók, igénybe vehetők wellness szolgáltatások, létezik strandkönyvtár és létrejött a balatoni elsősegélynyújtó szolgálat is A városban látnivalók, múzeumok (Balatoni Múzeum, Babamúzeum, Georgikon Majormúzeum, Kastélymúzeum), a város környékén

pedig túraútvonalak és kiépített kerékpárutak várják a vendégeket (SÁMEL J. – TEMESI H. 2009b, p.5; HORVÁTH Á. 2009, p.7). A település jó adottságokkal rendelkezik mind a szabadidős, mind az aktív, mind pedig a konferenciaturizmus terén (*Keszthely város és térsége turisztikai marketing terve 2005-2007*), adottságait azonban valószínűleg nem kellőképpen aknázza ki, amit bizonyít, hogy a „kedvenc balatoni helyem” felmérésben a középmezőnyben szerepel, Siófok mögött messze elmaradva (*Keszthely Város Képviselőtestületének, valamint Turizmus és Külkapcsolatok Bizottságának jegyzőkönyvei 2009*. Ined). Keszthely ugyan nincs rajta a tíz legforgalmasabb turisztikai desztináció listáján, ahol Siófok a negyedik, ám a befizetett idegenforgalmi adó tekintetében 2004-ben a tizedik volt (MICHALKÓ G. 2007, pp. 252-253).

A jelenlegi keszthelyi fejlesztési elképzelések főbb pontjai a minőségi szálláshelyek kialakítása (melyet az önkormányzat adókedvezménnyel is támogatna), a város épített környezetének rendezése, különös tekintettel az Amazon szállóra, a szabadtéri színpadra, a két balatoni szállodára, a Hullámra és a Balatonra, a sportlétesítményekre, fontos feladat továbbá a strandfejlesztés (mederkotrás és további medencék építése), a Fő tér rekonstrukciója, de távlati célként felmerül egy élmény vagy termálfürdő létrehozása is, ami hozzájárulna a szezon meghosszabbításához. 2009-ben a vendégek négytizede érkezett külföldről, legnagyobb arányban Németországból, Ausztriából és Csehországból, ám a vendégek számát tekintve érdemes megemlíteni Oroszországot, Lengyelországot, sőt Ukrajnát is. A németek érdeklődése ugyan tovább csökkent, az osztrákoké azonban kismértékben, a cseheké pedig jelentősen nőtt, átlagosan Zala megyében 3,8 napot töltöttek egy szálláshelyen. (*Nyugat-Dunántúl idegenforgalma – 2009. január-augusztus*. In. Statisztikai Tükör 2009.152. 2.p).

A külföldiek legszívesebben a gyógyszállókat, négy csillagos, továbbá három csillagos szállodákat keresik fel. Általánosan jellemző, mondhatni trend a természetben történő nyaralás, egész Európában növekedőben van az aktívan pihenők száma, a legjelentősebb utazási motivációk például a német lakosság körében

a természetjárás (35%), aktív üdülés (22%), egészségturizmus (20%), wellness (19%) (GYURICZA B. 2009). A Balaton legfontosabb küldő országok között évek óta (ahogy ez az alábbi táblázatból is kiderül) első helyen Németország áll, melyet rendszeren Ausztria követ.

Egybecseng a KSH adataival Tar Lászlónak a Nyugat-Balatoni Turisztikai Iroda vezetőjének tapasztalata. „A külföldi vendégek, elsősorban a németek – egészítette ki a KSH adatait Tar László -, kimondottan előnyben részesítik a kertesebb, zöldebb, jobb felszereltségű apartmanokat, ahol nemcsak úszómedence hanem mosogatógép is van, míg a belföldi vendégeknél az elsőleges az ár, sok esetben az egyszerűbb, olcsóbb szálláshelyeket keresik” (TAR L.2009).

A balatoni, ezen belül a keszthelyi idegenforgalom fellendítésén számos szervezet munkálkodik folyamatosan, mint a Magyar Turizmus Zrt., Balaton Fejlesztési Tanács, Nyugat-balatoni Térségmarketing Kht., Zala megye, Keszthely és Környéke Többcélú Kistérségi Társulás, Keszthely város és az egyre élénkebb tevékenységet folytató, különböző szintű turisztikai desztináció menedzsmenetek, melyek közül a jövőben várhatóan fontos szerephez jut a Keszthelyi Önkormányzat Helyi TDM Szervezete.

5. A XX. század eleji és napjaink idegenforgalmi jellemzőinek összehasonlítása

Alapvető elmozdulás következett be az átlagosan egy helyen eltöltött vendégéjszakák számát tekintve, általánosságban megállapítható, hogy az átlagos tartózkodási idő az elmúlt száz évben csökkent, változtak ugyanis az utazási szokások. 1909-ben még a vendégek közel harmada legalább egy hetet vagy még annál is többet töltött el Keszthelyen és országosan is jellemző volt még, hogy a vendégek a teljes idényt vagy annak nagy részét ugyanazon fűrdőhelyen töltötték el, emiatt is lehetett indokolt a korabeli statisztikákban az állandó és ideiglenes vendégek elkülönítése. Napjainkra ez a két kategória (állandó, illetve ideiglenes vendég) kikopott. A XX. század elején a fogyasztói igények, illetve lehetőségek még nem váltak annyira élesen külön kategóriákra, mint

napjainkban, így gyakoribbak voltak a mindenki számára elérhető szolgáltatások, mint a zeneszolgáltatás, a „velencei esték”, a bárki számára látogatható estélyek, mulatságok, egyéb rendezvények. Napjainkban inkább jellemző a szolgáltatások specializálódása és részben a magasabb költségigényből fakadóan díjkötelessé tétele. Mivel a Balaton önmagában már nem jelentett elegendő vonzerőt, ezért a fürdön kívül szükségzerű volt a szolgáltatások széles spektrumát nyújtani a vendégeknek (sportolási lehetőség, kulturális kínálat, igényes gasztronómia, gyógyvíz, wellness szolgáltatás, szórakozási lehetőség stb). A turisták utazási motivációi manapság már igen összetettek, egyik évről a másikra módosulhatnak (MICHALKÓ G. 1999, p.91). Olyan tényezők is befolyásolják, mint például a mozifilmek hatása, amely bizonyítottan akár háromszáz százalékos forgalomnövekedést is indukálhat (SULYOK J. 2009, p.36).

Lényegi különbség továbbá, hogy az idegenforgalom ügye a XX. század elején még az egész város lakosságának talán legfontosabb kérdés volt, míg napjainkban a keszthelyi polgárok számára fontos ügy maradt ugyan továbbra is, ám száz évvel ezelőtti kivételes helyzetét már elveszítette. A XX. század elején virágzó Balaton-kultusz, melynek hatására a város és lakosai szinte mindent alárendeltek a turizmus érdekeinek mára a múlté, bár ma is akadnak példaértékű kezdeményezések. Az olyan alulról építkező, az idegenforgalmat támogató kezdeményezésekre, mint a keszthelyi Nők a Balatonért Egyesület vagy a Balatonfüredi Turisztikai Egyesület nagy szükség van.

Alapvető különbség mutatkozik a marketingtevékenység koordinálásában és megvalósításában. Míg a XX. század elején ez még a város feladata, mondhatni szívügye volt, a központi kormányzat csak támogatásokat nyújtott az elképzelésekhez, addig jelenleg a hazai turizmus marketingjét, regionális, illetve még inkább központi intézményekből irányítják. A balatoni turizmus rövid távú céljaiként ugyanakkor a „gazda szerepkör” érdemi betöltését jelölték meg 1999-ben is (PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2001, p.405), melyet a XX. század elején még Keszthely ténylegesen birtokolt.

Érdekes, hogy napjainkban is felmerült a XX. század elején még működő fedett fürdőházakhoz hasonló fürdők létesítésének igénye, mivel „egy fürdőhelyen a szezont az határozza meg, hogy hány hónapig használható a fürdő. Keszthelyen kizárólagosan csak a balatoni strand van, a szél miatt sokan még 26 fokban sem szívesen mennek be a strandra. Ha abban történne változás, hogy a kabinokat vagy egy részüket úgy alakítanák át, hogy szélvédett helyen menjenek be, jöjjenek ki a vendégek, a szezon hosszabb lehetne.” (TAR L.2009).

A Balaton, a Keszthelyi-öböl és maga a város a turizmus tekintetében is a lehetőségek tárháza. A lehetőségekből ötleteknek kell születni, amelyekben nincs is hiány, de megvalósításuk számos akadályba ütközik. A legfőbb gátló tényező sajnos az anyagi bázis hiánya, amely befolyásolja mind a keresletet, mind a kínálatot. Ha e téren pozitív változás mutatkozna - minden valószínűség szerint - a turizmus Keszthely és a térség gazdasági multiplikátorává válhatna.

BIBLIOGRÁFIA:

1. A Balaton fényképei. In. Keszthelyi Hírlap 1909.5. p. 1.
2. A Balaton turizmusának fejlesztési koncepciója és programja. In. Turizmus Bulletin 2008. Balaton különszám pp. 54-58.
3. A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma a Nyugat-Dunántúlon 2009. In. www.ksh.hu; Idegenforgalmi évközi táblák -Nyugat-Dunántúl idegenforgalma, 2009. január-október – táblázatok (utolsó letöltés:2010.április 6.)
4. A Közép-Dunántúl és a Balatoni üdülőkörzet idegenforgalma, 2009. január-augusztus. In. Statisztikai Tükör 2009.153. 2. p.
5. Berta Gy. 2008: Statisztikusok a Balatonról. In. Turizmus Bulletin 2008. Balaton különszám pp. 74-76.
6. BONTZ J. 1896: Keszthely város monográfiája. Farkas, Keszthely, 1896. pp. 362-365.
7. BULLA B. – MENDŐL T. 1999. A Kárpát-medence földrajza. Lucidus K., Budapest, p.225.

8. CSÁKY Á. 1909: Rendezzük a balatoni ingyen-fürdőt. In. Keszthelyi Hírlap 1909.41. p. 1.
9. Egy város és egy falu. In. Keszthelyi Hírlap 1909.21. p.1.
10. Fürdők érdekében. In. Keszthelyi Hírlap 1909.31. p.1.
11. Hogyan teszik a balatoni fürdőket közkedveltekké. In. Balatonvidék 1909. augusztus 8. pp. 2-3.
12. HORÁNYI Á. 2009: A reneszánsz év koronája. In. Zalai Hírlap 2009. augusztus 3. p. 7.
13. HORVÁTH Á. 2009: Szomszédolás a múltba. In. Zalai Hírlap 2009. augusztus 5. p. 7.
14. Intő szó. In. Balatonvidék 1909. július 11. pp. 1-2.
15. KÁRPÁTHY J. A zalai Balatonpart. In. Keszthelyi Hírlap 1909.17. p. 1.
16. Keszthely – Hévíz gyógyfürdő. In. Vasárnapi Újság 1909.15. p. 308.
17. Keszthely város és térsége turisztikai marketing terve 2005-2007. Forrás: <http://www.keszthely.hu/koncepcioik> (utolsó letöltés 2010.február 20.)
18. Keszthely Város Képviselőtestületének, valamint Turizmus és külkapcsolatok bizottságának jegyzőkönyvei 2009. Ined.
19. KISS K. – MESTER T. – POLGÁR J. 2008: A Balaton régió turizmusa a statisztikák tükrében, 1990-től napjainkig. In. Turizmus Bulletin 2008. Balaton különszám pp.63-70.
20. KOZMA I.1909: Kössük össze a Balatont a külfölddel! In. Balatonvidék 1909. augusztus 29. pp. 2-3.
21. Magyar Statisztikai Évkönyv 1909. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1910, 546. p.
22. MICHALKÓ G. 2007: Magyarország modern turizmusföldrajza. Dialóg, Budapest-Pécs, 275.p.
23. MICHALKÓ G. 1999: A városi turizmus elmélete és gyakorlata. MTA, Budapest, 167.p.
24. MICHALKÓ G.- VIZI I. 2008: A Balaton borturizmusának földrajzi vizsgálata. In. Turizmus Bulletin 2008. Balaton különszám pp. 34-41.

25. MÜLLER R. 2004: A régi Keszthely képeslapokban. Faa Produkt Kft., Keszthely-Veszprém, 67. p.
26. MÜLLER R. 2005: Keszthely tegnapelőtt... tegnap... és ma. Nyugat-Balaton Térésmarketing Kht., Keszthely
27. Nyugat-Dunántúl idegenforgalma – 2009. január-augusztus. In. Statisztikai Tükör 2009.152. 2 p.
28. Nyugat-Dunántúl idegenforgalma – 2011. január-október. In. Területi Statisztikai Tükör 2011/84. 2 p.
29. Kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma 2011. január-augusztus. In. KSH Gyorstájékoztató 2011/159. 15 p.
30. Kereskedelmi szálláshelyek forgalma, 2011. szeptember. In. KSH Gyorstájékoztató 2011/174. 15 p.
31. Kereskedelmi szálláshelyek forgalma, 2011. október. In. KSH Gyorstájékoztató 2011/192. 15 p.
32. A települési infrastruktúra fejlődése a Nyugat-Dunántúlon. KSH, 2009.
33. A települések infrastrukturális ellátottsága, 2010. In. Statisztikai Tükör 2011/75. 6 p.
34. A lakosság többnapos belföldi turisztikai utazásainak jellemzői, 2011 I. félév. In. Statisztikai Tükör 2011/64. 3 p.
35. Kereskedelmi szálláshelyek forgalma 2010. január-december. In. KSH Gyorstájékoztató 2011/19. 18 p.
36. Jelentés a turizmus 2009. évi teljesítményéről. KSH, 2010.
37. Balaton idegenforgalom 2009. szeptember végén. KSH, 2009.
38. Statisztikai tájékoztató, Zala megye, 2011/3. KSH, 2011.
39. PUCZKÓ L. – RÁTZ T. 2001: A turizmus hatásai. Aula, Budapest, pp.399-444.
40. REDEN, ALEXANDER SIXTUS VON 1989: Az Osztrák-Magyar Monarchia : Történelmi dokumentumok a századfordulótól 1914-ig. Széchenyi Kiadó, Budapest-Salzburg, pp. 178-188.
41. SÁGI J. 1909a: Állandó színház. In. Keszthelyi Hírlap 1909.37. p.1.
42. SÁGI J. 1909b: Balatonpartunk jövője. In. Keszthelyi Hírlap 1909.5. p. 1.

43. SÁGI J. 1909c: Külön vonatokat a Balaton mellé! In. Keszthelyi Hírlap 1909.39. p.1.
44. SÁGI J. 1909d: Magyar színház a szabad természetben. In. Vasárnapi Újság 1909.6. pp. 111-112.
45. SÁGI J.1902: Keszthely és balatoni fürdőjeinek ismertetése. s.n, Keszthely, 1902. pp. 4-13.
46. SÁGI J.1909e: A Balaton és a külföld. In. Keszthelyi Hírlap 1909.13. p. 1.
47. SÁGI J.1909f: A Balaton idegenforgalma. In. Keszthelyi Hírlap 1909.38. p.1.
48. SÁGI J.1909g: Ne neked Keszthely! In. Keszthelyi Hírlap 1909.23. p.1.
49. SÁMEL J. – TEMESI H. 2009a: A gyógyító a hévíziek kincse. In. Zalai Hírlap 2009. augusztus 6. p. 8.
50. SÁMEL J. – TEMESI H. 2009b: Főváros a Balaton partján. In. Zalai Hírlap 2009. augusztus 10. p. 5.
51. SÁMEL J. – TEMESI H. 2009c: Már a rómaiakat is elbűvölte. In. Zalai Hírlap 2009. augusztus 4. p. 6.
52. SÁMEL J. – TEMESI H. 2009d: Tengerparti hangulatot áraszt. In. Zalai Hírlap 2009. augusztus 5. p. 6.
53. SOMOGYI GY.: Balaton gyógy- és tengerfürdő. Novoprint, s.a., s.l. 143. p.
54. SULYOK J. 2008: A Balaton mint turisztikai desztináció ismertsége és imázsa Magyarország legfontosabb küldő országaiban. In. Turizmus Bulletin 2008. Balaton különszám pp. 18-24.
55. SULYOK J. 2009: Filmturizmus, avagy a filmekben rejlő lehetőségek a turisztikai desztinációk számára. In. Turizmus Bulletin 2009.XIII.1. pp.34-39.
56. TEMESI H. 2009: Fogytakozóban a német vendégek. In. Zalai Hírlap 2009. augusztus 3. p. 6.
57. TAR L. 2009: Interjú Tar Lászlóval, a Nyugat-Baltoni Turisztikai Iroda vezetőjével. Készítette: Törzsök András 2009. augusztus 6. Ined.
58. Turizmus Bulletin 2008. Balaton különszám

59. Új lendületben a keszthelyi belváros rehabilitációja. In. Monitor XVII.13. p. 11.
60. Zala Megyei Levéltár V. fond 1734.ő.e. Keszthely város iratai
61. Zala Megyei Levéltár VIII. fond 51.doboz 32. csomó.nr.134.
62. Zala Megyei Levéltár X. fond 213. őrzési egység

Az UMDSZ megalakulása és tevékenysége

Az 1980-as években egyre aktívabb tevékenységet folytató magyar kulturális csoportok működésének eredményeként, 1989. február 26-án, Ungváron megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), melynek irányadó célkitűzései között szerepelt a Kárpátalján élő magyar nemzeti kisebbség összefogása, képviselése. Két évvel később az Ukrajnában működő egyéb magyarságsszervezetekkel közösen hozták létre az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetséget (UMDSZ) az országos összefogás érdekében.

Az UMDSZ 1991. október 5-én, Kijevben megválasztott tisztségviselői: Fodó Sándor (a KMKSZ elnöke), a két társelnök: Vigh János (a Kijevi Magyarok Egyesületének (KME) elnöke) és Ilku Marion József (az Lembergi Magyar Kulturális Szövetség (LMKSZ) elnöke). Az UMDSZ első közgyűlését 1992. január 18-án tartotta, ahol főtitkárává a kijevi Vass Tibort választotta, aki a Szövetség Alapszabályát 1992. március 17-én jegyeztette be az Ukrán Igazságügyi Minisztériumban. Az Alapszabály újrajegyzésére 1993. március 9-én került sor. A KMKSZ az 1994 és 1996 között kialakult belső átalakulások következtében felfüggesztette UMDSZ tagságát, ugyanis belső ellenzéke éppen az UMDSZ képében találta meg az egyesítő szervezetet.³²⁶

Az UMDSZ életében lényeges változást hozott az 1996. március 9-én Lembergben megtartott közgyűlés. A Szövetségi Közgyűlést a KME és az LMKSZ, az UMDSZ két alapító tagszervezetének elnökei hívták össze azzal a céllal, hogy az addig tapasztalt passzivitást megszüntetve az UMDSZ átszervezésének további kérdéseiről, valamint a Szövetség jövőbeni tevékenységéről határozzanak. Új tagszervezetek felvételének kérdésében is döntöttek: a Közgyűlés a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai

³²⁶ Dupka György – Kárpátalja magyarsága, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága kiadásában, Budapest, 2000; 102. o

Közösségét (MÉKK), a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fórumát (KMSZF) egyhangú szavazással felvette az UMDSZ-be. A Szövetség Ungvárról Kijevbe tette át a székhelyét. Elnöke Tóth Mihály parlamenti képviselő lett, Vass Tibort ügyvezető elnökké választották. A korábbi három társelnök helyébe a Közgyűlés létrehozta a társelnökök tanácsát, melynek tagjai a tagszervezetek elnökei: Víg János (MKE), Ilku Marion József (LMKSZ), Dalmay Árpád (KMSZF), Dupka György (MÉKK) lettek.³²⁷ A döntés értelmében, a továbbiakban minden tagszervezetet öt-öt személy képviselt a szövetségi fórumban. A közgyűlésen munkabizottságot hoztak létre a belső működési szabályzat és a programtervezet kidolgozására. A szövetségi fórum megbízta az ügyvezető elnököt, hogy kérje az UMDSZ felvételét a Magyarok Világszövetségébe. Az UMDSZ elnöke pedig megbízást kapott arra, hogy az UMDSZ-t képviselje Ukrajna törvényhozó és végrehajtó szervében, illetve az országos és a nemzetközi fórumokon.³²⁸

Lényeges határozatokat hozott a Kijevben 1996. június 8-án megtartott közgyűlés. A közgyűlés tudomásul vette a KMSZ elnökségének azon állásfoglalását, miszerint felfüggeszti tagságát az UMDSZ-ben. A Szövetség elfogadta az UMDSZ módosított alapszabályzatát, a Szövetség programját. A MÉKK javaslata alapján a közgyűlés állást foglalt a Vereckei-hágón felállítandó honfoglalási emlékművel, a Szolyvai-emlékpark karbantartásával és egy honfoglalaskori síremlék felállításával, valamint Kijevben egy emlékjel elhelyezésével kapcsolatban. Az UMDSZ tagszervezete lett az Ivano-Frankivszi Balaton Kulturális Egyesület és a Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesülete.³²⁹

Az UMDSZ 1999. május 29-én, Ungváron tartotta meg soros, tisztújító közgyűlését. A tagszervezetek küldöttei meghallgatták Tóth

³²⁷ Dupka György: Autonomiatörekvések Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2004; 67-69. o.

³²⁸ Tóth István: Regionális és nemzetiségi törekvések Kárpátalján a kilencvenes években. // Globalizáció és nemzetépítés. Teleki László alapítvány, Budapest, 1999; 173 – 182 o.

³²⁹ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Poliprint, Ungvár, 2004; 378 o.

Mihály elnök, Vass Tibor ügyvezető elnök és Ádám Barnabás, az ellenőrző bizottság tagjának beszámolóját az 1996–1999-es időszakban kifejtett tevékenységről. A közgyűlés döntött új tagszervezetek: a Krími Magyarok Petőfi Sándor Szövetsége, a Kárpátaljai Egészségügyi Dolgozók, a Kárpátaljai Magyar Gazdaszövetség, a Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetsége felvételéről; később a Magyar Iskolaigazgatók Fóruma is az UMDSZ tagja lett. Módosult a Szövetség struktúrája: elnökké Tóth Mihályt, ügyvezető elnökké Vass Tibort, regionális alelnökké (Kárpátalja) Zubánics Lászlót, regionális alelnökké (Kárpátokon túli régió) Ilku Marion Józsefet választották. Hét munkabizottság jött létre: gazdasági: Dupka György; közművelődési: Horváth Sándor; önkormányzati-emberjogi: Tóth Mihály; külkapcsolatok: Vigh János; oktatási: Árpá Péter; társadalompolitikai: Kőszeghy Elemér; egészségügyi és ökológiai: dr. Szabó László. 2000 elején a Szövetségnek 10 ezer tagja van. A tagság ekkor 11 tagszervezetbe tömörült.³³⁰

2002 szeptemberében, a társelnökök tanácsának ülésén létrehozta egy előkészítő bizottságot, melynek feladatul adták a szervezet belső reform tervezetének kidolgozását. A bizottság tagjai: Dupka György, Zubánics László, Kőszeghy Elemér, Kincs Gábor. Javasataik 2002. december 7-i közgyűlésen kerültek megvitatásra. A közgyűlés által elfogadott átalakításokkal megszűnt az ügyvezető elnöki poszt, illetve négy alelnöki tisztséget, állandó szakbizottságokat, ellenőrző és mandátumvizsgáló, valamint etikai és szabályzatfelügyelő bizottságot hozott létre. Az újonnan választott tisztségviselők a következőek: Gajdos István elnök, Dupka György kulturális-szervezési, Kincs Gábor gazdasági, Kőszeghy Elemér politikai, Vass Tibor ügyvezetői alelnök. 2003. július 12-én került sor az UMDSZ I. Kongresszusára, amely a XV. közgyűlésnek felelt meg. Megerősítették pozícióikban a 14 szakbizottság és az elnökség tagjait. 2005. május 21-én Beregszászban került sor az UMDSZ XVI.

³³⁰ Dupka György – Kárpátalja magyarsága, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága kiadásában, Budapest, 2000; 211 o.

közgyűlésére (II Kongresszus), amelyre közel félezer küldött és vendég érkezett Ukrajna megyéiből és a határon túlról. Kiemelten nagy hangsúlyt helyeztek az egyéni tagságok formájában történő tagtoborzásra.³³¹

Gajdos István személyében, 2002 és 2006 között az UMDSZ képviselte az ukrainai magyarságot a kijevi parlamentben. Az UMDSZ országos elnöke az ukrán törvényhozás emberi jogi, kisebbségi és nemzetiségek közötti kapcsolatok parlamenti bizottságának titkáráként dolgozott. Ez idő alatt a nemzeti kisebbségekről szóló törvénytervezetének, a nemzeti-kulturális autonómia megalkotásának kérdéseit igyekezett napirenden tartani és elfogadtatni a törvényhozás házában. A költségvetések elfogadásakor a magyar parlamenti képviselő többször is az államelnökhöz és a Miniszteri Kabinethez fordult azzal a kéréssel, hogy növeljék a nemzetiségi kisebbségeknek szánt támogatások összegét. Ennek köszönhetően a támogatások összege a 2004-es évre majdhogynem megduplázódtak. Jelentősen nőtt az állami támogatás mértéke a tankönyvkiadás terén, ami szintén pozitívként könyvelhető el. Az UMDSZ által 2004-ben sikerült befejezni és felavatni a Szolyvai Emlékparkot, a málenkij robot alkalmával elhurcoltak 60. évfordulójának emlékére.³³²

Az UMDSZ politikájának másik fontos alappilléret képezi az anyaországgal folytatott közös párbeszéd, és kapcsolattartás. A Magyar Állandó Értekezlet aktív tagjaként az UMDSZ részt vett a „szomszédos államokban élő magyarokról” szóló törvény kidolgozásában. A Szülőföld Alap, mint határon túli segélyszervezet szorosan támogatja az UMDSZ munkáját. Ennek az együttműködésnek a keretében valósulhatott meg az Ungvári Nemzeti Egyetem történelem karán belül felállított magyar történelem és európai integráció tanszék. A Miniszterelnöki Hivatal

³³¹ Orosz Ildikó – A függetlenségtől a narancsos forradalomig (1991-2004). A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában. Ungvár, Poliprint Kiadó, 2007; 214. o.

³³² Horváth Jenő – Kisebbségek Ukrajnában, 1986-2011, Kronológia. // História, 2012/ XXXIV. évfolyam, 1. szám; 10. o.

és az Oktatási Minisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia képviselőinek jelenlétében 2005. október 3-án került átadásra az új magyar tanszék. Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) kezdeményezésére, a Magyar Miniszterelnöki Hivatal és a Szülőföld Alap támogatásával, 2008-ban a Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar is megkezdhetette munkáját.³³³

2008. január 13-án a kárpátaljai magyar kisebbség oktatási rendszerét nehezítő problémákról, a Tisza vízminőségének közös védelméről, a Záhony térségébe tervezett logisztikai központról tárgyalt Munkácson Sólyom László magyar köztársasági elnök ukrán vendéglátójával, Viktor Jusczenkóval. A két vezető megállapodott: még az idén felavatják a vereckei honfoglalási emlékművet, Budapesten pedig az 1932-es ukrajnai éhínség áldozatainak állítanak emlékjelet. Az államfők részt vettek a Vörösbó-2008 fesztiválon is. Sólyom László Beregszászban, a II. Rákóczi Ferenc nevét viselő főiskolán találkozott az intézmény, a kárpátaljai magyarságszervezetek és a történelmi egyházak vezetőivel. Az UMDSZ-t Gajdos István elnök, Dupka György, Köszeghy Elemér és Kincs Gábor alelnökök, valamint Medvigy István megyei képviselő képviselte.

Az UMDSZ figyelemmel kísérte és támogatta a Vereckei-emlékmű felállítását, sőt 2008. július 21-én részt vett annak felavatásán is. A magyar emlékművet Bársony András kijevi magyar nagykövet, az emlékjelet Oleg Havasi, Kárpátalja megye kormányzója avatta fel. Az ünnepségen jelen volt Matl Péter munkácsi szobrász, a mű alkotója, Dmitro Tkacs, Ukrajna budapesti nagykövete és az UMDSZ vezetői.³³⁴

A 2002-2010 közötti időszakban a Magyarországon kormányon lévő Magyar Szocialista Párt által nyújtott támogatás a kárpátaljai magyar politikai küzdőtéren az UMDSZ-t juttatta előnybe. Az anyaországi támogatások elosztása, és egyéb pályázati levezetések

³³³ http://kitekinto.hu/karpat_medence/2010/07/10/magyarigazolvanyok_all_a_bal_karpataljan/ - 2010.03.21.

³³⁴ <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/080722/ke01.html> - Felavatták a vereckei emlékjelet; 2012.04.05.

megerősítették Szervezetet. 2006. március 24-én – a hatályos választási törvénynek megfelelően – alakult meg az Ukrajnai Magyar Demokrata Párt, mely által lehetővé vált a választásokon történő hivatalos indulás.

A Magyar Iskolák Igazgatóinak Fórumát 2002-ben hozták létre azzal a céllal, hogy segítséget nyújtson az iskoláknak az ukrán állammal való együttműködésben. A szervezet elnöke Árpá Péter lett, az Ungvári Dayka Gábor Középiskola igazgatója. Az UMDSZ-el való együttműködés jellemzi a Fórumot. A Kárpátaljai Magyar Oktatásért Szülői és Pedagógus Tanács (KAMOT) 2003 februárjában jött létre, Ungváron. Ahogy a nevében is benne van, célja a kárpátaljai magyar tanulók és pedagógusok helyzetének javítása, az oktatás színvonalának javítása. Ugyan az alakuló gyűlés után kiadott nyilatkozatban Kovács Péter elnök utal arra, hogy nem tartoznak politikai tömbökhöz, még 2003 őszén az UMDSZ támogatásával az Illyés Közalapítvány a KAMOT-al kötött szerződést a Szülőföldön Magyarul oktatási-nevelési támogatás lebonyolítására. Ennek a munkának az elvégzésére létrehozták a KAMOT JA, vagyis Jótékonyági Alapítvány nevű ügyintéző szervet (elnöke kocsis Mária).³³⁵

Az UMDSZ fontosabb szervezetei közé tartoznak a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma és a Kárpátaljai Határmenti Önkormányzatok Társulása.

Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége

A KMKSZ 1992-ben lényegesen módosított alapszabálya megszüntette a szakmai munkabizottságokat. Így az eredményesen működő gazdasági, kulturális, oktatási, képviselő-koordinációs, ifjúsági, vallási, autonómia-ügyi bizottságot, a túlélők bajtársi körét, szociális, történelmi-hagyományörző, nyelvpolitikai, egészségügyi-családvédelmi-ökológiai, rehabilitációs, sajtó, agrár és más testületeket. A fentebb említett hajdani munkabizottságok és egyéb

³³⁵ Dupka György: Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseltek. Ungvár, KMMI, Intermix Kiadó, 2011; 98 o.

struktúrák több önálló szakmai, jogi szervezetként működtek tovább. Így alakult meg a Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közössége, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, a Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága és számos kisebb-nagyobb szakmai érdekvédelmi szervezet.³³⁶

1992. szeptember 20-án alakult meg a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja. Az írócsoport Alapítólevelének nyilvánosságra hozatalát, amely többek között arra hívja fel a figyelmet, hogy "az egyetemes magyar kultúra több évtizedes széttagoaltsága után most nyílt újra lehetőség az egységes magyar szellemi égbolt megteremtésére." A dokumentumot Füzesi Magda, Horváth Sándor, Dupka György, Balla D. Károly és mások írták alá.

Ez az írócsoport volt a kezdeményezője az I. Ungvári Értelmiségi Találkozó megszervezésének, amely 1993. február 6-án zajlott le az ungvári református templomban. Ezen a találkozón merült fel először egy magyar értelmiségi alkotóközösség megszervezésének gondolata és igénye.³³⁷

1993. március 19-én Almássy Sándor, Dupka György, Molnár Bertalan, dr. Szabó László, Tóth István, Turóczy István, dr. Árpai István, Horváth Sándor, Lizák László, Sloszár József személyében kezdeményező bizottság alakult, mely ezen a napon megfogalmazta a később nyilvánosságra hozott Alapító levelet.

A szorgos előkészítői és szervezői munka eredményeképpen 1993. április 30-án Ungváron 70 alapító taggal megalakult a Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közössége. A Megyei Egészségügyi Felvilágosító Központ üléstermében irodalmárok, szerkesztők, egyetemi előadók, vállalati vezetők, mezőgazdasági nagyüzemek vezetői, farmerek, gazdálkodók, polgármesterek, képviselők tartották fontosnak e szövetség megalakulását. Megválasztották a tisztségviselőket. A MÉKK tiszteletbeli elnöke Molnár Bertalan,

³³⁶ Húsz esztendő a kárpátaljai magyarság szolgálatában – KMKSZ. Ungvár, Kárpátaljai Kulturális Szövetség, 2009; 27 o.

³³⁷ Dupka György – Zubánics László: 15 éves a MÉKK: értelmiségi fórum. Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közössége, Beregszász, 2009; 16 o.

elnöke Dupka György lett. A közösség tudományos-ismeretterjesztő társaságának élére Gortvay Erzsébet egyetemi docens került. Az irodalmi, művészeti, közművelődési társaságot Balla D. Károly, a gazdasági társaságot Tóth Mihály, a Beregszászi Járási Állami Közigazgatás elnöke irányította. Turóczy István pedig gazdasági társelnök lett. Sor került az elnökség és egyes bizottságok vezetőinek megválasztására is.³³⁸

A MÉKK székhelye Ungvár. A szervezet szakmai társaságok egyesülete. Három nagy szakterület alapegységeit tömöríti. Így a tudományos-ismeretterjesztő társaság, az irodalmi-művészeti, közművelődési társaság, a gazdaságfejlesztési társaság, amelyek különböző munkabizottságokkal, tagozatokkal működnek. Eddig több mint 12 munkabizottság alakult. 1998-ban szakmai koordinációs bizottság, illetve választmány jött létre, amely döntött a regionális szervezetek felállításáról az ungvári járásban, Ungváron, a beregszászi járásban, a nagyszőlősi járásban, Felső-Tisza-vidéken és a Felső-Latorca-vidéken. Fő hangsúlyt a gazdasági tevékenységre helyezik, mivel meggyőződésük, hogy az eredményes kulturális élet a gazdasági kibontakozás függvénye. Így összefogásra buzdította a gazdaköröket. kezdeményezte a Kárpátaljai Magyar Gazdaszövetség létrehozását (1996). Támogatta az újságírók önszerveződését, így jött létre a Magyar Újságírók Kárpátaljai Szövetsége (1996). Ugyancsak kezdeményezte a Kárpátaljai Önkormányzati Fórum (1994); a Kárpátok Határmenti Gazdaságfejlesztési Szövetség Ungvári Vállalkozásfejlesztési Központ (1993); az Ungvári Híd Hitelszövetkezet (1998); a Kárpátaljai Vállalkozásfejlesztési Központ (1998); a MÉKK Ifjúsági Tagozatának (1996) létrehozását és vállalta a védnökségi szerepet fölöttük. A közösség 2003. december 1-ig már több mint 3 ezer rendes, támogató és tiszteletbeli tagot regisztrált. Az egyik legeredményesebb kezdeményezése és vállalkozása, melyet az együttműködő magyar civil szervezetekkel, a történelmi egyházakkal, közéleti személyiségekkel egyetemben

³³⁸ Dupka György – Kárpátalja magyarsága, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága kiadásában, Budapest, 2000; 110. o.

valósított meg – a Szolyvai Emlékpark létrehozása, gondozása, a megemlékezések szervezése.³³⁹

1996. március 9-én az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség lemergi közgyűlésén többek között döntés született, mely szerint az UMDSZ-nek tagja lett a Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közossége. Azóta a MÉKK eredményesen együttműködik az UMDSZ-szel, közösen szervezik a kárpátaljai magyar önkormányzati fórumokat, állandó kapcsolatban állnak az ukrajnai nemzetiiségi szervezetekkel, kerekasztal-tanácskozásokat szerveznek Kijevben és Ungváron, részt vállalnak az UMDSZ állásfoglalásainak megfogalmazásában, programjának kidolgozásában és megvalósításában.³⁴⁰

Kárpátaljai Határmenti Önkormányzatok Társulása (KHÖT)

A Kárpátaljai Határmenti Önkormányzatok Társulása, ismertebb nevén a Kárpátaljai Magyar Önkormányzati Fórum (a továbbiakban KHÖT, illetve Fórum) 2000-ben jött létre, amelynek alakuló ülésén 54 magyar polgármesterből 47 jelent meg, akik közel 90 magyarlakta települést képviseltek. Hivatalos bejegyzésére 2001 februárjában került sor, székhelye Ungváron van.

A KHÖT 1994-től Tóth Mihály parlamenti képviselő kezdeményezésére a Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közossége által létrehozott Magyar Önkormányzati Fórum jogutódja. A társulás elnökévé Nuszer Ernőt, a Kárpátaljai Megyei Tanács elnökhelyettesét (a későbbiekben a megyei közigazgatási hivatal főosztályvezetőjeként tevékenykedett) választották, 2006-ban ebben a tisztségben Gajdos István, Beregszász megyei jogú város polgármestere váltotta fel.³⁴¹

A rendszerváltás óta, különösen a 2000-es évet követően a példás önkormányzati együttműködés révén a KHÖT közreműködésével is

³³⁹ Dupka György – Zubánics László: 10 éves a MÉKK: értelmiségi fórum. Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közossége, Ungvár, 2003; 82 o.

³⁴⁰ <http://www.hhrf.org/mekk/tortenete.html> - A MÉKK történetének rövidített naplója 1993-2003 között; 2012.04.05.

³⁴¹ Dupka György – Kárpátalja magyarsága, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága kiadásában, Budapest, 2000; 114. o.

számos magyarlakta település kapta vissza eredeti nevét. Közel 10 új önkormányzat jött létre. A KHÖT a magyarlakta települések polgármestereinek többségét jelenleg is bevonja a határon átnyúló gazdasági, környezetvédelmi, kulturális programjaiba.

A Szülőföld Alap által támogatott legfontosabb KHÖT-programok a következők voltak:

1. Internet program
2. Nemzeti és címeres zászló program
3. Kétnyelvű címeres település-köszöntő táblák
4. Önkormányzati, falunapi rendezvények
5. Szakmai oktatási programok és oktatást elősegítő kiadványok megjelentetése

Az 1997-ben elfogadott új ukrán önkormányzati törvény lehetővé teszi önkormányzati társulások létrehozását. A törvényadta lehetőségeket kihasználva Csapon alakult meg 1999-ben a MÉKK szervezésében a Kárpátaljai Határmenti Települések Önkormányzati Társulás (KHÖT) kezdeményező bizottsága. Első közgyűlése 2000-ben volt Szernyén, ahol megválasztották a tisztségviselőket. Hivatalos bejegyzésére 2001 februárjában került sor. 2002-ben a választások után Péterfalván tisztújító közgyűlésen megerősítik elnöki tisztségében Nuszer Ernőt, a Kárpátaljai Megyei Tanács elnökhelyettesét. Megválasztják a KHÖT társelnökét, Gajdos István parlamenti képviselő, az UMDSZ elnöke személyében. A KHÖT munkájában ma több mint 90 magyarlakta település 61 magyar polgármestere vesz részt, akik összességében a helyhatóságban több mint 150 ezer magyart képviselnek.³⁴²

Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma

1994. augusztus 4-én a Beregi Hírlap hasábjain arról szóló felhívás jelent meg, hogy a KMKSZ középszintű szervezetének elnöke augusztus 5-én zártkörű választmányi ülést hív össze. A jelenlévők többsége kifejtette, hogy mint a megye legnagyobb középszintű szervezete, az önállóság útjára kell lépnie. Így jött létre

³⁴² Zubánics László, Dupka György, Fuchs Andrea, Gajdos István (Szerk.). - A KHÖT kézikönyve – Kiadja a Kárpátaljai Határmenti Önkormányzatok Társulása XIX. Fóruma, Ungvár – Beregszász, 2011; 8-46. o.

Dalmay Árpád vezetésével és Tóth Mihály támogatásával a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség (BMKSZ, székhelye Beregszász, elnöke jelenleg Pirigyi Béla), melynek kezdeményezésére alakult meg 1994. augusztus 6.-án, a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma. A regionális szervezet programjában, a Beregszászi járásban és a történelmi Bereg megye más településein élő magyarok politikai, kulturális és szociális érdekeinek képviselését vállalja fel. Legfőbb politikai célja az 1991. december 1-jei népszavazás eredménye alapján a magyar autonóm körzet létrehozása. Az alapító tagok közzé tartoznak: a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség, a Técsői Magyarok Kulturális Szövetsége, az Ungvidéki Magyar Szövetsége, a Szolyvai Magyarok Kulturális Szövetsége és a II. Rákóczi Ferenc Közművelődési Kör, illetve a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (ez utóbbi később kivált a szervezetről). A Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fórumának (KMSZF, elnöke Kincs Gábor, Beregszász) alapítói többnyire azok a járási és városi szervezetek, amelyek 1994-1995-ben kiszakadtak a KMKSZ-ből. Elnöknek Dalmay Árpádot választották.³⁴³ 2005-ben a Szervezetet megyei szinten is bejegyezték. A KMSZF szerepvállalása 1998-tól a gazdasági életre is kiterjedt. A Szervezet következő elnökévé a Négy határ Vállalkozók Szövetségének vezetőjét, Kincs Gábort választották meg. A 2002-es választások alkalmával sem állítottak jelöltet, képviselőt, az UMDSZ vagy valamely más párt keretein belül történt meg, így elmondható, hogy a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma ténylegesen nem tudott működni a KMKSZ ellenpólusaként. Ugyanakkor, mint gyűjtőszervezet, igen széleskörűen kiterjedt a helyi magyar szerveződésekre, melyek összefogása hasznosnak mondható.³⁴⁴

KMSZF kiválásának okai, a Kárpátalja (1994. IV. évfolyam, 4.

³⁴³ Dupka György - Kőszeghy Elemér: Jelentés a magyar nemzeti közösség helyzetéről Ukrajnában. KMMI-FÜZETEK III. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Ungvár, 2009; 47 o.

³⁴⁴ Orosz Ildikó – A függetlenségtől a narancsos forradalomig (1991-2004). A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában. Ungvár, Poliprint Kiadó, 2007; 241. o.

szám, 11 oldal) nevű újságban leadott nyilatkozat szerint: „A KMKSZ alapszabálya és strukturális felépítése kizárja a belső demokrácia érvényesülését, valódi, demokratikusan működő tömegszervezet helyett egy, az elnökségen-titkárságon belüli szűk csoport szervezete valósul meg. A jelenlegi, a tagságtól elzárkózó vezetés diktatórikus módszerekkel irányít, nem biztosítja a szabad véleménynyilvánítás szabadságát, nem ad teret a másként gondolkodóknak. Politikai síkon számos, a kárpátaljai magyarságot érintő hibás döntést hoz: A parlamenti és helyhatósági választások során több esetben egyes körzetek magyarságának érdeke és akarata ellen lépett fel, amit a választási eredmények is bizonyítanak. Megszakított minden kapcsolatot a megyében működő nemzetiiségi szervezetekkel. Sem országos sem megyei szinten nem folytat tárgyalásokat a hatalom képviselőivel és az önkormányzatokkal, elmulasztotta a hatalomban való aktív részvételét. Nincs kapcsolata a köztársaságban működő más magyar szervezetekkel. Budapest irányában önhatalmúlag, saját érdekeit szem előtt tartva politizál. Az elnökség meghatározó tagjai saját érdekeik szolgálatába állították a szövetség lapját, a Kárpátaljai Szemlét, azt finanszírozzák, más, őket esetenként bírálni merő sajtóorgánumokat lehetetlen helyzetbe hozzák. Az ukrajnai, azon belül a kárpátaljai gazdasági életben a KMKSZ nincs jelen, semmit sem tesz a gazdasági kapcsolatok kialakítása érdekében. A szervezetnek nyújtott, különböző eredetű anyagi támogatások nagyságrendjét eltitkolják, azok felhasználásáról a vezetőség még egyetlen fórumon sem számolt még be. A kialakult helyzetben a tanácskozás résztvevői szükségesnek tartják egy új, demokratikus alapokon működő, föderatív szervezet létrehozása. Célja a kárpátaljai magyarság gyakorlati politikai, gazdasági és kulturális érdekképviselése. Feladatának tekinti az itt maradás és a megmaradás feltételeinek megteremtését.” A nyilatkozat aláírói: Dalmay Árpád – BMKSZ, Dupka György – MÉKK, Jöröss Béla – SZMKSZ, Kiszely Tihamér – a KMKSZ Ungvári Városi Középszintű Szervezetének elnöke, Szöllősy Tibor – a KMKSZ

Técsői Városi Szervezetének elnöke.³⁴⁵

Az eltérő nézetek és az 1990-től meginduló törésvonalak gyarapodása oda vezetett, hogy a magyar érdekképviselő irányvonalai megsokasodtak és napjainkra két politikai szervezet képviseli a kárpátaljai magyar kisebbséget.

BIBLIOGRÁFIA:

1. DUPKA GYÖRGY – Kárpátalja magyarsága, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága kiadásában, Budapest, 2000; 102.o.
2. DUPKA GYÖRGY: Autonómiatörekvések Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2004;67-69. o.
3. TÓTH ISTVÁN: Regionális és nemzetiségi törekvések Kárpátalján a kilencvenes években. // Globalizáció és nemzetépítés. Teleki László alapítvány, Budapest, 1999; 173 – 182 o.
4. CSANÁDI GYÖRGY: Sorsfordító évek sodrásában. Poliprint, Ungvár, 2004; 378 o.
5. OROSZ ILDIKÓ – A függetlenségtől a narancsos forradalomig (1991-2004). A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában. Ungvár, Poliprint Kiadó, 2007; 214. o.
6. HORVÁTH JENŐ – Kisebbségek Ukrajnában, 1986-2011, Kronológia. // História, 2012/ XXXIV. évfolyam, 1. szám; 10. o.
7. http://kitekinto.hu/karpat-medence/2010/07/10/magyarigazolvanyok_all_a_bal_karpataljan/ - 2010.03.21.
8. <http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/080722/ke01.html> - Felavatták a vereckei emlékjelet; 2012.04.05.
9. Hús esztendő a kárpátaljai magyarság szolgálatában – KMKSZ. Ungvár, Kárpátaljai Kulturális Szövetség, 2009; 27 o.
10. DUPKA GYÖRGY – ZUBÁNICS LÁSZLÓ: 15 éves a MÉKK: értelmiségi fórum. Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Községe, Beregszász, 2009; 16 o.

³⁴⁵ Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989-1999. Szerk.: Bárdi Nándor és Éger György. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000; 530-531. o.

11. DUPKA GYÖRGY – ZUBÁNICS LÁSZLÓ: 10 éves a MÉKK: értelmiségi fórum. Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közossége, Ungvár, 2003; 82 o.
12. <http://www.hhrf.org/mekk/tortenete.html> - A MÉKK történetének rövidített naplója 1993-2003 között; 2012.04.05.
13. ZUBÁNICS LÁSZLÓ, DUPKA GYÖRGY, FUCHS ANDREA, GAJDOS ISTVÁN (Szerk.). - A KHÖT kézikönyve – Kiadja a Kárpátaljai Határmenti Önkormányzatok Társulása XIX. Fóruma, Ungvár – Beregszász, 2011; 8-46. o.
14. DUPKA GYÖRGY - KÖSZEGHY ELEMÉR: Jelentés a magyar nemzeti közösség helyzetéről Ukrajnában. KMMI-FÜZETEK III. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Ungvár, 2009; 47 o.
15. Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989-1999. Szerk.: Bárdi Nándor és Éger György. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000; 530-531. o.

Magyar politikai pártok a Podkarpatszka Ruszban

Kárpátalja történetének leghomályosabb időszaka a két világháború között eltelt két évtized. 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban írták alá azt a szerződést, mely értelmében Csehszlovákia megkapta a mai Kárpátalja területének több mint a kétharmadát, összesen 12 694 km² területet. Csehszlovákiához került Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros (nagyobb része) vármegye. 1920. február 29-én kelt, és március 6-án kihirdetett törvény értelmében Kárpátalja hivatalos új cseh neve „Podkarpatská Rus”³⁴⁶, illetve elterjedtebb formában: „Rusínsko” lett.

Ez az időszak az itt élő magyarság számára is egy nehéz húsz év kezdetét jelentette. Az itt élőknek először kellett szembesülniük azzal a ténnyel, hogy egy másik ország állampolgárai és hogy ez az anyaországtól való elszakadást jelent. Magyarország határain kívül rekedt kárpátaljai magyarok számára az egyetlen lehetőség, hogy megmaradjanak, és hogy képviselni tudják saját érdekeiket az „új hazában” a politikai pártokba való tömörülés volt.

Az I. világháború utáni évek Kárpátalján az etnikumok nemzeti és politikai ébredésének az időszaka. Podkarpátszka Rusz területén a politikai pártok kezdetben meglehetősen bonyolult módon szerveződtek. Azonban már ekkor egyértelmű volt az a sajátosság, hogy a kárpátaljai helyi pártok etnikai alapon szerveződnek.³⁴⁷ 1918-tól kezdve egészen az 1920-as évek eljéig a társadalomban csoportosulások mennek végbe az értelmiség köreiben. Ez az időszak egyben a politikai pártok kialakulásának az időszaka is. A helyi lakosságnak az osztrák-magyar monarchia uralma után most egy teljesen új állami és közigazgatási berendezkedéssel kell szembesítenie.

³⁴⁶ Sbirka zákonů, 1920. XXVI. rész; A Csehszlovák Köztársaság Alkotmánylevele, 1923. 24.old.

³⁴⁷ Ferkó Okszana, Márian Tokár: A magyar, zsidó és német nemzeti kisebbség szervezetei Kárpátalján 1919-1939 között, Ungvár, Вісник Карпат, 2008. 3.old.

A pártok között többféle módon is különbséget tehetünk. Megkülönböztethetjük őket politikai ideológiájuk szerint, vagy aszerint, hogy milyen nemzetiség, csoport érdekeit képviselték.

Minden etnikum számára lehetővé vált, hogy megalakíthassa saját politikai pártját. Jellemző volt, hogy egyes pártok csak ideiglenesen, mindössze néhány évig voltak jelen a politikai színtéren, míg mások a teljes csehszlovák időszak alatt működtek. Mindegyik sajátos utat követett és eltérő programot fogalmazott meg. Ebben az időszakban a politikai pártok főleg az etnikai hovatartozás alapján szerveződtek. A Podkárpatzská Rusz területén megkülönböztetünk magyar, ruszofil, ruszin, zsidó és német irányzatú pártokat.

1919 és 1938 között Kárpátalján több mint 200 különböző szintű és besorolású szervezet végezte tevékenységét, közülük azonban csak néhány bírt igazi jelentőséggel. A szervezeteket politikai és nem politikai jellegűekre oszthatjuk.

Ruszinszko magyar pártjainak működését a 20—30-as években három szakaszra oszthatjuk. Az első az 1919—1925 évekre esik. Ebben az időben a többpártrendszer fejlődése eredményeképpen kezdett csoportosulni a magyar politikai elit. A második szakasz 1926—1936 közé tehető. Ez az időszak a magyar politikai pártok „fénykora” mikor is a legtöbb és legnagyobb anyagi és ideológiai segítséget kapják az anyaországtól. Ekkor indul meg a Nagy Magyarország visszaállításának az ideológiája. A harmadik szakasz pedig az 1936—1938 közötti időszak, mikor is a magyar pártok a magyar külpolitika közvetlen szószólói.³⁴⁸

Kárpátalján a Podkárpatzská Rusz ideje alatt közel 50 politikai pátról tudunk³⁴⁹. A Podkarpatszka Rusz időszakának legjelentősebb magyar pártjai: Magyar Jogpárt, Óslakosok Autonom Pártja,

³⁴⁸ Ferkó Okszana, Márian Tokár: A magyar, zsidó és német nemzeti kisebbség szervezetei Kárpátalján 1919-1939 között, Ungvár, Вісник Карпат, 2008. 20-21.old.

³⁴⁹ . Фонд 2. Спр.268, Арк.212. "Персписка і Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність Руської національно-автономної партії на Підкарпатській Русі (інформація про засідання).17. ст.

Keresztényszocialista Párt, Kisgazda - Kisiparos és Földműves Párt (kesőbbi nevén Magyar Nemzeti Párt) önállóan, illetve pártszövetségben fejtették ki tevékenységüket.

A sajtó híradása szerint 1920. június 1-jén Ungváron megalakult a Ruszinszkói Magyar Jogpárt. Elnöke Korláth Endre helyi ügyvéd, aki 1881-ben Botfálván született. Jogot tanult Sárospatakon és Kolozsváron. 1907-ben Budapesten szerzett jogi diplomát. Ezek után Ungváron ügyvéd, majd városi tanácsos. Az ungvári városi kereskedelmi iskola alapítója. 1917-től Ung vármegye tiszti ügyésze. 1925-től a Magyar Nemzeti Párt kárpátaljai kerületének ügyvezetője. 1924-től nemzetgyűlési képviselő, majd szenátor.³⁵⁰

A jogpárt „fő célja a ruszinszkói magyarságnak egy tömegben való egyesítése minden tekintetben.”³⁵¹ A párt programja kimondta a ruszinszkói autonómia támogatását, valamint követelte a vármegyei, a községi és az egyházi autonómiák visszaállítását; gazdasági téren az adórendszer, a földbirtokreform rendezését, a kártalanítást a gazdasági veszteségekért; kulturális téren a megszüntetett iskolák visszaadását tűzte ki célul.

Augusztus elején a párton belül jogvédő liga alakult, Korláth vezetésével. A szervezet célja a magyarság közjogi, politikai és közérdekű magánpanaszainak védelme a hatóságok előtt s szükség esetén a sajtó útján és a parlamentben.

1920. június 3-án, Ungváron megjelent a Ruszinszkói Magyar Hírlap első száma, mely a Ruszinszkói Magyar Jogpárt hivatalos újságja lesz. Felelős szerkesztő: Zombory Dezső (az Ungvári Nemzeti Tanács tagja)³⁵². Szerkesztők: Boldizsár Boldizsár és Rácz Pál, aki aktív tagja volt a Gyöngyösi Irodalmi Társaságnak. A kiadásért felelős az ungvári Lapkiadó Vállalat Rt volt. 1921. július 5-től a Ruszinszkói Magyar Hírlap a Ruszinszkói Magyar Pártok

³⁵⁰Ruszinszkói Magyar Hírlap 1923. június 26. 3. old.

³⁵¹ Фонд 2. Спр.236. "Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про організацію і діяльність політичних партій на Підкарпатській Русі (румунська народна, угорська народна і інші), 56. ст.

³⁵²Kárpáti Híradó, 1924. május. 27., 1. old.

Szövetségének hivatalos napilapja lett. Helyette a Ruszinszkói Magyar Jogpárt hivatalos lapja az Ungvári Közlöny, melyet szintén Ungváron adtak ki.³⁵³

1921. november 4-én további rendelkezésig a rendőrség betiltotta a Ruszinszkói Magyar Jogpárt működését. A párt feladatát, „a magyarok jogsegélyezését” ideiglenesen átvette a Ruszinszkói Magyar Pártok Szövetsége. Korláth Endre pártvezért a kassai börtönbe szállították, ahonnan két hét múlva szabadult. Ezt követően lemondott a Ruszinszkói Magyar Jogpártban és a Ruszinszkói Magyar Pártok Szövetségében betöltött ügyvezetői tiszteréről. 1921. december 31-én Ungvárra érkezett Edvard Beneš miniszterelnök, akinek a magyar pártok képviselői memorandumot nyújtottak át, melyben többek között követelték a Ruszinszkói Magyar Jogpárt betiltásának visszavonását. Februárban a keresztényszocialista és a kisgazdapárt parlamenti klubja is szorgalmazta a Ruszinszkói Magyar Jogpárt újbóli engedélyezését. 1922. április 11-én Ehrenfeld Péter alkormányzó aláírta a statáriumot megszüntető rendeletet.

1922. november 4-én az ungvári rendőrség ismét betiltotta a Ruszinszkói Magyar Jogpárt működését és hivatalos lapját, az Ungvári Közlönyt. A folyamatos rendőrségi ellenőrzések és a párt működésének a betiltása a Magyar Jogpárt felbomlásához vezetett. A párt egyes tagjai felhagytak a politikai élettel, mások pedig az 1923 augusztusában Ungváron létrejött Podkarpatszka Rusz Polgári Párt (kárpátaljai magyar zsidók pártja) tagjai lettek.

A Ruszinszkói Őslakosok Autonóm Pártja működését a hatóságok 1921. december 7-én engedélyezték hivatalosan. A párt vezetője, Árky Ákos, (Ungvár, 1859 - Budapest, 1942) nyugalmazott katonatiszt³⁵⁴. A párt „Ruszinszkó összes lakossága” érdekében, gazdasági, szociális követelések mellett többek között szorgalmazta

³⁵³ Ferkó Okszána, Márian Tokár: A magyar, zsidó és német nemzeti kisebbség szervezetei Kárpátalján 1919-1939 között, Ungvár, Вісник Карпат, 2008. 76.old.

³⁵⁴ Фонд 2. Спр.236. "Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про організацію і діяльність політичних партій на Підкарпатській Русі (румунська народна, угорська народна і інші), 52. ст

a „békeszerződésben biztosított” autonómia megadását, a vármegyei, városi, községi, és egyházi autonómiának visszaállítását és tiszteletben tartását. A párt első szereplése 1921 májusában volt, mikor a ruszinszkói magyar pártok küldöttséget menesztettek Prágába, hogy a minisztériumban adják elő panaszukat a kialakult elnyomó rendszer miatt.³⁵⁵

A Ruszinszkói Őslakosok Autonóm Pártja nem volt tömeges párt, hasonlóan a Magyar Jogpárthoz és a Magyar Keresztényszocialista Párthoz. A párt tagjai és támogatói között leginkább a magyarajkú falvak lakosai voltak (parasztok, lelkészek, volt osztrák - magyar katonák). A párt Kárpátalja Magyarországhoz való újbóli csatlakozását szerette volna elérni.

A Magyar Jogpárt és az Őslakosok Autonóm Pártja kifejezetten kárpátaljai párt volt. Ezzel szemben a Keresztényszocialista Párt (1920–1936) már az országos párt ruszinszkói kerületeként működött, igyekezve megtartani önállóságát. Az 1920-tól Lelley Jenő (1925-től Szüllő Géza, 1932-től Esterházy János) által vezetett Országos Keresztényszocialista Párt ruszinszkói kerülete hivatalosan 1920 augusztusától működött.

A párt 1919-ben kiadott programja 65 szociális és gazdasági követelést fogalmazott meg. A párt szervezőbizottságát Magyar Bálint irányította, elnökké Kerekes István orvost választották, az ügyvezető Nagy Kálmán volt.³⁵⁶

A párt hivatalos lapja a Kárpáti Napló volt, mely 1921 április végén megszűnt, helyébe május 8-tól a Határszéli Újság lépett, melyet Magyar Bálint laptulajdonostól megvásárolt a Ruszinszkói

³⁵⁵ Фонд 2. Спр.266. Арк. 158. "Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність політичних буржуазних партій на Підкарпатській Русі (Автономно-Земледільський Союз. Угорська, Християнсько-народна, Українська соціалістична, інформація про засідання)". 78. ст.

³⁵⁶ Фонд 2. Спр. 193. "Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності земського, окружного та сільського представництв (вибори) 101. ст

Keresztényszocialista Párt.³⁵⁷ A pártlap felelős szerkesztője Hokky Károly (Abaújszépsi, 1883 - Cleveland, 1971) volt. Hokky Kolozsváron és Budapesten végezte a bölcsészkart, középiskolai tanári oklevelet szerzett, majd Kassán volt tanár. 1921-től Nagyszőlősen a Keresztényszocialista Párt főtítkára volt.

A keresztényszocialisták kapcsolatokat tartottak fenn a szakszervezetekkel, illetve a magyarokon kívül ruszin és román tagsággal is rendelkeztek. A párt „központja” Nagyszőlős, ahol pártnapokat tartottak. Az 1929-es parlamenti és szenátusi választások alkalmával a kárpátaljai „magyar lista” jelöltje Hokky Károly nyeri el a parlamenti széket, 1935-től pedig szenátor.

Hokky a prágai törvényhozásban elsősorban a magyar iskolaügyet szorgalmazta. Felpanaszolta többek között, hogy Kárpátalján kevés a magyar óvoda, azok többsége is felekezeti fenntartású, a magyar iskolák száma pedig nem felel meg a magyar lakosság népszámlálás szerinti arányának. Szóvá tette, hogy csupán a beregszászi ruszin gimnáziumnak van magyar tagozata. Interpellált a volt ungvári katolikus magyar gimnázium visszaadása és a nagyszőlősi magyar polgári iskola megnyitása ügyében. Aláírásgyűjtést szervezett annak érdekében, hogy magyar tanítóképző nyíljon „arra alkalmas városban Szlovenszkó vagy Kárpátalja területén”. Szerinte a kárpátaljai magyarság már azzal is elégedett lenne, ha annyi magyar óvodája, elemi, polgári és középiskolája lenne, mint ahány cseh vagy szlovák van a tartományban.³⁵⁸ Ezen kívül több ízben foglalkozott a nyelvi jogok kérdésével, valamint a máramarosi csehszlovák – román határkérdés rendezésének ügyével.

A Keresztényszocialista Párt „testvérpárt”-ja volt a kispazdáknek. A Kispazda – Kisiparos és Földműves Párt (1921–1926) 1920. február 17-én Komáromban alakult meg Országos Magyar Kispazdapárt néven. 1920. május 24-én új nevet kapott: Országos

³⁵⁷Kárpáti Híradó, 1925. október. 31. 1. old.

³⁵⁸Фонд 2. Спр.267, Арк.79. "Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність угорських політичних партій на Підкарпатській Русі (інформація про засідання)". 47 ст.

Magyar Kisgazda – Földműves és Kisiparos Párt. A párt elnökévé Szentiványi Józsefet választották.

1920 júniusában Ungváron megalakult az Ung Megyei Kisgazdapárt. Elnöke Egry Ferenc (Kisgejőc 1864 - Kisgejőc 1945) kisgejőci harangöntő. Ugyanezen év júliusában pedig Beregszászban a Bereg Megyei Kisgazdapárt is megalakult. Elnöke Rátz Miklós, badalói református lelkész lett.

A párt hivatalos lapja a Beregi hírlap lett. 1922-től pedig a Kárpátaljai Magyar Gazda (1926-től Ruszinszkói, majd 1930-tól Kárpáti Magyar Gazda). Az újságokat Beregszászban adták ki.

Egry a helybéli politizálás híve volt. Szorgalmazta Ung vármegye helyreállítását, úgy, hogy a Kaposi járást csatolják vissza Kárpátaljához. Tiltakozott a cseh telepesek bátyúi és tiszasalamoni beköltöztetése ellen. A magyarság számára megszervezte az Országos Magyar Bált, melyet 1923-tól kezdve minden év elején megtartottak Beregszászban és pár év múlva ez lett a kárpátaljai magyarság legnagyobb és legjelentősebb társas összejövedele. Az utolsó találkozóra 1937-ben került sor.

A magyar pártok közül az 1920-as évek második felére megszűnt a Magyar Jogpárt és az Őslakosok Autonóm Pártja.

1925. október 13-án az Országos Kisgazdapárt felhívással fordult Szlovénia és Kárpátalja magyarságához, hogy alkossák meg azt a pártot, mely minden magyar befogadására alkalmas függetlenül társadalmi vagy felekezeti hovatartozásától, az az támogassák Szentiványi József kezdeményezését a Magyar Nemzeti Párt létrehozására.³⁵⁹

Öt nap múlva, október 18-án, Érsekújváron az Országos Kisgazdapárt Magyar Nemzeti Párt (1925–1936) néven alakult újjá Szentiványi elnökletével. Az új párt létrehozásával a fő cél a magyar egység megteremtése volt. Szentiványi József az egész magyarság érdekeit védő párt elé kettős célt állított: a németorientációt és a

³⁵⁹ Фонд 2. Спр.236. "Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про організацію і діяльність політичних партій на Підкарпатській Русі (румунська народна, угорська народна і інші), 98. ст.

realpolitikát. Utóbbi azt jelentette, hogy bizonyos előnyökért a kormánypártokkal is együtt kell működni. A párt szorgalmazta a kárpátaljai zsidó vallású magyarság újbóli csatlakozását a magyarokhoz, s hogy a magyarokkal közös politikai egységre lépjenek. A Magyar Nemzeti Párt bár nem volt rövid életű, önmagában jelentős tevékenységet nem sikerült kifejtene.

Az 1930-as évek második felére a kárpátaljai magyar politikai életben egyre jobban megfigyelhetőek a politikai vagy egyéb célból kötött szövetségek. 1936. március 10-én az Országos Keresztényszocialista Párt Pozsonyban, a Magyar Nemzeti Párt pedig érsekújvári gyűlésén döntött az egyesülésről, amit Budapest már régóta szorgalmazott.³⁶⁰

A két párt összeolvadását hivatalosan 1936. június 21-én, Érsekújváron mondták ki és a szövetség új neve Egyesült Magyar Párt lett.³⁶¹ A párt célja harcolni Szlovénia és Kárpátalja autonómiájáért oly módon, hogy azon belül biztosítani kívánja minden nemzet külön nemzeti önkormányzatát. A párt négy alapelve: nemzeti eszme, keresztény valláserkölcsei felfogás, szociális igazságosság, demokrácia. A párt elnöke Jaross Andor, ügyvezetője Esterházy János lett. A kárpátaljai magyarságot az alelnök, Korláth Endre képviselte. A kárpátaljai kerületnek az elnökévé Kerekes Istvánt, ügyvezetőjévé Korláth Endrét, főtitkárává Kösörű Károlyt választották.

Az Egyesült Magyar Párt kárpátaljai kerületének 1937. szeptemberi beregszászi gyűlésén a vidék magyar kisebbségének gazdasági, kulturális és szociális problémáival, valamint időszerű politikai kérdésekkel foglalkoztak.

Elfogadtak egy határozatot, melynek értelmében a munkásság érdekeit védeni és szolgálni kell; egyetértésben és megértésben élni a más nemzetiségekkel, tiszteletben tartani nemzeti törekvéseiket.

³⁶⁰ Токар Маріан: Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919-1939), Ужгород, Наш Рідний Край, 2006. 247 Ст.

³⁶¹ Kárpáti Magyar Hírlap, 1936. június 24. 4.old

Magyarnak csak az tekinthető, aki nem támogat a magyarság ellen irányuló törekvést, politikai irányzatot.

A párt nem fogadja el a prágai parlamentet. Figyelemmel kíséri a kárpátaljai magyar iskolaügyet és nem feledti az autonómia elvét sem.³⁶²

1938. június 29-én Milan Hodža miniszterelnök fogadta az Egyesült Magyar Párt képviselőjében Szüllő Gézát, Jaross Andort, Esterházy Jánost és Korláth Endrét, akik átnyújtották a magyarság követeléseit, melyek leglényegesebb pontja a nemzetiségi önkormányzat megadásának követelése.³⁶³

Még ugyanezen év október 7-én Pozsonyban az Egyesült Magyar Párt szenátorai, nemzetgyűlési és tartománygyűlési képviselői megalakították a Magyar Nemzeti Tanácsot, mint a csehszlovákiai magyarság legfőbb nemzeti szervét, mely a magyarok érdekképviseletét már jogi keretek között is képes volt ellátni.³⁶⁴

Az összes Kárpátaljai magyar politikai párt közül a legnagyobb eredményt az Egyesült Magyar Párt tudta elérni. Sikerei nemcsak megyei, regionális, hanem országos szintűek is voltak, amely nemcsak a kisebbségi magyar politika, hanem egyben a magyarországi külpolitika sikere is volt.³⁶⁵

1918-tól kezdve egészen az 1920-as évek eljéig a társadalomban csoportosulások keletkeztek egész Kárpátalján. Az itt élő magyarságnak időbe telt annak a ténynek a tudatosítása, hogy az új határok nem ideiglenes állapotot jeleznek, hanem véglegesek. A magyar közösségen belül az első lépések között szerepelt saját politikai szervezeteinek létrehozása. Ebben az időszakban megalakult kárpátaljai magyar pártok: Magyar Jogpárt; Óslakosok Autonóm Pártja; Keresztényszocialista Párt; Kiszgazda – Kisziparos és Földműves Párt.

³⁶² Prágai Magyar Hírlap, 1937. október 18. 2. old.

³⁶³ . Фонд 2. Спр.268, "Персписка і Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність Руської національно-автономної партії на Підкарпатській Русі (інформація про засідання). 99. ст.

³⁶⁴ Kárpáti Magyar Hírlap, 1938 okt. 12., 2. Old.

³⁶⁵ Kárpáti Híradó, 1937. okt. 31. 1. o.

A magyar országos és regionális pártok programjaikban, tevékenységükben és törekvéseikben is nagyon hasonlítottak egymásra. Mindegyikük tervei között szerepelt Kárpátaljának, akkori nevén Podkárpátszka Rusznak az autonómiája, valamint a Nagy Magyarországhoz való sikeres visszacsatlódás. Ezek mellett a kulturális élet felvirágoztatása és a magyar identitás megőrzésének az eszméje. A magyar politikai pártok jelentős anyagi és eszmei segítséget kaptak az anyaországtól és a ott tevékenykedő pártoktól.

A magyar pártok közül az 1920-as évek második felére megszűnt a Magyar Jogpárt és az Őslakosok Autonóm Pártja. A Kisgazda - Földműves és Iparos Párt átalakult Magyar Nemzeti Párttá, mely a Keresztényszocialista Párttal kötött az szövetséget és Egyesült Magyar Párt néven országos sikerekre is képesek voltak. A csehszlovákiai magyar pártok fontos szerepet játszottak a magyarság érdekvédelmében, mivel ők fogták egybe a magyar kisebbséget és védték jogaikat és a magyar szellemiséget a cseh hatalommal szemben.

BIBLIOGRÁFIA:

1. FERKÓ OKSZÁNA, TOKÁR MÁRIAN: A magyar, zsidó és német nemzeti kisebbség szervezetei Kárpátalján 1919-1939 között, Ungvár, Вісник Карпат, 2008. 99.old
2. Kárpáti Híradó, 1924. május. 27., 1. old.
3. Kárpáti Híradó, 1925. október. 31. 1. old.
4. Kárpáti Híradó, 1937. okt. 31. 1. o.
5. Kárpáti Magyar Hírlap, 1936. június 24. 4.old
6. Kárpáti Magyar Hírlap, 1938 okt. 12. 2. Old.
7. Prágai Magyar Hírlap, 1937. október 18. 2. old.
8. Ruszinszkoí Magyar Hírlap 1923. június 26. 3. old.
9. Sbirka zákonů, 1920. XXVI. rész; A Csehszlovák Köztársaság Alkotmánylevele, 1923. 242.old
10. ТОКАР МАРИАН: Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919-1939), Ужгород, Наш Рідний Край, 2006. 247 Ст.

11. ТОКАР МАРІАН: Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919-1939), Ужгород, Наш Рідний Край, 2006. 379. ст.
12. Фонд 2. Спр. 193. "Персписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами по питанню діяльності земського, окружного та сільського представництв (вибори)
13. Фонд 2. Спр.236. "Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про організацію і діяльність політичних партій на Підкарпатській Русі (румунська народна, угорська народна і інші)
14. Фонд 2. Спр.266. Арк. 158. "Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність політичних буржуазних партій на Підкарпатській Русі (Автономно- Зсмледільський Союз. Угорська, Християнсько-народна, Українська соціалістична, інформація про засідання)"
15. Фонд 2. Спр.267, Арк.79. "Переписка з Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність угорських політичних партій на Підкарпатській Русі (інформація про засідання)".
16. Фонд 2. Спр.268, Арк.212. "Персписка і Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність Руської національно-автономної партії на Підкарпатській Русі (інформація про засідання)

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

**Családnevek vizsgálata a beregszászi római katolikus
anyakönyvi index alapján (1719–1749)**

Benkő Loránd szerint a név és az ember viszonya múlt és jelen vonatkozásában egyaránt tág témakör. Egy-egy nyelv tulajdonnévanyaga az adott nép múltjáról beszámoló bizonyíték, mely üzenetet közvetít az elmúlt korokból a mába.³⁶⁶

A családnevek szóösszetétel meglehetősen új a nyelvünkben, de lassan mégis kiszorítja a „vezetéknev” használatát. Európában csak a magyar nyelvben előzi meg a családnév a keresztnévet, ez azzal magyarázható, hogy a magyar nyelv a finnugor nyelvekhez tartozik, melyekben a jelző a jelzett szó előtt áll (a családnevek kijelölő jelzők), az indoeurópai nyelvekben viszont követi azt.³⁶⁷

Kutatásomban a Beregszászi Római Katolikus Egyház családneveit vizsgálom 1719 és 1749 között anyakönyvi index alapján.

Beregszász 1991-ben kapta vissza történelmi nevét (1946-tól ukránul Berehove volt). Beregszász Kárpátalja egyetlen magyar többségű városa, a Beregszászi járás székhelye. Kárpátalja délnyugati részén található, Ungvártól 72 km-re, Munkácsról 28 km-re, a Beregsurány–Asztély magyar–ukrán határátkelőtől 6 km-re fekszik; az Ungvár–Rahó főútvonal mentén terül el, a várost a Vérke patak szeli át.

Lehoczky Tivadar szerint a plébánián anyakönyvek 1723-tól vezetettek³⁶⁸, viszont nekem sikerült találnom egy kicsivel korábbi, 1719-től jegyzett keresztelei, esketési, ill. halálozási névadatokat is. Feltehetőleg akkor vehette el az állam a korábbi feljegyzéseket, a

³⁶⁶ Benkő Loránd. A név és az ember. // Nyr., 106. évf., 4. sz. – Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. – 391–399. o.

³⁶⁷ Hajdú Mihály. Családnevek enciklopédiája. – Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2010. – 7. o.

³⁶⁸ Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye. – Budapest–Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, 1996. – 471. o.

ránk maradt nevek adattára pedig az akkori plébános, káplán, tanító vagy apáca – pontosan sajnos nem tudjuk – önszorgalmának köszönhető, aki visszamenőleg gépelte le 1719 és 1750 közötti neveket A4-es formátumban nyolclapnyi terjedelemben (mint ahogy már említettem egy korábbi munkámban is, melyben a keresztnéveket vizsgáltam).

A keresztnévvel szemben – melyek sokkal változóbbak, hisz összetételük szerkezete idővel sokat módosulhat – a családnevekre a stabilitás jellemző.³⁶⁹

A felhasznált forrás címe: A Beregszászi Rk. Katolikus Plébánia egyesített keresztelési, esketési és halálozási anyakönyve első kötetében bejegyzettek nevei a bejegyzés sorrendjében.

A vizsgált anyakönyvi indexben tehát három – keresztelési, esketési és halálozási – kategóriában vannak jegyezve a nevek. Pótlólagos bejegyzésként került az adattárhoz két 1718-ban megkeresztelt neve is (*Búzás Erzsébet, Pécsi Zsuzsánna*). Esketési és elhalálozási adatok viszont csak 1723-tól szerepelnek. Két esketett pár neve van 1719-es dátummal szintén pótlólag feltüntetve a keresztelési adatok között (*Bereczki István – Katona Erzsébet, Bujdosó Simon – Vitéz Erzsébet*). A keresztelési listára bekerült 1750. évi adat is (*Súri Györgyné Pap Mária, Tarnoczi Erzsébet*).

1719 és 1749 között plébániánknak több lelkipásztora is volt: Sándor János (1718–22), Bolyky Ignác (1722–28), Demeter Pál (1728–34), Katona Ferenc (1734–37), Schönauer Ferenc 1737, Gyarmathy György (1738), Hoflner Ignác (1749–69).³

Összesen 368 személy neve szerepelt a forrásban. A vezetéknevek típusait Kálmán Béla csoportosítása alapján tüntetem fel.³⁷⁰

1. Apanév (hétféle apanévet 17-en viselnek)
 - a) +fi: *Gálfi*
 - b) +i: *Ferenczi*

³⁶⁹ Hajdú Mihály. Az újabbkori személynevek vizsgálatának módszereiről // Hajdú Mihály. Válogatott tanulmányok. Szerk.: Kiss Jenő. – Budapest, 2003. – 149. o.

³⁷⁰ Kálmán Béla. A nevek világa. – Budapest, Gondolat Kiadó, 1973, 71–88. o.

c) puszta apanév: *Boldizsár~Boldisár~Boldizsar, Conrad, Simon, András, Simon(y), Peter, Valter.*

2. Áttelepülésre utaló név (negyvennégyféle nevet 120-an viselnek)

a) község: *Zsigrai, Uzdi, Bereczky, Sári, Hóri, Geller, Fogarasi, Bogáti, Bogádi, Sovári, Tikosi, Szálnoki, Komjáti, Hori, Becski~Bécski, Csomaközi, Ladányi, Petróczy, Tarnóczy~Tarnoczy~Tarnoczi, Ujheli, Kölcsei, Jászaj*

b) táj: *Pécsi, Ungvári, Budaházi, Csabai, Onodi, Munkácsi, Buday, Szent-Miklósi, Csengeri, Némethi, Dalloni, Csepreg(h)i, Kapossi*

c) nemzetiség: *Lengyel, Német(h), Kun~Kún, Horvát(h), Orosz, Olasz, Kozák, Toth~Tóth~Tót*

3. Foglalkozás, társadalmi helyzet: *Eötvös, Katona, Vitéz, Ács, Molnár, Szücs, Pap, Faragó, Kertész, Harangozó, Borbély~Borbely, Lakatos, Kapitány, Juhász, Foldesi, Soldos* (ebbe a csoportba húszféle név tartozik, melyen 42 személy osztozik)

4. Egyéb

a) mesterség eszköze, eredménye: *Búzás*

b) testi tulajdonság: *Balog~Balogh, Zsiros, Vörös, Nagy, Sánta, Kis, Kicsi*

c) lelki tulajdonság: *Kemény, Bornemisza, Bus*

d) növény- és állatnév: *Sas*

e) ismeretlen: *Mérey~Merej~Mereji, Tusi, Ruthkai, Gaskó, Bekely, Koppan, Pece, Billér, Búzúth, Szarkay, Janki, Ibógy, Konyhay, Sillei, Császi, Frankovics, Alomczi, Karkos, Leszkai, Krajcz*

5. Idegen eredetű nevek (Kálmán Bélánál nem szerepel ez a csoport, viszont nekem fel kell tüntetnem, hisz a névanyagomban 114 idegen nevet összesen 127-en viselnek, köztük előfordulnak olasz, angol, német, szláv nevek is): *De Berlo, Kissing, Casareo-Bovarici, Kelner, Goldperger, Schulz, Klinger, Eder, Hoffner, Novak*

A névadásnak több indítéka is lehetséges: *Balogh* 1. balkezes, 2. gonosz, 3. régi világi személynév.

Előfordulnak olyan családnevek, melyek többféle írásmódban szerepelnek:

- eltérés a hang jelülésében: *Kovács~Kovats, Volff~Wolff*

- i és y használatának különbözése: *Tarnoczi~Tarnoczy*

- t és th használatának különbözése: *Német~Németh, Horvát~Horváth, Balog~Balogh, Tót~Tóth, Csepregi~Csepregi*

- hosszú és rövid magánhangzó jelölése: *Tarnóczy~Tarnoczy, Borbély~Borbely, Tóth~Toth, Sári~Suri, Szabó~Szabo, Kún~Kun*

- hosszú és rövid mássalhangzó jelölése: *Geller~Gelér*

- zöngés ill. zöngétlen mássalhangzó párok váltakozása: *Bogádi~Bogáti*

Így egy családnév három alakban is szerepelt. *Boldizsár(1)~Boldisár(6)~Boldizsar(1), Tarnóczy(1)~Tarnoczy(1)~Tarnoczi(4), Tóth(3)~Toth(3)~Tót.*

Leggyakrabban előforduló vezetékek: *Pécsi(12), Nagy(9), Balog(h) (8), Boldizsár(1)~Boldisár(6)~Boldizsar(1), Olasz (7), Budaházi(7), Pap(7)~Tarnóczy(1)~Tarnoczy(1)~Tarnoczi(4), Tóth(3)~Toth(3)~Tót.*

Az anyakönyvi indexben szereplő kettős családnevek: *Rápolti Nagy, Nagyari Ferenczi, Kölcsei Kende*; többletinformációt tartalmazó nevek: *Harangozó, másképp Olasz Ferenc, özv. Balogh Imréné Vitka Krisztina.*

Munkám során arra a következtetésre jutottam, hogy a vizsgált névanyag igen változatos, leginkább az áttelepülésre utaló, ill. az idegen eredetű családnevek dominálnak. A város névanyaga az onomasztikának még feldolgozatlan, kiaknázásra váró területe, mely nemcsak pusztán információhalmoz, hanem magában hordozza múltunk emlékeit.

BIBLIOGRÁFIA:

1. BENKŐ LORÁND. A név és az ember. // Nyr., 106. évf., 4. sz. – Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. – 391–399. o.
2. HAJDÚ MIHÁLY. Általános és magyar névtan. – Budapest: Osiris Kiadó, 2003.
3. HAJDÚ MIHÁLY. Az újabbkori személynevek vizsgálatának módszereiről // Hajdú Mihály. Válogatott tanulmányok. Szerk.: Kiss Jenő. – Budapest, 2003. – 144–157. o.
4. HAJDÚ MIHÁLY. Családnevek enciklopédiája. – Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2010.
5. KÁLMÁN BÉLA. A nevek világa. – Budapest, Gondolat Kiadó, 1973.
6. LEHOCZKY TIVADAR. Bereg vármegye. – Budapest–Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, 1996. – 455–477. o.
7. MIZSER LAJOS. Tiszaújlak történeti és mai családnevei. // Névtani Értesítő, 24, 2002. – 107–115. o.
8. S. SÁRDI MARGIT: Nevek az ótordai temetőben. // Névtani Értesítő, 22, 2000. – 53–79. o.

Egy falat kenyér A *Hatodik Síp* tíz esztendeje

„Mert gyökértelenül élni annyi, mint szív nélkül, gépre kapcsolva vegetálni. A sors bárhova is sodorjon, mi igazán itthon csak e szomorú sorsú Kárpátalján lehetünk.”³⁷¹

A kárpátaljai magyar irodalom jelentős állomását képezte az 1989 augusztusában, Balla D. Károly által életre hívott *Hatodik síp*, a háború utáni Kárpátalja első irodalmi folyóirata. A kárpátaljai magyarság első önálló irodalmi fórumának születését nagy örömmel fogadták, s lelkes tekintetek figyelték útját — határon innen és túl. A mérőföldkönek számító *Hatodik Síp* mert elsőként szólni az idáig szőnyeg alá söpört, olyan tabutémákról, mint a „malenykij robot”, az anyanyelvű kultúra védelme, ápolása, vagy az autonómia. Itt olvashattuk először Kovács Vilmos eddig tiltólistán szereplő verseit. Nagy Zoltán Mihály a lapnál töltött időszak alatt fejezte be nagysikerű regényét, a *Sátán fattyát*, amely 1991-ben, a *Hatodik Síp Könyvek* című sorozatának első köteteként került az olvasóközönség elé.³⁷²

A lap szerkesztőbizottsága a következőképp fogalmazta meg a *Hatodik Síp* létrejöttének céljait, mibenlétét: „A kárpátaljai és magyarországi irodalmárok, szerkesztők, kiadói szakemberek, közéleti személyiségek, intézmények és szervezetek közös erőfeszítése révén létrejött kiadványunk az Illyés Gyula megfogalmazta Ótágú Síp, a sokhangú magyar irodalom hatodik, sokáig mostohán kezelt sípját kívánja megszólaltatni abban a reményben, hogy ez a hang majd tisztán, hamis felhangok nélkül illeszkedik a Zene egészébe...

³⁷¹ Kádas Katalin: *Elidegenedés, elesettség és még sorolhatnám*. In. : *Tízévkönyv, Hatodik Síp Antológia*. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999, 14. o.

³⁷² Nagy Zoltán Mihály: *Én is fűjtem a sípot*. . In. : *Tízévkönyv, Hatodik Síp Antológia*. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999, 20. o.

*Célunk, hogy a régió szellemi arculatát, múltját és jelenét felmutassuk. . . Célunk, hogy az összetartó erőket szolgáljuk, hogy a lélek friss kenyerét időről időre odategyük egy kisebbség asztalára.*³⁷³

A szerkesztőségi tagok kezdetben: Balla D. Károly főszerkesztő, Dalmay Árpád (kritika, irodalomtörténet), Horváth Sándor (próza, költészet), Németh István (felelős szerkesztő), Vári Fábíán László (költészet, folklór), Nagy Zoltán Mihály (olvasószerkesztő), Kisantal Gyula (olvasószerkesztő). A társadalmi szerkesztőbizottság tagjai: Vitányi Iván, Fodor András, Kiss Ferenc, Lator László, Pomogáts Bála, Váradi Sternberg János. Állandó rovatai: *Szép Szó, Műhely, Dokumentum, Valóság, Örökségünk, Látóhatár, Mérleg.*³⁷⁴ A lapot Ungváron szerkesztették, de Magyarországon, a Mandátum Kiadó gondozásában jelent meg, a Magyar Hitel Bank Rt. anyagi támogatásával.

A *Hatodik Síp* az irodalom mellett a kultúra és a művészetek bemutatására is vállalkozott. Lehetőséget adott a fiatal tehetségek bemutatkozására, akiket a „felnőtt nemzedék” egy percre sem hagyott felügyelet nélkül és gondosan egyengették szárnypróbálgatásuk minden egyes megtett méterét.

A társadalom felszabadulván, de még nem kigyógyulva az elnyomó hatalom szorításából, kétségbeesetten kapaszkodott az eszményített ideákba. Ha félve is, de szerettek volna tartozni valahová, kapcsolódni valamihez, ami azonos velük, egy egészhez, aminek ők egy kis részét képezhetik. Annyi gyötrelmes év után után vágytak egy biztos pontra, ami menedéket nyújthat számukra, s ezt sokaknak a *Hatodik Síp* működése jelentette. Az emberek nyitottak a kultúra felé és a terjesztés gyakorlati nehézségeinek dacára is jelentős mennyiségben előfizettek a lapra.

³⁷³ Új kenyér egy kisebbség asztalára. *Hatodik Síp*. 1989. In.: Pál György: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945-1990)*. Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, 1990., 52.o.

³⁷⁴ Nagy Zoltán Mihály: *Én is fűjtem a sípot.* . In.: *Tízévkönyv, Hatodik Síp Antológia*. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999, 20-21. o.

A kezdeti egység pár éven belül megbomlott, s a szerkesztőségen belül kialakult ellentétek 1992-ben szakadáshoz vezettek: Balla D. Károly kivált a lapból, s új kulturális magazint hozott létre, amely a *Pánsíp* elnevezést kapta. A lap 1999-től *Pánsíp- Almanach*ként működött, 2001-től pedig digitális irodalmi és kritikai iratfolyamként vált elérhetővé, ám az oldalt mára már megszüntette a szerkesztője.

A *Hatodik Síp* szerkesztősége a szétválás után Beregszászba költöztette székhelyét, főszerkesztője Penckőfer János lett. A lap ezt követően mit sem veszített színvonalából, sőt — Kacsur Gusztáv jubileumi megemlékezésében ettől kezdve számítja az irodalmi fórum felvirágoztatásának korszakát. A lap megszületésétől számított időszakot pedig a következőképp értékeli: „Dehogyan volt ezek után a *Hatodik Síp* „a kárpátaljai magyar irodalom fóruma”? *Átment irodalmi, kulturális meg társadalompolitikai (ezt az utóbbit utáltam mindig is a legjobban) folyóiratba, amelynek legszembeűnőbb jellegzetessége – durva egyszerűsítéssel – abban állt, hogy mindig több akart lenni, mint ami valójában volt, miközben éppen az nem volt vagy nem lett lassacskán, amire pedig szükség volt – a kárpátaljai magyar írókat fóruma. És így ment ez jó darabig (vagy három évig?), egészen pontosan addig, amíg le nem költözött az új főszerkesztőjéhez Beregszászba.” Ahol „immár nem írnak sületlenségeket kisebbségről, irodalomról, felelősségről meg effélékről magyarországi díszpintyek, nem kívánja mindenáron teljesértékűvé és sokoldalúvá erőszakolni a valószínűleg sosem létezett kárpátaljai magyar irodalmat, nem törekszik kizárólagosságra. Csak az, ami. Olyan, amilyen lehet. Irodalmi folyóirat, amelyet olvasni lehet, amelybe írni lehet, és amelynek kapcsán jókat lehet vitatkozni mindenféléről.”³⁷⁵*

A *Hatodik Síp* működése ezek után megállíthatatlannak tűnt, ám a komor valóság úgy alakította körülményeit, hogy a „fiatalkorban” járó lap nem tudott a „nagykorúság” időszakába lépni. A tízedik jubileumi évkönyv összefoglaló jellege, a visszaemlékezések szerzői

³⁷⁵ Kacsur Gusztáv: *Hogyan volt?! avagy emlékezés utánaérzős stílusban*. In: *Tízévkönyv, Hatodik Síp Antológia*. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999, 7-8. o.

még reménykednek ugyan a folytatásban, de már könnyen kiolvashatjuk a sorok között rejtőző keserű igazságot: a *Hatodik Síp*nek nem sikerül valóra váltania „nem is olyan jámbor szándékát: ünnepi étekből mindennapi kenyérré válni a kárpátaljai magyar kisebbség asztalán.”³⁷⁶

A *Hatodik Síp* megszűnésében számos nem kívánatos társadalmi, politikai és egyéni probléma megjelenése is közrejátszott. Megszűnt az anyagi támogatás, elapadt a társadalmi igény — az emberek már nem fizettek elő a lapokra. A szerkesztők számára is nyilvánvalóvá vált, hogy jelenlegi állásuk nem biztosít számukra megélhetést, többek figyelme fordult a politika irányába. Vári Fábián László 1996-ban még Kovács Miklóssal versengett a KMKSZ elnöki posztjáért, Nagy Zoltán Mihály ismét kétkezi munkára kényszerült a létfenntartás érdekében, a főszerkesztőt, Penckófer Jánost pedig betegsége hátráltatta, noha munkáját a kórházi ágyhoz láncolva is rendületlen odaadással végezte.

Az okok és problémák boncolgatása közben nem mehetünk el szóltanul az egyik legégetőbb és legszomorúbb probléma — az olvasás iránti igény szinte teljes elapadása mellett, amit Bagu Balázs 1999-ben még nem a színvonal hiányának, egész egyszerűen a mérhetetlen szegénységnek tulajdonít. Keresztyén Balázs ugyanekkor az analfabetizmus terjedésére hívja fel a figyelmet, s tizenkét év távlatából beláthatjuk, hogy feltevése koránt sem volt alaptalan.

Az interaktív világ kitárult előttünk; az innovációs technikák, a média hamis világa sokszor eltakarja szemünk elől a valóságot: az emberiségnek újfent óriási válsággal kell szembenéznie, nincs stabil világnézeti alap, a fiatalok számára nincs követendő értékrend, s az érzelmek teljes fagyhalála figyelhető meg. Többségünk már lassan csak egy adatlap, egy profilkép a *Facebookon*, holott a virtuális világ nem képes helyettesíteni a valós életet. Az ember társas lény és

³⁷⁶ Gortvay Erzsébet: *Születésnap kiadvány helyett*. In.: *Tízévkönyv, Hatodik Síp Antológia*. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999, 11. o.

szüksége van a kapcsolatok ápolására, a mindennapi problémák kivédésére pedig elegendő anyagot biztosíthat számunkra az irodalom, a művekben rejlő értékek... de sajnos ezt a tényt (nevezhetjük menekülési útvonalnak) ma már egyre kevesebben ismerik fel.

Az 1999-ben megjelenő *Tízévkönyv* lezárt egy korszakot, a kárpátaljai magyarság első önálló irodalmi fórumának korszakát, s ezzel nagy űrt hagyott maga után. Ezt a helyzetet még a *Pánsíp* átalakulása illetőleg eltűnése, valami a *Véletlen balett* 2005-ös megszűnése is súlyosbította. A *Hatodik Síp* pótlását, feladatainak ellátását egy régi-új folyóirat, az *Együtt* vállalta magára, amely 2002-ben látott először napvilágot és Vári Fábián László főszerkesztőségével negyedévenként melengeti meg szívünket irodalommal, kultúrával és továbbra sem hagyja elveszni értékeinket.

BIBLIOGRÁFIA:

1. PÁL GYÖRGY: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945-1990)*. Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, 1990.
2. PENCKÓFER JÁNOS: *A stúdiók kora (előtt és után) (Irodalmi-kulturális irányultságok, folyamatok, szerveződések, fórumok Kárpátalja eddigi kilencven évében)*. In: *Magyar Napló. A Magyar Írószövetség lapja*, XXIII. évfolyam. 2011. június
3. *Tízévkönyv, Hatodik Síp Antológia*. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999

**Múltunk írói szemmel Tamás Mihály Két part közt
fut a víz című regényében**

Az 1918-ban kötött trianoni békeszerződés értelmében Kárpátalja területét elszakították Magyarországtól és a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták. Az 1918 novemberétől 1920 tavaszáig tartó időszak Csehszlovákiában a nemzeti diktatúra periódusa volt. Sőt az ezt követő időkben is minden hatalom a katonai parancsnokság kezében összpontosult, s ezt az „ostromállapotot” csak 1922-ben szüntették meg.

A Csehszlovákiához csatolt felvidéki és kárpátaljai magyarság a súlyos eseményeket sajátosan élte meg. Egy bizonyos időnek el kellett telnie ahhoz, hogy az itt élők tudatosítsák önmagukban a tényt, hogy egy új állam vezetése alá kerültek, s főként azt, hogy ez az állapot nem ideiglenes, nem fog megszűnni. Szinte kábultan meredtek a történelmi események kavalkádjába: „Az államfordulat utáni első években fáradt kábultságban éltek, naponta lesve, hogy mikor fordul vissza minden a régi kerékvágásba”.³⁷⁷ Tamás Mihály ezt az állapotot így írja le: „A kábulat már engedni kezdett, az emberek hideg szemmel kezdték nézni az eseményeket, de senki se hitte, hogy az állapot állandó maradjon: mindenki valami megváltó csodát várt. Abban az érzésben élt minden, hogy odaát még mindig lélegzik a húszmilliós magyar állam, és nem látta senki, hogy a túlsó oldalon egy agyonsújtott ember hever a porban, aki magán se tud segíteni, nemhogy még a gyerekei védelmére siethetne”.³⁷⁸

A tisztviselők, és más állami szférában dolgozók az első időszakban nem tették le a kötelező hűségesküt. „Passzív ellenállásuknak” ez volt a legfontosabb pillére. Csak a Kárpátalja egész sorsát eldöntő szerződések megkötése után döbrentek rá

³⁷⁷ Zapf László. Magyar irodalom Csehszlovákiában. //Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. – Budapest: Gondolat Kiadó, 2008. – 110. o.

³⁷⁸ Tamás Mihály. Két part közt fut a víz. – Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó, 1983. – 42. o.

valóságos helyzetükre, amit hatalmas tragédiaként éltek meg s, hogy könnyebben tudják elviselni e drámát, bűnbakot kerestek, amit a zsidóságban fedeztek fel.³⁷⁹

Az új állam fennhatóságával párhuzamosan az itt élőknek szembesülniük kellett a határ fogalmával is. A határ addig szomszédos falvakat, városokat választott el egymástól. „Túl a falun, ahol az országút egy lankás domboldalon ereszkedett le, a kis kőhídon túl, ott kezdődött a másik ország. Nem volt ott annak semmi nyoma, a föld arrébb sem volt barnább, az erdő is éppúgy sárgult odaát, mint itt, és a varjúnak sem állt senki útjában, amikor a híd felett repült. Csak az ember, csak az ember...”³⁸⁰ Az embereknek, akárcsak Tamás Mihály főhősének, Bodák Ivánnak, időre volt szükségük, míg elfogadták (bár megérteni sohasem tudták), hogy a megváltozott körülmények között vannak oly helységek, ahová útlevéllal kell utazniuk. A határ egyébként nem csak a közlekedést korlátozta, hanem szinte megbénította a helyi kulturális életet, hisz a postát teljesen megszüntette, s így a kulturális lapok, közlemények nem jutottak el az elcsatolt területre. Sőt a csehszlovák kormány az újabb kultúrtermékek Magyarországról való behozatalát meg is tiltotta.

Mindezeket figyelembe véve elmondható, hogy az általános társadalompolitikai közhangulat nem volt épp optimális. Az emberek csalódottak voltak, ráadásul a kisebbségbe szorított magyarság nem volt egységes sem politikai, sem kulturális szempontból. Politikailag nagy szerepet játszottak a lecsúszott arisztokrácia utolsó kevély képviselői, az öntudatos polgárság, a menekülő uszítók; az új hatalomhoz alkalmazkodók s az az ellen lázadók. A kultúra harcterén pedig egymásnak feszült maga a társadalom és az író, a kritikus és az író. Küzdelmüket számtalan korabeli írás megörökítette, Fábry Zoltán például Szlovenszkói grafikon című

³⁷⁹ Fedinec Csilla. A csehszlovákiához került Kárpátalja (1918-1921) // Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. – Budapest: Gondolat Kiadó, 2008. – 42. o.

³⁸⁰ Tamás Mihály. Két part közt fut a víz. – Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó, 1983. – 50. o.

tudósításában keményen bírálja e véres harcot, melyben „...a vesztes végeredményben mégiscsak a szlovenszkói³⁸¹ magyar kultúra...”³⁸²

Fábry Zoltán írásából kitűnik mennyire fontos feladat, hogy egy életképes, európai irodalom alakuljon ki Szlovenszkon (ezt várták el a Nyugatosok is). Fábry volt az, aki a szlovenszkói íróktól egy olyan kisebbségi regény megírását várta, mely a teljes szlovenszkói magyar társadalmi átalakulást és a felvidéki mentalitás vonásait bemutatta volna. Ám ilyen regény nem született, Gál Éva ezt így magyarázza: „Hiányzott hozzájuk az időbeli távlat és a rálátás, ezenkívül az írók többsége meglehetősen zilált léthelyzetben élt, megélhetési gondokkal küszködött, ami ugyancsak hátráltatta a nagy narratívájú elbeszélés megírásának esélyeit.”³⁸³ Ráday Elemér azonban úgy véli, hogy megszületett egy kulcsfontosságú felvidéki kisebbségi regény, amely nem más, mint Tamás Mihály Két part közt fut a víz című regénye.³⁸⁴

A kritika különbözőképpen fogadta az alkotást. Haraszi Gyula nagyon keményen bírálja Tamás munkáját: „...egy közepes tanulmány többet mond erről a témáról, mint Tamás Mihály regénye. Motívumokat vet fel az író, melyeknek semmi jellemző erejük nincs, s a mesébe nem épülnek bele szervesen. Társadalmi rajzot sem találunk, csupán néhány, a kisebbségi sorsról szóló regényből és

³⁸¹ Técsőtől Pozsonyig szinte egységes tömbben élt a magyarság és Szlovákiát Kárpátaljától elválasztó közigazgatási határ az értelmiség szemében nem jelentett „szellemi határt” is. Épp ezért nem voltak ritkák az áttelepülések Ungvárról, Munkácsról, Beregszászból Kassára és Pozsonyba, ahol a nyomdák és kedvező anyagi feltételek elősegítették a kulturális fellendülést. Ez azonban erősen hozzájárult ahhoz, hogy Kárpátalja irodalma ne fejlődjön, sőt kialakuljon az a szemlélet is, mely szerint az akkor hosszabb-rövidebb időre Szlovákiába települt írókat szlovenszkói magyar íróként tartották számon, ami a mai napig sem változott.

³⁸² Fábry Zoltán. Szlovenszkói grafikon. //Szlovenszkói küldetés – Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1984. – 16. o.

³⁸³ Gál Éva. Kisebbségi ideológiák és magatartásmodellek a határon túli magyar közösségekben I. // Pozsony: Irodalmi Szemle, 2011.

³⁸⁴ Ráday Elemér. A szlovenszkói magyar írók szót kérnek. //Élet, 1936. 2. sz. – 51–54.o.

újságcikkekből már ismeretes alak kap klisészerű megjelenést (felvidéki pártelnök, irredenta báró stb.).³⁸⁵

Ezzel szemben Barsi Dénes így véleményezi a művet: „Nincs ráírva a könyvre, hogy regény, mert valóban több annál: könyv. Történelem, politika, társadalomtudomány, közgazdaság, líra, érzékiség, emberi jóság, egyszerű magyar igazság: élet.”³⁸⁶

Én Barcsi Dénessel értek egyet. Haraszti Gyulával ellentétben úgy vélem, hogy a regény igenis tartalmaz „társadalmi rajzot”. Nem csupán a „felvidéki pártelnök és irredenta báró” jelenik meg benne, hanem a társadalom ennél több és színesebb tagját bemutatja. Megjelennek benne az egyszerű becsületes emberek, a törtető s gyakran elvek nélküli réteg képviselői, a hatalom és pénz kiszolgálói, a barbárság megtestesítői, a ravasz ésszel megáldott zsidóság tagjai; arisztokraták, felkapaszkodottak, polgárok és egyszerű vidéki emberek. S ezeket a szereplőket úgy vonultatja fel, hogy általuk bemutatja az olvasónak a csehszlovákiai, ezen belül is a kárpátaljai és ezzel párhuzamosan a magyarországi társadalmi viszonyokat, sőt az adott társadalom ellentmondásait is felvonultatja.

A regény a történelmi eseményeket az ellentétek kiélezésével mutatja be. Így szinte párhuzamot von az első világháborút követő magyar társadalom átalakulása és a Trianon utáni kisebbséggé vált emberek megváltozott élete között.

Magyarországon az első világháborút követő időszakban hatalmas változások mentek végbe. Közvetlenül a harcok befejezése után Kun Béla megalapította a Kommunisták Magyarországi Pártját és szociális ígéretekkel állította maga mellé a nincstelen tömegeket. Majd 1918. március 21-én egy jól sikerült puccs keretén belül kikiáltották a Tanácsközjársaságot, mely öt hónapon át tudta fenntartani a hatalmát. Ezalatt a rövid idő alatt a kommün eleinte csupán az arisztokráciát és a felsőbb rétegek képviselőit igyekezett minden jogától megfosztani, majd az elégedetlenségek miatt brutális

³⁸⁵ Haraszthy Gyula. Szlovenszkoí magyar írók. //Budapesti Szemle, 1936.– 245.

o.

³⁸⁶ Barsi Dénes. Tamás Mihály: Két part közt fut a víz. // Kelet Népe, 1937. 1 sz. – 44. o.

rémítetteket hajtottak végre az ország több területén is. A Tanácsköztársaság Alkotmányának első cikkelye meg is határozza az új hatalom célját, mely nem volt más, mint a kapitalista társadalmi rend megszüntetése, és a munkásság teljhatalommal való felruházása. Bukása után az arisztokrácia ismét visszanyerte hatalmát. „Az utasok félelmetes tömegben gyülekeztek a váróterembe, a báró jónak látta, hogy kipróbálja a kommün után újjáéledt hatalmát.”³⁸⁷ A középréteg és a munkásság is lassan már feldolgozta a gyors iramú változások sorát, amelyben hol ő kerül felülre, hol pedig ő marad alul a „hatalmi sorrendben”. „Lekacagott arcáról az újjászületés pár hetes gyönyörűsége, amióta teljes fesztelenséggel lehet újra alázatos, újra szolga, mikor újra különbséget tehet az emberek között.”³⁸⁸ Ezzel párhuzamosan mutatja be az író a kisebbségi létbe kényszerült magyarság helyzetét. Őket megbénítja a hirtelen rájuk törő változások sokasága: „Az egymásra zuhanó sűrű történések megriasztották az embereket, mint az űzött nyáj a karámban, úgy húzódtak meg házuk falai mögött.”³⁸⁹ Tehát míg az anyaország egy számára idegen hatalom igájának lerázása után szabadon sóhajt, addig az elszakított területeken az ismeretlen iga egyre szorosabb tartása alatt sóhajtoznak az emberek: „Ismerősöket látott, a hivatalnokok munkába indultak, kicsit kókadt fejvel, de azért reménykedve, hogy nem tart ez az egész sokáig.”³⁹⁰

Ebből a két ellentétes folyamatból, szinte következik a Trianon által megteremtett helyzethez való ellentétes hozzáállás bemutatása. A megcsonkított Magyarországon a politikai változások és egyben hatalmi változások a legfontosabbak az emberek számára, s csak mellesleg tekintenek az elcsatolt területek felé: „Közben pedig mellesleg megemlítette azt is, hogy a birtokát is, a kerületét is elfoglalták az új uralom katonái. Az eset nem olyan súlyos, az antant valószínűleg meggondolja a dolgot, mielőtt véglegesen dönt.

³⁸⁷ Tamás Mihály. Két part közt fut a víz. – Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó, 1983. – 9. o.

³⁸⁸ Uo. 10. o.

³⁸⁹ Uo. 27. o.

³⁹⁰ Uo. 32. o.

Mindenesetre egy belső megmozdulás esetleg döntő befolyással lenne a párizsi urakra.”³⁹¹ Míg nekik a politika eszköz saját társadalmi helyzetük megszilárdítására, addig a bennük hívó kisebbségnek „a politika mindennapi sajtó sebe lett.”³⁹² Míg kintről a passzív ellenállás hősi mítoszát állították eléjük, addig nekik szembesülni kellett a ténnyel, hogy dolgozniuk kell, hogy el kell felejteniük melyik országot is szolgálják munkájukkal s ezt azon egyszerű ok miatt, melyet az író így fogalmaz meg: „...mert élni kell, mert az újult életben is kenyeret kér a gyermek szája.”³⁹³ S míg az itt élőknek a létkérdésükké formálódott át a politika minden rezdülése, addig az anyaországban könnyelmű és alávaló döntések születtek: „Legalkalmasabbnak tartjuk erre, ha néhány jelentősebb hivatalnokot elteszünk láb alól...”³⁹⁴ A hozzáállás komolytalansága tükröződik a gyűlés helyszínének leírásában is: „A kávéházban, ahol a cigányok stimmelni kezdtek, pincérek futkostak, alulról a vendégek egyes lármája jött fel, kint az utcán unalmasan csilingelt a villamos.”³⁹⁵

Nem meglepő, hogy ez a hozzáállás sokak hitét elvette, Szemző Viktor, a regény egyik hőse, ezt mondja: „Élünk. Nézzük a napok múlását, és a dátumok fölött vitatkozunk: egyszer, azt mondják március 15, máskor meg, hogy április 11. Én azt hiszem, hogy május 40.”³⁹⁶

A felsorolt idézetekből éles képet kaphatunk a trianoni döntés hatásáról a különböző társadalmi rétegek között, arról a mélységes reménytelenségről mely a kisebbséggé lett magyarokra nehezedett kényszerítve arra őket, hogy egyedül, csak a maguk erejében bízva felálljanak és megalapozzák a saját, különálló jövőjüket.

³⁹¹ Tamás Mihály. Két part közt fut a víz. – Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó, 1983. – 15. o.

³⁹² Uo. 43. o.

³⁹³ Uo. 125. o.

³⁹⁴ Uo. 73. o.

³⁹⁵ Uo. 73. o.

³⁹⁶ Uo. 98. o.

Fontos helyet kap a regényben a hűségeskü fogalma. Nem véletlenül, hisz a Csehszlovák Köztársaságban nagyon fontos szerepet kapott. Az itt élő magyarok számára pedig szinte létkérdéssé vált, hogy leteszik-e az esküt, vagy sem. Aki megtagadta a letételezt, az nem vállalhatott semmiféle hivatalt, gyakran zaklatásnak volt kitéve, sőt el is üldözték az ország hatalmi képviselői. Viszont aki letette, azt gyakran magyartalansággal vádolták, és árulónak tartották. Ilyen önmeghasonlottságban kellett az itt élő magyarságnak helyes döntést hoznia.

A csendes ellenállás magatartása igen fontos közösségformáló tényezőnek bizonyult a korai időszakban. Sokan rendületlenül hittek a passzív ellenállás hatásában: „Passzív ellenállás az egyetlen tennivaló!”³⁹⁷ Több százan vallották ezt Kormossal együtt. Miért? Kitartásból, nemzeti identitásból s néha félelemből: „Ezek az emberek attól félnek, hogy ha itt a helyükön maradnak, és küzdenek, és kitartanak, akkor odaát nyegle ficsúrok hazaárulónak fogják őket kikiáltani, és jön majd a változás és ők kipenderülnek állásukból.”³⁹⁸ (43. o.). De velük szemben akadtak olyanok is, akik reálsan látták a fennálló helyzetet és a megmaradás, az életben maradás fontosságát tartották szem előtt. Erre is van példa a műben: „Utasítás nekik, hogy az esküt tegyék le, maradjanak, mert itt megfulladnak.”³⁹⁹ A regényben a parancs elkészik, s az esküt a többség nem teszi le, ez megfelel a valóságnak is. A főként passzív ellenállás következtében alkalmazott ellehetetlenítési politika miatt mintegy 130 000-en menekültek el az országból, többségük a megcsonkított Magyarország területén belül telepedett le.

Látható, hogy Tamás Mihály hiteles társadalompolitikai és történelmi képet tár az olvasó elé a Két part közt fut a víz című regénye lapjain. Bemutatja a magyarországi partot és csehszlovákiait is, és a két part között fuldokló magyarságot.

³⁹⁷ Tamás Mihály. Két part közt fut a víz. – Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó, 1983. – 39. o.

³⁹⁸ Uo. 43. o.

³⁹⁹ Uo. 86. o.

BIBLIOGRÁFIA:

1. BARSÍ DÉNES. TAMÁS MIHÁLY: Két part közt fut a víz. // Kelet Népe, 1937. 1 sz. – 43–44. o.
2. FÁBRY ZOLTÁN. Szlovenszkói grafikon. //Szlovenszkói küldetés – Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1984. – 16–19. o.
3. FEDINEC CSILLA. A csehszlovákiához került Kárpátalja (1918–1921) //Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. – Budapest: Gondolat Kiadó, 2008. – 40–43. o.
4. GÁL ÉVA. Kisebbségi ideológiák és magatartásmodellek a határon túli magyar közösségekben I. // Pozsony: Irodalmi Szemle, 2011. (megtekinthető változat:
http://www.jogazda.sk/szemle/index.php?option=com_content&task=view&id=924&Itemid=88
5. HARASZTHY GYULA. Szlovenszkói magyar írók. //Budapesti Szemle, 1936.– 243–252. o.
6. RÁDAY ELEMÉR. A szlovenszkói magyar írók szót kérnek. //Élet, 1936. 2. sz. – 51–54.o.
7. TAMÁS MIHÁLY. Két part közt fut a víz. – Bratislava: Madách Könyv- és Lapkiadó, 1983.
8. ZAPF LÁSZLÓ. Magyar irodalom Csehszlovákiában. //Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. – Budapest: Gondolat Kiadó, 2008. – 109–118. o.

ANGOL NYELV ÉS IRODALOM

A nem kategóriája által okozott fordítási nehézségekről

A fordítástudomány (angol nevén: *translation studies*, franciául: *raductologie*) interdiszciplináris tudományág, mely a fordítás és tolmácsolás elméletének, leírásának és gyakorlatának szisztematikus tanulmányozásával foglalkozik, s melynek tudománnyá szerveződése a 20. század második felére tehető.⁴⁰⁰ A fordítás tanulmányozását már az ókor évszázadaiban fontosnak tartották, a fordítás mai értelemben vett definíciója viszont csak az 1970-es, 1980-as évekre forrott ki. Ekkortól vált elfogadottá az a nézet, mely szerint a fordítás nem az információ szó szerinti átadása, ahogy azt az előző generációk tartották, sokkal inkább kulturális transzfer, melynek elsőszerű célja a kultúrák közötti közvetítés.⁴⁰¹ A fordító küldetése a forrásnyelvi szöveg olyan jellegű átformálása, mely az eredeti üzenetet megtartva illeszkedik a célnyelvi befogadók kultúrájába és világnézetébe, ami nem könnyű feladat. Ahhoz, hogy a fordító mindennek eleget tegyen, nem csak a forrás- és a célnyelv magas szintű ismeretére van elengedhetetlen szüksége, hanem mindkét kultúrában való alapos jártasságra. A fordítás és kultúra elválaszthatatlansága hozta szoros összefüggésbe a fordítástudományt számos más tudományággal, így a pszicholingvisztikával, kognitív nyelvészettel, szövegnyelvészettel, korpusznyelvészettel, kontrasztív nyelvészettel, lexikográfiával, terminológiával, szociolingvisztikával, kommunikációelmélettel, hogy csak a legfontosabbakat említsük.⁴⁰² A kapcsolódó

⁴⁰⁰ Klaudy K.. Fordítástudomány az ezredfordulón. In: Klaudy, K.: *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta. 2007. - 33-43.

⁴⁰¹ Hatim, B., Mason, I. *Discourse and the Translator*. London and New York: Longman. 1990. - 272.

⁴⁰² Munday, J. *Introducing Translation Studies, Theories and Applications*. London and New York: Routledge. 2001. - 240.

tudományágak sorát gazdagítja az 1970-es években létrejött gendernyelvészet is.

A fordítás és a nem kategóriájának kapcsolata az egyik legérdekesebb, s talán legtöbb gondot okozó fordítástudományi terület. A nem különböző, ugyanakkor egymással kölcsönös kapcsolatban álló kategóriái (nyelvtani, névmási és társadalmi nem) által kiváltott fordítási problémák világosan alátámasztják, milyen szinten befolyásoló tényező az egyéni világnézet és ideológia, mikor a fordítás olyan nyelvek közt megy végbe, melyek a nem kategóriáit tekintve strukturálisan különböznek egymástól⁴⁰³ (például egy szláv nyelv, melyben a nyelvteni nem még a ragozás szintjén is jelen van, vagy az angol, ahol csak a névmások rendszerében őrződött meg, illetve a magyar, melyben a nyelvteni nem hiányzó kategória).

Általánosan elfogadott, hogy a nyelveket a nyelvteni nem megléte vagy hiánya szerint csoportokba sorolhatjuk. Ha egy nyelv két nyelvteni nemmel rendelkezik (általában nőnemű és hímnemű), az azt jelenti, hogy az adott nyelv főneveinek (tágabban, névszóinak) két osztályát különböztetjük meg, melyekre azonos ragozási és egyeztetési szabályok érvényesek. Pauwels szerint a nyelvteni nemmel rendelkező nyelvekben a főnevek morfológiai és fonológiai jegyek alapján sorolódhatnak nemek szerinti osztályokba.⁴⁰⁴ Hasonlóan vélekedik Romaine is, aki szerint a „masculine” (hímnemű) és „feminine” (nőnemű) terminusok a 15. században jelentek meg, amikor Protagorasz szofista gondolkodó a görög nyelv főneveit két osztályra bontotta. A *gender* (nyelvteni nem) szó pedig a latin *genus*-ból ered, melynek jelentése *osztály, típus, fajta*, tehát semmi köze a biológiai nemhez.⁴⁰⁵ Ezzel szemben Corbett úgy véli, hogy a nemek szerinti besorolásnál az ún. természetes nem (*biological sex*) is

⁴⁰³ Nissen, U. K. *Aspects of Translating Gender*. Linguistik Online, 2002. 11,25. from: http://www.linguistik-online.de/11_02/nissen.html

⁴⁰⁴ Pauwels, A. Linguistic Sexism and Feminist Linguistic Activism. In J. Holmes & M. Meyerhoff (Ed.) *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing. 2003. - 557.

⁴⁰⁵ Romaine, S. *Communicating Gender*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. 1991. - 67.

erősen közrejátszik, világosan látható ez abból, hogy a nőkre utaló szavak nyelvtani nemük szerint is nőneműek, ugyanígy a férfiakra utalók hímneműek.⁴⁰⁶ Véleményét a német Jakob Grimm is osztja, aki szerint a nyelvtani nem a természetes nem metaforikus kivetülése, a hímnemű dolgok, tárgyak pedig rendszerint nagyobbak, erősebbek, masszívabbak, aktívabbak, dominánsabbak, míg a nőneműek kisebbek, gyengébbek, törékenyebbek és passzívabbak.⁴⁰⁷ Romaine szerint Grimm nézete minden jegyével a férfi felsőbbrendűséget hangsúlyozza.

Ami a nyelvek osztályozását illeti, Corbett meggyőződése, hogy azok a nyelvek is a nyelvtani nemmel rendelkező kategóriába sorolandók, melyekben a grammatikai nem csak a névmások rendszerében mutatkozik meg (pl. angol), bár – mivel ez a nézet nem általánosan elfogadott – ezen nyelvek esetében inkább a *névmási nem* (*pronominal gender*) terminust javasolja.⁴⁰⁸

Mikor névmási nem-rendszerrel rendelkező nyelvről fordítunk nyelvtani nemmel rendelkezőre, nem ütközünk különösebb nehézségbe: az angol fivér (*brother*) szó, például, könnyűszerrel fordítható franciára *le frère*-ként. A problémák akkor jelentkeznek, amikor a nyelvtani nem szintaktikailag (ragozás, végződések) formájában is jelölve van. Ha, például, angolról ukránra kell fordítanunk egy olyan egyszerű kijelentést, mint *you are tired* (*fáradt vagy*), nem tehetjük anélkül, hogy ne jelölnénk az érintett nemét. A *ти втомлений* kifejezés világosan rámutat, hogy a megszólított férfi (szemben a *втомлена* nővel), illetve, hogy a beszélő jól ismeri az illetőt, mivel tegező formát használ (a magázó a *ви втомлені* lenne). Ha nem adott a megfelelő kontextus, a fordítónak problémás eldönteni, melyik format használja.

Roman Jakobson kiemeli, hogy a nyelvtani nem nem csak formális kategória, hanem egy beszélőközösség mitikus

⁴⁰⁶ Corbett, G. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press. 1991. – 384.

⁴⁰⁷ Karoubi, B. *Gender and Translation*.

<http://www.translationdirectory.com/article528.htm>

⁴⁰⁸ Nissen, U. K. *Aspects of Translating Gender*. Linguistik Online, 2002. 11,25. from: http://www.linguistik-online.de/11_02/nissen.html

gondolkodásmódjában és világszemléletében is jelentős szerepet játszik, más szóval, nagyban hozzájárul ahhoz, hogyan konceptualizálják vagy jelenítik meg egy adott nyelv beszélői az elvont fogalmakat, tárgyakat, jelenségeket.⁴⁰⁹ Egy 1915-ös, a Moszkvai Pszichológiai Intézetben végzett felmérés szerint az orosz nyelvet beszélők nagy többsége a hét azon napjait, melyek hímneműek (*hétfő* – *понедельник*, *kedd* – *вторник*, *csütörtök* – *четверг*), férfiként reprezentálják, míg a nőnemű napokat (*szerda* – *среда*, *péntek* – *пятница*, *szombat* – *суббота*) nőként, s ezek a tudatalatti asszociációk egyértelműen a hét napjainak nyelvtani neméből fakadnak. A tény, hogy a péntek egyes szláv nyelvekben nőnemű, míg másokban hímnemű, világosan megnyilvánul az érintett népek szokásaiban és hagyományaiban, amelyek pont e (nemi) besorolás szerint eltérnek egymástól. A közismert orosz-ukrán babona, mely szerint ha kés esik le az asztalról, férfi vendég várható, ha pedig villa, nő fog érkezni, szintén a kés (orosz *нож*, ukrán *ніж* – hímnemű) és a villa (orosz *вилка*, ukrán *виделка* – nőnemű) nyelvtani nemére vezethető vissza.

Jakobson a nyelvtani nem és mitikus gondolkodás kapcsolatának két további érdekes példáját említi. Repin orosz festő erősen megdöbben, mikor a német festőművészek a bűn fogalmát nőként ábrázolták. Valószínűleg nem gondolt bele, hogy míg az oroszban a bűn hímnemű (*зпex*), addig a németben nőnemű (*die Sünde*), s a festők – bár tudat alatt – ebből indultak ki. Ugyanígy, egy orosz gyereket meglephet, miközben német meséket olvas, hogy a halált a német könyvek öregemberként illusztrálják, mivel az oroszban a halál nőnemű és rendszerint női alakban jelenik meg. Ehhez hasonlóan, Borisz Paszternak híres verseskötete, *Nővérem az élet* (1917) nem kevés fejtörést okozott Josef Hora cseh költőnek, mikor a kötet verseit csehre próbálta fordítani, mivel a cseh nyelvben az *élet* főnév a hímnemű kategóriába tartozik.⁴¹⁰

⁴⁰⁹ Jakobson, R. *On linguistic aspects of translation*. In: Brower, R.A. (ed.): *On translation*. Cambridge. 1959. – 232-239.

⁴¹⁰ Jakobson, R. *On linguistic aspects of translation*. In: Brower, R.A. (ed.): *On translation*. Cambridge. 1959. - 232-239.

Az ilyen jellegű fordítási problémákkal elég nehéz megbirkózni, de Nissen szerint legalább háromféle megoldás létezik.

Az első megoldás, ha egy célnyelvi szinonimát keresünk az adott szóhoz, ami a forrásnyelvi szóval egyező nemű. Jó példa erre az az eset, amikor az Esso német cég szlogenjét (*Pack den Tiger in den Tank* – szó szerinti fordításban: *Rakd a Tigrist az üzemanyag-tartályba*) olaszra akarták fordítani. Mivel a német *Der Tiger* (tigris, hímnemű) szó nem egyezik nemből az olasz *la tigre* szóval (nőnemű), s mivel a nőnemű *la tigre* nem közvetíti azt az erőt és dinamizmust, amit német hímnemű megfelelője, a reklámszöveg fordítói egy harmadik variáns mellett döntöttek: az olasz hímnemű *il leopardo* (leopárd) formát használták fordításukban.

A Nissen által javasolt második lehetőség szintén jó megoldás lehet, ami nem más, mint egy harmadik nyelv bevonása. Egy olyan nyelvhez tartozó szót kell keresni, amely nemből egyezik a forrásnyelvivel, s amely, lehetőség szerint, nem idegen a célnyelvi befogadó számára. Jó döntés lehet ilyenkor valamilyen klasszikus nyelvhez, például a latinhoz fordulni. Ha például a nap (a németben nőnemű) és a hold (a németben hímnemű) szavakat akarjuk nyelvtani nemüket tekintve semlegessé tenni, tökéletes, ha a latin *Sol* (nap) és *Luna* (hold) megfelelőket használjuk.⁴¹¹

A harmadik megoldás kevésbé kreatív, annál inkább pontos és szövegű. Lényege a problematikus szó forrásnyelvi nemének lábjegyzetben való feltüntetése.

A nyelvtani nemhez hasonlóan fordítási nehézségeket okozhat az ún. társadalmi nem is, azaz az adott nyelvben és kultúrában rögzült férfi-női sztereotípiák. A nemi előítéletek, a tipikus nő és tipikus férfi képének nyelvben való kivetülése legszemléletesebben a foglalkozásnevek rendszerében figyelhető meg, vagyis abban, hogy egy adott beszélőközösség az orvost, mérnököt, nővért, szakácsot, tanárt, íróst stb. nőként vagy férfiként azonosítja.⁴¹² Lyons a

⁴¹¹ Nissen, U. K. *Aspects of Translating Gender*. Linguistik Online, 2002 - 11,25. from: http://www.linguistik-online.de/11_02/nissen.html

⁴¹² Karoubi, B. *Gender and Translation*. <http://www.translationdirectory.com/article528.htm>

következőképp ír erről *Semantics* c. könyvében: „From the statement *My cousin is a nurse*, however, most speakers of English will infer that the person being referred to is female. Is this inference based upon an implication, which belongs to the sense of 'nurse'? (...) Or is this inference probabilistic, being determined by our knowledge that most nurses, like most secretaries and most students of domestic science or speech therapy, happen to be female?”⁴¹³

Amint az idézetből látható, Lyons nem mondja ki konkrétan, de sejteti, hogy az ilyen besorolások merő sztereotípiákon alapulnak. A nyelvi (nemi) sztereotípiákkal kapcsolatban Hellinger híres nyelvész így ír: „The features (male/female) refer to the natural gender of the person referred to; nouns with these features (e.g. *woman*, *man*, *sister*, *brother*) possess, therefore, a gender-specifying function. Nouns like *lawyer* or *secretary* on the contrary, have no gender-specifying function. Nevertheless, often the features 'generally male', 'generally female', respectively, are assigned to these words as a reflection of normative societal conditions.”⁴¹⁴

Nissen a következő példával szemlélteti a nemi sztereotípiák és az ideológia fordításba történő beavatkozását. *Daphne du Maurier Rebecca* című regényének egyik jelenetét veszi alapul. A főhős,

⁴¹³ Lyons, John. *Semantics* (2 vols.). Cambridge. 1977. – 310. Magyar fordítás: „Abból a kijelentésből, hogy „Az unokatestvérem nővér”, a legtöbb angolul beszélő azt a következtetést vonja le, hogy a szóban forgó személy nő. Egyfajta megérzés lenne ez a következtetés, melyet a nővér szó von maga után? Esetleg merő valószínűsítés ez a konklúzió, melyet saját ismereteink determinálnak, mely szerint a legtöbb nővér, mint ahogy a legtöbb titkárnő vagy háztartástant és beszédterápiát tanul diák nő?” (saját ford.)

⁴¹⁴ Hellinger, Marlis. *Kontrastive feministische Linguistik. Mechanismen sprachlicher Diskriminierung im Englischen und Deutschen*. Ismaning. 1990. – 61. Magyar fordítás: „A „hímnemű/nőnemű” jelölések az érintett személy természetes nemére vonatkoznak, az ilyen jelölést hordozó főnevek tehát (például *nő*, *férfi*, *nővér*, *fivér*) nem-specifikus funkciókat hordoznak magukban. Ezzel szemben az olyan főnevek, mint ügyvéd vagy titkárnő nem nevezhetők nem-specifikusnak. Ennek ellenére e szavak mégis maguk után vonják az „általában nő” és „általában férfi” jelöléseket, melyet az irányadó társadalmi elvárások kivételének tekinthetők”. (saját ford.)

Maxim, és felesége vendégségbe hívják rokonaikat angliai vidéki otthonukba. Vacsora után Maxim sógora a következőképp fejezi ki a vacsora iránti elragadtatását: “Még mindig ugyanaz a szakács, ha jól sejtem?” Nissen szerint a regény további részeiben sehol sincs utalás a szakács nemére, a fordítónak tehát, aki valamilyen nyelvtani nemmel rendelkező nyelvre ülteti át a mondatot, dönteni kell, nőként vagy férfiként jelölje a szóban forgó szakácsot. Nissen öt különböző nyelvű fordítást vizsgált meg, melyek szerint három fordító (a francia, az olasz és a spanyol) nőként, kettő (a portugál és a német) férfiként azonosította a szakácsot:

Francia: *la meme cuisinière* (nő)

Olasz: *lo stesso cuoco* (nő)

Spanyol: *el mismo cocinero* (nő)

Portugál: *a mesma cozinheira* (férfi)

Német: *dieselbe Köchin* (férfi)⁴¹⁵

Nissen meggyőződése, hogy a fordítókat saját kulturális háttértudásuk befolyásolta, miközben önkényesen döntöttek a szakács neméről, tehát megpróbálták kikövetkeztetni, milyen nemű szakácsot alkalmazhatnak egy angol nemesi uradalomban, illetve figyelembe vették azt is, hogy saját kultúrájukban és közösségükben melyik nem képviselői körében tipikusabb a szakács foglalkozás.

Cameron megjegyzi, hogy a társadalmi nemről alkotott nézeteket kronológiai és kontextuális tényezők is erősen befolyásolják. Lyons leírja, hogy alig egy századdal ezelőtt (1900 környékén) a gépiró mint foglalkozás elsősorban maszkulin konnotációt hordozott magában, tehát a foglalkozást szinte kizárólag csak férfiak művelték.

⁴¹⁶ Mára ez teljesen megváltozott, mivel a gépiró szó hallatára az emberek többségének képzeletében nő jelenik meg.

Ami a nemi sztereotípiák kontextustól való függését illeti, Romaine egy egyszerű példát hoz fel. Az angol *honey* (édes) szó ugyanúgy utalhat férfira vagy nőre, mivel használata teljes

⁴¹⁵ Nissen, U. K. *Aspects of Translating Gender*. Linguistik Online, 2002 - 11,25. from: http://www.linguistik-online.de/11_02/nissen.html

⁴¹⁶ Lyons, John. *Semantics* (2 vols.). Cambridge. 1977. – 323.

mértékben kontextustól függ. A *Honey, let's have a coffee* (Édes, megiszunk egy kávét?) mondattal fordulhat egy férfi egy nőhöz, akit épp meg akar hódítani, viszont ugyanúgy használhatja ezt a formát a feleség is, aki, például, hazatérve munkából egy kávéra invitálja férjét.⁴¹⁷

Amint a fentiekből látható, a nem kérdése a fordításban rendkívüli figyelmet érdemel, s ismételten aláhúzza azt a tényt, hogy a fordítás kultúrák és ideológiák közötti közvetítés, amely óriási háttértudást igényel. A fordító munkája során döntések halmozásával találja szemben magát, melyeket paraméterek egész sora befolyásol: történelmi szempontok, társadalmi változások, az adott közösség nemi sztereotípiái, s nem utolsósorban, a fordító saját világnézete, ugyanis mára bizonyított, hogy a fordító hangja annak ellenére „hallható”, hogy megpróbál láthatatlan maradni⁴¹⁸, és saját világszemléletét akarva-akaratlanul belecsempészi a célnyelvi szövegbe.⁴¹⁹ A nyelvtani és társadalmi nem okozta problémák gyakran sodorják a fordítót olyan helyzetbe, hogy saját ideológiájára és megérzéseire kényszerül támaszkodni, ami vitathatatlanul kihat a célnyelvi szöveg jellegére, s ahogy Nissen írta, a célnyelvi szöveg ideológiailag mindig gazdagabb, mint a forrásnyelvi.⁴²⁰ Ahhoz, hogy ezek a problémák áthidalhatóbbak legyenek, a fordítás és a nem kategóriájának további vizsgálatára mindenképp szükség van.

⁴¹⁷ Romaine, S. *Communicating Gender*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. 1999. – 5.

⁴¹⁸ Hermans, T. *The Translator's Voice in Translated Narrative*. Target. 1996. 8 (1): 23–48.

May, R. *The Translator in the Text: On Reading Russian Literature in English*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press. 1994. – 209.

⁴¹⁹ Simigné F.S. *A fordítás mint nyelvi, kulturális és politikai közvetítés*. Miskolc: ME. 2007. – 28.

⁴²⁰ Nissen, U. K. *Aspects of Translating Gender*. Linguistik Online, 2002. 11,25. from: http://www.linguistik-online.de/11_02/nissen.html

BIBLIOGRÁFIA:

1. CORBETT, G. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press. 1991. – 384.
2. HATIM, B., MASON, I. *Discourse and the Translator*. London and New York: Longman. 1990. – 272.
3. HELLINGER, M. Kontrastive feministische Linguistik. Mechanismen sprachlicher Diskriminierung im Englischen und Deutschen. *Ismaning*. 1990. – 175.
4. HERMANS, T. The Translator's Voice in Translated Narrative. *Target*. 1996. – 8 (1): 23–48.
5. JAKOBSON, R. On linguistic aspects of translation. In: Brower, R.A. (ed.): *On translation*. Cambridge. 1959. – 232–239.
6. KAROUBI, B. Gender and Translation. <http://www.translationdirectory.com/article528.htm>
7. KLAUDY K. Fordítástudomány az ezredfordulón. In: Klaudy, Kinga: *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta. 2007. – 278.
8. LYONS, J. *Semantics* (2 vols.). Cambridge. 1977. – 388.
9. MAY, R. *The Translator in the Text: On Reading Russian Literature in English*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press. 1994. – 209.
10. MUNDAY, J. *Introducing Translation Studies, Theories and Applications*. London and New York: Routledge. 2001. – 240.
11. NISSEN, U. K. Aspects of Translating Gender. *Linguistik Online*, 2002, 11,25. from: http://www.linguistik-online.de/11_02/nissen.html
12. PAUWELS, A. Linguistic Sexism and Feminist Linguistic Activism. In J. Holmes & M. Meyerhoff (Ed.) *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing. 2003. – 557.
13. ROMAINE, S. *Communicating Gender*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. 1999. – 424.
14. SIMIGNÉ F.S. A fordítás mint nyelvi, kulturális és politikai közvetítés. *Miskolc: ME*. 2007. – 28.

Translation, ideology and feminism

By the second half of the 20th century the interrelation between translation, culture and ideology gained great significance and brought serious changes in the development of the discipline of translation studies. The new interpretation of the word "translation" added a new dimension to translation studies, making it an interdisciplinary field. Translations came to be viewed as products of cultural representation, that is, instances of a mediation process organically related to other modes of communication. While tradition has generally viewed translation as a transparent, impersonal activity which is expected to recover — and to be blindly faithful to — the supposedly stable meanings of an author, contemporary, postmodern theories of language are beginning to recognize the inevitable echoes of the translator's voice in the translated text.⁴²¹

The recognition of translation as a form of *écriture*, as a production rather than a mere recovery of someone else's meaning, which is the result of the postmodern theories of language, is a key factor for politically active, feminist translators. Since translators are no longer viewed as transferring the "truth" from one language/culture to another, but rather re-creating it, rethinking translation also implies reconsidering the identity of the translating subject as co-author of the translated texts.⁴²² As Louis von Flotow wrote: "the modest self-effacing translator who produces a smooth, readable target language version of the original has become a thing of the past".⁴²³

⁴²¹ Arrojo, R. Fidelity and the Gendered Translation. In: *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 7, N. 2. 1994 – 147.

⁴²² Arrojo, R. Fidelity and the Gendered Translation. In: *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 7, N. 2. 1994 – 148.

⁴²³ Von Flotow, L. *Translation and Gender. Translating in the 'Era of Feminism'*. Manchester: St Jerome. 1997 – 75.

The translator's invisibility, a term coined by Venuti refers to the translator's situation and activity in contemporary culture. Venuti argues that in order to create transparent discourses and thus to ensure his/her invisibility, the translator has to use domesticating strategies in order to bring the foreign text down to the ideological and literary norms and conventions functioning in the target culture.⁴²⁴ Besides, the translator's invisibility is determined by the individualistic conception authorship (the author as the *only* original creator). This conception was deconstructed by feminist translators who considered themselves co-authors of the new (translated) work, representing the death of the invisible translator and the birth of the "translator-effect".⁴²⁵

Due to the feminists' movement, the questions of translation and gender (more broadly: translation studies and gender studies) have become inseparable and nowadays many of the scholars draw a parallel between these two disciplines. Logically thinking, these comparisons are not groundless, since these two fields do really have much in common. First of all, they are considered each other's " contemporaries" as both appeared and started to develop in the years of the 20th century.

However, temporal similarity is not the only thing. Lori Chamberlain raises a very interesting idea in her book *Gender and the metaphors of translation*.⁴²⁶ She states that there is an obvious parallel between the male gender and the original text and the female gender and the translation. According to Chamberlain, the value of translated works (just like the value of women) was neglected throughout many centuries. Original texts were always considered to be primary, to be the main, while translations – only secondary or derivative, and the work of translators was considered a mere craft, a

⁴²⁴ Venuti, L. *The Translator's Invisibility*. London: Routledge. 1994 – 10-80.

⁴²⁵ Delisle, J. *Traducteurs medieviaux, traductrices feministes: une même éthique de la traduction?* TTR 6(1), 1993 – 203-230.

⁴²⁶ Chamberlain, L. *Gender and the Metaphors of Translation*. In: Venuti, L. (ed.) *Rethinking Translation-Discourse, Subjectivity, Ideology*. London/ New York: Routledge. 1992 – 57-75.

mechanism, a process of decoding and not some kind of art or science. This phenomena – as Chamberlain writes – can be evidently compared with women's secondary place in society and their reputation to be the oppressed group. It is only in the 20th century that women are treated more or less equally with men, similarly, it is only these years that translation is getting more and more attention, having achieved its status to be an independent field of study. According to Chamberlain's metaphors, the original can be compared to *the man*, the dominant male, while the translation to *the woman*, the passive female.⁴²⁷ In other metaphors the translator is figured as a male seducer, while the text is the mistress. As female sexuality was considered passive, the image was immediately transferred to translation, which supposes an active original, and a passive translation, active creation followed by passive transmission.⁴²⁸

According to von Flotow, "feminist translation" is coherent with the kind of writing feminist authors have been producing in Quebec since the 1970's, and which has had as its main target the deconstruction of the "conventional and prescriptive patriarchal language" in order for "women's words to develop, find a space and be heard".⁴²⁹ Like the feminist writers they translate, feminist translators have given themselves "permission to make [their] work visible, discuss the creative process [they are] engaged in, collude with and challenge the writers [they] translate".⁴³⁰ They want recognition of their work and individuality, asserting that personal aspects always affect the production of texts, translations included.

⁴²⁷ Chamberlain, L. *Gender and the Metaphorics of Translation*. In: Venuti, L. (ed.) *Rethinking Translation-Discourse, Subjectivity, Ideology*. London/ New York: Routledge. 1992 – 57-75.

⁴²⁸ Zaharia, A. C. *Gender in Translation*. Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Retrieved June 4, 2012 from www.uab.ro

⁴²⁹ Von Flotow, L. *Translation and Gender. Translating in the 'Era of Feminism'*. Manchester: St Jerome. 1997 – 76.

⁴³⁰ Von Flotow, L. *Translation and Gender. Translating in the 'Era of Feminism'*. Manchester: St Jerome. 1997 – 74.

For Barbara Godard, the well-known feminist translator the notion of translation as production „is at odds with the long-dominant theory of translation as equivalence and transparency which describes the translator as an invisible hand mechanically turning the words of one language into another”.⁴³¹ According to Susanne de Lotbinière-Harwood, „making the feminine subject visible in language is an important way of putting feminist politics into practice,” and since „language cannot be neutral”, she is aware of the fact that her „woman-centred focus guides and frames her translation work”. As she theorizes, in feminist translation, „difference” is no longer „a negative term”, and translation becomes what she calls a „transformance”.⁴³²

Feminist translations constitute responses of the translator to the source texts, as part of the repeated reference to herself. Diane Rayor, for instance, clearly states in the introduction to her translations of archaic Greek women poets: “... the translations here reflect my individual response to ancient poetry. My response is informed by my knowledge of Greek and of the historical context of the poetry. My gender, my background in contemporary American culture, and my personal enjoyment of contemporary American poetry also influence that response.”⁴³³

When the feminist translator has to cope with a source text that contradicts her feminist background, difficulties arise. This is the case of Carol Maier who had to translate Octavio Armand’s text that mocks women. As a solution, the translator completed the translated text with an essay written in the first person singular, in which she

⁴³¹ Homel, D. and Simon, S., eds. *Mapping Literature — The Art and Politics of Translation*. Montréal: Véhicule Press. 1988 – 50.

⁴³² De Lotbinière-Harwood, S. *Preface to Lise Gauvin's Letters from Another*. Toronto, Women's Press. 1990.

⁴³³ Von Flotow, L. *Translation and Gender. Translating in the 'Era of Feminism'*. Manchester: St Jerome. 1997 – 38.

tries to reconcile her feminist views with the ethics of mediating an overtly patriarchal material.⁴³⁴

As it is generally known, feminists consider the whole system of language to be male-centered and patriarchal, having been created for men and being unsuitable for women and make serious experiments with language. Radical feminist writing's aim is to destroy the everyday language maintained by institutions such as schools, universities, the media and dictionaries and to replace it by a new and revolutionary women's language. Writers have coined new words, new spellings and even grammatical constructions, new images and metaphors in the attempt to get beyond conventional archetypes. These experiments have led to a new set of problems for the translators and challenged them to come up with innovational techniques.⁴³⁵

Von Flotow names and describes three main practices of feminist translation: supplementing, prefacing and footnoting, and „hijacking” (cited in:⁴³⁶

Supplementing (in other words: compensation) has always been recognized as a legitimate process of translation which is used to compensate for the differences between languages. Von Flotow uses the following example to illustrate this strategy. In Barbara Godard's translation of *L'Amer*, a novel written by Nicole Brossard, the title is a French neologism and a wordplay on at least three terms: mère(mother), mer(sea) and amer (bitter). The combination reflects the author's preoccupation with the patriarchal mother, a woman reduced to reproduction. Godard's version combines the translation in English of the three terms: “The Sea Our Mother” and “Sea (S)mothers and (S)our Mothers” in a graphic play around a large

⁴³⁴ Zaharia, A. C. *Gender in Translation*. Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Retrieved June 4, 2012 from www.uab.ro

⁴³⁵ Zaharia, A. C. *Gender in Translation*. Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Retrieved June 4, 2012 from www.uab.ro

⁴³⁶ Simon, S. *Gender in Translation. Culture and Identity and the Politics of Transmission*. London & New York: Routledge. 1996 – 15.

“S”: “The” on the left and “e”, “our” and “mothers” vertically lined up on the right, forming “These Sour Smothers.”⁴³⁷

Prefacing and footnoting are part of the “translator-effect” through which feminist translators assert their ideology and identity. Prefaces usually have a didactic role, contextualising the work of the author and that of the translator. They also draw the attention to the intentions of the original text, wordplay and its particular meanings, as well as to the strategies employed to render the meaning. Feminist translation focuses on the translation process itself.⁴³⁸

The third technique von Flotow mentions, is the so-called hijacking which refers to a highly controversial practice in feminist translation. It means „the appropriation of a text whose intentions are not necessarily feminist by the feminist translator.”⁴³⁹

All in all, it can be said that although feminist practices of translation deconstruct the long dominant theory of translation as equivalence of fixed meanings, placing transformations at the very centre of the mechanism of representation, their strategies are perfectly legitimate within the political context they are so fiercely fighting to construct. Their success in making themselves „visible” in the texts they translate is a clear sign that both translation and women's issues have achieved great significance by today. However, as Arrojo wrote, feminists’ translations cannot be completely acceptable, as they are not absolutely more justifiable than the patriarchal translations and notions they are trying to deconstruct.⁴⁴⁰ Though the translator’s ideology and personal worldview has an unavoidable effect on translation, leaving the translator’s „footprints” on the target language text, a truly good translator must

⁴³⁷ Von Flotow, L. *Translation and Gender. Translating in the ‘Era of Feminism’*. Manchester: St Jerome. 1997 – 14-34.

⁴³⁸ Zaharia, A. C. *Gender in Translation*. Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Retrieved June 4, 2012 from www.uab.ro

⁴³⁹ Simon, S. *Gender in Translation. Culture and Identity and the Politics of Transmission*. London & New York: Routledge. 1996 – 15.

⁴⁴⁰ Arrojo, R. Fidelity and the Gendered Translation. In: *TTR : traduction, terminologie, rédaction*. Vol. 7, N. 2. 1994 – 163.

be cautious with these phenomena and not let his/her feelings seriously interfere while translating from one language/culture into another. This way she/he assures that the target language texts will be a real translation and not a personal interpretation.

BIBLIOGRAPHY:

1. ARROJO, R. Fidelity and the Gendered Translation. In: TTR: traduction, terminologie, rédaction. Vol. 7, N. 2. 1994 – 147-163.
2. CHAMBERLAIN, L. Gender and the Metaphorics of Translation. In: Venuti, L. (ed.) Rethinking Translation-Discourse, Subjectivity, Ideology. London/ New York: Routledge. 1992 – 57-75.
3. De Lotbinière-Harwood, S. Preface to Lise Gauvin's Letters from Another. Toronto, Women's Press. 1990
4. DELISLE, J. Traducteurs medievauux, traductrices feministes: une même éthique de la traduction? TTR 6(1), 1993 – 203-230.
5. HOMEL, D. AND SIMON, S., eds. Mapping Literature — The Art and Politics of Translation. Montréal: Véhicule Press. 1988.
6. SIMON, S. Gender in Translation. Culture and Identity and the Politics of Transmission. London & New York: Routledge. 1996 – 208.
7. VENUTI, L. The Translator's Invisibility. London: Routledge. 1994 – 368.
8. VON FLOTOW, L. Translation and Gender. Translating in the 'Era of Feminism'. Manchester: St Jerome. 1997 – 117.
9. ZAHARIA, A. C. Gender in Translation. Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Retrieved June 4, 2012 from www.uab.ro

BIOLÓGIA

A *Heracleum* L. nemzetség egyes fajai, mint inváziós növények Európában

A kutatásom fő célja bemutatni a gigantikus Medvetalp-félék egyes fajait, mint inváziós, más néven özönnövényeket⁴⁴¹, azok elterjedését Európában, egészségre káros hatását valamint az ellenük való védekezést.

A jelentős antropogén hatások és az éghajlatváltozás a növényvilág degradációjához vezet. Az egyik indikátora ennek a folyamatnak az inváziós növényfajok megjelenése. Az inváziós fajok jelentős hatással vannak a helyi növényzetre, továbbá néhány közülük káros az emberi egészségre is súlyos betegségeket okozva.

Az inváziós idegen fajok rendelkeznek azon képességekkel, hogy az ember által véletlen vagy szándékos betelepítése során sikeresen gyökeret vernek, szaporodni kezdenek, és új területeket foglalnak el, veszélyeztetve ez által a természetes életközösségek ökológiai egyensúlyát. Az inváziós fajok nagy hatást gyakorolnak a természetes élőhelyek és az azokat körülvevő területek biológiai sokféleségére.

Napjainkban az emberi tevékenység jelentősen hozzájárul a körülöttünk lévő természetes környezet átalakulásához. A mezőgazdaság rohamos fejlődése és az éghajlati viszonyok megváltozása, mind olyan tényezők, amelyek teret biztosítanak más élőhelyeken őshonos növények megtelepedésének. Az emberi kíváncsiság és a felgyorsult szállítási rendszerek biztosítják a messzi tájakról származó növények eljutását olyan területekre, ahol korábban nem fordultak elő. Sok közülük szándékos betelepítéssel került Európába, mint dísnövény (*Heracleum mantegazzianum*) vagy takarmánynövény (*Heracleum sosnowskyi*). A megtelepedett fajok azután természetes ellenségei és közeli rokonfajok hiányában rendkívül gyors terjedésre képesek. Jelentőségük is innen fakad:

⁴⁴¹ Mihály Botond, Dr. Botta-Dukát Zoltán Biológiai inváziók Magyarországon, Özönnövények Budapest, 2004.

gyors terjedésükkel elhódítják az élőhelyet más, őshonos növényektől. A növények fajösszetételének változása pedig az egész adott élőhelyre jellemző életközösséget átalakítják. A humán szempontból fontos, hogy ezek a növények általában az ember egészségére károsan hatnak, mérgezőek, allergiás reakciót, vagy égési sérüléseket okozhatnak. A továbbiakban egy jelenleg is terjedő, jelentős inváziós növény, a *Heracleum L.* (Medvetalp) nemzetség néhány faját ismertetem röviden.

A *Heracleum L.*⁴⁴² nemzetség a Zellerfélék (Apiaceae) családjának képviselője, mintegy 70 fajuk ismeretes, közülük körülbelül 20 Európában is fellelhető. Ezek a Nyugat-Kaukázusból származó növények mára már elterjedtek szinte az egész északi félteke mérsékelt éghajlati övében. Fajai Európában főleg a hegyvidékeken, Ázsiában a Himalája déli részén valamint Dél-Indiától Ceylonig fellelhetők, Észak-Amerikában — Kanadában, az Amerikai Egyesült Államokban, Afrikában — Etiópia hegyeiben és Ausztráliában is előfordulnak.

Európában, így nálunk, Kárpátalján is jelentős problémákat okoz a *Heracleum sosnowskyi* Manden és a *Heracleum mantegazzianum* Somm. et Levier, amelyeket méretük miatt még a „Gigantikus” jelzővel is szoktak emlegetni. Ezek a gigantikus méretű Medvetalp-félék (akár az 5 méteres magasságot is elérhetik) nem csak az őshonos növények elől foglalják el az élőhelyeket, de emellett még komoly humán-egészségügyi problémákat is okoznak. Az emberi bőrrel érintkezve azt érzékenyé teszi a napfényre és rövid időn belül az érintett bőrfelületen komoly, nehezen gyógyuló égési sérülések keletkeznek. Ezért nagyon fontos a védekezés, a további burjánzás megakadályozása és a lakosság felvilágosítása. A növény kevésbé veszélyes állatokra, mivel azok testét vastag szőrzet borítja, amely megvédi őket a napsugárzástól.

Heracleum mantegazzianum (Kaukázusi medvetalp) a legismertebb faj a nemzetségben. A legkorábbi leírásokat erről a növényről az Egyesült Királyságban jegyezték le 1817-ben. Ebben az évben

⁴⁴² В.Л.Комаров, Флора СССР XVII. 223—260, 1951

jegyezték be az Kaukázusi medvetalpat a magvak jegyzékébe a Kew-i Királyi Botanikus Kertben. Az első honosodott populációról már az 1828-as évből találhatók feljegyzések Angliában, Cambridgeshirenél. Nem sokkal később a növény gyorsan elterjedt egész Európában. A növény gyors terjedése Kelet- és Nyugat-Európában főként annak köszönhető, hogy kedvelt dísnövénye lett az európai botanikus kerteknek és a földbirtokosok is előszeretettel ültették kertjeikbe. Ez a gyakorlat folytatódik egészen a XIX. század végéig, ám XX. század elején már kezd visszaszorulni, mivel ekkor jelennek meg a nyugat-európai irodalomban az első cikkek, amelyek a növény egészségre káros hatásaira hívják fel a figyelmet.

A *Heracleum mantegazzianum* 2–5 méter magasra megnövő élő növény. A lilás-piros foltokkal tarkított, vaskos szár és a levélnyel üreges. A szár átmérője 3–10 cm-től akár 15 cm is lehet. A levelek páratlanul szárnyaltak (összetettek). A levéllemez osztott (mély bemetszések vannak rajta). A levelek 1-2 méteresre is megnőhetnek. Virágzata összetett ernyő, késő tavasztól nyár végéig virágzik, a virágok fehér színűek és csomókban helyezkednek el. A központi ernyő átmérője olykor a 80 cm-t is eléri. A termése 1 cm hosszú, ovális alakú, lapos ikerkaszt. A magvak ősszel érnek meg, egy növény több százezer termést is hozhat. Erősen inváziós faj, az összes többi növényt kiszorítja az adott területről. Európába területén napjainkban Ausztriában, Belgiumban, Csehországban, Dániában, Finnországban, Franciaországban, Hollandiában, Írországban, Lettországban, Liechtensteinben, Luxemburgban, Magyarországon, Nagy-Britanniában, Németországban, Norvégiában, Olaszországban, Svájcban, Szlovákiában, Svédországban és Ukrajnában fordul elő.

Heracleum sosnowskyi (Sosnowskyi medvetalpat) – a Kaukázusban őshonos inváziós növény. Európában először 1944-ben⁴⁴³ jegyezték le, mint magas tápértékű takarmánynövényt. Mivel ez a faj ellenállóbb a hideggel szemben, mint a *Heracleum sosnowskyi*, könnyen terjedésnek indult Észak-Nyugat Oroszország területein.

⁴⁴³ Nielsen C., H.P. Ravn, W. Nentwig et M. Wade, Manuel pratique de la Berce géante. Directives pour la gestion et le contrôle d'une espèce végétale invasive en Europe, 2005

1947-től meginduló mezőgazdasági termelésben mint szilázst használják az állattenyésztésben, főleg szarvasmarhák etetésére. Ezután indul meg a betelepítés és a termelés a volt Szovjetunió más tagállamainak kolchozaiban, Lettországon, Észtországban, Litvániában, Fehéroroszországban, Ukrajnában és az egykori NDK-ba is. Hamarosan kiderült, hogy ez a növény súlyos, nehezen gyógyuló bőrgyulladást is okozhat (fototoxikus hatása miatt), így azután rövid használat után a *Heracleum sosnowskyi* termesztését abbahagyták. Azonban ekkorra a növény már akklimatizálódott és terjedni kezdett útszéli árkok, patakok, folyók és tározók mentén.

A *Heracleum sosnowskyi* akár 5 méter magasra is megnő. Szára erős, üreges. A levelek 50-60 cm hosszúak. A gyökere nagyon kemény, akár 30 cm átmérőjű is lehet. Ennek köszönhetően, kaszálás után nagyon hamar újra kihajt. Virágzata összetett ernyő, virágai fehér színűek. Júliustól szeptemberig virágzik, több ezer ikerkaszttermést hoz, melyek mérete átlagosan 0,75 mm. Ezek a magvak a szél által könnyen terjednek, de főként a vízfolyások segítik a térhódításukat.

Az első szóbeli említést a *Heracleum sosnowskyi*-ről, mint inváziós fajról a Kárpátok flórájában Fodor István, az ungvári egyetem nyugalmazott botanikus professzora (1907—2000) teszi 1991-ben.⁴⁴⁴ A Kárpátok lábainál a *Heracleum sosnowskyi* egyre nagyobb területeket hódít el magának. Egyedei számos folyó völgyet és utat lepnek el. Legnagyobb populációikat a Nagyg, a Talabor, az Ung, a Latorca és a Tisza partvidékein figyelhetjük meg. Felszámolásuk elég nehéz, mert a magok életképesek maradnak akár évekig is, a gyökereket nehéz eltávolítani és nagyon magas a növény regenerálódó képessége.

A *Heracleum mantegazzianum* és a *Heracleum sosnowskyi* Manden, mint inváziós növény napjainkban egyre nagyobb érdeklődést kelt a kutatók körében, mivel egyre nagyobb területeket hódít el magának egész Európában, kiszorítva az őshonos fajokat. Ezért nagyon fontos e növények terjedésének visszaszorítása.

⁴⁴⁴ Fintha I. Botanikai Közlemények 92(1—2): 167—171, 2005.

Kutatások bebizonyították, hogy a leghatékonyabb védekezési forma a virágzás idején történő irtás. Mivel a növény csak magról szaporodik és nem képes a vegetatív szaporodásra, ha még a magok beérése előtt végzik az irtást, nem maradnak életképes magok és a következő évre jelentősen csökken a populáció állománya.

Mivel ezek a fajok humán-egészségügyi szempontból is jelentősek – főleg a gyerekekre veszélyes –, fontos, hogy felhívjuk a lakosság figyelmét a fertőzött területekre, és hogy ezek a területek rendszeres megfigyelés alatt legyenek (rendszeres irtás) az invázió visszaszorítása érdekében.

BIBLIOGRÁFIA:

1. FINTHA I. Botanikai Közlemények 92(1—2): 167—171, 2005.
2. MIHÁLY BOTOND, DR. BOTTA-DUKÁT ZOLTÁN Biológiai inváziók Magyarországon, Özönnövények Budapest, 2004.
3. NIELSEN C., H.P. RAVN, W. NENTWIG ET M. WADE, Manuel pratique de la Berce géante. Directives pour la gestion et le contrôle d'une espèce végétale invasive en Europe, 2005.
4. B.Л.КОМАРОВ, Флора СССР XVII. 223—260, 1951

FIZIKA

**Mitsa Vladimir, Holomb Roman,
Riho Ishtvan**

Photoluminescence in GeS₂-based chalcogenide glasses

Abstract – Visible photoluminescence was observed in binary g-As₂S₃, technologically modified g-GeS₂(TiVj) and ternary glasses along (As₂S₃)_x(GeS₂)_{1-x} line. PL maximum in g-As₂S₃ at 2.43 eV was assigned to band-to-band transitions and its position is in good agreement with value of optical band-gap edge absorption ($E_0=2.4$ eV). It is suggested that the peak at 2.2-2.3 eV in g-GeS₂(TiVj) and GeS₂-based ternary glasses may be attributed to presence of GeO_x species. Complex PL peak at 2.6-2.7 eV in GeS₂-based glasses was identified with germanium sulfur sites.

Introduction

Wide band chalcogenide glassy semiconductors (ChGS) have been studied as host materials for different types of ions due to potential applications as optical amplifiers for the telecommunications window and nonlinear optical media for high-speed all-optical signal processing [1-4]. Nowadays optical and electronic properties of nanostructured ChGS have attracted much attention because they exhibit useful phenomena and have potentials for becoming novel media for future photonic devices [5]. Earlier we have measured low temperature photoluminescence (PL) in nanostructured wide band ChGS by using a Xe lamp as excitation light source [6]. The position of peak energies near 1.1-1.3 eV in measured PL spectra in this case were corresponding to so called “half-gap” rule [7-9]. During last decades for exiting PL and Raman spectra of ChGS a different laser lines were intensively used [2-4, 10-18] and some deviation from above mentioned rule in PL spectra of some ChGS was found [11, 12]. The full low temperature PL spectrum of g-GeS₂ obtained with two different excitation energies at 2.7 and 2.81 eV each has two peaks with position of main peak energies at 2.20 and 2.28 eV correspondingly. The shape of this

luminescence bands was dependent on the excitation wavelength [11]. The low temperature PL spectrum of nanostructured $(\text{GeS}_2)_{100-x}(\text{GeO}_2)_x$ glasses excited by 3.1 eV laser line is blue shifted from 1.3 to 2.1 eV when x increases from $x=0$ to $x=80$ [12]. Room temperature PL in visible range of nanocrystalline (nc) nc-Ge was reported in literature and attributed to different origins [14-18]. Also, the visible PL of 4 nm or less of nc-Ge in SiO_2 matrix was observed [14]. The visible cathodoluminescence from mechanically milled Ge was observed in [15]. From chemically etched Ge the 2.2-2.3 eV visible PL (excited photon energy, $E_{\text{ex}}=2.8$ eV) was assigned to GeO_x species [16]. The PL results presented in [17] shows that visible luminescence ($E_{\text{ex}}=3.81$ eV) of the porous Ge thin films originated from the germanium oxide. A number of mentioned above results show that exact mechanism of luminescence in nc-Ge is still under discussion. Nanostructured ChGS are known to be susceptible to oxide impurities [19]. The extrinsic absorption in Ge-containing ChGS can be caused by non controlled GeO and GeO_2 impurities [19]. Presented here new results of experimental investigation of Ge-free binary $\text{g-As}_2\text{S}_3$, g-GeS_2 glass and ternary $(\text{GeS}_2)_x(\text{As}_2\text{S}_3)_{100-x}$ glasses at high energy of PL excitation might add new information about the nature of luminescence in nanostructured materials.

Materials and methods

Glasses were prepared from the mixture of high-purity germanium (99.999 wt. %), elemental sulfur and arsenic refined by vacuum distillation. The mixture was synthesized in the evacuated ($\sim 10^{-3}$ Pa) quartz ampoules by step-wise gradual heating up to 973 K for $\text{g-As}_2\text{S}_3$ sample and 1223 K for Ge-containing samples in a rocking furnace. The g-GeS_2 samples for PL measuring were synthesized by melt quenching from different temperatures ranging from 1173 K (T_1) to 1473 K (T_4) and quenching rate from 100 K/s (V_1) and 150 K/s (V_2) (hereafter be denoted T_iV_j). The samples were excited by cw laser illumination of 3.03 eV. An exciting diode laser scattering was filtering by cut-of filter at $E>2.75$ eV. To study the light absorption of these glasses by convenient method,

transmittance and reflectance spectra have been used to extract the absorption coefficient (α).

Results and discussion

When the bulk glass of $g\text{-As}_2\text{S}_3$ with inclusion of realgar-type As_4S_4 molecules was chosen [13] it gives in PL spectrum an intensive narrow symmetric PL signal which maximum is centered at $E_1=2.43$ eV with low energy side band at $E_2=1.7$ eV (Figure 1). The excitation energy (3.03 eV) was higher than optical band-gap energy (E_0) of $g\text{-As}_2\text{S}_3$ ($E_0=2.4$ eV). The position of PL maximum E_1 is in good agreement with value of optical band-gap edge absorption E_0 in region of Tauc-rule absorption (Figure1) and LUMO-HOMO energy width of 12-member rings based on $\text{AsS}_{3/2}$ pyramids ($\Delta E=2.41$ eV) [13]. Therefore we conclude that luminescence E_1 in $g\text{-As}_2\text{S}_3$ originates from band-to-band transitions.

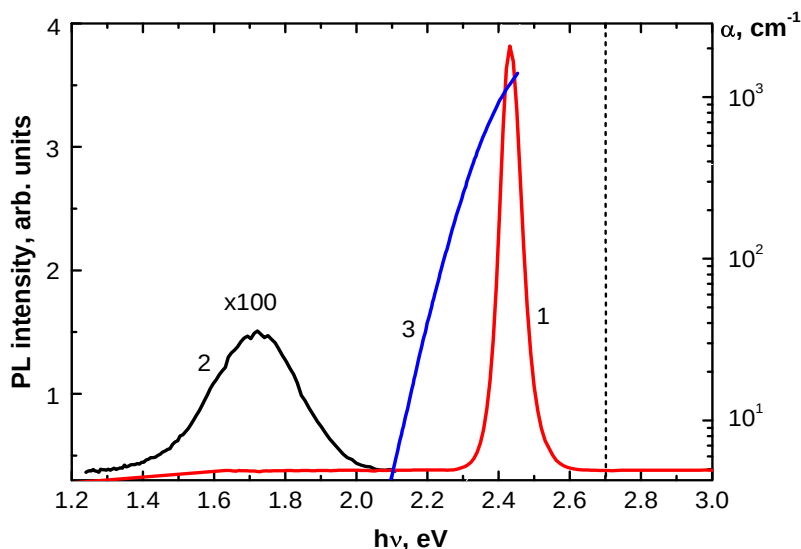

Figure 1. PL and edge absorption spectra of $g\text{-As}_2\text{S}_3$: 1,2 - PL; - edge absorption.

The position of a good separated low intensive wide band near $E_2=1.7$ eV is in excellent agreement with the position of intensive

PL band in PL spectrum of natural crystal realgar $\beta\text{-As}_4\text{S}_4$ [20]. Raman scattering measuring performed by varying of excitation photon energy combined with computer simulation experiments in order to obtain detailed images of structure of $\text{g-As}_2\text{S}_3$ has shown existing of realgar-type molecules As_4S_4 in $\text{g-As}_2\text{S}_3$ [4,13]. Therefore, we consider in first approximation that E_2 maximum could be connected with realgar-type As_4S_4 molecular inclusions in $\text{g-As}_2\text{S}_3$. Detail analysis will be further performed [21].

Edge absorption spectra of glasses $\text{g-GeS}_2(\text{T}_2\text{V}_2)$ and $\text{g-GeS}_2(\text{T}_3\text{V}_2)$ together with their PL spectra are shown in Figure 2. PL spectra of $\text{g-GeS}_2(\text{T}_i\text{V}_j)$ have on high energy side of wide band almost the same peak position near $E^*_1=2.6\text{-}2.7$ eV, shoulder near $E^*_2=2.2\text{-}2.3$ eV and the tail of each the spectrum is extending beyond 2 eV. The peak position will be indicated E^*_1 and E^*_2 hereafter.

High energy E^*_1 peak position is corresponding to steep rise of the absorption in range of Urbach edge absorption. The average penetration depth of PL exiting light depends on the value of the absorption coefficient (α) at $E_{\text{ex}}=3.03$ eV according to $d=1/\alpha$. It can easy be seen in Figure 2 for $\text{g-GeS}_2(\text{T}_3\text{V}_2)$, this value is twice more than for $\text{g-GeS}_2(\text{T}_2\text{V}_2)$. Increasing intensity of $E^*_2=2.2\text{-}2.3$ eV in PL spectrum of $\text{g-GeS}_2(\text{T}_3\text{V}_2)$ (Figure 2, curve 1) can be attributed to the fact that with increasing the penetration depth, the concentration of luminescent centers also increases. In case $\text{g-GeS}_2(\text{T}_2\text{V}_2)$ its PL spectrum provides more surface information (Figure2, curve 2).

In order to determine the origin of the low energy E^*_2 photoluminescence spectra of $\text{GeS}_2(\text{T}_i\text{V}_j)$ glasses the luminescence spectra from ternary $(\text{As}_2\text{S}_3)_x(\text{GeS}_2)_{1-x}$ glasses having various Ge to As ratios were examined (Figure 3). With the shift of the optical band gap of $(\text{GeS}_2)_x(\text{As}_2\text{S}_3)_{100-x}$ to lower energy by decreasing x (Figure 4), $E^*_2=2.2\text{-}2.3$ eV peak did not change position (Figure 3). The intensity of the luminescence E^*_2 peak decreased with increasing arsenic content in ternary glasses, which indicates that the E^*_2

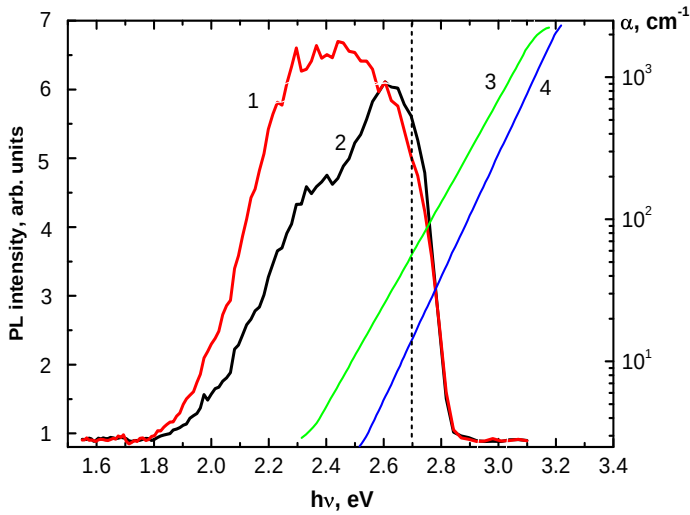

Figure 2. PL and edge absorption spectra: 1,4 - $g\text{-GeS}_2(\text{T}_3\text{V}_2)$; 2,3 - $g\text{-GeS}_2(\text{T}_2\text{V}_2)$

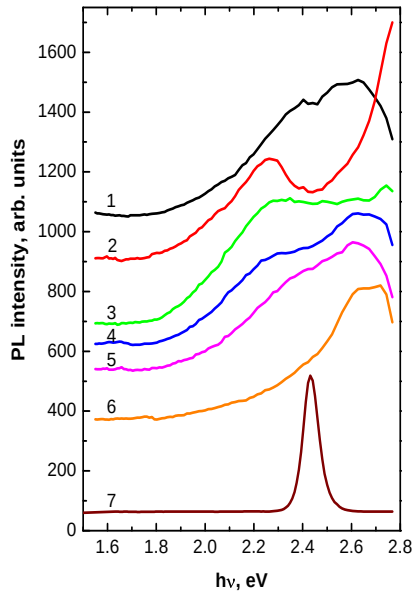

Figure 3. PL spectra of $(\text{As}_2\text{S}_3)_x(\text{GeS}_2)_{1-x}$ glasses: 1) $x=0.1$; 2) $x=0.2$; 3) $x=0.3$; 4) $x=0.4$; 5) $x=0.6$; 6) $x=0.7$; 7) $x=0$.

luminescence in GeS_2 -based glasses could be associated with Ge-containing centers. It would be more reasonable to ascribe this peak like previous PL studies of nc-Ge [15-17] to presence of GeO_x species. The average concentration oxide impurities in the structure of Ge-containing chalcogenide glasses may be around 10^{-3} mol. % [19,22].

Luminescence of unknown origin peaking near $E^*_1=2.6\text{-}2.7$ eV overlaps with $E^*_2=2.2\text{-}2.3$ eV on its high energy side (Figure 2 and 3). High energy PL peak E^*_1 is lying in the region of exponential part of edge absorption of binary and ternary glasses (Figure 2 and 4) and could be connected with band-to-band transition. We suggest that this high-energy emission could be due to the presence of some types of Ge_nS_m nanoclusters in native matrix of GeS_2 -based glasses. This suggestion based on our findings of increasing intensity of bands connected with 4-member rings in resonant Raman spectra of g- GeS_2 [23]. LUMO-HOMO energy gap for four-member ring is near 3 eV and it is very close to energy of excitation PL of investigated wide band glasses. Role of closed clusters in processes of luminescence in ChGS was theoretically analyzed in [24]. Now experimental investigations of energy structure of wide band glasses are in progress.

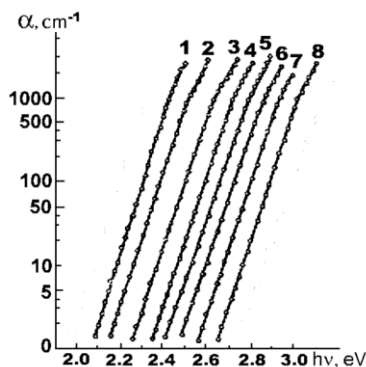

Figure 4. Edge absorption of $(\text{As}_2\text{S}_3)_x(\text{GeS}_2)_{1-x}$ glasses: 1) $x=0.9$; 2) $x=0.7$; 3) $x=0.6$; 4) $x=0.5$; 5) $x=0.4$; 6) $x=0.3$; 7) $x=0.2$; 8) $x=0.1$

Conclusion

We observed visible photoluminescence in wide band gap binary and ternary chalcogenide glasses. The position of PL maximum in $\text{g-As}_2\text{S}_3$ is in good agreement with value of optical band-gap edge absorption $E_0=2.4$ eV. We assumed that 2.2-2.3 eV visible PL might arise from GeO_x impurities in the structure of GeS_2 -based glasses.

BIBLIOGRAPHY:

1. M.ZALKOVSII, BISGAARD C.ZOFFMAN, A.NOVITSKY, R.MALUREANU, D.SAVASTRU, A.POPESCU, P.U.JEPSEN, A.V.LAVRINENKO. "Ultrabroadband terahertz spectroscopy of chalcogenide glasses". Applied Physics Letters, vol. 100, pp. 031901-1-031901-6, 2012.
2. V. MITSÁ, R. HOLOMB, M. VERES, A. MARTON, I. ROSOLA, I. FEKESHGAZI, M. KOÓS, "Non-linear optical properties and structure of wide band gap non-crystalline semiconductors", Phys. Stat. Sol. C., vol.8, No.9, pp. 2696-2700, 2011
3. X.LIU, M. NAFTALY, A.IHA "Spectroscopic evidence for oxide dopant sites in GeS_2 - based glasses using visible photoluminescence from Pr^{3+} probe ions", Journal of Luminescence, vol.96 , pp.227-238, 2002.
4. O. GAMULIN, M. IVANDA, V.MITSÁ , M. BALARIN , M. KOSOVIC, "Monitoring structural phase transition of $(\text{Ge}_2\text{S}_3)_x(\text{As}_2\text{S}_3)_{1-x}$ chalcogenide glass with Raman spectroscopy", Journal of Molecular Structure , vol.993, pp.264–268, 2011.
5. B.J.EGGLETON, B.LUTHER-DAVIES, K.RICHARDSON, "Chalcogenide photonics", Nature Photonics, vol.5, pp.141-148, 2011.
6. V.MITSÁ, Y.BABINETS, Y.GVARDIONOV AND I.YERMOLOVICH, "Photoluminescence in $\text{Ge}_x\text{As}_y\text{S}_{1-x-y}$ by varying the average coordination number. J. of Non-Crystalline Solids", vol.137&138, pp.959-962, 1991
7. M. POPESCU, Non-Crystalline Chalcogenides, Kluwer Academic Publishers, New York , 2000.

8. V. KOLOBOV, Photo-induced metastability in amorphous semiconductors, Wiley-VCH ,2003 .
9. R. FAIRMAN AND B.USHKOV, Semiconducting Chalcogenide Glass. P.I–III. P.I. Glass formation,structure, and simulated transformations in chalcogenide glass; P. II. Properties of chalcogenide glasses; P.III. Applications of chalcogenide glasses,Elsevier, 2004.
10. N.A.DAVYDOVA, N.V.BONDAR, V.V.TYSCHENKO, “Photoinduced effects in luminescent spectra of chalcogenide glasses”, Journal of Applied Spectroscopy, vol.69, pp. 258-262, 2002.
11. T.NAKANISHI, Y. TOMII, K.HACHIYA. “Temperature dependence of the photoinduced fatigue-recovery phenomena of photoluminescence under prolonged irradiation in GeS₂ chalcogenide glass”. J. of Non-Crystalline Solids, vol.354, pp.1627-1632, 2008.
12. N.TERAKADO, K.TANAKA, “Does the charged defect exist in nano-structured chalcogenide glass?”, Applied Physics Express, vol. 1, pp. 081501-1 - 081501-3, 2008.
13. R. HOLOMB, V. MITSU, O. PETRACHENKOV, M. VERES, A. STRONSKI, AND M. VLČEK, “Comparison of structural transformations in bulk and as-evaporated optical media under action of polychromatic or photon-energy dependent monochromatic illumination”, Phys. Stat. Sol. C, vol.8, №.9, pp. 2705-2708, 2011
14. Y.MAEDA, N.TSUKAMOTO, Y. YAZAWA. “Visible photoluminescence of Ge microcrystals embedded in SiO₂ glassy matrices”. Appl. Phys. Letters., vol.59.N9. p. 3168- 3172 ,1991.
15. E.NOGALES, A.MONTONE, F.CARDELLINI, B.MENDEZ, J. PIQUERAS“, Visible cathodoluminescence from mechanically milled germanium”, Semicond. Sci. Technol, vol.17, pp. 1267-1271, 2002.
16. G.KARTOPU, S.C.BAYLISS, V.A.KARAVANSCKII, R.J.CURRY, R.TURAN, A.V.SAPELKIN , “On the origin of the 2.2-2.3 photoluminescence from chemically etched germanium. J of Luminescence, vol.101, pp.275-283, 2003.

17. T.S.KO, J.SHIEH, M.C.YANG, T.C.LU, H.C.KUO, S.C.WANG, "Phase transformation and optical characteristics of porous germanium thin films", *This Solid Films*, vol.516, pp. 2934-2938, 2008.
18. K.W.SUN, S.H.SUE, C.W.LIU, "Visible luminescence from Ge quantum dots", *Physica E*, vol.28,pp.525-530, 2005.
19. D. LEZAL, "Chalcogenide glasses –survey and progress", *Journal of Optoelectronics and Advanced Materials*, vol. 5, pp. 23 – 34,2003.
20. S.G. BISHOP, B.V. SHANABROOK, U. STROM AND P.C. TAYLOR, "Comperison of optically induced localized states in chalcogenide glasses and their crystalline counterparts, *J. De Phisique E*, vol.42, pp.C4-383-C4-386, 1981.
21. V. MITSA , M. IVANDA, O. GAMULIN , HOLOMB,M. BALARIN , M. KOSOVIC, unpublished.
22. A.R.HILTON,"Optical properties of chalcogenide glass", *J. of Non-Crystalline Solids*, vol.2, pp.28-39, 1970.
23. R. HOLOMB, P. JOHANSSON, V. MITSA, I.ROSOLA, Local structure of technologically modified g-GeS₂: resonant Raman and absorption edge spectroscopy combined with ab initio calculations,*Philosophical Magazine*, vol.85.pp. 2947-2960, 2005.
24. I.BANIK, On photoluminescence in chalcogenide glasses based on barrier-cluster model, *J. of Non – Oxide and Photonic Glasses*, vol. 1 pp. 6–18, 2009.

A TANULMÁNYKÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA:

BETHLEN GÁBOR

Alapkezelő Zrt.

KIADÓ: Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége

FELELŐS SZERKESZTŐ: Turányi Tatjana

SZERKESZTETTÉK: Hires Éva, Horváth Attila

NYOMDAI MUNKÁLATOK: PP Melnik

LEKTORÁLTÁK:

Ferkó Okszana, a történelemtudományok kandidátusa, egyetemi docens, Ungvári Nemzeti Egyetem, Magyar történelem és európai integráció tanszék

Horváth Attila, I. évfolyamos PHD hallgató, Debreceni Egyetem

Bátyi Szilvia, Phd., angol, Semmelweis Egyetem Nyelvi Kommunikációs Központ

Ungvár - 2012